

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2482
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1453

ÇEVRE SOSYOLOJİSİ

Yazarlar

Prof.Dr. Muammer TUNA (Ünite 1-5, 8)

Prof.Dr. Songül SALLAN GÜL (Ünite 6)

Prof.Dr. Hüseyin GÜL (Ünite 7)

Arş.Gör. Fatih KAHRAMAN (Ünite 6)

Editör

Prof.Dr. Muammer TUNA

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2012 by Anadolu University

All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Genel Koordinatör Yardımcısı

Yrd.Doç.Dr. İrem Erdem Aydın

Öğretim Tasarımcısı

Yrd.Doç.Dr. Alper Altunay

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Öğr.Gör. Nilgün Salur

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Ayhan Tufan

Dil Yazım Danışmanı

Okt. Kevser Candemir

Grafikerler

Mehmet Emin Yüksel

Nihal Sürücü

Ayşegül Dibek

Kitap Koordinasyon Birimi

Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Çevre Sosyolojisi

ISBN

978-975-06-1151-3

3. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 5.000 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Mart 2014

İçindekiler

Önsöz	vii
-------------	-----

Çevre Sosyolojisinin Ortaya Çıkışı ve Çevre-Toplum İlişkilerinin Tarihsel Evrimi	2
GİRİŞ	3
ÇEVRE SOSYOLOJİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ	5
Çevre Sosyolojisinin Ortaya Çıkışı	5
Çevre Sosyolojisinin Konusu	7
İNSAN-ÇEVRE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI	8
Avcı-Toplayıcı Toplamlar	10
Tarımcı Toplamlar	11
Endüstriyel Toplamlar	12
ÇEVRECİLİĞİN TARİHSEL ARKA PLANI VE GÜNÜMÜZDE ALDIĞI GÖRÜNÜM (GENEL DEĞERLENDİRİLMİ)	15
SONUÇ	16
Özet	18
Kendimizi Sınayalım	20
Okuma Parçası	21
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	22
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	23
Yararlanılan Kaynaklar	24

1. ÜNİTE

Çevreciliğin Teorik Temelleri	26
GİRİŞ: ÇEVRECİLİĞİN TANIMI	27
İNSANI ÜSTÜN GÖREN DÜNYA GÖRÜŞÜ VE YENİ EKOLOJİK PARADİGMA	29
MODERNLEŞME VE ÇEVRE	36
EKOLOJİK MODERNLEŞME	38
TOPLUMSAL KURGUSALCI PERSPEKTİF	38
SONUÇ	41
Özet	42
Kendimizi Sınayalım	44
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	45
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	46
Yararlanılan Kaynaklar	47

2. ÜNİTE

Çevresel Süreçlerin ve Çevresel Sorunların Küreselleşmesi	50
GİRİŞ	51
OZON TABAKASINDAKİ İNCELME	52
ASİT YAĞMURLARI	54
SERA ETKİSİ, KÜRESEL ISINMA, KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ	55
NÜKLEER RİSK	61
BİYO-ÇEŞİTLİLİĞİN AZALMASI	62
KURAKLIK VE ÇÖLLEŞME	64
AÇLIK VE YOKSULLUK	65
SONUÇ	69

3. ÜNİTE

Özet	70
Kendimizi Sınayalım	72
Okuma Parçası	73
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	74
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	74
Yararlanılan Kaynaklar	75

4. ÜNİTE

Türkiye’de Çevre ve Toplum	78
GİRİŞ	79
TÜRKİYE’DE ÇEVRE TOPLUM İLİŞKİLERİNİN ANA ÇERÇEVESİ	80
ÇEVRE KONUSUNDAKİ TOPLUMSAL EĞİLMİLER	82
EKONOMİK SEKTÖRLERİN ÇEVRE ALGISI	85
TÜRKİYE’DE ÇEVREYE İLİŞKİN YASAL VE YÖNETSEL ÇERÇEVE	86
TÜRKİYE’DE ÇEVRE HAREKETİ	88
1980’lerden 2000’lere Türkiye’de Çevre Hareketinin Görünümü	88
Yeşiller Partisi	90
Yeşiller’in Temel İlkeleri	91
SONUÇ	98
Özet	99
Kendimizi Sınayalım	101
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	102
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	102
Yararlanılan Kaynaklar	103
İnternet Kaynakları	105
Ek	105

5. ÜNİTE

Küresel Çevre Hareketi	106
GİRİŞ	107
ÇEVRECİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞ GEREKÇESİ	107
KÜRESEL BİR HAREKET OLARAK ÇEVRECİLİK	111
Greenpeace	113
Greenpeace Hareketinin Temel İlkeleri	114
Greenpeace’in Faaliyetleri	115
Yeşiller Partisi ve Yeşiller Hareketi	118
Avrupa Yeşiller Partisi’nin Temel İlkeleri	119
SONUÇ	121
Özet	122
Kendimizi Sınayalım	124
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	125
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	125
Yararlanılan Kaynaklar	126
İnternet Kaynakları	128

6. ÜNİTE

Kent Yoksulluğu ve Çevre	130
GÜNÜMÜZDE YOKSULLUĞUN DEĞİŞEN NİTELİKLERİ VE ÇEVRESEL TEHDİTLER	131
YOKSUL KİMDİR VE YOKSULLUK NEYİ İFADE EDER?	134
YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ SORUNSAĞI VE YOKSULLUK TÜRLERİ	135
Temel İhtiyaçlar Temelinde Yoksulluk: Mutlak ya da Açlık	135
Yoksulluğu	135

YENİ KENT YOKSULLUĞU VE AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLERİ	139
KENT YOKSULLUĞUNDA ÇEVRENİN BELİRLEYİCİLİĞİ.....	141
TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI	146
TÜRKİYE'DE KENTSEL YOKSULLUK-ÇEVRE İLİŞKİSİ	148
Özet.....	150
Kendimizi Sınayalım.....	151
Okuma Parçası	152
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	152
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	152
Yararlanılan Kaynaklar.....	153
İnternet Kaynakları.....	153

Kentleşme, Çevre, Yerel Politika ve Sürdürülebilirlik 154

7. ÜNİTE

KENTİN TANIMI VE TÜRLERİ.....	155
Kentin Tanımı ve Tarihsel Olarak Gelişimi	155
Anakent (Büyükşehir) ve Küresel Kent Nedir?	156
Kentsel Yapı (Biçim / Form) Nedir?	156
KENTLEŞME VE ÖZELLİKLERİ	157
Kentleşmenin Nedenleri	158
Kentleşmenin Boyutları.....	159
Kentleşmenin Göstergeleri	159
Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kentleşme	160
Türkiye'de Kentleşmenin Tarihsel Gelişimi.....	162
Türkiye'de Kentleşmenin Genel Özellikleri	164
TÜRKİYE'DE YERİNDEN YÖNETİM VE KENT YÖNETİMİ	165
Osmanlıdan Bugüne Türkiye'de Yerinden Yönetimin Gelişimi.....	165
Türkiye'de Yerinden Yönetim Sistemi ve Kent Yönetimleri	165
POLİTİKA, YÖNETİŞİM VE YEREL YÖNETİŞİM.....	166
Yerel Politika, Kent Politikası, Çevre ve Sosyal Sürdürülebilirlik	168
YEREL POLİTİKALARA YÖN VEREN İLKELER	169
Etkililik	169
Yerinde ve Zamanında Hizmet Sunumu	170
Yerindenlik	170
Özgürlük	170
Eşitlik.....	170
Adalet	171
Katılım.....	171
YEREL SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE VE BÜYÜME POLİTİKALARI	172
Sürdürülebilir Büyüme ve Çevre.....	173
Sürdürülebilirliğin Tarihsel Gelişimi	174
Avrupa Birliği, Çevre ve Sürdürülebilirlik	175
Sürdürülebilir Kent Nedir?	176
Özet	178
Kendimizi Sınayalım	180
Okuma Parçası	181
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	181
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	182
Yararlanılan Kaynaklar.....	183

8. ÜNİTE

Kent Konseyleri ve Çevre.....	184
GİRİŞ	185
GÜNDEM 21	186
YEREL GÜNDEM 21.....	187
TÜRKİYE'DE YEREL GÜNDEM 21	189
YEREL GÜNDEM 21'DEN KENT KONSEYLERİ'NE.....	189
Kent Konseyleri Çalışma Grupları.....	192
Kadın Meclisi.....	192
Gençlik Meclisi.....	192
Diğer Çalışma Grupları	193
KENT KONSEYLERİ VE ÇEVRE.....	194
SONUÇ.....	196
Özet	197
Kendimizi Sınayalım	199
Okuma Parçası	200
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	203
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	203
Yararlanılan Kaynaklar.....	204
Sözlük	208
Dizin	213

Önsöz

Çevre sosyolojisi 1970'ler sosyolojinin bir alt dalı olarak ortaya çıkmıştır. Temel ilgi alanı, doğal çevre ile toplumsal çevre arasındaki ilişkileri incelemek olan çevre sosyolojisi; daha ayrıntılı olarak, çevresel süreçlerin toplumsal süreçler üzerindeki etkilerini ve toplumsal süreçlerin çevresel süreçler üzerindeki etkilerini inceler.

Modern çağda, çevresel süreçler ve çevresel sorunlar büyük ölçüde, modern toplum insanının toplumsal davranışından kaynaklanmaktadır. Özellikle endüstriyel üretim sürecinde ortaya çıkan hava, su ve toprak kirliliği günümüzde yaşanan çevresel sorunların temel kaynağını oluşturmaktadır. Daha somut olarak, endüstriyel üretimde ve günlük yaşamda kullanılan kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtların kullanımı sonucunda ortaya çıkan gazlar, sera etkisi yaratarak küresel ısınmaya yol açmaktadır. Günümüzde en ciddi çevre sorunlarından birisini oluşturan küresel ısınmanın çözümü, ciddi düzeyde bir toplumsal davranış değişikliğini gerektirmektedir. Küresel düzeydeki en ciddi çevresel sorunun nedeni ve çözümü büyük ölçüde toplumsal davranış değişikliğine dolayısıyla sosyolojinin, çevre sosyolojisinin ilgi alanına girmektedir. Bu bağlamda bu kitapta çevre sosyolojisinin ortaya çıkışı, gelişim süreci, temel teorik çerçevesi, çevrecilik, Türkiye'de çevrecilik ve çevre toplum ilişkileri, küreselleşme ve çevre arasındaki ilişkiler ve Kent Konseylerinin çevre boyutu ele alınmıştır.

Editör

Prof.Dr. Muammer TUNA

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Çevre sosyolojisinin ne olduğunu tanımlayabilecek,
- Çevre sosyolojisinin konusunu ve genel çerçevesini açıklayabilecek,
- Çevre sosyolojisinin nasıl ortaya çıktığını açıklayabilecek,
- Çevre-toplum ilişkilerinin hangi aşamalardan geçtiğini özetleyebilecek,
- Modern toplumda çevre sorunlarının aldığı biçimi değerlendirebilecek,
- Çevre sorunlarının niçin çok önemli toplumsal ve küresel sorunlardan birisi olduğunu ifade edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Çevre sosyolojisi
- Çevre-toplum ilişkileri
- Çevrecilik
- Modern çevre sorunları
- Modern toplum ve çevre
- Paradigma

İçindekiler

Çevre Sosyolojisinin Ortaya Çıkışı ve Çevre- Toplum İlişkilerinin Tarihsel Evrimi

GİRİŞ

Çevre sosyolojisinin ne olduğunu tanımlamak.

İnsan toplumları ilk ortaya çıkışından bu yana doğa ile sürekli iç içe yaşamıştır. Aslında, tarihsel olarak, insanların toplumsal yaşamını ve dinamiklerini ifade eden toplumsal çevre ile toplumsal çevrenin içine doğduğu ya da içinde kurulmuş olan doğal çevre, birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturur. Kavramsal olarak gerçek anlamda, modern endüstriyel topluma kadar doğal çevre, toplumsal çevre ayrımı da yoktur. Bu ayrım büyük ölçüde, modern endüstriyel toplum ile birlikte ortaya çıkmıştır ve ayrıntıları bu kitabım ileriki bölümlerinde tartışılacaktır.

Bu bağlamda, insan toplumlarının doğal çevre ile olan etkileşiminin en somut görünümü, doğal kaynaklardan yararlanma ve doğal kaynakların kullanımı şeklindedir. Bu anlamda, insan toplumlarının toplumsal ve ekonomik gelişimi büyük ölçüde doğal kaynakların, özellikle de doğada var olan enerji kaynaklarının kullanılmasına bağlı olmuştur. İnsan çevre ilişkileri açısından bakıldığında doğa, insan müdahalesi olmadan, kendi haline bırakıldığında kendi dengesini kolaylıkla kurabilirken; endüstri devrimi ile birlikte büyük bir hız kazanan doğa üzerinde insanların müdahalesi arttıkça, doğanın kendini yenileme süreci bozulmaya başlamıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan doğanın tepkisi, yeryüzünde insan ve toplum sağlığını da olumsuz yönde etkileyen süreçlerin hızlanmasına yol açmıştır. Doğal kaynakların, özellikle fosil yakıtların yaygın ve yoğun şekilde kullanımı, üretim ve tüketim süreçlerinde insan hayatını kolaylaştırıcı etkiler yaratmakla birlikte, doğal ve toplumsal çevreyi etkileyerek, sonuçları öngörülemeyecek çevre sorunlarının ve bunların sonucunda toplumsal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, doğal kaynakların kullanımı, modern yaşamın vazgeçilmez bir unsuru ve yarattığı etkiler nedeniyle, hem ekonomik hem de toplumsal boyutu olan bir olgu durumuna gelmiştir.

En öz anlamıyla ifade etmek gerekirse, toplumsal çevre ve toplumsal ilişkilerin incelenmesi amacıyla sosyoloji ve toplumsal çevre ile doğal çevre arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla da çevre sosyolojisi ortaya çıkmıştır denilebilir.

DİKKAT

Başta fosil yakıt kullanımı olmak üzere, insanoğlunun toplumsal ve ekonomik faaliyetlerinin sonucu olarak ortaya çıkan çevre sorunları, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanlığı ilgilendiren ve bunun ötesinde, insanlığı tehdit eden en önemli sorunlardan birisi durumuna gelmiştir. Bu bağlamda, 1970'lerden sonra çevre sorunlarının büyük bir ivme kazanmasıyla birlikte, sosyolojinin bir alt dalı olarak "çevre sosyolojisi" adıyla, yeni bir sosyal bilim disiplini ortaya çıkmıştır. Çevre sosyolojisi çevre-toplum, ilişkilerini çok boyutlu olarak ve fakat sosyolojik bir bakış açısıyla inceleme amacındadır.

Bu bölümde öncelikle, çevre-toplum ilişkilerinin tarihsel ve teorik temelleri ve çevre sosyolojisinin oluşum süreci irdelenmiş ve incelenmiştir. Bu bağlamda, çevre-toplum ilişkilerinin tarihsel arka planına bakıldığında, üç genel tarihsel aşamadan söz edilebilir. Bunlar, avcı toplayıcı toplumlar, tarımcı toplumlar ve endüstriyel toplumlardır. Toplumsal yeniden üretim biçimlerine paralel olarak açıklanmış olan çevre-toplum ilişkilerinin tarihsel aşamaları, bu ünitenin ileriki alt bölümlerinde ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Ayrıca, ayrıntıları daha sonraki bölümlerde tartışılmış olan, çevre-toplum ilişkilerinde etkili olan teorik yaklaşımlara kısaca değinilecek olursa, Yeni Ekolojik Paradigma ve Toplumsal Kurgusalcı Perspektiften söz edilebilir. Bununla birlikte, çevre sorunlarının toplumsal sorunlar olarak kabul edilmesinde ve çevre sosyolojisinin, sosyolojinin bir alt dalı olarak meşruiyet kazanmasında en etkili olan teorik yaklaşımlardan birisi, toplumsal kurgusalcı yaklaşımdır. Bu yaklaşıma daha yakından bakmak gerekirse; bu yaklaşıma göre, her toplum ya da toplum içindeki her toplumsal grup, kendi içsel yapısına göre bir toplumsal ilişkiler yumağı ve bunu anlamlandıran bir kurgulama (*construction*) oluşturur. Dolayısıyla her toplum, kendini tanımlayan, kendine özgü ve başka toplumlara benzemeyen ve sadece kendisine benzeyen (*unique*) bir toplumsal kurgu oluşturur. Bu anlamıyla toplum içindeki farklı toplumsal grup ya da katmanların da kendilerine özgü birer toplumsal ilişki biçimleri vardır. Toplumsal kurgusalcı teorinin bu genel varsayımı, çevre-toplum ilişkilerine indirgendiğinde, her toplumun kendi içsel yapısına uygun bir çevre ile ilişkiler modeli kurguladığını ileri sürmek olasıdır. Buradan hareketle toplum içinde yer alan her toplumsal grup da kendi sosyo-ekonomik konumuna uygun bir çevre-toplum ilişkileri kurgusu oluşturur. Hatta, farklı toplumsal grup ya da katmanlarda yer alanların çevre ile olan ilişkileri ve çevre kavramsal-laştırmaları birbirinden farklı ve çelişik olabilir. Doğa ile içi içe yaşayanların, doğa ile daha yakın bir ilişki geliştirdiklerinden, doğaya daha saygılı ve duyarlı oldukları ve bu doğrultuda bir doğa kavramsallaştırmasına sahip oldukları düşünülmektedir. Buna karşın, doğa ile doğrudan bir ilişkisi olmayan ve ekonomik yaşam biçimleri, doğal kaynakların yoğun biçimde kullanımı hatta, sömürülmesi üzerine kurulu olanlar, doğal çevre ile tek yönlü ve egemen olmaya yönelik bir ilişki biçimi geliştirdiklerinden, buna uygun bir doğa kavramsallaştırmasına sahiptirler. Bu noktadan hareketle, çevre sosyolojisinin genel çerçevesi ve kapsamı, şu şekilde oluşturulabilir.

ÇEVRE SOSYOLOJİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

Çevre sosyolojisinin konusunu ve genel çerçevesini açıklamak.

Çevre sorunlarının artarak yaygınlaşması, bu sorunlar ve bunların özellikle toplumsal etkilerine daha yakından bakılmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, söz konusu sorunların ve bu sorunların etkileri de giderek artan ölçüde toplumsal düzeyde ilgi çeken araştırma konularından birisi haline gelmiştir. Çevre sorunlarının ortaya çıkışı ve yoğunluk kazanması açısından, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, batı toplumlarında sanayileşmenin yoğunlaşması, önemli bir kırılma noktası oluşturmaktadır.

Bu dönemde, kömürün sanayide enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlanmasıyla ortaya çıkan hava, su ve toprak kirliliği, asit yağmurları gibi çevresel sorunlar, ilk fark edilen çevresel sorunlardandır. Çevre sorunları, sanayileşmenin ilk aşamalarında, öncelikle daha çok yerel ve bölgesel düzeyde ve sadece teknik boyutuyla ele alınmıştır. Fakat sanayileşmenin artarak yaygınlaşması ile birlikte çevre sorunları da yaygınlaşmış ve giderek karmaşık bir hal almıştır. XX. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle XXI. yüzyılda ise çevre sorunları giderek yerel ve bölgesel düzeyde yaşanan ve gözlemlenebilen olgular olmaktan çıkmış; küresel düzeyde, insanoğlunun var oluşunu çok ciddi olarak tehdit eden bir düzeye ulaşmıştır. Bununla birlikte çevre ile ilgili olgular ve süreçler, daha da artan ölçüde üzerinde düşünülmesi ve çözümler aranılması gereken sorunlar haline gelmiştir. Bu bağlamda, özellikle sera etkisi sonucu oluşan küresel ısınma ve bunun sonucunda ortaya çıkan etkiler ile asit yağmurları, ozon tabakasındaki incelme, nükleer enerji üretiminin yarattığı nükleer kaza ve nükleer serpinti riskleri, insanoğlunun var oluşunu doğrudan ve derinden etkileyen ve tehdit eden küresel çevresel sorunlardır. Bu çerçevede, 11 Mart 2011'de Japonya'da meydana gelen deprem ile birlikte oluşan nükleer santral kazaları sonucunda oluşan nükleer serpentinin, genel olarak nükleer enerjinin insanoğlunun geleceği için çok ciddi bir risk oluşturduğunun bir kez daha farkına varılmış olmasını hatırlatmak gerekir. Yukarıda ifade edildiği gibi, çevresel sorunların giderek küresel bir boyuta ulaşması, bu sorunların, olguların ve süreçlerin toplumsal düzeyde ele alınması gereğini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, çevresel olayların çok boyutluluğu ve toplumsal etkileri giderek artan ölçüde bilim dünyasının ve özellikle sosyal bilimlerin ilgisini çekmiş ve bununla birlikte 1970'li yıllardan başlayarak, sosyoloji disiplini içinde çevre sosyolojisi adıyla bir alt disiplin ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda, çevre sosyolojisinin ortaya çıkışı sürecine, daha yakından bakmak gerekirse, şöyle bir görünüm ortaya çıkar.

Tarihsel süreçte, çevre sorunlarının dikkat çekici bir hal alması ve fark edilmeye başlanması aslen XIX. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkan bir gerçekliktir. Bu anlamda, çevre sorunlarının ortaya çıkışı, büyük ölçüde endüstri devrimi ve özellikle de kömürün sanayide enerji kaynağı olarak kullanılması ile yakından ilgilidir.

Çevre niçin sosyolojinin konusudur, tartışınız.

SIRA SİZDE

Çevre Sosyolojisinin Ortaya Çıkışı

Çevre sosyolojisinin nasıl ortaya çıktığını açıklamak.

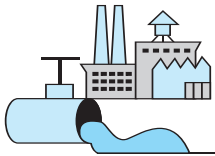
Çevre sosyolojisinin ortaya çıkışına daha yakından bakmak gerekirse, yukarıda da değinildiği gibi, özellikle sanayileşme ve sanayileşme sonucunda ortaya çıkan kirlenici etkilere dikkat çekmek gerekir. Çevresel sorunların yoğunlaşması ve toplumsal yaşantıyı derinden etkilemeye başlaması, hiç kuşkusuz, büyük ölçüde en-

Endüstrileşme ile birlikte çevresel sorunların artması, etkilerinin yaygınlaşması süreci giderek hızlanmış ve çevresel sorunlara çözüm önerileri oluşturulma girişimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak, endüstrileşme ile birlikte ortaya çıkan ve yaygınlaşan çevresel sorunların toplumsal boyutları olduğu ve bundan dolayı bu sorunların aslında aynı zamanda toplumsal sorunlar olduğu toplumsal bağlamda ve toplumsal boyutuyla anlaşılması gereği uzun süre kabul görmemiştir.

düstri devriminin ortaya çıkışı ile yakından ilgili olmakla birlikte; XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren endüstrileşmenin hızla yaygınlaşması ve özellikle kömürün endüstride enerji kaynağı olarak, kullanılmaya başlanması insan kaynaklı çevre sorunlarının bir ölçüde temelin oluşturur. Bu süreçte, endüstrileşmesinin hızlanması ve yaygınlaşması ile birlikte, kömürün endüstride enerji kaynağı olarak kullanılması süreci de yaygınlaşmış ve bunun sonucunda ilk olarak fark edilen çevre sorunları asit yağmurları, hava, su ve toprak kirliliği olmuştur. İlk kimyasal araştırmalarda ortaya çıkan söz konusu çevre sorunları, özellikle endüstriyel sektörlerin temsilcileri tarafından çok fazla kabul görmemiş hatta, bu bulguların doğrulukları uzun süre kabul edilmemiştir. Bununla birlikte söz konusu çevre sorunları aslında toplumu içten içe ve derinden etkilemeye başlamış ve bazı araştırmacılar söz konusu çevre sorunlarının toplum sağlığı üzerindeki etkilerine de değinmeye başlamışlardır.

Çevre sorunlarının toplumsal düzeyde meşruiyet kazanması ve kabul görmeye başlaması açısından İkinci Dünya Savaşı sonrası süreç, bir kırılma noktası olarak kabul edilebilir. İkinci Dünya Savaşı'nda büyük ölçüde hasar gören batılı ülkelerin sanayi alt yapılarını hızlı bir şekilde ve yeniden kurma çabaları, hızlı bir sanayileşme hamlesinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Batı toplumlarında görülen bu hızlı sanayileşme hamlesi, kömür başta olmak üzere fosil yakıtların yaygın ve yoğun bir şekilde enerji kaynağı olarak kullanılmasına ve bunun sonucunda da asit yağmurları, hava, su ve toprak kirliliği başta olmak üzere birçok çevre sorununun hızla artmasına ve yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu sorunların daha iyi anlaşılması ve ortadan kaldırılmasına yönelik olarak birçok değişik çabalar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, söz konusu çevre sorunlarının toplumsal boyutlarının da olduğu ifade edilmeye başlanmıştır. Çevre sorunlarının toplumsal bağlamının olduğu ilk kez, Amerikalı sosyolog Duncan tarafından 1950'li yıllarda dile getirilmiştir. Ancak, çevre sosyolojisinin, sosyolojinin bir alt disiplini olarak ortaya çıkmasında asıl kırılma noktası 1970'li yıllar olmuştur. Çevre sosyolojisinin, sosyolojinin bir alt dalı olarak ortaya çıkması, çevresel süreçlerin daha iyi anlaşılması açısından son derece önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Çevre sosyolojisinin ortaya çıkışı ile birlikte, bu süreçlere bakış açısı da değişik bir boyut kazanmıştır. Çevresel süreçlerin artık sadece teknik, mühendislik ve ekonomik boyutlarıyla değil, toplumsal boyutlarıyla da ele alınması gereği, kabul edilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, modern toplumda çevresel süreçlerin kaynağına ilişkin daha geniş kapsamlı bir kabulleniş ortaya çıkmaya başlamıştır. Çevre sorunları aslında, hem nedenleri itibarıyla, hem de sonuçları itibarıyla toplumsal sorunlardır. Buna göre, endüstrileşme ile birlikte ortaya çıkan çevresel sorunların kaynağında aslen endüstrileşmeyi gerçekleştiren insanın olduğu ve endüstrileşme sonucunda ortaya çıkan çevresel sorunlardan etkilenenin de gene insan olduğu bir gerçeklik olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Çevre sosyolojisinin ortaya çıkışı açısından 1970'li yılların başı bir kırılma noktası olarak kabul edilebilir. Bunda etkili olan birçok faktör sayılabilir. Bu yıllarda çevresel sorunların ciddiyeti, küresel düzeyde kabul edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda münhasıran çevre sorunlarını tartışmak amacıyla ilk kez, Birleşmiş Milletler teşkilatının düzenlediği bir uluslararası konferans toplanmıştır. 5 Haziran 1971'de İsveç'in Stockholm kentinde toplanan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı, çevre sorunlarının küresel düzeyde kabul edilmeye ve tartışılmaya başlanması anlamında önemlidir. Bundan dolayı, 5 Haziran, Dünya Çevre Günü olarak kutlanmaktadır. Çevre sosyolojisinin ortaya çıkışı açısından 1970'li yılların başı kırılma noktası olmasına rağmen, çevre sosyolojisinin yaygınlaşarak kabul görmeye baş-

laması asıl olarak 1980'li yıllarda, özellikle 1990'lı yıllarda olmuştur. Bunun nedeni, söz konusu yıllarda çevresel sorunların giderek yaygınlaşarak ağırlaşması ve küresel bir boyuta ulaşmış olmasıdır. Bu bağlamda, birçok batı ülkesinde çevresel süreçler ve bu süreçlerin toplumsal boyutları üzerine, çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiş, çevre sosyolojisi dersleri lisans ve yüksek lisans düzeyinde sosyoloji ders programlarına girmeye başlamıştır. Bu bağlamda, ülkemizdeki sosyoloji lisans programlarının tamamına yakınında, çevre sosyolojisi dersleri zorunlu ya da seçmeli ders olarak yer almaktadır. Çevre sosyolojisinin ortaya çıkışı ve gelişimi ve yaygınlaşmasında çok önemli bir yere sahip olan Amerikalı sosyologlar Riley Dunlap ve William Catton'ın çabalarına ve katkılarına özellikle değinmek gerekmektedir.

Çevre sosyolojisinin gelişim sürecine bakıldığında ise, 1970'li yıllarda ortaya çıkmış olmasına rağmen, bu disiplinin halen çok yaygın bir biçimde kabul gördüğü söylenemez. Çevre sosyolojisi, sosyolojinin bir alt disiplini olarak kabul edilmekte, ders programlarında lisans ve lisansüstü düzeyde çoğunlukla seçmeli ders olarak yer almaktadır. Ayrıca, ulusal ve uluslar arası sosyoloji kongrelerinde bir çalışma alanı ve disiplini olarak da kendine yer bulmaktadır. Ancak, başka bilim disiplinleri bir yana, halen sosyoloji disiplini içinde dahi çok yaygın olarak çalışılan ve meşruiyeti yaygın olarak kabul gören bir disiplin olamamıştır. Akademik çevrelerde dahi çevre konusunun sosyoloji disiplini içinde yer alması gerektiğini, dolayısıyla çevre sosyolojisi diye bir disiplinin olmaması gerektiğini düşünen sosyologlara rastlamak mümkündür. Dolayısıyla, çevre sosyolojisinin ne olup ne olmadığı, neleri kapsadığı ve niçin var olması gerektiği, halen tartışılması gereken sorunlar arasında yer almaktadır.

Çevre sosyolojisinin, sosyolojinin bir alt disiplini olarak ortaya çıkmasında genellikle 1970'li yıllar bir başlangıç noktası olarak kabul edilir. Bu anlamda Amerikalı sosyologlar Riley Dunlap ve William Catton çevre sosyolojisinin kurucuları olarak kabul ediliirler.

Çevre sosyolojisinin, sosyolojinin bir alt çalışma alanı olarak kabul edilip edilmemesi halen niçin tartışmalıdır, tartışınız.

SIRA SİZDE

Bu bağlamda, açıklıkla ifade etmek gerekir ki çevre sosyolojisi, sosyolojinin meşru bir alt disiplindir. Çünkü, yukarıda kısaca ifade edildiği ve daha ileri bölümlerde açıklıkla ve ayrıntılı olarak ifade edileceği gibi, modern toplumda çevresel olaylar ve süreçler, hem nedenleri itibariyle hem de sonuçları itibariyle toplumsal süreçlerdir ve mutlaka, ancak toplumsal boyutları ile birlikte değerlendirildiğinde anlaşılabilir.

Çevre Sosyolojisinin Konusu

Çevre sosyolojisi, çevre-toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi inceler. Bu inceleme sürecinde, bir yandan çevresel olayların toplumsal etkileri incelenirken, diğer yandan toplumsal eylemlerin çevresel boyutu ya da toplumsal eylemlerin doğal çevre üzerine olan etkileri incelenir. Aslında, çevre sosyolojisinde egemen olan bakış açısıyla belirtmek gerekirse, toplumsal çevre ile doğal çevreyi birbirinden ayırt etmek çok fazla mümkün değildir. Toplumsal çevre, doğal çevre içinde yapılanmıştır; doğal çevrenin olmadığı bir toplumsal çevre düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla, doğal çevrede olup biten her şey toplumsal çevreyi etkilediği ve belirlediği gibi, toplumsal çevrede olup biten toplumsal eylemler de doğal çevreyi etkiler.

Endüstrileşme sürecine, çevre boyutundan bakıldığında, tüm çevresel olayların toplumsal boyutunun olduğu görülür. Endüstrileşme ve modernleşme sürecinde alınan tüm kararlar, eylemler ve işlemlerin çevresel sonuçları ve etkileri vardır. Dolayısıyla, modern endüstri çağında tüm çevresel olaylar aslında öncelikle, neden-

Çevre sosyolojisi, en genel anlamda, toplumsal çevre ile doğal çevre arasındaki karşılıklı ilişkileri inceler.

Çevrecilik, çevresel duyarlılığı ve (doğal) çevre için çevreden yana eylemde bulunmayı içerir.

leri itibariyle toplumsaldır. Diğer yandan, modern endüstri çağında tüm çevresel olaylar, sonuçta, toplumsal yaşamı ve toplumsal davranışı etkiler. Dolayısıyla çevresel olaylar, sonuçları itibariyle toplumsaldır. Sonuç olarak modern endüstri çağında, endüstrileşme süreci bağlamında, tüm çevresel olaylar hem nedenleri itibariyle, hem de sonuçları itibariyle toplumsaldır ve bu yüzden sosyolojinin konusudur. Bu bağlamda en genel anlamda çevre sosyolojisi, çevre-toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi ya da doğal çevrede meydana gelen olayların toplumsal boyutunu konu edinen ve inceleyen sosyolojinin bir alt disiplindir.

En genel anlamda sosyolojinin, toplumsal eylemi ve toplumsal eylemin dinamiklerini incelediğini kabul edersek, toplumsal eylemin çevresel boyutunu da çevre sosyolojisinin incelemesi gerekir. Toplumsal eylemin çevresel boyutunun bir ileri aşaması olarak çevresel toplumsal eylem ya da çevreye ilişkin toplumsal tasarım ve eylemi de çevrecilik olarak algılamak mümkün olabilir.

Bu anlamıyla çevrecilik, bir toplumsal ideoloji ve eylem biçimi olmanın ötesinde, çevre sosyolojisinin temel inceleme alanlarından birisini oluşturmaktadır. Çevresel eylem, çevresel eğilimler ve çevresel değerler, çevreciliğin göstergeleri olarak kabul edilirler ve çevre sosyolojisinin temel ilgi alanlarını oluştururlar.

Çevre sosyolojisi ders kitabı olarak tasarlanan ve sekiz bölümden oluşan bu çalışmada, çevre toplum ilişkilerinin tarihi, teorik çerçevesi, küresel bir sorun olarak çevre sosyolojisi, çevresel hareket, kentsel yoksulluk ve çevre, çevre yönetimi ve yerel yönetimler ve Türkiye’de çevre-toplum ilişkilerinin genel çerçevesi tartışılacaktır. Kitabın ileriki bölümlerinde ağırlıklı olarak üzerinde durulacak konulardan birisi Türkiye’de çevrecilik olacaktır. Bu bağlamda Türkiye’de çevreciliğin bir göstergesi olarak, çevreye ilişkin toplumsal eğilimler üzerine gerçekleştirilen çeşitli araştırmaların bulgularına değinilecektir. Burada asıl tartışmaya açılmaya çalışılan konu, Türkiye’de toplumsal düzeyde çevre algısının ne olduğunu ve bu algının içinde yaşadığımız çevre sorunları ile olan ilgisini tartışmaktır.

İNSAN-ÇEVRE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Çevre-toplum ilişkilerinin hangi aşamalardan geçtiğini özetlemek.

Çevre-toplum ilişkilerinin tarihsel arka planına bakıldığında üç tarihsel aşamadan söz edilebilir. Bunlar, avcı-toplayıcı toplumlar, tarımcı toplumlar ve endüstriyel toplumlardır.

Bu bölümün asıl konusu, öncelikle, insan-çevre ilişkilerinin tarihsel evrimini ve bu evrimin tarihsel ve teorik temellerinin incelenmesidir. İnsan çevre ilişkilerine tarihsel boyutta bakıldığında üç temel aşamadan söz etmek olasıdır. Bu aşamalar, avcı-toplayıcı toplumlar, tarımcı toplumlar ve endüstriyel toplumlardır. Her toplumsal üretim biçimi doğal çevre ile olan ilişkilerinde özel bir ilişki türünü gerekli kılar. Başka bir deyişle, her toplum ve üretim biçiminin kendine özgü doğal kaynakları kullanma biçimi vardır. Buna ek olarak, her toplum kendi üretim biçimini ve doğa ile olan ilişkilerini tanımlayan, meşrulaştıran bir egemen dünya görüşü ve bir doğa kavramsallaştırması yaratır.

İnsan ve çevre arasındaki karşılıklı ilişki, evrensel bir olgudur ve bu ilişkinin oluşması sürecinde insan, doğal çevresi ile karşılıklı etkileşim halindedir. İnsan yaşamı ve kültürü, doğal şartlardan etkilenirken, aynı zamanda insan, kendi mutluluğu ve refahı için doğal işleyişi yönlendirir. İnsan ve doğa arasındaki karşılıklı ve ikili ilişki, toplumların sosyo-kültürel ve organizasyonel yapısı tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla toplumsal olarak yapılanmıştır. Her toplum, kendi gerçekliğini veya doğa ile olan ilişki biçimini yaratır ve her toplum kendi çevreci düşünce-

Çevreci düşünce, çevre hakkındaki değer yargılarını, çevreci eylemi, çevresel hareketleri ve çevre politikalarını da içeren geniş kapsamlı bir anlam içerdiğine sahiptir (Harper, 1996; Tuna, 1998).

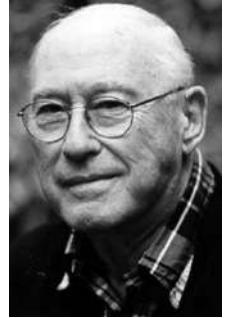
sini yaratır. Bu bağlamda, insan ve çevre arasındaki ilişkilerin tarihsel evrimi açıklanırken Thomas Khun'un (1970) paradigmatic modelinden ve Gerhard Lenski'nin (1966) tarihsel modelinden söz etmek gerekmektedir.

İnsan ve çevre arasındaki ilişkiler, toplumsal paradigmlar yoluyla açıklanabilir. Bundan dolayı, Thomas Khun'un (1970) paradigmatic modeli, insan-çevre ilişkilerini açıklayan bir açıklama modeli olabilir. Khun'a göre, bilimsel sistemlerdeki ve toplumsal sistemlerdeki değişimler, devrimsel değişimlerdir. Her bilimsel sistem, toplumsal sistemde olduğu gibi, genel kabul görmüş bir dünya görüşüne sahiptir. Bu dünya görüşü, toplumun egemen kurumsal yapısı tarafından desteklendiği için egemen dünya görüşü olarak adlandırılır. Khun'un paradigmatic modeline göre her toplum, genel bir egemen dünya görüşü yaratır ve bununla bağlantılı olarak bir egemen bilim paradigması yaratır. Egemen toplumsal paradigma, toplumu ve toplumsal ilişkileri açıklarken; egemen bilim paradigması, bilimin genel ilkelerini bilimsel anlayışın nasıl olması gerektiğini açıklar. Khun'un modeline göre, egemen toplumsal ve bilimsel paradigmlar, bilimsel anlayış ve toplumun temel kurumsal yapısında hiçbir değişime olmadığını kabul ederler. Halbuki değişim, toplumlar ve toplumsal ilişkiler için vazgeçilmez bir olgudur. Bundan dolayı yeni gereksinimler ve yeni ortaya çıkan kurumsallaşmalar yeni açıklama modellerini gerekli kılar. Khun, egemen toplumsal ve bilimsel paradigmların bilimsel işleyişi ve toplumsal işleyişi açıklayamadığı durumlarda devrimci, alternatif bir paradigmanın ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Bu noktada yeni devrimci paradigmlar egemen paradigma ile rekabete ve yarışa girerler ve bunun sonucunda yeni alternatif paradigmlar egemen paradigmanın yerine geçerler. Bu bilimsel değişim modeli, Khun'un paradigmatic modeli olarak adlandırılır ve bilgi sosyolojisinde de bir açıklama modelidir. Khun'un bu açıklama modeli bu bölümde, çevre-toplum ilişkilerindeki değişmeyi açıklamak için kullanılmıştır. Aşağıda, çevre-toplum ilişkilerinin, toplumsal yeniden üretim sistemleriyle ilişkili olarak tarihsel süreçte nasıl değiştiği ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

Toplum ve çevre arasındaki ilişkiler birçok araştırmacı tarafından incelenegelmiştir. Gerhard Lenski (1966) toplumların toplumsal evrimini incelemiş ve beş evreden söz etmiştir. Bu evreler, avcı-toplayıcı toplumlar, basit bahçeci toplumlar, gelişmiş bahçeci toplumlar, tarımcı toplumlar ve endüstriyel toplumlardır. Lenski'nin toplumlar sınıflaması genel ve tarihseldir. O, güç ilişkilerini, iktidarın yapısını ve her toplumun kurumsal organizasyonel yapısını incelemiştir. Lenski, toplumlar için genel geçer kurallar ortaya koymuş ve tarif ettiği genellemelerin işleyiş mekanizmalarına ilişkin örnekler vermiştir. Lenski sonuç olarak, "güç" ve "ayrıcalığın" güç ilişkilerini, iktidarı ve iş bölümünü açıklayan temel kavramlar olduğunu ifade etmiştir. Lenski, her toplumun egemen toplumsal yapıyı meşrulaştırıcı kendine özgü güç ilişkileri ve egemen paradigma yarattığını belirtmiştir. Dolayısıyla her toplum, bir egemen toplumsal paradigma yaratır. Egemen toplumsal paradigma, toplumsal yaşama ilişkin genel kurallar ortaya koyarken; egemen bilimsel paradigma bilimselliğin genel kurallarını ortaya koyar.

Öte yandan Harper (1996), Lenski'nin kullandığı sınıflandırmadan farklı bir sınıflandırma kullanmıştır. Harper, Lenski'nin üç gruplu bahçeci-tarımcı topluluklar sınıflamasını tarımcı toplumlar adıyla tek bir kategoriye indirgemıştır. Harper'in genel toplumlar sınıflaması, üç gruptan oluşur: Avcı-toplayıcı toplumlar, tarımcı toplumlar ve endüstriyel toplumlar. Harper, her toplum tipinin doğa ile olan ilişkilerini ve bu ilişkileri açıklayan ve meşrulaştıran egemen paradigmları tanımlamıştır. Harper her toplum tipinin doğa ile kendine özgü bir ilişki biçimi yarattığını ve toplumun egemen paradigmasının bu ilişki biçimini meşrulaştırdığını ifade eder.

Paradigma, toplumsal yaşamda özellikle bilim alanında genel kabul görmüş varsayımlar, teoriler, eğilimler, kurallar bütünü; en genel anlamda, genel kabul görmüş düşünme biçimidir.

Gerhard E. LENSKI
1924-

Charles L. HARPER

Harper'a göre "çevre kavramsallaştırması (çevre algısı), insanların dünyaya ve gerçekliğe ilişkin paylaştığı kültürel inanç sistemlerinin bütünü olan kültürel dünya görüşünün bir parçasıdır. Çevre kavramsallaştırması, insanların paylaştığı paradigmalara da bir parçasıdır. Bir toplumsal paradigma, dünyanın nasıl işlediğine ilişkin, toplumdaki insanlar tarafından zımni olarak paylaşılan bir düşünce modelidir" (Harper, 1996:36). Toplumsal paradigmlar, toplumun kurumsal yapısını ve değerler sistemini etkilerler. Her toplum, birbiriyle mücadele halinde olan paradigmalara sahiptir, fakat bunlardan sadece birisi egemen paradigmadır. Bunun ötesinde Egemen Toplumsal Paradigma (ETP), toplumdaki tek paradigma olmak zorunda değildir, ETP toplumsal sistemin elitleri tarafından desteklenir ve elitlerin kullanımına uygun, etkili bir dünya görüşü ortaya koyar (Harper, 1996:36; Milbrath, 1984:7-9). ETP toplumsal ve kültürel yapının nasıl olması gerektiğini tanımlayarak toplumdaki egemen yapıyı toplumsal ve kültürel olarak meşrulaştırır. Lenski (1966) ve Harper'in (1996) ifade ettiği gibi her toplum kendine özgü güç yapısı, iş bölümü, artı değer yapısı ve çevre ilişkileri yaratır. Tarihsel olarak her toplum doğal çevre ile kendine özgü bir ilişki türü yaratmıştır. Bu bölümde, her toplum, tipinin doğal çevre ile olan ilişkileri tarihsel bir içerikte sunulmuştur. Çevre-toplum ilişkilerinin tarihsel evrimine daha ayrıntılı olarak bakmak gerekirse bu evrim şu şekilde ifade edilebilir.

Avcı-Toplayıcı Toplamlar

Avcı-toplayıcı toplumların doğal çevre ile olan ilişkileri karşılıklılık ilkesine dayanır. Buna göre doğal çevre-toplum arasında hegemonik bir ilişki değil, karşılıklı eşitlik ilişkisi vardır. Avcı-toplayıcı toplumlarda, insanlar doğal çevrelerinde hazır halde buldukları besinleri tüketerek yaşamlarını sürdürürler.

Avcı-toplayıcı toplumlar, günümüzden yaklaşık 40.000 yıl kadar önce ortaya çıkmış, en erken toplum biçimidir (Harper, 1996). Avcı-toplayıcı toplumlar, yenilebilir yabancı bitkileri toplayarak ve yakın çevrelerindeki hayvanları avlayıp yiyerek yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Yiyeceklerini haftalık ya da günlük olarak topladıklarından, uzun süreli olarak saklanabilecek ve ekonomik değere sahip yiyecek biriktirmemişlerdir. "Onların yaşamı (doğayı tanımanın) uzmanlaşmış bilgisinin kültürel olarak birikimine bağlıydı" (Harper, 1996:37). Uzmanlık bilgisi, yakın çevrede varolan yiyecek bulma olasılığını ve toprak, su, hava ve bitkiler hakkında gerekli bilgileri kapsamıştır.

Avcı-toplayıcı toplumların organizasyonel yapıları çok karmaşık değildir. Onların gündelik yaşantısı, basit bir iş bölümüne; statü rol sistemleri yaş ve cinsiyet temeline dayanmaktadır. Topluluk üyeleri arasındaki ilişkiler doğrudan ve enformeldir. Bununla birlikte eşitsizlik ya hiç yok ya da çok sınırlı idi, çünkü bir artı değer birikimi dolayısıyla sömürü söz konusu değildir (Lenski, 1996; Harper, 1996:37). Modern toplum ile karşılaştırıldığında, avcı-toplayıcı toplum üyelerinin sayısının azlığı ve merkezileşmemiş toplumsal yapıdan dolayı avcı-toplayıcı toplumların doğal çevre üzerindeki etkileri sınırlı ve yerel ölçülerdeydi. Avcı-toplayıcı toplumlarda, doğal çevre ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi söz konusuydu. Avcı-toplayıcı toplumlarda, toplum üyeleri bir yandan doğa ile karşılıklı ve eşitlik temeline dayalı bir ilişkiye sahip iken diğer yandan toplumun diğer üyeleri ile olan ilişkileri de karşılıklılık ve eşitlik temeline dayanıyordu. Bu, doğaya bağımlı olma, avcı-toplayıcı toplumların Egemen Toplumsal Paradigma'sının temelini oluşturmuştur. Onlar, kendilerini doğanın bir parçası olarak düşünmüşlerdir. "Onların doğa kavramsallaştırması, kutsal ruhlar tarafından yönetilen vahşi doğa, balta girmemiş ormanlar ve otlaklardan oluşan yaşayan bir doğadır" (Harper, 1996:38).

Yukarıda anlatılan üretim yapısının sonucu olarak avcı-toplayıcı toplumlar, doğa ile bir sömürü ve denetim altına alma ilişkisi değil; karşılıklılık temeline dayalı, uyumlu ve dostane bir ilişki biçimi geliştirmişlerdir. Ancak insanın doğa ile olan bu

karşılıklı dostluğu çok uzun sürmemiş, toprağın işlenmeye başlaması ile birlikte, “karşılıklı dostluk” da zayıflamaya başlamıştır.

Tarımcı Toplamlar

İnsanoğlu, bitkileri besin kaynağı olarak yetiştirmeyi ve hayvanları evcilleştirmeyi yaklaşık 10.000 yıl kadar önce öğrenmiştir. Tarımcı toplumların ileri aşamasında, sulama, gübreleme ve insan emeğinin organizasyonu, tarımsal üretimi büyük ölçüde arttırmıştır. Evcilleştirilmiş hayvanların çektiği metal pulluk gibi, zamanına göre ileri tarımsal teknolojiler, tarımsal üretimin hızla artmasına ve toplumsal yapı ve organizasyonun kökten bir şekilde değişmesine yol açacak değişikliklerin çok önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. İş bölümü, toplumsal yaşantıda daha önemli bir hale gelmiş ve köylülük, temel üretim gücü olarak ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak, zanaatkarlık, tarımsal araç-gerecin üreticileri ve yönetici sınıf, üretim ve artı değer organizasyonunu gerçekleştiren sınıflar olarak ortaya çıkmışlardır. Buna karşın, tarımcı toplumda nüfusun %90’dan fazlasını üretici köylüler oluştururken %10’dan azını yönetici ve bağdaşık zümre oluşturuyordu (Harper, 1996:39).

Tarımcı toplumların ortaya çıkması, sadece ekip biçmenin ve hayvanları evcilleştirmenin öğrenilmesine değil; bunun yanında doğal çevrenin ve doğal kaynakların kullanımına ve toplumun çevre ile olan ilişkilerinin kontrolüne de bağlıdır. Sulama, gübreleme ve toprağın işlenmesi gibi tarımsal etkinlikler, doğal çevrenin yapısını ve insanın çevre ile olan ilişkisini değiştirmiştir. Ormanlar ve otlaklar tarım arazilerine dönüştürülmüştür. Bunun ötesinde, sulama ve gübreleme, toprağın yapısını değiştirmiştir. İnsanoğlunun, toprağın ve bitki örtüsünün yapısını değiştirmeye başlaması, doğayı egemenliği altına almaya başlamasını sembolize etmektedir. İnsanoğlunun doğayı egemenliği altına almaya başlaması ise, doğa ile karşılıklı ve eşitlik temeline dayalı ilişkinin ortadan kalkarak, insanın içinde bulunduğu doğal çevreyi manipüle etmeye ve sömürmeye başlamasının dolayısıyla, doğaya yabancılaşmaya başlamasını ifade eder.

Tarımcı toplumların ortaya çıkmasıyla birlikte, doğanın insan tarafından sömürülmesine koşut olarak, insanın insan tarafından sömürülmesi süreci de başlamıştır. Tarımcı toplumlar ile avcı-toplayıcı toplumlar arasındaki temel farklar da bu noktada, yani toplumsal eşitsizlik ve doğal çevrenin ve doğal işleyişin yönlendirilmesi ve sömürülmesi noktasında ortaya çıkar. Feodalizmin söz konusu olduğu tarımcı toplumlarda, yönetici sınıflar (Lordlar ve toprak aristokrasisi) köylülerin ürettiği artı değeri toplar ve yönetirlerdi. Bu artı değer birikimi, yönetici sınıflar ile üretici güçler arasında büyük bir eşitsizliğin ortaya çıkmasına yol

Tarımcı toplumlar, tarım devrimi ve tarımsal üretimin ortaya çıktığı; toplum ile doğal çevre arasındaki karşılıklı temeline dayalı ilişkinin ortadan kalkmaya başladığı; dolayısıyla toplumun, doğal çevre üzerinde müdahalede bulunarak, doğal çevre üzerinde hegemonik bir ilişki kurmaya başladığı tarihsel ve toplumsal aşamayı ifade eder.

Resim 1.1

Tarımcı toplumlar ile avcı-toplayıcı toplumlar arasındaki temel farklardan biri, doğal çevrenin sömürülmesi noktasında ortaya çıkar.

Kaynak:

<http://www.everystockphoto.com>, public domain.

açmıştır. Doğal çevrenin kullanımı açısından, doğal işleyişin yönlendirilmesi, doğal kaynakların kullanımı ve doğanın tarımsal üretim için aşırı kullanımı, tarımcı toplumların temel ayırıcı özellikleridir. Bu dönemde ayrıca, kentte yaşayanların sayıları da artmıştır. Avcı-toplayıcı toplumların, doğa ile bütünlük içindeki yaşamları, tarımcı toplumlarda kentte yaşayanlar ile karşılaştırıldığında, kentte yaşayanlar, kendi kültürel ve doğal köklerinden koparılmış, köksüz yığınlar gibidirler. Bununla birlikte, tarımcı toplumlarda şehirlerin altyapıları yoktur, bundan dolayı tarımcı toplumlarda şehirlerde yaşayanlar için sefalet, günlük yaşamın bir parçasıdır.

SIRA SİZDE

Doğal kaynakların sömürülmesi ile insani (sınıfsal) sömürü arasındaki ilişkiyi tartışınız.

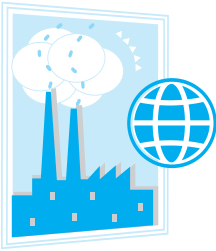
Toplumsal ve çevresel yönlendirme ve sömürü, tarımcı toplumların yükselişlerinin nedeni olduğu gibi, çöküşlerinin de nedenini oluşturmuştur. Çevresel kaynakların aşırı kullanımı ve sömürülmesi, sonuç olarak, uzun vadede tarımsal üretimi düşürürken, köylülüğün sosyo-ekonomik sömürüsü ve köylü ayaklanmaları ile sonuçlanmıştır. Buna ilişkin Harper (1996:4), aşağıdaki örneği verir. Orta Amerika'daki Aşağı Maya toplumu, tarım alanları açmak için ormanları yok etmiş, ormanların yok olması erozyona, erozyon da tarım alanlarının yok olmasına yol açmıştır. Tarım alanlarının yok olması ise açlık ve Aşağı Maya Uygarlığı'nın tamamıyla yok olması ile sonuçlanmıştır.

Tarımcı toplumların Egemen Toplumsal Paradigma'sı (ETP) doğanın kontrolü, yönlendirilmesi ve sömürüsüne dayanıyordu. Tarımcı toplumun ETP'si insanın doğa üzerindeki egemenliğini ve sömürüsünü meşrulaştırmıştır. "Eğer avcı-toplayıcı toplumların doğa kavramsallaştırması vahşi doğa içinde bir yaşam ise, tarımcılar da halen doğal sistem içinde bir bahçede yaşarlar. Fakat bu bahçe yaygın olarak temizlenmiş, sürülmüş, tohumlanmış, sulanmış, madenleri işlenmiş ve insani amaçlar için tüketilmiş bir bahçedir" (Harper, 1996:43).

Endüstriyel Toplamlar

Modern toplumda çevre sorunlarının aldığı biçimi değerlendirmek.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa'da ortaya çıkmış olan endüstrileşme, büyük ölçüde, kömürün endüstriyel üretim sürecinde enerji kaynağı olarak kullanılmasına bağlıdır.

Endüstriyel toplumda, toplum ile doğal çevresi arasındaki ilişkileri anlayabilmek için, endüstriyel toplumların ortaya çıkış sürecini ve bu süreçteki tarihsel, toplumsal, siyasi ve ekonomik oluşumları izlemek ve irdelemek gerekmektedir. Çünkü, endüstriyel toplumda ortaya çıkan çevre sorunları ve bu sorunların sonucu ortaya çıkan çevre-toplum ilişkileri, söz konusu oluşumlar ile yakından ilgilidir. Endüstrileşme, üç yüz yıl kadar önce Batı Avrupa'da ortaya çıkmış olan bir olgudur. Endüstrileşme, İngiltere'de tekstil endüstrisinin keşfedilmesi gibi, bazı anahtar buluşlara dayanır. Buhar makinesinin keşfi, elektrik enerjisi, hidroelektrik enerji ve petrolün enerji kaynağı olarak kullanımının da endüstrileşmeye önemli katkıları olmuştur. Bu yeni enerji kaynaklarının gelişmesi ve üretim teknolojilerindeki gelişmeler endüstriyel üretimin ve sonuç olarak artı değer artmasına yol açmıştır. Yeni üretim teknolojilerinin icadı ve üretim artışı sonucu ortaya çıkan artı ürünün biriktirilmesi ve organizasyonunu sağlamak, daha merkezi, hiyerarşik ve karmaşık örgütlenmelerin oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Üretimin merkezileşmesi ve yeniden organizasyonu, insanların günlük yaşantılarını kökten değiştirmiştir. İnsanlar, endüstri merkezlerinde toplanmaya başlamışlar ve ilk kez, insanların çoğunluğu kentlerde

yaşamaya başlamıştır. Kentleşmenin artması ekonomik ve politik bürokratikleşme ile at başı gitmiştir (Lenski, 1966; Harper, 1996).

Üretimin organizasyonu ve artı değer dağıtımı, yeni bir bürokratik organizasyonun ortaya çıkmasını gerektirmiştir: Ulus-devlet. Ulus-devlet, endüstriyel toplumun, en büyük, en etkili, en karmaşık ve en baskıcı organizasyonudur. Ulus-devlet sadece üretimin ve artı değer dağıtımını organize etmez, bunun yanında toplumun günlük yaşantısına da en ince ayrıntısına kadar müdahale etmeye çalışır. Ulus-devlet, burjuvazi ile işçi sınıfı arasında eşitsiz ve adaletsiz bölüşümün sürekliliğini de sağlar.

Endüstri çağına endüstrileşmiş Batı toplumları, endüstriyel imparatorluklar kurmuşlar ve bu imparatorluklar yoluyla güçlerini pekiştirmişlerdir. Batı ülkeleri gelişmemiş ülkelere ham madde ve doğal kaynak ithal etmişler ve bunları mamul madde haline getirerek geriye satmışlardır. Bu bağlamda endüstrileşmenin uluslar arası düzeyde yaygınlaşması, çevresel sömürü ve etkilerin de yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Kömür başta olmak üzere, fosil yakıtların endüstriyel üretim sürecinde enerji kaynağı olarak kullanılması ile çevre sorunları arasında çok yakın bir ilişki vardır.

Resim 1.2

Endüstriyel toplumun, insan-çevre ilişkisindeki yaşamsal değişimin temelini oluşturan ucuz fosil yakıtların endüstriyel üretimde kullanılması, daha fazla ve yaygın kirliliğe, su ve hava kirliliği, asit yağmurları ve küresel ısınma gibi daha büyük çevresel felaketlere yol açmıştır.

Kaynak:
<http://www.everystockphoto.com>, public domain.

Çevresel olarak endüstrileşme, doğal kaynakların tüketilmesi (sömürülmesi) temeline dayanır. Endüstriyel toplumun insan-çevre ilişkisindeki yaşamsal değişimin temelini, ucuz fosil yakıtların endüstriyel üretimde kullanılması oluşturur. Fosil yakıt kullanımı, doğal kaynakların daha yaygın ve yoğun olarak sömürülmesine, daha fazla ve yaygın kirliliğe ve daha büyük çevresel felaketlere yol açmıştır. Fosil yakıt kullanımının bazı önemli sonuçları arasında su ve hava kirliliği, asit yağmurları ve küresel ısınma sayılabilir. Bu bağlamda endüstrileşme, insanoğlunun diğer canlı türleri üzerindeki egemenliğini arttırmış, nadir canlı türlerinin ve doğal çevrenin tahrip edilmesi endüstrileşme ve endüstriyel üretim için kabul edilebilir koşullar olmuştur.

Harper, endüstriyel toplumun Egemen Toplumsal Paradigması'nı şöyle tanımlamıştır: "...eğer tarımcı toplumun çevre kavramsallaştırması insan tarafından üretilmiş ve belirlenmiş bir bahçe ise, endüstriyel toplumun çevre kavramsallaştırması bunun kökten bir biçimde yaygınlaştırılmış halidir" (Harper, 1996:46).

Fosil yakıtlar, organik maddelerin toprak altında çok süreler hava ile temas etmeden kalarak, fosilleşmesi sonucu oluşurlar. En bilinen biçimleri kömür, petrol ve doğal gazdır.

Fosil yakıtların, endüstriyel üretimde enerji kaynağı olarak kullanılması sonucunda ortaya çıkan katı, sıvı ve gaz atıklar toprakta, havada ve suda ortaya çıkan kirliliğin en temel nedenini oluşturmaktadır.

Endüstriyel toplumda çevre-toplum ilişkilerinin düşünsel ve felsefi temelleri incelendiğinde; endüstrileşmenin doğal kaynakları sınırsızca kullanımı düşüncesi ve doğal kaynakların insan refahı için sınırsızca kullanılabileceği varsayımının temelleri Batı Avrupa'da ortaya çıkmış olan Aydınlanma Düşüncesi ve Pozitivizme dayanmaktadır. Avrupa'da ortaya çıkmış olan Aydınlanma Düşüncesi, doğanın egemenlik altına alınması ve sömürülmesinin kültürel (bilimsel, ahlaki ve felsefi) temellerini hazırlamıştır. Bu bağlamda aydınlanma ile birlikte, insanın doğal çevresini egemenliği altına alabileceği, bilim ve teknolojinin sağladığı olanaklarla doğal çevresini denetleyip yeniden üretebileceği düşüncesi, giderek artan ölçüde modern endüstriyel toplumun temel değer ölçütü haline gelmiştir.

Bu bağlamda endüstriyel toplumun Egemen Toplumsal Paradigması'nın beş temel özelliği şu şekilde ifade edilebilir.

1. Doğanın kendisi açısından değerinin küçümsemesi varsayımı: Doğal çevre, mal üretimi için kaynak oluşturduğu anlamda değerlidir; insan, endüstriyel üretim için çevreyi egemenliği altına alır; ekonomik büyüme, çevrenin korunmasından daha önemlidir.
2. Sadece yakın çevrede bulunanlara değer atfedilmesi: İnsanın dışındaki diğer canlı türleri insan ihtiyaçları için sömürülebilir, insanlar sadece kendilerini yaşamın merkezine koyarak kendileri dışındaki diğer insanlara daha az özen gösterirler. Bugünün kuşaklarına, geleceğin kuşaklarından daha fazla özen gösterilir.
3. Zenginliğin çoklaştırılmasının önemli olduğu ve bunun için gerekli olan risklerin alınabileceği yolundaki varsayım: Bilim ve ileri teknoloji yararlıdır, endüstrileşmenin ortaya çıkardığı riskleri bertaraf edici düzenlemeleri yapmak ve gerekli önlemleri almak yerine, bu düzenlemelerin ve önlemlerin serbest pazar ekonomisi ilişkileri içinde alınması beklenmelidir. Çünkü, çevresel ve toplumsal riskler, çoğu zaman, bireylerden kaynaklanır.
4. Büyümenin fiziksel (gerçek) sınırları olmadığına ilişkin varsayım: Ekonomik, teknolojik ve bilimsel olarak büyümenin sınırları yoktur. Kaynak yetersizliği ve nüfus artışı gibi sorunlar, insanın teknolojik buluş yeteneği sayesinde aşılabılır.
5. Modern toplum, modern kültür ve modern politikanın genel olarak iyi olduğuna ilişkin varsayım: İnsanlar tarafından doğaya ciddi bir zarar verilmez. Rekabet ortamının ve demokrasinin birçok toplumsal ve çevresel sorunu çözeceğine inanılır. Ayrıca, büyük ölçekli organizasyonların hiyerarşilerinin ve uzmanlık bilgisinin önemine vurgu yapılarak bu yapılanmaların düzenleyici olduğuna inanılır. Mülkiyet ve üretim araçlarının kontrolünün yaygınlaştırılmasına, karmaşık ve hızlı bir yaşam biçimine vurgu yapılır (Harper, 1996:47).

Görüleceği gibi, endüstriyel toplumda yaygın olarak kabul görmüş varsayımlara göre doğanın, insan mutluluğu ve refahı için sınırsızca kullanımı ve sömürülmesi bir gereklilik ve veri olarak kabul edilir. Modern çevreci düşüncenin, endüstriyel toplumun doğal çevreye ilişkin bu temel varsayımlarının eleştirisi noktasından ortaya çıktığı söylenebilir.

Resim 1.3

2007 yılında, Karadeniz'e yayılan petrol sızıntısı sonucunda petrole bulanmış kuş, son yıllarda yaşanan çevre felaketlerinin bir sonucunu gösteriyor.

Kaynak:

<http://www.everystockphoto.com>,
marinephotobank.

ÇEVRECİLİĞİN TARİHSEL ARKA PLANI VE GÜNÜMÜZDE ALDIĞI GÖRÜNÜM (GENEL DEĞERLENDİRİLME)

Çevre sorunlarının niçin, çok önemli toplumsal ve küresel sorunlardan birisi olduğunu ifade etmek.

Çevre-toplum ilişkileri, genel tarihsel bir perspektiften değerlendirildiğinde, doğal çevrenin insanlığı tarafından sömürülmesinin endüstriyel toplumda en üst düzeye çıktığı söylenebilir. Avcı-toplayıcı toplumlarda, insan-çevre ilişkileri, doğrudan bir ilişkidir. İnsanoğlu doğal çevrenin bir parçasıdır. İnsan ile insan arasında ve insan ile doğa arasında sömürüye dayalı bir ilişki değil, karşılıklılık ilkesine dayalı bir ilişki vardır. Avcı-toplayıcı toplumlarda, insanlar arasındaki ve insan ile çevre arasındaki karşılıklılık ve eşitlikçi ilişki avcı-toplumların ETP'si tarafından meşrulaştırılmıştır. İnsanlar arasında ve insan ile çevre arasında ilk sömürü ilişkisi, tarımcı toplumlar zamanında kurulmuştur. İnsan ve doğal çevresi arasındaki dolaysız ilişki, dolaylı ilişkiye dönüşmüş ve toplum, doğa üzerindeki egemenliğini oluşturmaya başlamıştır. Yaygın ve yoğun tarımsal üretim, doğal şartların değişmesini, toprak ve suyun yapısının değişmesini ve ormanların tarım alanlarına dönüştürülmesini gerekli kılmıştır. Bununla birlikte, tarımsal artı ürün, eşit ve adaletli bir biçimde dağıtılmamıştır. Toprak aristokrasisi, artı ürünü toplamış ve doğal güzelliklerden yararlanmış; köylüler ise yoksulluk, sefalet ve pislik içinde yaşamıştır. Tarımcı toplumların ideolojik ahlaksal ve toplumsal olarak en egemen kurumu olan din kurumu, tarımsal üretimin artmasını ve doğal çevrenin kontrolünü özendirmiştir. Son olarak doğa ve toplum arasındaki ilişki, endüstriyel toplumda tamamen kopma noktasına gelmiştir. Doğal çevrenin kontrolü ve doğal kaynakların sömürülmesi, endüstriyel üretim için temel gereklilikler olarak kabul edilmiştir. Burjuvazi tarafından toplanan endüstriyel üretimden kaynaklanan artı değer, müthiş biçimde artmıştır (Lenski, 1966; Harper, 1996). Endüstriyel toplumda, insanın insan tarafından sömürülmesi ve doğanın insan tarafından sömürülmesi, en üst düzeye ulaşmıştır. Endüstriyel toplumun ETP'si ve bilim, eğitim, ahlak ve politika gibi temel toplum-

Tarihsel bakış açısı, doğanın insan tarafından sömürülmesi ile insanın insan tarafından sömürülmesi arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir; doğanın daha yüksek oranda sömürülmesi, insanların da daha yüksek oranda sömürülmesi ile yakından ilgilidir. Bunun ötesinde, doğanın manipüle edilmesi ve sömürülmesinin endüstriyel toplumda en üst düzeye ulaştığı açıktır.

sal kurumları doğanın ve doğal kaynakların sömürülmesini destekleyen, özendiren ve meşrulaştıran birer yapı ve içeriğe bürünmüştür.

Bu tarihsel değerlendirmenin gösterdiği gibi, en üst düzeye ulaşmış olan insanın insan tarafından ve doğanın insan tarafından sömürülmesi veya toplumsal yaşantıdaki derin kriz, toplumsal tarihte yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmektedir (Lenski, 1966; Khun, 1970; Harper, 1996). Bunun yanında Beck (1992), Eder (1996), Giddens (1990, 1991) ve Inglehart (1995b) gibi bazı düşünürler, endüstriyel toplumdaki bu yeni aşamayı geç modernizm ya da postmodernizm olarak adlandırmışlardır. Söz konusu yazarların teorik yaklaşımlarının hepsi aynı olmamakla birlikte, aralarında birçok ortak noktanın olduğu belirtilebilir. Söz konusu düşünürlerin ortaya attığı düşüncelerin ortak yanı, geç modernite ya da postmodernizmin, endüstrileşmeye ve modernleşmeye karşı alternatif bir paradigma ortaya koymakta olduğudur. Çevresel değerlerin dikkate alınması, bu yeni dönemin önemli bir özelliğidir. Postmodernizm çağının çevresel temeli “doğaya dönüş olgusu” olarak özetlenebilir ve bu görüş, doğa merkezli dünya görüşü olarak adlandırılabilir.

SIRA SİZDE

4

İnsanlar niçin “doğaya geri dönmek” istemişlerdir, tartışınız.

Postmodernizm düşüncesi temel olarak, modernleşme düşüncesi ve endüstrileşmenin, insan ile doğal çevresi arasındaki doğal ilişkiyi tamamen yok ederek; insan ile doğal çevresi arasında insan merkezli ve sömürücü bir ilişki ve düşünce sistemi yarattığını savunur. Bu bağlamda ozon tabakasındaki incelleme, sera etkisi sonucu küresel ısınma, biyolojik çeşitliliğin azalması, nükleer risk gibi çevre sorunları endüstrileşme ve modernleşmenin doğrudan sonuçları olarak değerlendirilmelidir. Postmodernizm, insan ile doğal çevre arasında bir sömürü ilişkisi yerine, bütüncül ve saygıya dayalı bir ilişki önerir. Postmodern düşünce, postmodern şartların gerçek bir çevreci düşünce ile birlikte modernite düşüncesine gerçek bir alternatif oluşturabileceğini öne sürer.

Postmodernizm, toplumun yeni bir çağın eşiğinde olduğunu ve çevresel sorunların ve çevresel değerlerin, bu yeni çağın en önemli özelliklerinden birini oluşturduğunu öne sürer. Bu bağlamda çevreci düşünce, postmodernizm gibi endüstriyel toplumun ETP’na karşı bir alternatif oluşturur (Yearly, 1994, 1996; Szerszysk, 1996; Dunlap ve Catton, 1994; Dunlap ve Van Liere, 1978, 1984). Bu bölümün çerçevesi içinde postmodernizm ya da geç modernizm üzerinde daha fazla durulmamış; bunun yerine, postmodernizm ya da geç modernizm, sadece modern çevreci düşüncenin ortaya çıkışındaki bağlantısı dolayısıyla ele alınmıştır.

Çevre-toplum ilişkilerinin tarihsel arka planı, özellikle modern toplumda aldığı biçim bu bölümün ana konusunu oluşturmuştur. Çevrecilik ve çevre-toplum ilişkilerinin küreselleşme ile birlikte aldığı biçim, özellikle çevre sorunlarının küreselleşmesi bağlamında, daha ileri ünitelerde ele alınmıştır.

SONUÇ

Bu ünite, çevre sosyolojisinin ortaya çıkışı ve çevre-toplum ilişkilerinin tarihsel süreci ele alınmıştır. Bu ünite, çevre sosyolojisi hakkında genel bir bilgi vermek, niçin çevre sosyolojisi diye bir sosyoloji dalı olduğunu anlamaya çalışmak amaçlanmıştır. Ancak bunun ötesinde bu ünite yapılmak istenilen, günümüz toplumunun en önemli sorunlarından olan çevre sorunlarının, toplumsal bağlamının genel çerçevesini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, çevre sosyolojisinin ortaya çıkışı açısından önemli bir kırılma noktası olan 1970’li yıllara dikkat çekmek ge-

rekir. Bu yıllar, çevre sorunlarının yoğunlaşmasının yanında, bu sorunların toplum tarafından daha yaygın olarak farkına varılması ve son olarak ciddi boyutta bir çevre hareketinin ortaya çıkması açısından dikkat çekicidir. Çevre-toplum ilişkilerinin tarihsel evrimi açısından, avcı-toplayıcı toplumlar ve tarımcı toplumları zikretmek gerekir. Ancak, çevre-toplum ilişkileri açısından asıl belirtilmesi gereken aşama, endüstriyel toplumlardır. Endüstriyel toplumda, toplumun doğal çevre üzerindeki belirleyici, manipülatif ve sömürücü etkisi, en üst seviyeye çıkmış; hatta bu etkiler geri çevrilemez ve telafi edilemez noktaya ulaşmıştır. Bu bağlamda toplum, doğal çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin farkına varmaya ve etkileri telafi etmenin yollarını aramaya ve doğal çevre ile bozulan ilişkilerini yeniden kurmaya girişmiştir. “Doğaya geri dönüş” hareketi olarak adlandırılan bu hareket, aynı zamanda post-modern koşullar ya da post-modern dönem olarak da adlandırılır.

Muammer Tuna, Türkiye’de Çevrecilik: Türkiye’de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler, Nobel Yayın, Ankara, 2006.

K İ T A P

Özet

Çevre sosyolojisinin ne olduğunu tanımlamak.

Çevre sosyolojisi, toplumsal davranışın çevresel boyutunun incelenmesidir. Çevresel olayların, sadece ekonomik ve teknik boyutları ile incelenmesi, çevresel olayların anlaşılması açısından yeterli değildir. Dolayısıyla, çevresel olayların toplumsal boyutunun da incelenmesi gerekir ve bunu da yapacak olan çevre sosyolojidir. Sosyoloji toplumu, toplumsal davranışı incelerken; çevre sosyolojisi toplumsal davranışın çevresel boyutunu inceler.

Çevre sosyolojisinin konusunu ve genel çerçevesini açıklamak.

Çevre sosyolojisi en genel anlamda, çevre-toplum ilişkilerini inceler. Genel olarak sosyoloji, toplumu, toplumsal eylemi, toplumsal ilişkileri incelerken; çevre sosyolojisi, toplumun doğal çevre ile olan ilişkisini inceler. Aslında, toplumsal çevre, doğal çevre içinde yapılanmıştır ve doğal çevreden ayrılmaz. Fakat özellikle endüstrileşmenin ortaya çıkması ile birlikte toplumsal çevre, doğal çevreden ayrılmaya başlamış, hatta bir ölçüde doğal çevreye yabancılaşmıştır. Bununla birlikte, toplumsal çevrenin doğal çevrenin içinde yer aldığı gerçeği değişmemiştir. Modern endüstriyel toplumda, toplumsal çevrenin doğal çevreden kısmen ayrışması dolayısıyla, doğal çevre ile toplumsal çevre ayrımı ortaya çıkmıştır. Bu anlamda doğal çevre ile toplumsal çevre arasındaki ilişkiler, hem nedenleri hem de sonuçları toplumsaldır. Çevresel olaylar, nedenleri itibarıyla toplumsaldır çünkü, doğal çevrede meydana gelen tüm olaylar toplumu ve toplumsal yaşantıyı doğrudan etkiler. Örneğin, deprem, su baskını, sel, yangın gibi doğal olaylar, toplumu ve toplumsal yaşantıyı doğrudan etkiler. Diğer yandan, toplumda ve toplumsal süreçlerde meydana gelen tüm olaylar da doğal çevreyi etkiler. Örneğin endüstriyel üretim sonucu ortaya çıkan katı, sıvı ve gaz atıklar toprakta, havada ve suda kirliliğe neden olur. İşte çevre sosyolojisinin temel konusu, toplumsal çevre ile doğal çevre arasındaki karşılıklı ilişkiyi incelemektir.

Çevre sosyolojisinin nasıl ortaya çıktığını açıklamak.

Çevre sosyolojisine ilişkin metinler, sosyoloji literatüründe ilk kez 1950'lerde yer almasına rağmen; çevre sosyolojisinin, sosyolojinin bir alt çalışma alanı olarak belirginleşmeye başlaması 1970'li yıllardır. 1970'li yıllar çevre sorunlarının yoğunlaşması ve yaygınlaşması açısından önemli kırılma noktası oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, çevre sorunlarının artık oldukça yaygın bir şekilde toplumsal sorunlar olarak da kabul edilmeye başlanması, bu sorunların ayrıca küresel düzeyde de dikkat çeken sorunlar haline gelmesi, çevresel sorunlar üzerinde sosyolojik araştırmalar yapıyor ve bu araştırmaların sosyoloji dergilerinde yayınlanıyor olması gibi nedenler sayılabilir.

Çevre-toplum ilişkilerinin hangi aşamalardan geçtiğini özetlemek.

Çevre-toplum ilişkilerinin tarihsel arka planına bakıldığında, üç temel aşamadan söz edilebilir. Bunlar avcı-toplayıcı toplumlar, tarımcı toplumlar ve modern toplumlardır. Avcı toplayıcı toplumlarda çevre-toplum arasında, karşılıklılık ilkesine dayalı bir ilişki vardır. Buna göre toplum, doğada hazır olarak bulduğu besinleri tüketerek yaşamını sürdürür. Doğa ile toplum arasındaki karşılıklılık ilkesinden dolayı, toplumun doğal çevre üzerinde hegemonik ilişkisinden de söz edilemez. Ayrıca bu toplumda ekonomik anlamda üretimden ve üretim sonucunda ortaya çıkan artı değer ve sömürü de söz konusu değildir. Tarımcı toplum tarımın icadına ve tarımsal üretime dayanır. Tarımsal üretim amacıyla, doğal işleyişe müdahale edilmeye başlanmıştır. Bu aynı zamanda toplumun ilk kez doğa üzerinde hegemonik bir belirlenim ilişkisi kurmasını, doğayı sömürmeye başlamasını ifade eder. Endüstriyel toplumda ise doğa ile toplum arasındaki ilişki tamamen kopmuş; toplum, adeta doğaya yabancılaşmış, doğayı şeyleştirmiş, metalaştırmış ve sömürülebilir bir nesne haline dönüştürmüştür.

Modern toplumda çevre sorunlarının aldığı biçimi değerlendirmek.

Modern endüstriyel toplumda, fosil yakıtların üretim sürecinde enerji kaynağı olarak kullanılması sonucunda ortaya çıkan sorunlar had safhaya ulaşmıştır. Endüstrileşme süreci sonucunda ortaya çıkan katı, sıvı ve gaz atıklar hava, toprak ve suda çok ciddi ve etkileri bir ölçüde geri döndürülemez sonuçlar doğurmuştur. Bu süreçte oluşan çevresel risk, adeta tüm insanlığın varoluşunu tehdit eder bir noktaya ulaşmıştır.

Çevre sorunlarının niçin çok önemli toplumsal ve küresel sorunlardan birisi olduğunu ifade etmek.

Çevre sorunlarının hem nedenleri itibarıyla, hem de sonuçları itibarıyla toplumsal sorunlar olduğuna daha önce değinilmişti. Özellikle endüstriyel üretim sürecinde, fosil yakıtların enerji kaynağı olarak kullanılması sonucunda ortaya çıkan katı, sıvı ve gaz atıklar hava, toprak ve suda çok ciddi boyutta kirliliğe yol açmaktadır. Bu kirlilik sonucunda, hava kirliliğine maruz kalan şehirler yaşanmaz hale gelmekte; suyun kirlenmesi sonucu içme suyu, nadir bulunan doğal kaynaklardan birisi haline gelmekte; toprak kirlenmesi sonucu tarımsal ürünlerin üretimi sekteye uğramakta ya da bu ürünler, üretim sürecinde kirlenmektedir. Endüstrileşmenin sonucunda ortaya çıkan etkiler giderek tüm toplumsal yaşamı ve toplumların varoluşunu tehdit eder duruma gelmiştir. Endüstrileşme sonucunda ortaya çıkan çevresel etkilerin küresel boyutta en yaygın etkilerin artık geri çevrilemez olanı sera etkisi sonucu oluşan küresel ısınma ve küresel iklim değişikliğidir. Küresel ısınma ve küresel iklim değişikliği artık, tüm insanlığı tehdit eden ve belki de en ciddi küresel sorunlardan birisi haline gelmiştir.

Kendimizi Sınayalım

1. Toplumsal kaynaklı çevre sorunları kaçınıcı yüzyılda ortaya çıkmıştır?
 - a. X.
 - b. XVIII.
 - c. XIX.
 - d. XX.
 - e. XXI.
2. Aşağıdakilerden hangisi, ortaya çıkan **ilk** çevre sorunlarından biri **değildir**?
 - a. Ozon tabakasındaki incelme
 - b. Hava kirliliği
 - c. Su kirliliği
 - d. Toprak kirliliği
 - e. Yer altı sularının kirlenmesi
3. Çevre sosyolojisinin **temel** ilgi alanı, aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Toplumsal davranışın incelenmesi
 - b. Çevresel ilişkilerin incelenmesi
 - c. Çevre kirliliğinin incelenmesi
 - d. Çevre-toplum ilişkilerinin incelenmesi
 - e. Küresel iklim değişikliğinin incelenmesi
4. Aşağıdakilerden hangisi fosil yakıtlardan biridir?
 - a. Güneş enerjisi
 - b. Hidrolik enerji
 - c. Doğal gaz
 - d. Elektrik enerjisi
 - e. Hidrojen
5. Endüstrileşme sürecinin **ilk** aşamasında kullanılan enerji kaynağı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Hidrolik enerji
 - b. Petrol
 - c. Doğal gaz
 - d. Kömür
 - e. Elektrik
6. Aşağıdakilerden hangisi, avcı-toplayıcı toplumların özelliklerinden biri **değildir**?
 - a. Karşılıklılık ilkesi
 - b. Ekonomik üretim
 - c. Sömürünün olmaması
 - d. Bitki köklerinin toplanması
 - e. Balık avlamak
7. Aşağıdakilerden hangisi tarımcı toplumların **temel** özelliklerinden biridir?
 - a. Vahşi hayvanların avlanması
 - b. Doğada var olan meyvelerin toplanması
 - c. Doğal çevre ile karşılıklı eşitlik
 - d. Doğal çevre üzerinde hegemonik ilişkinin olmaması
 - e. Toprağın işlenerek ürün elde edilmesi
8. Aşağıdakilerden hangisi, endüstriyel toplumdaki **temel** çevresel özelliklerden birisi **değildir**?
 - a. Hava, toprak ve su kirliliği
 - b. Çevresel risk
 - c. Doğayla karşılıklılık temeline dayalı bir ilişki
 - d. Doğal kaynakların sömürülmesi
 - e. Küresel iklim değişikliği ve küresel ısınma
9. Çevre sorunlarının sosyolojinin konusu olmasının nedeni aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Endüstriyel atıklarının çevreyi kirletmesi
 - b. Hava, su ve toprak kirliliği doğal çevre için risk oluşturmaması
 - c. Deniz kirliliğinin balık stoklarının varlığını tehlikeye sokması
 - d. Toplumsal süreçlerin, çevresel süreçleri etkilemesi ve bu süreçlerden etkilenmesi
 - e. Çevresel süreçlerin ekonomik kalkınmayı etkilemesi
10. Çevre sosyolojisinin kurucuları olarak kabul edilen düşünürler aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?
 - a. Karl Marx ve Max Weber
 - b. William Catton ve Riley Dunlap
 - c. Herbert Spencer ve Levi Strauss
 - d. Thomas Khun ve Charles Harper
 - e. Auguste Comte ve Emile Durkheim

Okuma Parçası

ÇERNOBİL'DEN SESLER

Çernobil Nükleer Santrali'ndeki kazada Hiroşima'ya atılan bombanın 350 katı kadar toplam 450 çeşit radyo-nüklid havaya karıştı. Bu öyle bir kazaydı ki, uzaktan kumandalı makineler çalışmadı. Yüksek radyasyon elektronik devrelerini bozmuştu. En güvenilir robotlar! insanlardı. Kazadan sonra Çernobil'in çevresinde çalışan binlerce insan sonradan, kan kusarak, etleri lime lime dökülerek ve acı içinde kıvrana kıvrana can verdiler. Bu insanlar, barışçıl atomun da öldürebileceğini, insanın fizik kanunları karşısında çaresiz olduğunu yaşamları pahasına öğrendiler. Koruyucu giysileri vardı ancak dışarıda sıcaklık 30 derece olduğundan o giysilerle çalışmıyorlardı. O kadar çok radyasyon almışlardı ki, hastanelerde kendilerine ayrılan özel bölümlerde yanlarında bulunan her cisim gerçek bir radyoaktif yan ürüne dönüşüyordu.

"Herşeyden çok sevdiğim insan, onu kendim doğurmuş olsam daha fazla sevemeyeceğim insan, gözlerimin önünde bir canavara dönüşerek öldü. Lenf bezlerini aldıkları için dolaşımı bozulmuştu, burnu bir yana kaydı, üç misli büyüdü. Gözleri iki yana bakmaya başladı, içlerinde farklı bir ışık vardı. Daha önce görmediğim ifadeleri görüyordum. Artık burada değildi sanki, yine de gözlerinde bakan birileri vardı. Sonra bir gözü tamamen kapandı. Tek korktuğum şey kendi halini görmesiydi. Sonra benden el işaretleriyle aynayı istemeye başladı. Unutmuş gibi yapar, mutfağa kaçardım. İki gün boyunca onu atlatmayı başardım. Üçüncü gün not defterine "Aynayı getir" yazıp sonuna üç ünlem işareti koydu. Fısıldamayı bile başaramadığı için kalemle anlaşıyorduk... Sonunda en küçük aynayı getirdim. Kendine baktı ardından kafasını yatağa vurmaya başladı. Onu avutmaya çalıştım...Sıradan bir kanser değildi bu Çernobil kanseriydi. Doktorların dediğine göre, tümörler vücudunda metastaz yapsaymış kısa sürede ölmüş. Oysa yavaş yavaş vücudu boyunca, yukarıya yüzüne doğru ilerlemiş. Yüzünde siyah bir şey oluştu. Çenesi kayboldu, dili dışarı çıktı. Damarları dışarı çıktı, kanamaya başladılar. Boynundan, yanaklarından, kulaklarından, her yerinden... Soğuk su getirip onu ıslak bezlerle sarardım ama hiçbir faydası olmazdı..." (*Valentina Timofeyevna Panaseviç, Çernobil müdahale ekibindeki bir inşaat işçisinin karısı*).

Olaydan sonra Çernobil reaktörünün çevresinde yaşayanlar ilginç olaylara tanıklık ettiler. Tavukların ibikleri siyahtı, kırmızı değil. Süt ise hiç ekşimiyordu, kuruyup

beyaz bir pudraya dönüşüyordu radyasyon yüzünden. Her yer radyasyon ünitesi gibi kokuyordu. İyodin kokusuydu bu. Görevliler evlerin, binaların çatılarını yıkdılar önce. Bütün tarlalar, bahçeler, ormanlar, çalılar ve altındaki toprak, belli bir derinlikte kesilip bir halı gibi dürülüp kaldırılarak derin vadilere gömdüler. Bir hafta sonra gelip aynı kesip düme işlemini tekrarlıyorlardı. Toprağı, toprağa gömüyorlardı. Talimatlar gereği bu işlemden önce yerin üç-dört metre altında satıl suyu olmaması gerekiyordu. Tabanı, çeperleri polietilen filmle kaplanması gerekiyordu. Bunlar talimatta yazanlardı, uygulama elbette ki farklı oldu.

Çevredeki insanlar ne olduğunu anlamıyorlardı. "Ne oldu çocuklar, dünyanın sonu mu geldi?" diyorlardı. Hayvanları dışarı çıkarıp vurdular. Bunu yapmakla görevlendirilen biri "Atlar, onları vurmak için dışarı çıkarttığımızda ağlamaya başarlardı" diye anlatıyor. Radyasyon alan insanlardaki ilk belirti, koku alma duyularını yitirmeleri oldu. Bitkindiler, öğrenciler dersin ortasında sıra üzerine yığılır ve bilinçlerini kaybederlerdi. Herkes mutsuz ve asık suratlıydı. Anneler günlük giydikleri giysileri her gün neden yıkamak zorunda olduklarını anlamamışlardı. Onlar için kir; mürekkep, çamur veya yağ lekesiydi, kısa ömürlü izotoplar değil. Bahçelerinde yetişen güzelim yiyecekleri, domatesleri, salatalıkları neden iki yıl boyunca yiyemeyeceklerini de anlamamışlardı. İnsanlar bazı şeylerini radyasyon ölçtürmek için getirirlerdi. Ama her şey limitlerin o kadar üstündeydi ki sonradan vazgeçtiler.

"... Nükleer Fizik Enstitüsü'yle, gönderdiğimiz toprak örneklerini test etsinler diye anlaşmıştık. Çim, siyah toprak örnekleri alıp Minsk'e gittiler. Analizler yaptılar. Ardından bana telefon ettiler: "Lütfen toprak numunelerini almak için bir araba gönderin." "Şaka mı yapıyorsunuz? Minsk'e 400 km uzaktayız." Ahize elimden düşecekti. "Toprağı buraya geri mi getireceğiz?" Yanıtları şöyle oldu: "Hayır şaka yapmıyoruz. Aslında bu numunelerin özel kaplar içinde beton ve metalden yapılmaya yeraltı kapları içine gömülmesi gerekir. Ama Belarus'un dört bir yanından numune yağıyor ve bir ay içinde bütün atık depomuz doldu." Duyuyor musunuz? Aynı toprağı ekip biçiyorduk. Et ve süt planlarını yerine getirmemiz gerekiyordu. Buğdaydan votka yaptık. Elmalar, armutlar, vişneler meyve suyu olmaya gitti. Çocuklarımız o toprağın üzerinde oynadı..." (*Vladimir Mateyeviç Ivanov, Slavgorad Parti Komitesi eski genel sekreteri*).

Çocuklardaki ve yetişkinlerdeki tiroit aktivite düzeyi olması gerekenin bazen yüz bazen iki yüz katıydı. Annelerin sütleri radyoaktif, yüksek düzeyde sezyum vardı. Bebeklerine süt değil, ölüm verdiklerinin farkında değildiler. Yiyecekler yiyecek değil, her biri en az 40 kürinin üzerinde radyoaktif yan üründü. Çernobil felaketinin üzerinden 25 yıl geçti ama çocuklar acısını halen çekiyorlar. Günümüzde bile, binlerce çocuk hâlâ sakat veya hastalıklı doğuyor ya da sonradan üzerlerinde biriken radyasyonun kurbanı oluyorlar. Hastanelerde tedavi gören on binlerce çocuk, geçen her gün bir başka arkadaşlarının radyasyona yenik düştüklerini öğreniyorlar. Onlar için bir gün daha yaşamak büyük bir mutluluk. Bazıları ise radyasyonun izi olan kanserin bedenlerini kemirdiği acıya dayanamayıp ölümü bir kurtuluş olarak görüyorlar.

Kaynak: Çernobil Nükleer Kazası Kurbanlarının Acı Hikayeleri, Doğayı ve Çevreyi Koruma Derneği'nin Svetlana Aleksiyeviç'in "Çernobil'den Sesler" adlı kitabından aktardığı metinden kısaltılarak alınmıştır. <http://dogader.org/index.php/bilgi/173-chernobil-nukleer-kazasi-kurban-aci-hikaye> (19.05.2011)

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız yanlış ise "Çevre Sosyolojisinin Genel Çerçevesi" konusunu gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlış ise "Çevre Sosyolojisinin Genel Çerçevesi" konusunu gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise "Çevre Sosyolojisinin Genel Çerçevesi" konusunu gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise "İnsan-Çevre İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı" konusunu gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise "İnsan-Çevre İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı" konusunu gözden geçiriniz.
6. b Yanıtınız yanlış ise "İnsan-Çevre İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı" konusunu gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise "İnsan-Çevre İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı" konusunu gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlış ise "İnsan-Çevre İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı" konusunu gözden geçiriniz.
9. d Yanıtınız yanlış ise "Çevre Sosyolojisinin Genel Çerçevesi" konusunu gözden geçiriniz.
10. b Yanıtınız yanlış ise "Çevre Sosyolojisinin Genel Çerçevesi" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Çevre, teknik ve ekonomik boyutunun yanında, bu boyutlardan daha önemli ve öncelikli olarak, toplumsal bir olgudur. Doğal çevrede meydana gelen süreçler, toplumsal süreçleri; toplumsal çevrede meydana gelen süreçler de doğal çevreyi doğrudan etkiler. Başka bir deyimle doğal çevre ile toplumsal çevre arasında bir karşılıklı ilişki vardır. Çevresel süreçler, hem nedenleri hem de sonuçları itibarıyla toplumsaldır. Çevresel süreçler, toplumsal boyutları olmadan anlaşılamaz. Çünkü, modern endüstriyel toplumda, doğal çevrede meydana gelen tüm değişimler, büyük ölçüde, toplumsal eylemin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, çevresel değişimlerin anlaşılması ve kontrolü artık, büyük ölçüde, toplumsal değişimlerin anlaşılması ve kontrolüne dayanmaktadır.

Sıra Sizde 2

Çevre sosyolojisi, 1970'lerde ortaya çıkmış olmasına ve son 40 yılda bir şekilde meşruiyet kazanmasına rağmen, halen çok yaygın bir şekilde, kabul edildiği söylenemez. Çevre sosyolojisi dersi, ülkemizde ve dünyanın birçok ülkesinde, lisans ve lisansüstü düzeyde okutuluyor olmasına rağmen, bu alan üzerinde tartışılan bir alandır. Bunun nedeni, sadece çevre sosyolojisinin değil, çevre sorunlarının da çok yaygın bir biçimde kabul edilmemiş olmasındandır denilebilir. Çevre sorunlarının gerçek bağlamı, anlamı ve etkileri, henüz tam anlamıyla anlaşılabilirliği değildir. Birçok çevre sorununun gerçek olup olmadığı hâlâ tartışılmaktadır. Çevre sorunlarının gerçek bağlamı ve anlamı, tam olarak algılanamadığı için, çevre sosyolojisi de henüz tam olarak anlaşılamamıştır.

Sıra Sizde 3

İnsanın, doğayı sömürmesi ile insanın insanı sömürmesi arasında yakın bir ilişki vardır ve her iki sömür ilişkisi, tarımcı toplumlarda ortaya çıkmıştır. Tarım devrimi denilen, toprağın ekilip biçilmesi ile topraktan ürün elde edilmesiyle birlikte insanların doğa üzerinde belirlemiş ilişkisi kurulmaya başlanmıştır. Bu, giderek, doğal çevre üzerinde hegemonik ve sömürücü ilişki kurulmasına yol açmıştır. Toprağın işlenerek, tarımsal ürün elde edilmesi, ürün fazlalığının ve artı değerın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Toprağın işlenerek ürün edilmesi ve elde edilen ürünün biriktirilmesiyle artı değer elde edilmesi, doğa üzerindeki insan sömürüsünün somut görü-

nümüdür. Doğanın sömürülmesiyle elde edilen artı değerın, belirli ellerde birikmesi sonucunda bazı insanlar, söz konusu ekonomik değere sahip olurken; bazıları da ekonomik değere sahip olamamaktadırlar. Bunun sonucunda, insanlar arasında ekonomik anlamda farklılaşma ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu toplumsal sınıfların ilk kez ortaya çıkmasına; artı değere sahip olmayanların, sahip olanlara tabii olmasına yol açmıştır. Son olarak da artı değeri biriktirerek bu değere sahip olanların, diğerleri üzerinde hegemonik bir sömür ilişkisi kurmalarına yol açmıştır. Bu da doğal sömür ile toplumsal sömür arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır.

Sıra Sizde 4

Modern endüstriyel toplumun son aşamasında, endüstrileşmeden kaynaklanan, başta hava, su ve toprak kirliliği olmak üzere çevre sorunları, öyle bir boyuta ulaşmıştır ki, bu çevre sorunlarının ortaya çıkardığı çevresel risk, adeta toplumun var oluşunu ve doğal çevreyi tehdit eder noktaya ulaşmıştır. Bu bağlamda toplum, doğal çevreye karşı yabancılaşmış ve hatta, çevre-toplum ilişkileri, kopma noktasına gelmiştir. İşte bu noktada toplum, çevresel açıdan içine düştüğü durumdan kurtulmak ve risk durumunu ortadan kaldırmak için, doğayla kopan ilişkilerini yeniden kurma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda, doğayla daha uyumlu bir yaşam biçimi oluşturmaya girişmiştir. İşte buna "doğaya geri dönüş hareketi" denir ve doğayla bozulan ilişkilerin yeniden kurulabilmesi için doğaya geri dönüş, bir bakıma, zorunlu olmuştur.

Yararlanılan Kaynaklar

- Beck, Ulrich. (1992) **Risk Society: Toward a New Modernity**. Thousand Oaks, CA, Sage.
- Becker, Howard. (1967) "Whose Side Are We On?" **Social Problems**. 14:239-247.
- Benton, Ted and Michael Redclift. (1994) **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.
- Berger, Peter L., Thomas Luckman. (1996) **The Social Construction of Reality**, Doubleday, Newyork.
- Canan, Penelope. (1996) "Brining Nature Back in: The Challenge of Environmental Sociology," **Sociological Inquiry**. 66(1):29-37.
- Catton, William R. and Riley Dunlap. (1978) "Environmental Sociology: A New Paradigm." **The American Sociologist**. 13:41-49.
- Catton, William R. and Riley Dunlap. (1980) "A New Ecological Paradigm for Post-Exuberant Sociology." **American Behavioral Scientist**. 24(1):15-47.
- Catton, William R. (1982) **Overshoot: The Ecological Basis of Revolutionary Change**. University of Illinois Press, Urbana.
- Dunlap, Riley E. and William R. Catton, Jr. (1994) "Struggling with Human Exemptionalism: The Rise, Decline and Revitalization of Environmental Sociology." **The American Sociologist**. Spring, 1994: 5-30.
- Dunlap, Riley E. and Kent D. Van Liere. (1978) "The 'New Environmental Paradigm.'" **The Journal of Environmental Education**. 9(Summer):10-19.
- Dunlap, Riley E. and Kent Van Liere. (1984) "Commitment to the Dominant Social Paradigm and Concern for Environmental Quality." **Social Science Quarterly**. 65(4):1013-28.
- Eckersley, Robyn. (1992) **Environmentalism and Political Theory**. State University of New York Press, New York.
- Eder, Klaus. (1996) **The Social Construction of Nature: A Sociology of Ecological Enlightenment**, Sage Publication,. London.
- French, Hilary. (1997) "Learning from the Ozone Experience." Ed: L. Brown, C. Flavin, H. French. **State of the World 1997**. W. W. Norton & Company, New York.
- Geller, Kack M. and Paul Lasley. (1992) "The New Environmental Paradigm Scale: A Reexamination." **Journal of Environmental Education**.
- Giddens, Anthony. (1990) **The Consequences of Modernity**. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. (1991) **Modernity and Self-Identity in the Late Modern Age**. Cambridge: Polity Press.
- Goldblatt, David. (1996) **Social Theory and the Environment**. Westview Press.
- Gould, Kenneth A, Adam S. Weinberg, ve Allan Schnaiberg. (1993) "Legitimizing Importance: Pyrrhic Victories of the Modern Environmental Movement." **Qualitative Sociology**, 16(3):207-245.
- Hannigan, John A. (1995) **Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective**. Routledge, London and New York.
- Harper, Charles L. (1996) **Environment and Society: Human Perspectives on Environmental Issues**, Printice Hill, New Jersey.
- Hays, Samuel. (1987) **Beauty, Health, and Permanence: Environmental Politics in the United States, 1955-1985**. Cambridge University Press, Cambridge.
- Inglehart, Ronald. (1995) "Changing Values, Economic Development and Political Change, **International Social Science Journal**. 145(Sep.):379-403.
- Irwin, Alan. (1995) **Citizen Science: A Study of People, Experience, and Sustainable Development**. Routledge, London.
- Kuhn, Thomas. (1970) **The Structure of Scientific Revolutions**. The University of Chicago Press, Chicago.
- Laska, Shirley Bradway. (1993) "Environmental Sociology the State of the Discipline." **Social Forces**. 72(1):1-17.
- Lenski, Gerhard E. (1988) "Rethinking Macrosociological Theory." **American Sociological Review**. 53:163-171.
- Lenski, Gerhard E. (1966) **Power Privilege: A Theory of Social Stratification**. McGraw-Hill Book Company, New York.
- Lovelock, James. (1991) "The Gaia Hypothesis." Ed: Andrew Dobson. **The Green Reader: Essays Toward a Sustainable Society**. Mercury House Incorporated, San Francisco.
- Macnaghten, Philard and John Urry.(1995) "Toward a Sociology of Nature." **Sociology**, 29(2):203-20.
- Milbrath, Lester W. (1984) **Environmentalists: Vanguard for New Society**. State University of New York Press, Albany.
- Park, Chris C. (1987) **Acid Rain: Rhetoric and Reality**. Methuen, London and New York.

- Pierce, John C. (1997) "The Hidden Layer of Political Culture: A Comment on 'Postmaterialist Values and the Environment: A Critique and Reappraisal.'" **Social Science Quarterly**. 78(1)30-35.
- Szerszyski, Bronislaw. (1996) "On Knowing What to do: Environmentalism and the Modern Problematic." Ed: S. Lash, B. Szerszyski, and B. Wyne. **Risk, Environment and Modernity: Toward a New Ecology**. Sage Publications, London.
- Tarrant, Michael A. and H. Ken Cordell. (1997) "The Effects of Respondent Characteristics on Environmental Attitude-Behavior Correspondence." **The Journal of Environmental Education**. 29(5):618-637.
- Tuna, Muammer. (1998) **Environmentalism: An Empirical Test of Multi-Effects on Environmental Attitudes in more and Less Developed Countries**, Yayınlanmamış doktora tezi. Mississippi State University, USA.
- Tuna, Muammer. (2002) **Globalization of Environmentalism: World Environmentalism System**, makale XV. World Congress of Sociology, Brisbane, Australia da sunuldu.
- Tuna, Muammer. (2006) **Türkiye'de Çevrecilik: Türkiye'de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler**, Nobel Yayın, Ankara.
- Yearly, Steven. (1994) "Social Movement and Environmental Change." Ed: M. Redclift and T. Benton. **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.

2

Amaçlarımız

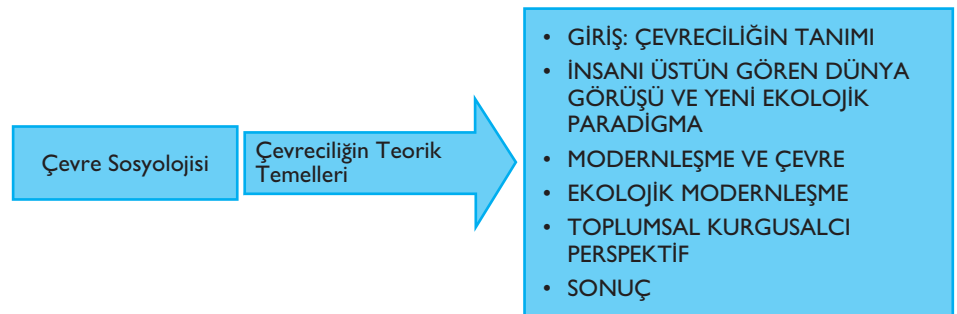
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Çevreciliğin ne olduğunu tanımlayabilecek,
- İnsanı üstün gören dünya görüşü ve yeni ekolojik paradigmanın ne olduğunu açıklayabilecek,
- Modern çevresel süreçlerin teorik ve felsefi arka planını özetleyebilecek,
- Modernleşme ile çevresel sorunlar ve süreçler arasındaki ilişkiyi değerlendirebilecek,
- Toplumsal kurgusalcı çevresel teorinin ne olduğunu açıklayabilecek,
- Çevresel süreçlerin günümüzde nasıl teorize edildiğini değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Çevrecilik
- İnsanı üstün gören dünya görüşü
- Yeni ekolojik paradigma
- Toplumsal kurgusalcılık
- Ekolojik modernleşme

İçindekiler

Çevreciliğin Teorik Temelleri

GİRİŞ: ÇEVRECİLİĞİN TANIMI

Çevreciliğin ne olduğunu tanımlamak.

Çevrecilik modern endüstriyel toplumun en önemli sosyal hareketlerinden birisidir. Çevrecilik aynı zamanda modern endüstriyel toplumun egemen toplumsal paradigmasına karşı alternatif bir paradigma olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamıyla çevrecilik, çevreci eylemi, çevreci hareketleri, çevre politikalarını ve çevreci tutumları da içeren geniş bir anlamda değerlendirilebilir. Çevrecilik hem bir eylem, hem de bir ideoloji olarak değerlendirilir: “... bir ideoloji olarak çevrecilik insanın doğa ile olan ilişkilerini değiştirme olasılığını kapsayan bir inanç sistemidir” (Harper, 1996:293). Bu tanıma göre çevrecilik, çevreci inançları ve tutumları kapsar. Çevrecilik toplumun çevresel ilişkiler üzerinde olan kavramsallaştırmasını, doğayı nasıl algıladığını ifade eder. Çevrecilik bir paradigma olarak çevre ve toplum hakkında tümenden farklı bir düşünüşü ifade eder. Endüstriyel toplumda çevrecilik ise doğal çevrenin toplum tarafından korunmasını, doğal çevre içinde fiziksel ve ruhsal olarak sağlıklı ve esenlikli bir yaşantıyı anlamlandırır. Modern çevrecilik ise doğal çevre ile bütüncül bir yaşam biçiminin ifadesidir (Kempton ve diğ., 1995).

Tarihsel olarak çevrecilik bir toplumsal hareket ve politik ideoloji olarak insan merkezlikten doğa merkezliğe doğru bir evrilmeyi ifade eder. İnsan merkezli çevrecilik (*anthropocentrism*) çevrenin ve çevreciliğin sonuç olarak insan mutluluğu ve refahı için önemli olduğu düşüncesini kabul eder; doğa merkezli çevrecilik (*ecocentrism*) ise doğanın, insan varlığı ve refahından bağımsız olarak kendi başına varolma hakkı olduğunu kabul eder. “Doğal kaynakların korunması”, “insan refahının ekolojisi”, “korumacılık”, “hayvan özgürlüğü” ve “doğa merkezcilik” temel çevreci akımlardandır (Eckersley, 1992:34). İnsan refahının ekolojisi hareketi, insan için daha temiz ve hoşlanılabilir bir çevreyi yaratma çabasının ifadesidir. Doğal kaynakların korunması hareketi de sürdürülebilir fayda ve kalkınmanın en çoklaştırılmasını ve daha temiz bir çevreyi ifade eder. Bundan dolayı söz konusu iki çevreci hareket de insan merkezlidir. Korumacı hareket insan refahı için doğal çevrenin korunmasını hedefler. Bu üç akıma göre, doğal çevre sadece insan refahı için araçsal bir öneme sahiptir. Dolayısıyla söz konusu çevreci hareketler endüs-

Çevrecilik; çevresel düşünce, eylem, politika, tutum ve davranışı da içeren geniş bir anlamsal içeriğe sahiptir. Ancak kısaca çevrecilik, çevreden yana tavır almak ve eylemde bulunmak anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla çevrecilik bir sosyal öğretisi olduğu gibi aynı zamanda bir ideolojidir de.

triyel toplumun ETP'sının insanı üstün gören temel varsayımlarını benimsemişlerdir. Ancak gerçekte doğal çevre kendi varlığı için değerlidir (Eckersley, 1992:42; Naess, 1995).

DİKKAT

İki temel çevreci hareketten söz edilebilir; insan merkezlilik (*anbtropocentrism*) ve doğa merkezlilik (*ecocentrism*). İnsan merkezli çevrecilik anlayışı insan doğa ilişkilerinde insanı ve insanın çıkarlarını merkeze alan bir çevrecilik anlayışıdır. Buna karşın doğa merkezli çevrecilik anlayışına göre ise doğaya ve doğal süreçlere, insan çıkarlarına göre daha fazla önem ve öncelik verilir; doğa ile olan ilişkilerde doğa ve doğal süreçler merkeze alınır.

Hayvan özgürlüğü hareketi ve doğa merkezcilik hareketi insan merkezli çevreci hareketler değildirler. Hayvan özgürlüğü hareketi, hayvanların, yaşam hakları açısından insanlarla eşit değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bunu ötesinde doğa merkezcilik, insanlar ile tüm insan olmayanların eşit değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Doğa merkezcilik doğal çevrenin korunmasının sadece insanın refahı ve mutluluğu için değil tüm insan olmayanların da varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olduğunu savunur. Doğa merkezcilik doğal çevrenin, tüm insanlar ve insan olmayanlar için birlikte ve bütünsel yaşam alanı oluşturduğunu ifade eder.

Bu bölümde daha çok doğa merkezci (Eckersley, 1986) bir çevre anlayışı referans alınmaya çalışılmıştır. Doğa merkezcilik anlamıyla çevrecilik, “derin ekoloji” olarak da adlandırılır. “Derin ekoloji” terimi ilk kez Norveçli felsefeci Arne Naess (1991) tarafından kullanılmıştır. Derin ekoloji bakış açısı, doğa merkezcilik gibi doğa ile bütüncül bir yaşam biçimini savunur. Derin ekoloji akımı “gölge” çevrecilik akımlarını insan merkezli oldukları için eleştirir. Gölge çevreci hareketler, endüstriyel toplumun, doğal çevrenin sömürülmesi temeline dayalı varsayımlarına karşı eleştirel olmayan bir çevrecilik konumunu tercih ederler. Bu hareketler çevreciliği sadece bir dış görüntü objesi olarak taşıyarak, gerçekte ETP'nin dolaylı bir meşrulaştırmasını sağlamak amacındadırlar. Gölge çevreci hareketler doğal kaynakların azalmasına ve kirliliğe karşıdırlar. Bu hareketlerin temel amacı, gelişmiş ülkelerdeki insanlar için daha iyi bir yaşam ve refah koşullarının yaratılmasını sağlamak başka bir deyişle var olan statükonun sürdürülmesini sağlamaktır (Naess, 1991:243).

Çevreciliğin çevre konuları hakkında geniş kapsamlı birçok anlamları kapsayan bir kavram olduğu söylenebilir. Çevreciliğin bir bileşeni olarak doğa merkezçiliğin bir politik hareket olmasından daha önemli olarak endüstriyel toplumun egemen toplumsal paradigmasına bir alternatif oluşturduğu daha önce belirtilmişti. Doğa merkezcilik, doğa ile sömürücü bir ilişki yerine karşılıklılık ilkesine dayalı bir ilişki önerir. Doğa merkezli çevreciliğin temel ilkesi barışçılıktır, buna göre sömürgeci bir korumacılık yerine, doğanın kendi değeri için korunması gerekliliği savunulur (Eckersley, 1992). Çevreciliğin insan merkezcilikten doğa merkezçiliğe doğru yayılan çeşitli versiyonları vardır. Doğal kaynakların korunması ve insan refahı ekolojisi gibi insan merkezli çevreci akımlar ideolojik olarak endüstriyel toplumun egemen toplumsal paradigmasına yakındır (Hayes, 1987; Eckersley, 1992). Öte yandan, Catton ve Dunlap'ın (1983, 1984) formüle ettikleri Yeni Ekolojik Paradigma endüstriyel toplumun Egemen Toplumsal Paradigmasına çevreci bir alternatif oluşturur. Doğa merkezli çevrecilik doğal çevreyi; insanın doğa üzerinde egemen olduğu bir yapıda değil; insanlar, hayvanlar ve diğer tüm organik ve inorganik varlıklardan oluşan bir bütün olarak algılama eğilimindedir.

Derin ekoloji akımı, doğal çevrenin tüm yaşayan organizmalar ve hatta yaşamayan varlıklar için bütünsel bir yaşam alanı olduğunu ve bu anlamıyla tüm yaşayan organizmaların eşit düzeyde var olma hakkına sahip olduğunu öne sürer.

Doğa merkeziliğin endüstriyel toplumun Egemen Toplumsal Paradigmasına alternatif oluşturması, Yeni Ekolojik Paradigma (Dunlap ve Catton, 1983, 1984), postmodernite (Beck, 1992; Eder, 1996; Giddens, 1990) ve toplumsal kurgusalcı perspektif (Yearly, 1994; Buttel ve Taylor, 1994) tarafından açıklanmış ve tanımlanmıştır. Bu bölümün izleyen alt bölümlerinde Yeni Ekolojik Paradigma, İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü, Modernleşme Teorisi, Toplumsal Kurgusalcı Perspektif tartışmaya açılmıştır. Ayrıca bu bölümün ilerleyen alt bölümlerinde Yeni Ekolojik Paradigmanın endüstriyel toplumun Egemen Toplumsal Paradigmasına alternatif oluşturması süreci incelenmiştir.

Derin ekoloji akımının gerçek dünyaya uyarlanabilme olasılığını tartışınız.

SIRA SİZDE

İNSANI ÜSTÜN GÖREN DÜNYA GÖRÜŞÜ VE YENİ EKOLOJİK PARADİGMA

İnsanı üstün gören dünya görüşü ve yeni ekolojik paradigmanın ne olduğunu açıklamak.

Dunlap ve Catton (1994) Batı Kültürünün Egemen Toplumsal Paradigmasına karşı çevreci bir eleştiri formüle etmişlerdir. Catton *Overshoot* “Yanlış Hedef” (1982) olarak çevrilebilecek olan kitabında, endüstriyel toplumun Egemen Toplumsal Paradigmasının tanımlandığı tarihsel ve teorik çerçeveyi çizmiştir. Buna göre, batılı endüstri toplumları doğal çevrenin kontrol altına alınması, yönlendirilmesi ve doğal kaynakların sömürülmesi temeline dayalı bir tüketim kültürü yaratmışlardır. Tüketim kültürünün temel hedefleri, insan refahı ve mutluluğudur. Dunlap ve Catton bu tüketim kültürünü bolluk çağı olarak adlandırmışlardır. Modern toplumda tüketim; toplumun temel ideolojik ve kültürel kurumları tarafından desteklenen temel toplumsal değerlerden ve hedeflerden biri durumuna gelmiştir. Bununla birlikte tüketim kültürü doğal çevre açısından yıkıcı bir etkiye sahiptir. Catton “insan refahı”na ulaşma hedefinin birçok nedenden dolayı yaygın olarak gerçekleşememiş olmasından ve birçok istenmeyen sonuçları ve yan etkileri de içinde barındırıyor olmasından dolayı tartışmalı bir içeriğe sahip olduğunu belirlemiştir. Bununla birlikte, insan refahını gerçekleştirmek için gerçekleştirilen endüstriyel üretim sırasında kirlilik, hava ve su kirlenmesi, sera etkisi ve küresel ısınma gibi birçok etkinin doğal çevreyi tahrip ettiği ve bunun sonucunda birçok toplumsal sorunların ortaya çıktığı kesindir.

***Overshoot* “Yanlış Hedef,” batı endüstri toplumu, endüstrileşme ve modernleşme ile toplumsal refahı hedeflemiş olmasına rağmen, endüstrileşme ve modernleşme sürecinde ortaya çıkan hava, su ve toprak kirlenmesi ve diğer çevresel sorunlar insanoğlunun varoluşunu çok ciddi bir risk ve tehdit altında bırakmıştır. Başka bir deyimle modernleşme varması gereken, insan refahı hedefini aşarak, insanlığın varoluşunu tümünden tehdit eden bir noktaya ulaşmıştır. Buna yanlış hedef denir.**

DİKKAT

Yukarıda belirtilen sonuçlar endüstrileşmenin çevresel açıdan ortaya çıkardığı sonuçlarından sadece birkaçıdır. Bu bağlamda Catton Batı toplumlarında ortaya çıkmış olan endüstrileşmenin, insan refahını hedeflemiş olmasına rağmen, bunun yerine doğal çevreyi “vurduğunu” belirterek, bu olguyu; “Yanlış Hedef” (*Overshoot*)

Riley E. DUNLAP

William R. CATTON

Batı toplumlarının Egemen Toplumsal Paradigması (ETP) olan İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü (İÜDG) çevresel süreçlere karşı insan çıkarını merkeze alırken; Yeni Ekolojik Paradigma (YEP) insan çıkarına karşı ekolojik dengeleri ve ekolojik süreçleri merkeze alır.

Yeni Ekolojik Paradigma (YEP) insan çıkarına karşı ekolojik dengeleri ve ekolojik süreçleri merkeze alarak, Batı toplumlarının Egemen Toplumsal Paradigması (ETP) olan İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü'ne (İÜDG) karşı bir alternatif oluşturmak suretiyle meydan okur (*challenge*).

olarak adlandırmıştır. Modern Batı kültürü temel olarak insanların doğa üzerinde belirleyici ve egemen bir role sahip olduğunu ve bu rolün Batı kültürünün Egemen Toplumsal Paradigması tarafından desteklenip ve meşrulaştırıldığını savunur.

Catton ve Dunlap insan merkezli Egemen Batılı Dünya görüşünü endüstriyel toplumun Egemen Toplumsal Paradigması olarak tanımlamışlardır. Böylelikle onlar endüstriyel toplumun Egemen Toplumsal Paradigmasına bir alternatif paradigma geliştirmişler ve bunu Yeni Ekolojik Paradigma olarak adlandırmışlardır. Catton ve Dunlap'ın formüle ettikleri Yeni Ekolojik Paradigma kavramı çevreciliğin gelişiminin teorik ve tarihsel temellerini açıklar. Bu kavram aynı zamanda endüstriyel toplumun Egemen Toplumsal Paradigması'ndan, Yeni Ekolojik Paradigmaya ve buradan da Küresel Çevresel Değişme olgusuna ve bu olguyu tanımlayan kavram-sallaştırmaya doğru gerçekleşmekte olan bir evrilmeyi ve bu evrilmenin mantıksal sürekliliğini açıklar.

Catton ve Dunlap'ın ortaya koymuş oldukları Yeni Ekolojik (Çevreci) Paradigma perspektifine göre endüstriyel toplumda ortaya çıkmış bulunan çevre sorunları bu toplumun Egemen Toplumsal Paradigması ile doğrudan ilintilidir. Yeni Ekolojik Paradigmanın birincil amacı ise endüstriyel toplumun Egemen Toplumsal Paradigması ile endüstriyel toplumda ortaya çıkmış bulunan çevre sorunları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü olarak da adlandırılan modern toplumun Egemen Toplumsal Paradigmasının temel varsayımı insanlığın ayrıcalıklı olduğu ve insan mutluluğunun tek kabul edilebilir hedef olduğudur. Buna karşın Yeni Ekolojik Paradigma, doğal çevre ile bir üstünlük ve denetim ilişkisinin yerine, bir karşılıklı (eşitlik) ilişkisi önerir.

Catton ve Dunlap'ın geliştirdiği çevreci perspektif, insan-çevre ilişkilerini açıklayan tek perspektif değildir; bununla birlikte bu perspektif belki de toplum ile doğal çevresi arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin ilk çağlardan günümüze geçirdiği evreleri en iyi açıklayan ve en anlaşılır perspektiftir. Catton ve Dunlap'a göre Egemen Toplumsal Paradigma (ETP) bir teorik açıklamadan daha fazla, bir toplumda egemen politik ideolojiyi, bilimsel metodoloji ve üslubu ve toplumsal yaşam biçimini de kapsayan genel bir dünya görüşüdür. Her toplum bir ETP'ya sahiptir. Catton ve Dunlap'a göre avcı-toplayıcı toplumlar ve tarımcı toplumların aksine endüstriyel toplumda insanlar doğal çevrenin mutlak ve tek belirleyicisi durumuna gelmişlerdir. Doğal kaynakların ve doğal çevrenin sömürülmesi endüstriyel toplumda, toplumsal yaşantının sürdürülebilmesi için vazgeçilmez bir zorunluluk haline gelmiştir. Endüstriyel toplumun ETP'sı olan İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü insan mutluluğunun ve insansal amaçların tek meşru ve kabul edilebilir hedefler olduğunu öne sürerek doğanın sömürülmesini teşvik etmiştir.

Catton ve Dunlap Egemen Batılı Dünya Görüşü kavramını endüstriyel toplumun ETP'sı olarak tanımlamışlar ve formüle etmişlerdir (1980:16). Egemen Batılı Dünya Görüşü, batılı toplumların temel yol göstericisi olan genel ve felsefi kavramsallaştırmadır ve dört temel ilkesi vardır;

- (1) İnsanlar dünya üzerinde var olan tüm varlıklardan temelde farklı ve onlar üzerinde belirleyici bir konuma sahiptir.
- (2) İnsanlar kendi kaderlerinin hakimidirler; onlar kendi hedeflerini kendileri belirlerler ve bu hedeflere ulaşmak için ne gerekiyorsa yaparlar.
- (3) Dünya sınırsız kaynaklara sahiptir, dolayısıyla insanlar için sınırsız olanaklar sunar.
- (4) İnsanlık tarihi, gelişmenin tarihidir; her sorunun bir çözümü vardır, bundan dolayı gelişme kesintisiz sürer (Catton ve Dunlap, 1980: 17-18).

Bundan ayrı olarak Catton ve Dunlap Egemen Batı Düşüncesini temel alarak batı toplumlarının çevre konusundaki egemen eğilimlerini yansıtan İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşünü formüle etmişlerdir (1980: 23). Onlar Egemen Batı Düşüncesini genel ve yaygın bir toplumsal dünya görüşü olarak tanımlamışlar ve İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşünü batı toplumunda, toplumu ve toplumsal sorunları anlama ve yorumlamada egemen bilimsel ve toplumsal anlayış ve yorumlama tarzı olarak tanımlamışlardır. “İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü” kavramı “Egemen Batı Düşüncesi” kavramının daha özel ve ayrıntılı ve uygulamaya yönelik ve doğal çevreye yönelik algılayışı kapsayan bir formu ya da versiyonudur. İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü, Egemen Batı Düşüncesinden daha somut ilkeler taşıy ve ifade eder. Catton ve Dunlap İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşünün temel niteliklerini dört noktada toplamışlardır.

- (1) İnsanlar genetik mirasın yanı sıra kültürel mirasa da sahiptirler; bundan dolayı tüm diğer hayvan türlerinden oldukça farklıdır
- (2) Teknoloji ile birlikte toplumsal ve kültürel faktörler insan ilişkilerinin temel belirleyicisidirler.
- (3) Toplumsal ve kültürel çevreler insan ilişkilerinin kritik çerçevesini oluştururlar ve biyolojik, fiziksel çevre insan ilişkilerine temel oluşturma açısından yeterli ve uygun değildir.
- (4) Kültür birikimseldir; bundan dolayı teknolojik ve toplumsal gelişme sınırsız olarak sürebilir, tüm toplumsal sorunlar çözümlenebilir (1980:24-25).

Egemen Batı Düşüncesin ve İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşünün felsefi ve teorik temelleri araştırıldığında, bu düşüncenin bir toplumsal ve bilimsel yansıması olarak “Sosyal Darwinizm” kavramı karşımıza çıkar (Machaghtem ve Urry, 1995). Sosyal Darwinizm kavramında, toplumsal evrimin fiziksel evrime benzediği, eğer bilim toplumsal değişimin yasalarını bulabilirse, bunun sadece doğanın manipülasyonuna değil, toplumsal değişimin sınırlarının öğrenilmesine ve manüplasyonuna da olanak sağlayarak “toplum mühendisliğinin” olanaklı olabileceği savunulur. Sosyal Darwinizm, sosyal teoriyi birçok yönden dolayı ya da dolaysız etkilemiş bir akımdır. Başka bir deyimle Sosyal Darwinizm’in sosyal teoride izini sürmek olasıdır. Bu anlamıyla Durkheim’in pozitivist sosyolojisinin Sosyal Darwinizmden etkilendiği ve Parsons’ın işlevselci sosyolojisinin, Sosyal Darwinizmin ve Durkheim pozitivistizminin en etkili izleyicisi olduğu ifade edilebilir (Beck, 1992; Hannigan, 1995; Machaghtem ve Urry, 1995). Sosyal teoride yer alan bu teorik etkileşimlerin ayrıntıları bu bölümde yer almamaktadır. Ancak bu etkileşimler doğa ile toplum arasındaki ilişkileri anlamak ve toplumların doğal çevreye ilişkin kavramsallaştırması ve doğal çevreyi algılamalarının anlaşılması açısından önemlidir. Bu bağlamda modern toplumda çevre sorunlarının kaynağını oluşturan modernleşme ve endüstrileşme olgularının teorik temelleri araştırıldığında, Talcot Parsons’ın yapısal işlevselci yaklaşımının modernleşme teorilerinin teorik temelini oluşturduğu ifade edilebilir. Daha ileride açıklanacağı gibi, bu batılı yaşam modeli (modern toplum) ile birlikte çevre sorunlarının da batılı olmayan toplumlara modernleşme düşüncesi (ideolojisi) ile yayılması açısından önemlidir. Bu bağlamda, daha önce de ifade edildiği gibi, yirminci yüzyıl modernleşme teorilerinin sosyolojik temellerini, önemli ölçüde pozitivist sosyolojinin temelleri üzerine kurulu olan Parsons sosyolojisiinde bulmak olasıdır.

Böylelikle Egemen Batı Düşüncesinin belki de en önemli ögesi olan modernitenin teorik temelleri olan pozitivism ile çağdaş batı sosyolojisi arasındaki bağ ku-

Catton ve Dunlap’a göre Egemen Toplum Paradigma (ETP) bir toplumun, toplumsal işleyiş açısından genel ilkelerini ve kabul ediliş biçimlerini ortaya koyar. İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü (İÜDG) ise toplumun genel olarak bilim, özel olarak çevre konusundaki genel bakış açısını, kavramsallaştırmasını ve doğal çevre üzerinde insan egemenliğinin kurulmasına ve meşrulaştırılmasına olanak veren genel kabulleri içerir.

Sosyal Darwinizm; Darwin’in doğal evrim düşüncesinin sosyal bilimlere indirgenmesini ifade eder. Doğada nasıl bir evrim var ise toplumda da, doğada olduğuna benzer bir evrim vardır. Doğa bilimleri nasıl doğal evrimin ilke ve kurallarını ortaya koyuyorsa, sosyal bilimler de toplumsal evrimin, toplumsal değişimin yasalarını ortaya koyabilir. Buna Sosyal Darwinizm denir.

Toplum mühendisliği; temel mühendislik disiplinleri nasıl temel bilimler ortaya koyduğu yasalar doğrultusunda doğal koşulları denetleyim manipüle edebiliyorsa, sosyal bilimler de toplumsal işleyiş yasalarını kullanarak toplumsal değişimin kontrol ve manipüle edilebileceği prensibine dayanır.

rulmuş olur. Sosyal Darwinizm düşüncesinin özünde felsefi olarak içkin durumda bulunan toplumsal değişimin manüplüle edilmesi ya da toplum mühendisliği eğilimi, modernleşme teorisi ile “bilimsel” ve uygulanabilir bir forma dönüşmüştür. Başka bir deyimle Parsons, Aydınlanma Düşüncesi ve Sosyal Darwinizm’de yer alan toplumsal değişimin manüplüle edilmesi fikrini uygulanabilir bir sosyal te-
orinin (modernite) altyapısını kurmak için kullanmıştır denilebilir. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra batı toplumsal sisteminin (kültürünün) bir örnek model (kalıp) olarak batılı olmayan toplumlara ihraç edilmesinde (yaygınlaştırılmasında) modernite teorileri, bugün yaygın olarak kullanılan bilgisayar programları gibi birer “paket program” olarak kullanılmışlardır. Bu bağlamda, Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşlar modernite projesinin taşıyıcılığını sağlayan uluslararası araçlar olarak değerlendirilebilir.

Egemen batı sistemini tüm dünyaya yayılmasında önemli işlevler görmüş olan modernleşme teorileri, kuşkusuz “bilimsel” ve “nesnel” teorilerdir. Ancak bu “bilimsel” ve “nesnel” teoriler batı kültürünü ve batı toplumsal sistemini “olumlar” ve batılı olmayan kültürleri ve toplumsal sistemleri “olumsuzlar.” Dolayısıyla bu noktada vazgeçilmez olarak Egemen Toplumsal Paradigmanın bir meşrulaştırma aracı olan “egemen bilimin” ve bu bilimin temel niteliği olan “nesnellik” kavramının irdelenmesi gerekmektedir.

İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü, kültür ve bilimin (teknoloji), insanın doğa üzerindeki egemenliğini kurmasında ve dolayısıyla doğanın yeniden üretilmesinde önemli araçlar olduğunu savunur. Bilim insanın doğa üzerindeki belirleyiciliğini sağlamak için gerekli bilgiyi ve uygun teknolojileri üretir. Bundan dolayı bilimin endüstriyel toplumda çok önemli bir rolü ve işlevi vardır. Bilim egemen paradigmanın önemli bir bileşeni olan egemen bir kurum ve bilginin egemen bir formudur. Batı toplumlarının Egemen Toplumsal Paradigması olan İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü sadece değerlerden arındırılmış ve nesnel bilgiyi bilimsel kabul eder. Bunun yanında halk arasında yaygın olan ancak bilimsel olarak kabul edilmeyen bilgi ya da yerel düzeyde uzun yaşam deneyimleri sonucu oluşmuş olan ancak bilimselliği tescil edilmemiş olan bilgi “akıl dışı,” “gayri-meşru” ve “kabul edilemez” olarak nitelendirilir. Bilginin egemen biçimi olarak bilim, insanlara dış nesnel gerçekliği nasıl anlamaları gerektiğini de öğretir. İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşüne göre, sadece meşru bilimsel bilgi, bizim dış nesnel gerçekliği anlamamızı sağlar; sadece bilim adamları uzman kişilikleriyle tek meşru bilgi türü olan bilimsel bilginin üreticileridirler (Irwin, 1995). Bu anlamda, modern çağın bilim adamları Ortaçağın Katolik Papazları gibi, kendi kendilerine ayrıcalıklı bir konum atfederek, dokunulmazlık zırhına bürünürler ve kendilerini her türlü eleştiriden başışık tutarlar. Bununla bağlantılı olarak, geniş kapsamlı olarak yorumlandığında, modern çağda bilimin gördüğü işlev, ortaçağda dinin gördüğü işlev ile aynıdır denilebilir: Egemen güç ve iktidar ilişkilerini meşrulaştırmak. Bilim adamları kendi kendilerini nesnel ve değerlerden arındırılmış olarak değerlendirirler (Machaghtem ve Urry, 1995: Goldner, 1962). Nesnellik aslında modern çağda bilim adamlarının kendilerini eleştirilerden başışık tutmak ve egemen iktidar ve güç ilişkilerini meşrulaştırmak için kullandıkları bir araca dönüşen bir işlev de görmeye başlamıştır. Bu anlamda bilim insanoğlunun doğal çevresini denetim altına almak için kullanıldığı dolayısıyla araçsal bir nitelik taşıdığı da tartışılmaktadır.

Yukarıda özetlenen, Batı toplumlarının Egemen Toplumsal Paradigmasına karşı alternatif olarak Catton ve Dunlap tarafından ortaya konmuş olan Yeni Ekolojik Paradigma'nın dört temel özelliği şu şekilde özetlenebilir.

“İlkin, Yeni Ekolojik Paradigma insanların ayrıcalıklı olduklarını kabul eder, ancak bununla birlikte insanların, karşılıklı olarak bağımlılık içinde oldukları birçok diğer canlılardan birisi olarak görünmesi gerekmektedir (insanlar yiyecek için diğer birçok canlıya bağımlıdır ve diğer canlılarla yiyecek, barınak, su ve benzeri yaşamsal gereksinimleri için rekabet halindedirler). İkinci olarak, insan ilişkilerinin toplumsal ve kültürel güçler tarafından ağırlıklı etkilendiği kabul edilmekle birlikte, Yeni Ekolojik Paradigma insanın toplumsal yaşantısının biyolojik ve fiziksel çevre tarafından da etkilendiğinin de altını çizer, bu sıklıkla insan ve eylemlerine bir reaksiyon olarak ortaya çıkar (örneğin binalar, kirlilik, iklim değişiklikleri gibi). Üçüncü nokta, İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü insan eyleminin biyolojik ve fiziksel çerçevesini göz ardı ederken ve sosyo-kültürel çevrenin belirleyici özelliğini vurgularken; Yeni Ekolojik Paradigma insan eylemlerine etkide bulunan biyolojik ve fiziksel çerçevenin öneme dikkat çeker. İnsan sağlığı ve insanın fiziksel olarak yaşamını sürdürülebilmesi, bazı çevresel koşulların yerine getirilebilmiş olmasına bağlıdır. Son olarak İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü (özellikle Egemen Batı Düşüncesinin çerçevesi bağlamında) kalkınmanın sürdürülmesinin sınırsızlığını ifade eder. Buna karşılık Yeni Ekolojik Paradigma; insanoğlu ne kadar buluş yeteneğine sahip olursa olsun onların bilim ve teknolojisi, termodinamiğin yasaları gibi ekolojik ilkeleri aşamaz; bundan dolayı insan toplumlarının büyümesinin kesin sınırları vardır” (1980:33).

Yeni Ekolojik Paradigma'nın, Egemen Batı Düşüncesine ve İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşüne olan eleştirisi, çevre üzerindeki insan egemenliği üzerine odaklanır. İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü insanoğlunun doğal çevre ile olan ilişkilerinin temel kriteri olarak faydanın en çoklaştırılmasını kabul eder. Faydanın en çoklaştırılması doğal kaynakların sömürülmesi ve doğal güzelliklerden zevk alınmasını da içerir. Faydanın en çoklaştırılması için doğanın sömürülmesi doğal güzelliklerden zevk alınması ile çelişmektedir (Buttel, 1978, 1986).

Modern toplumun refah ve faydanın en çoklaştırılması ilkeleri endüstriyel büyüme ve doğal kaynakların sömürülmesini gerekli ve zorunlu kılar. Fakat bununla birlikte insanın doğal çevreden ve doğal güzelliklerden zevk alınması için doğal çevrenin ve doğal kaynakların korunması gerekmektedir. Batının endüstriyel kapitalizmi, faydanın en çoklaştırılmasını temel ilke olarak benimser. Bundan dolayı daha fazla üretim ve üretilen malların tüketilmesi gerekmektedir. Sonuçta, endüstriyel kapitalizm için üretim toplumsal ve bireysel mutluluğun sağlanması için bir araç olmaktan çıkmış ve bir amaç haline gelmiştir. Hatta modern toplum bir üretim-tüketim kısır döngüsü içinde her şeyi feda eder bir konuma gelmiştir (Schnaiberg, 1993). Üretimin kendi başına bir amaç haline gelmesi ile birlikte, doğal çevrenin kendi başına bir değer olarak dikkate alınması ve genel insan refahı, ekonomik faydanın en çoklaştırılması adına ikincil bir konuma gelmektedir.

Öte yandan toplum hem sosyo-ekonomik refaha, hem de zevk alınabilir bir doğal çevrede yaşamaya gereksinim duyar. Halbuki ekonomik faydanın en çoklaştırılması için doğal kaynakların olabildiğince sömürülmesi gerekmektedir. Dolayısıyla ekonomik faydanın en çoklaştırılması ve doğal çevreden zevk alınması birbiriyle çelişki içinde olan iki hedeftir. Bu çelişki de toplumsal bir krizin belirtisidir. Habermas (1987) gibi toplum teorikçileri bu krizi meşruiyet krizinin bir parçası ve

Yeni Ekolojik Paradigma, toplum ile doğal çevresi arasındaki ilişkiyi, tek yönlü hegemonik bir ilişki olarak değil, karşılıklık ve kısmen eşitlik temeline dayalı bir ilişki olarak tarif eder.

Modern toplumda kapitalist ekonominin temelini, karın maksimizasyonu ya da faydanın en çoklaştırılması bu da doğal kaynakların (hatta insani kaynakların da) sınırsız bir sömürsünü öngörür. Bu da aslen ekolojik ilkeler ile önemli ölçüde çelişmektedir.

çevreciler ile postmodernistler ise bunu çevresel kriz olarak adlandırırlar (Beck, 1992; Giddens, 1990; Catton, 1992). Gouldner ve diğerleri bu krizi şu şekilde tanımlamışlardır: “Bu çatışma diyalektiktir çünkü endüstriyel toplumda bir çok aktör iki grup çatışan hedeflere sahiptir: aktörler sağlık ve rekreasyon gibi doğal çevrenin kullanım değerini tüketirlerken bunun yanında ekosistemin bize sağladığı olanaklardan çıkarsanmış değişim değerini de kullanırlar” (1993:219-220).

Ekonomi-politiğin tarihi, ekonomik eşitsizlik ile çevresel eşitsizlik arasında güçlü bir ilişkinin var olduğunu göstermiştir. Şu anda var olan ekonomik-politik sistem olan kapitalizm sadece ekonomik eşitsizlik ile sonuçlanmamış bunun yanında farklı toplumsal sınıflar ve etnik gruplar arasında eşitsiz bir çevresel tehdit ve risk dağılımını da beraberinde getirmiştir. Ekonomik zenginlik, üst sosyo-ekonomik statüye sahip sınıfların oluşturduğu, toplumsal tabakalaşma sisteminin tepesinde; çevresel risk ve çevresel tehdit ise alt sosyo-ekonomik statüye sahip sınıfların oluşturduğu bu sistemin tabanında birikir. Bundan dolayı ekonomik zenginliğin dağılımı ile çevresel zenginliğin dağılımı arasında yakın ve paralel bir ilişki vardır. Çevresel eşitlik ve çevresel güvenlik, ekonomik eşitliği ön koşul olarak gerekli kılar. “Çevre kalitesi ve toplumsal refah gibi konular politik ve toplumsal olarak ayrılmazlar” (Schnaiberg, 1993:204).

DİKKAT

Doğal kaynakların kullanım değeri (doğal güzelliklerden zevk alma) ile değişim değeri (doğal kaynakların enerji kaynağı olarak ya da endüstriyel hammadde olarak kullanılması suretiyle tüketilmesi) birbiriyle çelişmektedir. Buna göre doğal kaynaklar değişim değeri için tüketildikçe, kullanım değeri ortadan kalkmakta, ortada hoşlanılabilecek bir doğa kalmamaktadır. Bu çelişkili durum da aslen modern toplumdaki krizin temelini oluşturur. Bu krize çevre krizi ya da meşruiyet krizi denir. Doğal çevre giderek tüketilerek yok olmakta bunun sonucunda da toplumun varlığını sürdürebilecek temel alan da ortadan kalabileceği için toplumun varlığı tehlikeye girmektedir.

SIRA SİZDE

Ekonomik adalet ile çevresel adalet arasındaki ilişkiyi ortaya koyacak örnekler düşününüz.

Ekonomik adalet ile çevresel adalet arasında yakın bir ilişki vardır. Ekonomik olarak daha iyi olanaklara sahip olanlar; daha iyi ve sağlıklı bir çevresel ortamda yaşamak gibi çevresel açıdan da daha iyi olanaklara sahiptirler. Dolayısıyla çevresel adalet için öncelikle ekonomik adaletin sağlanmış olması gerekir.

Sosyal teori içinde birçok teorik perspektif Egemen Batı Düşüncesi içinde değerlendirilebilir. Bilimsel olarak pozitivizm bu paradigmanın yöntemsel temelini oluşturur. Politik olarak bu paradigma liberal demokrasiden Marksizme kadar bir çok politik eğilime kaynaklık eder. Çünkü “sağ” ya da “sol” gibi birçok siyasal eğilim ve pozitif bilimlerin tümü insanların doğa üzerindeki egemenliklerini gerekli ve zorunlu koşul olarak kabul ederler (Macnaghten ve Urry, 1995; Dunlap ve Catton, 1993). Egemen Batı Düşüncesine göre teknolojinin çevresel ve toplumsal etkileri düzeltilebilir (Sunkel ve Leal, 1986: 420). Teknoloji her türlü teknolojik, ekonomik ve hatta bazı toplumsal sorunları bile çözümler. Bundan dolayı egemen paradigmaya göre gerçekte teknolojik ve ekonomik bir sorundan söz etmek mümkün değildir.

Buna karşın Yeni Ekonomik Paradigmaya göre modern toplumda devlet, bilim, aile, eğitim, din ve ideoloji gibi tüm roller, işlevler, yapılar ve kurumlar ETP tarafından tanımlanmışlardır. Bu kurumlar ve ETP, toplumda egemen olanların egemenliklerinin meşrulaştırılmasını ve sürekliliğini sağlarlar (Beck, 1992; Frendenburg, 1996). Bu yapı içinde egemen güç yapısının izin vermemesinden dolayı alternatif ya da muhalif hareketlerin etkileri sınırlı olmaktadır. Geleneksel çevreci hareketler, egemen paradigma ve güç ilişkileri tarafından dolaylı ve dolaysız ola-

rak etki altına alınmışlardır. Bu tip hareketler egemen güç ilişkilerine karşı “saygılı” bir muhalefet ortaya koyarlar (Schnaiberg, 1993; Gould ve diğ., 1993).

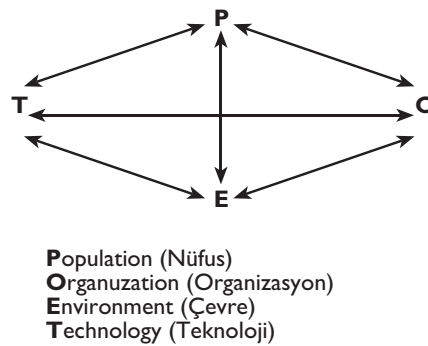
Daha önce de belirtildiği gibi, Yeni Ekolojik Paradigma, İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşünün bir alternatifidir. Yeni Ekolojik Paradigmaya göre bitki hayvan ve insan toplulukları, toplumsal organizasyonlar, doğal çevre ve teknoloji arasında karşılıklı bir etkileşim ilişkisi vardır (Hannigan, 1995: 17; Dunlap ve Catton, 1983). Toplum ve doğal çevre arasındaki karşılıklı ilişkiler birçok biçimlerde açıklanabilir. Fakat Yeni Ekolojik Paradigmanın açıklaması belki de söz konusu karşılıklı ilişkileri açıklayan en iyi modeldir. Bu perspektife göre toplumsal faktörler ve doğal faktörler karşılıklı olarak birbirleri için belirleyicilik niteliğine sahiptirler (Frendenburg ve diğerleri, 1995; 1996). Bundan dolayı insanlar; hayvanlar, bitkiler ve cansız varlıklar gibi doğanın diğer bileşenlerine karşı bir üstünlüğe sahip değildirler. Bundan da öte insanları doğanın diğer bileşenleri ile yeme içme ve barınma gibi konularda eşit haklara sahiptirler (Naess, 1999:242). Hannigan, insanoğlunun doğa içindeki konumunu şöyle özetler; “biz (insanlar) yaşayan dünyada bizim dışımızdakilerin efendileri değil, onların eşitleri durumundayız” (1995:168).

Yeni Ekolojik Paradigma toplumsal ve çevresel değişkenlerin karşılıklı bağımlılık karakterine sahip olduklarını belirtir. Nüfus (tüm organik ve inorganik varlıklar) toplumsal organizasyon, çevre ve teknoloji arasındaki karşılıklı bağımlılık kavramı ilk kez Amerikalı sosyolog Duncan tarafından kullanılmıştır (Duncan ve Schnore, 1959). Daha sonra bu değişkenler “*POET*” değişkenleri olarak Çevre Sosyolojisinin kurucuları olarak kabul edilebilecek olan Amerikalı Sosyologlar Dunlap ve Catton (1983) tarafından formüle edilmişlerdir. “*POET*”, *population* (nüfus), *organization* (organizasyon), *environment* (çevre) ve *technology* (teknoloji) sözcüklerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır. Nüfus, toplumsal organizasyon, çevre ve teknoloji karşılıklı olarak ilintili ve bağımlıdır. Yeni Ekolojik Paradigmanın toplum ve doğal çevre arasındaki ilişkileri yukarıda açıklandığı biçimiyle bir egemenlik ilişkisiyle değil bir karşılıklı bağımlılık ilişkisiyle açıklaması aslında düşüncenin en önemli unsurunu ve bundan dolayı da aydınlanma pozitivizmine karşı temel savını oluşturur. Yeni Ekolojik Paradigmanın bu temel savını yani doğal çevre ile toplum arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisini anlamak modern çevresel sorunların kaynağını teşhis etmek ve bu sorunlara uygun çözüm yolları üretmek açısından yassamsal bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, kendisi de batı kökenli bir düşünce sistemi olan Yeni Ekolojik Paradigma, endüstriyel toplumun Egemen Toplumsal Paradigması olan İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşüne karşı çevreci bir alternatif olarak ortaya çıkmış; deyim yerindeyse batı düşünce sistemi kendi içinde kendi alternatifini yaratmıştır.

Toplumsal tarihte ve sosyal bilimler tarihinde, İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşünden, Yeni Ekolojik Paradigmaya geçiş aslen insanların doğa kavramsallaştırmalarında, insan merkezilikten doğa merkezliliğe doğru bir evrilmeyi ifade eder. Bununla birlikte batılı toplumlarda ve batılı olmayan birçok toplumda İnsanı Üs-

POET değişkenleri İngilizce population (nüfus), organization (organizasyon), environment (çevre) ve technology (teknoloji) sözcüklerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır ve bu faktörler arasında bir karşılıklı bağımlılığı ifade eder.

Şekil 2.1

POET değişkenleri. POET değişkenleri İngilizce population (nüfus), organization (organizasyon), environment (çevre) ve technology (teknoloji) sözcüklerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır ve bu faktörler arasında bir karşılıklı bağımlılığı ifade eder.

tün Gören Dünya Görüşü ve insan merkezli doğa kavramsallaştırması halen egemen görüştür, buna karşın Yeni Ekolojik Paradigmanın argümanlarının toplumsal düzeyde çok fazla etkin olduğu ve kabul gördüğü söylenemez (Dunlap ve Catton, 1994). Bundan dolayı insan merkezli bir doğa anlayışından doğa merkezli bir doğa anlayışına geçiş daha henüz tamamlanmamış bir süreçtir. Bununla birlikte çevre sorunları artarak sürmektedir ve bu sorunlar ve bu sorunlara karşı oluşan duyarlılık sadece Batı toplumlarıyla sınırlı değildir. Çevresel sorunlar ve çevresel duyarlılık ülke sınırlarını aşan bir yapıya sahiptir. Çevresel sorunlar ve çevresel olgular küresel nitelikte olup, toplumsal ve politik sınırlarla sınırlandırılmayacak kadar yaygındırlar.

MODERNLEŞME VE ÇEVRE

Modern çevresel süreçlerin teorik ve felsefi arka planını özetlemek.

Modernleşme ile çevresel sorunlar ve süreçler arasındaki ilişkiyi değerlendirmek.

Modernleşme bir gelişme modeli ve ideolojisi olarak Egemen Batı Düşüncesinin bir bileşenini oluşturur. Bu anlamıyla modernleşme, Batılı olmayan ülkeler ve toplumlara, Batılı gelişme modelinin yanı sıra batı toplumlarının sahip olduğu sorunları da taşımaktadır. Modernleşme düşüncesinin temel özelliği pozitivist felsefeden kaynaklanmış, insan merkezli ve insani üstün gören bir niteliğe sahip olmasıdır. Klasik modernleşme teorilerine göre Batı toplumu, tüm dünya için geçerli olan ve tüm toplumlar için örnek olan bir uygarlık yaratmıştır (Harrison, 1995).

Modernleşme modeli Batının Egemen Toplumsal Paradigmasına çok uygun bir modeldir. Bundan dolayı modernleşme modeli, Egemen Batı Düşüncesi tarafından desteklenmektedir. Egemen Batı Düşüncesinin oluşturduğu algılayışa göre doğal çevre insan mutluluğu ve refahı için kullanılabilir olan bir araçtan ibarettir. Egemen Batı Düşüncesi ve modernleşme modeline göre; insan refahının sağlaması açısından, doğal çevre ve doğal kaynakların sömürülmesi için olanaklı olan her yol meşru, gerekli ve zorunludur. Modernleşme, bir gelişme modeli ve ideolojisi olarak, Egemen Batı Düşüncesinin çevre konusunda sahip olduğu, ormanların talan edilmesi, doğal kaynakların sınırsızca tüketilmesi ve kirletilmesi gibi genel kabul görmüş ilkelerin de taşıyıcısıdır.

Modernitenin farklı ülkelerde farklı algılanma ve uygulanma biçimlerinden kaynaklanan farklı versiyonlarının varlığından söz edilebilir. Marksist sosyalist model, az gelişmişlik modeli, bağımlılık modeli, dünya sistem modeli gibi birçok gelişme modelleri ya da gelişmeyi açıklayan modeller olmasına rağmen, modernleşme ve diğer gelişme modelleri teorik köken olarak birbirlerine büyük benzerlikler gösterirler (Harrison, 1995). Modernleşme düşüncesinin farklı versiyonlarının çevre açısından ortak paydaları ya da benzerlikleri; ekonomik gelişme ve büyüme için doğal çevrenin göz ardı edilebileceği genel ilkesidir. Dolayısıyla modernleşme teorilerinin tüm farklı versiyonları çevre sorunlarının da birer taşıyıcısı olarak kabul edilebilirler. Mc Michael (1996) gelişme teorilerinin tüm farklı versiyonlarının teorik ve pratik uygulamalar açısından aslında birbirinden çok farklı olmadıklarını, hepsinin birden “modernleşme projesi”nin parçaları olarak adlandırılabilirliğini ve çevresel kaygıyı göz ardı ettiklerini belirtir.

Marksist sosyalist model ya da kapitalist model başta olma üzere farklı modernleşme modellerinin metodolojik temel ve doğal çevre ile olan ilişkiler açısından aslında birbirinden farkı yoktur. Yoktur, çünkü var ve uygulamada olan hemen tüm modernleşme modelleri metodolojik olarak pozitivistin temel varsayımlarına dayalı olan gelişme ve kalkınma düşüncesini, dolayısıyla da doğal doğal kaynakların sömürülmesini temel ilke olarak benimserler.

Modernleşme projesi olarak adlandırılan toplumsal değişim projesinin temel ekonomik ve politik sistemi kapitalizmdir. Birçok düşünür kapitalizmin modernleşme için en uygun politik ve ekonomik sistem olduğunu kabul etmiştir (Harrison, 1995; Goldstone, 1991). Öte yandan bağımlılık modelleri, Marksist sosyalist model ve az gelişmişlik modeli kapitalist modernleşme modeline alternatif olarak ortaya çıkmış olmakla birlikte, modernleşmenin kapitalist olan ve olmayan birçok modeli insanın üstünlüğünü, doğal kaynakların sömürülmesini ve ekonomik büyümeyi temel ilke olarak kabul ederler. Bundan dolayı kapitalist olan ve olmayan tüm modernleşme modelleri tarihsel ve teorik olarak ve doğa ve insan anlayışları açısından aynı kaynaktan beslenmişlerdir denilebilir: Pozitivizm (Harrison, 1995; Hannigan, 1999).

Modernleşme perspektifi genel olarak geleneksel toplum yapısından, modern ve batılı toplum yapısına doğru evrimsel bir dönüşümü, toplumsal değişimden tüm toplumlar için zorunlu bir çizgi olarak kabul eder (Harrison, 1995:59-60). Modernleşmenin teorik ve düşünsel temelleri Aydınlanma çağı ve Hristiyan geleneğine kadar gider (Dwivedi, 1986: 377-378). Aydınlanma çağı düşünceleri genel olarak tanrı ve doğa iradesinin yerine insan iradesinin gerekliliğini kabul etmişlerdir. Tanrı iradesinin yerini insan iradesinin alması sürecine genel olarak sekülerizm denmiştir. Buna göre toplum, doğa, insan ve tanrı birbirinden bağımsızlaşmış ve özgürleşmiştir. Başka bir deyişle insanın tanrı ve doğa ile olan ilişkilerinde temel belirleyici olan tanrı iradesi ve dinsel dogmanın yerini insan iradesi almıştır. Bu “tanrı,” “doğa” ve “toplumun” (insan) yaşam ve egemenlik alanlarının birbirinden ayrışması demektir. Bu ayrışmanın çevresel izdüşümü ise, insanın içinde bulunduğu doğal çevre ile olan yakın ve karşılıklı ilişkisinin zayıflaması ve insanın hem zihinsel olarak hem de maddi olarak doğal çevreden uzaklaşması ve yabancılaşmasıdır (Macnaghten ve Urry, 1995: 205; Rifkin, 1995). İnsanın tanrıya ve doğaya karşı ilan ettiği özgürlüğü giderek doğaya egemen olma eğilimine dönüşmüştür. Pozitivist aydınlanmacı düşüncenin de temelini oluşturan bu doğaya egemen olma düşüncesi aslında gerçek anlamda modern endüstri kapitalizminin olduğu gibi, modern çevre sorunlarının da kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca aydınlanma düşüncesi, düz çizgisel bir gelişme ve doğanın işleyişinin değişmesinin bilim ve teknoloji sayesinde mümkün olabileceği yolunda bir inancın oluşmasını da sağlamıştır. Bu aydınlanma düşüncesi, insanın doğanın kesin efendisi ve belirleyici olduğu ve bilimin bunu sağlayan bir araç olduğu yolunda pozitivist-determinist bir dünya görüşü ortaya koymuştur. Ayrıca bu bağlamda bilimin amacı hem fiziksel dünyanın hem de toplumsal yaşantının değişim yasalarını bulmak ve değişime müdahalede bulunmaktır (değişimi manipüle etmek). Egemen Batı Düşüncesinin yaklaşık olarak tüm bilimsel teorileri ve toplumsal öğretileri (işlevselcilikten Marksizme kadar) aydınlanma düşüncesinin bu değişimin manipüle edilebileceği düşüncesinden az ya da çok etkilenmiş ya da bu düşüncayı veri olarak almıştır.

Bir gelişme modeli olarak modernleşme modeli Egemen Batı Düşüncesinin tüm dünyaya yayılmasını sağlamıştır (Mc Michael, 1996; Sklair, 1994; Harper, 1996). Bir gelişme modeli olarak modernleşme, çevresel sorunların yayılmasında da etkili olmuştur. Başka bir deyişle Egemen Batı Düşüncesinin bir unsuru ya da bileşeni olarak modernleşme modeli sadece bir gelişme modeli değil aynı zamanda köktenci bir kültürel, ekonomik ve toplumsal dönüşüm modelidir. Böylelikle, modernleşmenin (batılı olmayan) bir toplumu etkisi altına almaya başlamasıyla birlikte, o toplumun toplumsal, kültürel ve çevresel benliğini zayıflatıp giderek, o toplumun kültürel, toplumsal ve çevresel köklerini kuruttuğu ileri sürülür. Çevresel

bir perspektiften bakıldığında, modernleşmenin aslında modern olmayan bir toplum için doğal ve toplumsal çevrenin tümünden yok edilmesi demek olduğu savunulabilir. Sonuçta modernleşme ve Egemen Batı Düşüncesi, çevresel açıdan değerlendirildiğinde; modernleşmenin, çevresel sorunların yaygınlaşmasına ve küreselleşmesine önemli ölçüde kaynaklık ettiği ifade edilebilir (Dunlap ve Catton, 1994; Harper, 1996; Mc Michael, 1996).

EKOLOJİK MODERNLEŞME

Klasik modernleşme düşüncesinin ifade edilen tüm bu sakıncalarına karşı, çevreci öğretisi, ekolojik modernleşme modeli adıyla bir modernleşme modeli ortaya koymuştur (Mol ve Spaargaren, 1993; Spaargaren, Mol ve Buttel, 2000). Bu modelin temel ilkesi, doğal çevrenin ekonomik büyüme için istismar edilmesi yerine, ekonomik kalkınma ve büyümenin doğal çevrenin bir parçası olarak görülmesi gerektiği ve doğal çevrenin bir bütün olarak korunması ve sürdürülebilirliğidir. Ekolojik modernleşme düşüncesinin öncülerine göre, Hollanda, Norveç, İngiltere, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi Batılı ülkeler, bazı ekolojik ilkeleri ekonomik ilkeler olarak kabul etmişlerdir. Bundan dolayı söz konusu ülkeler klasik modernleşme aşamasından ekolojik modernleşme aşamasına doğru ilerlemektedirler.

Modernleşme bu inceleme bağlamında Egemen Batı Düşüncesinin bir bileşeni olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı modernleşme, Batı ülkelerinde endüstrileşme ile birlikte ortaya çıkan çevre sorunlarının Batılı olmayan ülkelere doğru yayılmasında modernleşmenin ve modernleşmenin göstergesi olarak kabul edilen endüstrileşmenin büyük etkisi olduğunu tespit etmek gerekir. Bu bağlamda ekolojik modernleşme, klasik modernleşmenin çevresel etkilerine engel olmak amacıyla, bir alternatif olarak ortaya çıkması, modernleşmenin yönü ve geleceği açısından bir umudun doğmasına yol açmıştır.

TOPLUMSAL KURGUSALCI PERSPEKTİF

Toplumsal kurgusalci çevresel teorisinin ne olduğunu açıklamak.

Çevre sosyolojisinde en çok tartışılan teorik yaklaşımlardan birisi de toplumsal kurgusalci yaklaşımdır. Bu yaklaşıma daha yakından bakmak gerekirse; bu yaklaşıma göre, her toplum ya da toplum içindeki her toplumsal grup, kendi içsel yapısına göre bir toplumsal ilişkiler yumağı ve bunu anlamlandıran bir kurgulama (*construction*) oluşturur. Dolayısıyla her toplum, kendini tanımlayan, kendine özgü ve başka toplumlara benzemeyen ve sadece kendisine benzeyen (*unique*) bir toplumsal kurgu oluşturur. Bu anlamıyla toplum içindeki farklı toplumsal grup ya da katmanların da kendilerine özgü birer toplumsal ilişki biçimleri vardır. Toplumsal kurgusalci teorisinin bu genel varsayımı, çevre-toplum ilişkilerine indirgendiğinde, her toplumun kendi içsel yapısına uygun bir çevre ile ilişkiler modeli kurguladığını ileri sürmek olasıdır. Buradan hareketle toplum içinde yer alan her toplumsal grup da kendi sosyo-ekonomik konumuna uygun bir çevre-toplum ilişkileri kurgusu oluşturur. Hatta farklı toplumsal grup ya da katmanlarda yer alanların çevre ile olan ilişkileri ve çevre kavramsallaştırmaları birbirinden farklı ve çelişik olabilir. Doğa ile içi içe yaşayanların, doğa ile daha yakın bir ilişki geliştirdiklerinden, doğaya daha saygılı ve duyarlı oldukları ve bu doğrultuda bir doğa kavramsallaştırmasına sahip oldukları düşünülmektedir. Buna karşın doğa ile doğrudan bir iliş-

Ekolojik modernleşme düşüncesine göre, modernleşme sürecinde doğal çevrenin göz ardı edilmesi değil, ekonomik ilkelerin ekolojik ilkelere uyumlu hale getirilmesi savunulur.

kisi olmayan ve ekonomik yaşam biçimleri doğal kaynakların yoğun biçimde kullanımı hatta sömürülmesi üzerine kurulu olanlar, doğal çevre ile tek yönlü egemen olmaya yönelik bir ilişki türü geliştirdiklerinden, buna uygun bir doğa kavramsal-laştırmasına sahiptirler.

Toplumsal kurgusalcı perspektife göre toplumsal gerçeklik, toplumsal ve kültürel bağlamda kurgulanmıştır. Başka bir deyişle, her toplum ve toplum içindeki her grup kendi gerçekliğini kurgular ve aslında gerçeklik bu anlamda kurgulanmış bir gerçekliktir. Bu bağlamda çevresel olay ve ilişkiler de kurgulanmıştır. Bir çevresel durum toplum ya da toplum içindeki gruplar tarafından nasıl kurgulanmışsa o şekilde varlık alanı bulabilir. Bu çevresel olayların özellikle çevresel sorunların toplum tarafından bilinip tanınması (kurgulanması) varlık alanı bulabilir, bilinir, farkına varılabilir hale gelebilir.

DİKKAT

Toplumsal kurgusalcı perspektif, sosyolojide geniş kapsamlı bir perspektiftir. Bu perspektifin temel varsayımı toplumsal gerçekliğin toplumsal olarak yapılandırıldığı (kurgulandığı) (Berger ve Luckman, 1966). Başka bir deyişle her toplum kendi gerçekliğini yaratır, dolayısıyla toplumsal ilişkilerin her toplum için farklı olan kuralları, işleyiş mekanizmaları ve anlamlılık düzeyleri olmalıdır. Toplumsal kurgusalcı perspektife göre çevrecilik de toplumsal olarak yapılanmıştır. Bundan dolayı her toplum kendine özgü bir çevrecilik anlayışı yaratacaktır. Bu çevrecilik, toplumların toplumsal ekonomik ve kültürel gerçekliğinden etkilenecektir.

Toplumsal kurgusalcı perspektife göre “toplumsal durumun nesnel ve öznel tanımları” ile “gerçekliğin toplumsal kurgusu” toplumsal gerçekliği anlamının önemli unsurlarıdır. Toplumsal ve çevresel sorunlar nesnel olarak, öznel olarak ve durumsal olarak tanımlanabilir. Bir toplumsal durumun nesnel tanımlanması bilim uzmanları tarafından, bilimsel veriler kullanılarak yapılan tanımlamadır. Özellikle doğal bilimciler ve “nesnel” toplum bilimciler, bilimin nesnel bilginin üretimine olanak vereceğini savunurlar. Buna karşın toplumsal kurgusalcı perspektife göre bir mutlak ilke olarak nesnellik bilim için olanaklı değildir. Çünkü bir toplumsal kurum olarak bilim de toplumsal olarak yapılanmıştır, diğer toplumsal kurumlar, bilimin kendilerine benzemesini isterler. Bir toplumda, ahlak, gelenekler, görenekler ve inanışlar ne kadar nesnel ise bilim de o kadar nesnel olacaktır. Dolayısıyla, evrensel ölçüde formel bir toplumsal kurum olarak bilim nesnel olamaz.

Öte yandan bir toplumsal durumun öznel tanımı her bireyin o durum ya da sorunu kendi ölçeğinde tanımlamasıdır. Bir çevresel kaza objektif olarak tanımlandığında (bilimsel bilginin ışığında tanımlandığında) yıkıcı bir felaket olarak tanımlanmayabilir. Bununla birlikte aynı kaza, kazanın gerçekleştiği bölgede yaşayan insanlar tarafından son derece yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Çevre sosyolojisi literatüründe buna ilişkin birçok örneğe rastlamak olanaklıdır. Bundan dolayı aynı olay ya da durumun nesnel ve öznel tanımları çelişkili olabilir (Hannigan, 1995). Toplumsal kurgusalcı perspektif tam da bu çelişki noktasında ortaya çıkar. Toplumsal kurgusalcı perspektife göre, toplumsal gerçeklik toplumsal olarak yapılanmıştır ve her toplum ya da toplumsal grup kendi gerçekliğini yaratır ve yapılandırır.

Toplumsal kurgusalcı perspektif, çevresel sorunların temel toplumsal sorunlardan olduğunu varsayar. Her toplum belirli çevre sorunlarına karşı kendine özgü tepki ve refleks biçimleri geliştirir. Toplumsal kurgusalcı perspektif, çevresel olguları bir program olarak tanımlar: “...eğer biz çevresel sorunları gerçek olarak tanımlamazsak onlar gerçek değildir. 1990’larda ve sonrasında temel toplumsal inşa konularının tanımlanması sürecinde birçok toplumsal inşa süreci analiz edilmiş ve

bunlar doğal, nesnel algılanışından çıkarılarak toplumsallaştırılmıştır” (Gramling ve Freudenburg, 1996:357). Bu perspektife göre sera etkisi, küresel ısınma, hava ve su kirlenmesi ve doğal işleyişin öneminin küçümsemesi toplumsal sorunlardır. Çünkü bu sorunlar toplumların sağlığını, refahını ve günlük yaşantısını etkiler. Toplumsal kurgusalci perspektife göre çevresel sorunlar sadece belirli bir yöreye ait toplumsal sorunlar değil, aynı zamanda küresel sorunlardır da. Çevresel sorunların birçoğu egemen toplumsal paradigma ile ilgilidir. Modern toplumun birçok kurumu çevresel sorunları temel toplumsal sorunlar olarak kabul etmez. Halbuki üretim biçimi, özellikle modernitenin üretim teknolojileri, çevre sorunlarının temel kaynağını oluşturur. Asit yağmuru, ozon tabakasındaki incelme, kirlenme, hava ve su kirliliği, küresel ısınma ve birçok diğer çevresel sorun egemen üretim biçiminin kullandığı teknolojinin doğrudan sonuçları olarak ortaya çıkarlar (Beck, 1992; Hannigan, 1995; Gramling ve Freudenburg, 1996). Teknolojik kazalar ve felaketler de küreselleşmekte olan diğer çevresel sorunlardandır ve giderek daha fazla oranda kamuoyunun ilgisini çekmektedir (Macnaghten ve Urry, 1995). Exxon Valdez petrol taşıyıcı, Çernobil (Ukrayna) nükleer santral kazası, Bhopal, Hindistan kimyasal tesis patlaması ve İstanbul'daki birçok petrol tankeri kazası küresel düzeyde etkili olan çevresel kazalardan sadece bir kaçıdır (Laska, 1993:4; Hannigan, 1995:5,128).

Dünya tarihindeki en kötü nükleer felaketlerden biri olan ve birkaç nesil insan da dahil olmak üzere çevreye çok büyük zarar veren Çernobil felaketi, 1986 yılında Çernobil'deki (Ukrayna) nükleer santralin reaktörlerinden birinde meydana gelen patlama sonrası rasyasyonun atmosfere karışması ve radyoaktif serpentinin Rusya'da ve Avrupa'da binlerce insanı etkilemesi şeklinde özetlenebilir. Çernobil Felaketi birkaç nesil insan da dahil olmak üzere çevreye büyük zararlar vermiştir.

Fotoğraf: Robert Knoth, **Kaynak:**

http://scienceblogs.com/gregladen/2008/04/meltdown_at_chernobyl_nuclear.php

<http://www.mikefook.com/children/radiation-part-of-gods-plan-for-the-world/>

Toplumsal kurgusalcı perspektif çevresel ve toplumsal sorunların toplumsal olarak yapılanmış bir tanımını önerir. Bu perspektife göre küresel ısınma, çevre kirliliği, deniz kirliliği gibi çevresel sorunlar toplumsal olarak yapılanmıştır. Bununla birlikte bilimsel verilerle desteklenmiş bir tanımlama küresel ısınmanın tanımlanması için yeterli değildir. Toplumsal kurgusalcı perspektif bilimsel verilerin yanı sıra ve bundan ayrı olarak kamuoyu bilgisine ve kamuoyunun çevre sorunları konusundaki kaygısının da çevre sorunlarının tanımlanmasında dikkate alınması gerektiğini öne sürer (Liberatore, 1994:193; Benton ve Redclift, 1994).

Toplumsal kurgusalcı perspektifin çevresel ilişkilere uyarlanması ile nesnel bilimsel verilerce tanımlanmamış olan birçok çevresel sorunun bilinir ve tanınır kılınması mümkün olabilmektedir.

Siz de çevresel sorunların bilinir tanınır kılınmasına ilişkin örnekler üzerinde düşününüz.

SIRA SİZDE

4

SONUÇ

Çevresel süreçlerin günümüzde nasıl teorize edildiğini değerlendirebileceksiniz.

Çevre toplum ilişkileri, çevresel olaylar ve çevresel ilişkiler üzerine birçok teorileştirme girişimleri olmuştur. Çevre konusunda insan merkezilikten, doğa merkezliğe kadar değişik teorik yaklaşımlar söz konusudur. Bununla birlikte başlıca çevresel teorik yaklaşımlar olarak, Catton ve Dunlap'ın ortaya koyduğu Yeni Ekolojik Paradigma perspektifi, toplumsal kurgusalcılık ve ekolojik modernleşme perspektifinden söz edilebilir. Çevre toplum ilişkilerini açıklamaya yönelik olarak ortaya çıkmış olan teorik yaklaşımlar, çevre toplum ilişkileri konusunda farklı yaklaşımlar ve perspektifler ortaya koymuşlardır.

Muammer Tuna, *Türkiye'de Çevrecilik: Türkiye'de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler*, Nobel Yayın, Ankara, 2006.

K İ T A P

Özet

Çevreciliğin ne olduğunu tanımlamak.

Çevrecilik, çevresel düşünüş, çevresel eylem, çevresel tutum ve davranış ve de çevresel politikayı da içeren geniş kapsamlı bir olgudur. Kısaca çevrecilik çevreden yana tutum ve davranış takınmak ve çevreden yana eylemde bulunmaktır. Çevrecilik insan merkezlilikten doğa merkezliliğe kadar geniş bir perspektife yayılabilir. İnsan merkezli çevrecilik insan toplum ilişkilerinde insanların çıkarlarını merkeze alan çevrecilik anlayışını ifade ederken; doğa merkezli çevrecilik insan doğa ilişkilerinde, insanların çıkarlarını değil, doğal çevreyi ve doğal dengeyi merkeze alan bir anlayışı ifade eder.

İnsanı üstün gören dünya görüşü ve yeni ekolojik paradigmanın ne olduğunu açıklamak.

İnsanı üstün gören dünya görüşü, batılı endüstriyel toplumların doğal çevre ile olan ilişkilerini tanımlayan ve doğal çevre ve doğal süreçler yerine, insanların ve toplumların çıkarlarını merkeze alan bir dünya görüşüdür. Bu anlamda insanı üstün gören dünya görüşü, doğal kaynakların sınırsız olduğuna ve sınırsızca kullanılabilmesine ve sömürülebileceğine inanır. Buradan hareketle bu dünya görüşünün temel prensibi, karın maksimizasyonu ya da faydanın en çoklaştırılmasıdır. Buna karşın yeni ekolojik paradigma, insan çevre ilişkilerinde hegemonik ve sömürücü bir ilişki biçimi yerine, karşılıklılık ve doğal denge nin korunmasını temel alan bir prensibe dayanır. Bu bağlamda doğal süreçler ile toplumsal süreçler arasında tek yönlü bir belirlenim ilişkisi yerine karşılıklı bağımlılık ilişkisi vardır.

Modern çevresel süreçlerin teorik ve felsefi arka planını özetlemek.

Modern endüstriyel toplumda ortaya çıkan çevresel sorunlar ve çevresel süreçlerin teorik ve felsefi temellerini anlayabilmek için aydınlanma düşüncesi ve pozitivizme kadar geri gitmek gerekir. Aydınlanma düşüncesinin temelinde tanrı ve kutsallık temelli varlık ve bilgi anlayışına karşı bir meydan okuma vardır. Buna göre varlığın ve bilginin temelinde kutsallık ve tanrı olamaz. Doğanın işleyiş mekanizmasının ne olduğuna insan aklı ve bilim ile ulaşılabilir. İnsan doğanın işleyiş yasalarına aklın ürettiği bilgi ulaşabilirken, bu bilgiyi kullanarak, doğanın işleyişine de müdahale edebilir. Bu doğanın, insan refahı ve mutluluğu için araçsallaştırılması anlamına gelmektedir. Bu düşünceden hareketle doğa üzerinde her türlü müdahale yapılmış ve bu müdahaleler bugün yaşadığımız çevre sorunlarının kaynağını oluşturmuştur. Başka bir deyimle bugün yaşadığımız çevresel ilişkilerin ve çevresel sorunlarının düşünsel temelinde karın maksimizasyonu ve insan refahının artırılmasına dayanan modernleşme düşüncesi ve onun temelinde insan yetenek ve kapasiteleriyle doğaya hakim olunabileceği ve onun arka planında da insan iradesinin mutlak hakim olduğu yönündeki aydınlanma düşüncesi yer almaktadır.

Modernleşme ile çevresel sorunlar ve süreçler arasındaki ilişkiyi değerlendirmek.

Günümüzde yaşanmakata olan çevresel süreçler ve çevresel sorunlar büyük ölçüde modernleşme düşüncesi ve modernleşme olgusu ile ilgilidir. Modernleşmenin temel varsayımı olan modern bir dünya tasarımı ve bunun içinde insan mutluluğunun refahına bağlı olduğu varsayımı büyük ölçüde doğal kaynakların kullanımı ve endüstrileşme ile yakından ilgilidir. Buna göre insan refahının artırılması için daha fazla tüketim, daha fazla tüketim için daha fazla üretim, daha fazla üretim de doğal kaynakların ve doğal çevrenin daha fazla oranda kullanımına ve sömürüsüne yol açar. Sonuç itibarıyla günümüzde yaşanan çevresel süreçler ve çevresel sorunlar ile modernleşme düşüncesi ve modernleşme süreçleri arasında yukarıda çizilen çerçevede bir ilişki olduğu belirtilebilir.

Toplumsal kurgusalcı çevresel teorinin ne olduğunu açıklamak.

Toplumsal kurgusalcı teori toplumsal yapı ve ilişkilerin aslında bir toplumsal kurgunun ürünü olduğu temel varsayımına dayanır. Buna göre çevresel süreçler ve sorunlar da bir toplumsal kurgunun ürünüdür. Başka bir deyimle çevresel sorunların varlığı büyük ölçüde, bu sorunları toplumsal düzeyde kurgulanmış olmasına, meşruiyetinin kabul edilmiş olmasına bağlıdır. Çevre sorunlarının varlığı toplum tarafından meşru olarak kabul edilmiş/kurgulanmışsa bu sorunlar vardır, kabul edilmemişse bu sorunlar yoktur. Bu anlamda toplumsal kurgusalcı perspektifin asıl işlevi, toplumsal düzeyde yeterince var ve kabul edilmiş olmayan çevresel sorunların ve çevresel süreçlerin var, görünür ve kabul edilebilir kılınmasını sağlamak noktasında ortaya çıkmaktadır.

Çevresel süreçlerin günümüzde nasıl teorize edildiğini değerlendirebileceksiniz.

Çevresel süreçler ve sorunlar, süreçler ve sorunların nasıl ortaya çıktığı ve bu süreçteki insan ve toplumun fonksiyonunun ne olduğuna ilişkin olarak günümüzde önemli ölçüde bir farkındalık olduğu belirtilebilir. Çevresel sorunlar ve süreçlerin önemli ölçüde toplumsal davranışın sonucunda ortaya çıktığı açık bir gerçekliktir. Bundan dolayı çevresel süreçlerin ve sorunların önüne geçilmesinin ancak çevreye ilişkin olarak toplumsal davranışın değiştirilmesine bağlı olduğu bir ölçüde kabul edilmiş görünmektedir. Özellikle modernleşme sürecinin ilk aşamasını geçerek, bir ölçüde post-modern aşamaya geçmiş olarak değerlendirilebilecek olan batılı toplumlarda, modernleşme sürecinde doğal çevre ile kopmuş olan ilişkileri yeniden kurma girişimleri ortaya çıkmıştır. “Doğaya geri dönüş” hareketi olarak adlandırılabilir olan bu gelişme, bir anlamda insanların, toplumsal çevrenin, doğal çevre ile kopmuş olan ilişkilerini yeniden kurma eğilimindedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Çevrecilik nedir?
 - a. Çevrecilik, doğal çevrede var olan kaynakları en iyi şekilde kullanabilmektir.
 - b. Çevrecilik, çevreden yana düşünmek ve çevreden yana eylemde bulunmaktır.
 - c. Çevrecilik çevre hakkında düşündürmektir.
 - d. Çevrecilik, doğal kaynakların insan kullanımı için korunmasını sağlamaktır.
 - e. Çevrecilik doğal güzelliklerden hoşlanmak ve doğal kaynakları tüketmektir.
2. Aşağıdakilerden hangisi “Yeni Ekolojik Paradigma” düşüncesini ortaya atan düşünürlerden biridir?
 - a. Thomas Kuhn
 - b. William Catton
 - c. Emile Durkheim
 - d. Charles Darwin
 - e. Max Weber
3. Aşağıdakilerden hangisi İnsanı Üstün Gören Paradigmanın **temel** varsayımlarından biri **değildir**?
 - a. Doğal kaynakların sınırsız olduğu
 - b. İnsanın doğa üzerinde bir belirlenim etkisinin olduğu
 - c. İnsan ile doğal çevresi arasında karşılıklı ve görece eşit bir ilişki olduğu
 - d. Bilim ve teknolojinin bütün sorunları çözebileceği inancı
 - e. Gelişmenin sınırsız olduğu düşüncesi
4. Aşağıdakilerden hangisi aydınlanmanın doğa konusundaki varsayımlarından biridir?
 - a. İnsan müdahalesi doğal dengeyi bozar.
 - b. Doğal işleyişin sınırlarına erilebileceği yönündeki varsayım.
 - c. İnsan eylemleri doğal işleyiş yasaları tarafından sınırlandırılmıştır.
 - d. Doğal işleyişin tam olarak bilinemeyeceği yönündeki varsayım
 - e. Doğanın kutsallık taşıdığı yönündeki varsayım
5. Aşağıdakilerden hangisi modern kapitalizmin **temel** varsayımlarından biri **değildir**?
 - a. Ekonomik büyüme ve gelişmenin sınırsız olduğu yönündeki varsayım.
 - b. Karın maksimizasyonu ilkesi
 - c. Ekonomik çıkarların üstün olduğu yönündeki varsayım
 - d. Doğal çevre ile toplumsal çevre arasında karşılıklı eşitlik olduğu yönünde ilke
 - e. Doğal kaynakların sınırsız olduğu ilkesi
6. Aşağıdakilerden hangisi Yeni Ekolojik Paradigma'nın ilkelerinden birisi **değildir**?
 - a. Karşılıklılık ilkesi
 - b. Bilim ve teknolojinin tüm sorunları çözemeyeceği yönündeki ilkesi
 - c. Büyümenin sınırlarının termodinamiğin yasaları ile sınırlı olduğu ilkesi
 - d. Doğal çevre ile sosyo kültürel çevre arasında karşılıklı etkileşim olduğu ilkesi
 - e. Doğal kaynakların sınırsız olduğu ilkesi
7. Aşağıdakilerden hangisi “POET” değişkenlerinden biri **değildir**?
 - a. Büyüme
 - b. Nüfus
 - c. Çevre
 - d. Organizasyon
 - e. Teknoloji
8. Yeni Ekolojik Paradigma doğal çevre ile nasıl bir ilişki öngörür?
 - a. İnsanın üstünlüğüne dayalı bir ilişki
 - b. Sömürünün insanileştirilmesine dayalı bir ilişki
 - c. Çevresel kaynakların sınırsız kullanımına dayalı bir ilişki
 - d. Karşılıklılık temeline dayalı bir ilişki.
 - e. Ekonomik büyümenin sürekliliğine dayalı bir ilişki

9. Toplumsal kurgusalcı perspektifin çevresel açıdan **temel** fonksiyonu aşağıdakilerden hangisidir?

- Çok iyi bilinmeyen çevresel sorunların var ve görünür kılınmasını sağlamak.
- Doğal kaynakların daha fazla kullanımını sağlamak.
- Daha fazla ekonomik kalkınma için daha fazla kaynak kullanımını sağlamak.
- Ekonomik kalkınma ve büyümenin sürekliliğini sağlamak.
- İnsan mutluluğu için insan refahının artırılması- nı sağlamak.

10. Doğaya geri dönüş hareketi nedir?

- Daha fazla doğal kaynak aramaktır.
- Doğal kaynakların verimli kullanımını sağlamaktır.
- Doğayla bozulan ilişkileri yeniden kurmak için doğanın yeniden keşfini sağlamaktır.
- Doğal kaynakların yeniden kullanımı için yeni teknoloji arayışına girişmektir.
- Doğal çevreden daha iyi yararlanmak ve zevk almak için yeni yollar aramaktır.

Kendimizi Sıneyalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlışsa “Giriş: Çevreciliğin Tanımı” konusunu gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlışsa “Giriş: Çevreciliğin Tanımı” konusunu gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlışsa “İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü ve Yeni Ekolojik Paradigma” konusunu gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlışsa “Modernleşme ve Çevre” konusunu gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlışsa “İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü ve Yeni Ekolojik Paradigma” konusunu gözden geçiriniz.
6. e	Yanıtınız yanlışsa “İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü ve Yeni Ekolojik Paradigma” konusunu gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlışsa “İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü ve Yeni Ekolojik Paradigma” konusunu gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlışsa “İnsanı Üstün Gören Dünya Görüşü ve Yeni Ekolojik Paradigma” konusunu gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlışsa “Toplumsal Kurgusalcı Perspektif” konusunu gözden geçiriniz.
10. c	Yanıtınız yanlışsa “Sonuç” kısmını gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Derin ekoloji akımının gerçek dünyaya uyarlanabilme olasılığını tartışınız. Derin ekoloji akımı, toplum çevre ilişkileri konusunda genel soyut ilkeler ortaya koyan bir akımdır. Temel ilkesi tüm tünyanın aslında tek bir ekosistem olduğu ve bu anlamda bir bütünsellik taşıdığıdır. Bu ekosistem içinde tüm organik maddeler (canlılar) ve inorganik maddelerin varlığı söz konusu bütünselliğin sağlanabilmesi ve için bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda da tüm canlıların (bitkiler, hayvanlar ve insanların) varlığı dünya ekosisteminin varlığı sürdürebilmesi için gerekli ve zorunludur. Bu bağlamda tüm canlılar eşit düzeyde var olma hakkına sahiptir. Bu ilke çok idealize edilmiş ahlaki bir ilkedir ve güümüz şartlarında hayata geçirilmesi gerçekçi görünmemektedir. Ancak bu ahlaki ilkenin giderek daha yaygın bir oranda benimsenmesi ve hayata geçirilmesi için daha fazla çaba harcanması gerekmektedir. Çünkü ekosistem içinde bazı canlıların yok olması giderek aslında tüm ekosistemin varlığının tehdit altına girmesine yol açmaktadır.

Sıra Sizde 2

Modern endüstriyel toplumda bilim ve teknolojinin çevre açısından gördüğü işlevi tartışınız. Aydınlanma düşüncesi ve modernleşme ile birlikte, bilimin ve bilim sonucunda ortaya çıkan teknolojinin doğanın işleyiş yasalarının ortaya çıkarılmasına sağladığına inanılır. Doğanın işleyiş yasalarına ulaşılabilirse, bu doğaya egemen olmayı sağlayacak olanakları sağlayabilir. Modern endüstri çağında, bu temel varsayımdan harekele doğal kaynaklar sınırsızca kullanılmış ve doğa üzerinde her türlü manipölasyon yapılmıştır. Ancak doğanın kendi üzerinde yapılan manipölasyonlara verdiği cevap çoğu kez son derece trajik olmuştur. Doğa üzerinde yapılan manipölasyonlar sonucunda ortaya çıkan çevresel olaylar ve etkiler çok ciddi can ve mal kayıplarına yol açan sonuçlar doğurmuştur. Bu etkileri ordan kaldırmak amacıyla geliştirilen ve gerçekleştirilen bilimsel ve teknolojik çözümler yeni ve çözümlenmesi çok daha zor olan sorunlar ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla bilim ve teknoloji ile çevresel sorunlara çözüm bulunabilmesi bir bakıma bir kısır döngü oluşturmaktadır. Çevresel sorunları çözmek için yeni teknolojiler geliştirilmesi gerekmiş, yeni teknolojiler yeni ve çözümlenmesi daha zor olan çevresel sorunların kaynağını oluşturmıştır. Dolayısıyla bilim ve teknolojinin tüm çevresel sorunları çözebileceği yönündeki yaklaşım sonuç olarak eksik ve hatalı bir yaklaşımdır.

Sıra Sizde 3

Ekonomik adalet ile çevresel adalet arasındaki ilişkiyi ortaya koyacak örnekler düşününüz. Ekonomik adalet ile çevresel adalet yakından ilgili kavramlardır. Bir toplumda ekonomik adalet ne kadar kötü ise çok büyük olasılıkla çevresel adalet de o kadar kötüdür. Çünkü artık, aslında serbest mal olan ve toplumun tamamının yararlanmasına açık olması gereken doğal güzelliklerden yararlanma, doğa içinde bulunma, deniz ve göllerden yararlanma ancak ekonomik olarak güçlü ve varlıklı olan sınıflar için söz konusudur. Varlıklı olmayan sınıfların çevresel kaynaklardan da yararlanabilme olasılıkları son derece kısıtlıdır. Ekonomik olarak varlıklı olanlar, deniz ve göl kıyılarında doğa içinde yaşam alanları yaratabilirlerken, varlıklı olmayanlar ancak kirletilmiş endüstri alanlarında birçok bakımdan çevresel tehdit altında yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla bu anlamda ekonomik adalet ile çevresel adalet arasında son derece yakın bir ilişki vardır.

Sıra Sizde 4

Siz de çevresel sorunların bilinir tanınır kılınmasına ilişkin örnekler üzerinde düşününüz. XX. Yüzyılın başında bugün çok iyi bilinen çevresel sorunların birçoğu toplum tarafından bilinmiyor ve tanınmıyordu. Bu çevresel sorunların bilinir ve tanınır kılınması sürecinde çevre konusunda duyarlı olanların verdiği çok önemli çabalar gösterilmiş, mücadeleler verilmiştir. Günümüzde de halen birçok çevresel sorunun bilinirliği ve tanınırılığı yeterli değildir. Örnek olarak küresel ısınma ve bunun etkileri konusunda toplumsal düzeyde yaygın bir farkındalık oluşmuş değildir. Bu konuda yazılı ve görsel basında birçok haber ve yorum çıkıyor olmasına rağmen, toplum küresel ısınmanın ne olduğu ve etkileri konusunda bir farkındalık oluştuğu söylenemez. Küresel ısınmanın ne olduğu ve etkileri konusunda toplumsal farkındalığın yaygınlaştırılabilmesi için çok fazla çaba harcanması gerekmektedir. Bu konuda verilebilecek diğer bir örnekler deniz kirliliğine ilişkin olabilir. Su kaynaklarının özellikle denizlerin kirlenmesi ve yanlış kullanımı, sucul/deniz ekosistemlerin kirlenerek yok olması gibi bir risk ortaya çıkarabilmektedir. Bu da baliıklar başta olmak üzere, besin zincirinin ilk halkalarını oluşturan deniz kaynaklarının da yok olmasını da içerir. Ancak bu konuda toplumsal farkındalığın son derece düşük olduğu, deniz kaynaklarının kullanımı konusunda toplumun son derece bilinçsiz olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu konuda da toplumsal farkındalığın artırılması ve bu konunun var ve bilinir kılınması için çok fazla çaba harcanması gerekmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Beck, Ulrich. (1992) **Risk Society: Toward a New Modernity**. Thousand Oaks, CA, Sage.
- Becker, Howard. (1967) "Whose Side Are We On?" **Social Problems**. 14:239-247.
- Benton, Ted and Michael Redclift. (1994) **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.
- Berger, Peter L., Thomas Luckman. (1996) **The Social Construction of Reality**, Doubleday, Newyork.
- Buttel, Frederick H. (1978) "Environmental Sociology: A New Paradigm?" **The American Sociologist**. 13:252-256.
- Buttel, Frederick H. and William L. Flinn. (1974) "The structure of support for the Environmental Movement, 1968-1970." **Rural Sociology**. 39(1):56-69.
- Buttel, Frederick H. and Donald E. Johnson. (1997) "Dimensions of Environmental Concern: Factor Structure, Correlates, and Implications for Research." **Journal of Environmental Education**. 9:49-64.
- Buttel, Frederick H. Ve William L. Flinn. (1978) "The Politicks of Environmental Concern: The Impacts of Party Identification and Political Ideology on Environmental Attitudes." **Environment and Behavior**. 10(1):17-35.
- Buttel, Frederick and Peter Taylor. (1994) "Environmental Sociology and Global Environmental Change: A Critical Assessment." Ed: M. Redclift and T. Benton. **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.
- Canan, Penelope. (1996) "Brining Nature Back in: The Challenge of Environmental Sociology," **Sociological Inquiry**. 66(1):29-37.
- Catton, William R. and Riley Dunlap. (1978) "Environmental Sociology: A New Paradigm." **The American Sociologist**. 13:41-49.
- Catton, William R. and Riley Dunlap. (1980) "A New Ecological Paradigm for Post-Exuberant Sociology." **American Behavioral Scientist**. 24(1):15-47.
- Catton, William R. (1982) **Overshoot: The Ecological Basis of Revolutionary Change**. University of Illinois Press, Urbana.
- Duncan, Otis Dudley. (1959) "From Social System to Ecosystem," **Sociological Inquiry**, 31:31:140-149.
- Dunlap, Riley E. (1975) "The Impact of Political Orientation on Environmental Attitudes and Actions." **Environment and Behavior**. 7(4):428-453.
- Dunlap, Riley E. and William R. Catton, Jr. (1994) "Struggling with Human Exemptionalism: The Rise, Decline and Revitalization of Environmental Sociology." **The American Sociologist**. Spring, 1994: 5-30.
- Dunlap, Riley E. and Kent D. Van Liere. (1978) "The 'New Environmental Paradigm.'" **The Journal of Environmental Education**. 9(Summer):10-19.
- Dunlap, Riley E. and Kent Van Liere. (1984) "Commitment to the Dominant Social Paradigm and Concern for Environmental Quality." **Social Science Quarterly**. 65(4):1013-28.
- Dwivedi, O.P. (1986) "Political Sciences and the Environment," **International Social Science Journal**, 106:377-380.
- Eckersley, Robyn. (1992) **Environmentalism and Political Theory**. State University of New York Press, New York.
- Eder, Klaus. (1996) **The Social Construction of Nature: A Sociology of Ecological Enlightenment**, Sage Publication,. London.
- Frank, David John. (1997) "Science, Nature, and the Globalization of the Environment, 1870-1990." **Social Forces**. 76(2):409-37.
- French, Hilary. (1997) "Learning from the Ozone Experience." Ed: L. Brown, C. Flavin, H. French. **State of the World 1997**. W. W. Norton & Company, New York.
- Freudenburg, R. William. (1991) "Rural-Urban Differences in Environmental Concern: A Closer Look." **Sociological Inquiry**. 61(2):35-45.
- Freudenburg, R. William and Kenneth Keating. (1985) "Applying Sociology to Policy: Social Science and the Environmental Impact Statement." **Rural Sociology**. 50(4): 578-605.
- Freudenburg, William R., Scott Frickel and Robert Gramling. (1995) "Beyond the Nature/Society Divide: Learning to Think About a Mountain." **Sociological Forum**. 10(3):361-392.
- Freudenburg, William R., Scott Frickel, and Robert Gramling. (1996) "Crossing the Next Divide: A Response to Andy Pickering." **Sociological Forum**. 11(1):161-174.
- Giddens, Anthony. (1990) **The Consequences of Modernity**. Cambridge: Polity Press.

- Giddens, Anthony. (1991) **Modernity and Self-Identity in the Late Modern Age**. Cambridge: Polity Press.
- Goldblatt, David. (1996) **Social Theory and the Environment**. Westview Press.
- Gould, Kenneth A, Adam S. Weinberg, and Allan Schnaiberg. (1993) "Legitimizing Importance: Pyrrhic Victories of the Modern Environmental Movement." **Qualitative Sociology**, 16(3):207-245.
- Gouldner, Alvin. (1962) "Anti-Minotaur: The Myth of a Value Free Sociology." **Social Problems**. 9:199-213.
- Goldstone, Jack A. (1991) **Revolution and rebellion in the earth Modern World**, University of California Press, Berkeley.
- Gramling, Robert, William R. Freudenburg. (1981) "Environmental Sociology: Toward a New Paradigm for the 21. Century," **Sociological Spectrum**, 16:345-370.
- Habermas, Jürgen. (1987) **The Principle Discourse of Modernity: Twelve Lectures**, Çev: Frederick Lawrence, Polity, Cambridge, England.
- Hannigan, John A. (1995) **Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective**. Routledge, London and New York.
- Harper, Charles L. (1996) **Environment and Society: Human Perspectives on Environmental Issues**, Prentice Hall, New Jersey.
- Harrison, David. (1995) **The Sociology of Modernization and Development**, Routledge, London and New York.
- Hays, Samuel. (1987) **Beauty, Health, and Permanence: Environmental Politics in the United States, 1955-1985**. Cambridge University Press, Cambridge.
- Inglehart, Ronald. (1995) "Changing Values, Economic Development and Political Change, **International Social Science Journal**. 145(Sep.):379-403.
- Irwin, Alan. (1995) **Citizen Science: A Study of People, Experience, and Sustainable Development**. Routledge, London.
- Kuhn, Thomas. (1970) **The Structure of Scientific Revolutions**. The University of Chicago Press, Chicago.
- Laska, Shirley Bradway. (1993) "Environmental Sociology the State of the Discipline." **Social Forces**. 72(1):1-17.
- Lenski, Gerhard E. (1988) "Rethinking Macrosociological Theory." **American Sociological Review**. 53:163-171.
- Lenski, Gerhard E. (1966) **Power Privilege: A Theory of Social Stratification**. McGraw-Hill Book Company, New York.
- Liberatore, Angèle. (1994) "Facing Global Warming: The Interactions Between Sciences and Policy Making in the European Community," Ed: M. Redclift and T. Benton, **Social Theory and the Global Environment**, Routledge, London.
- Lovelock, James. (1991) "The Gaia Hypothesis." Ed: Andrew Dobson. **The Green Reader: Essays Toward a Sustainable Society**. Mercury House Incorporated, San Francisco.
- Macnaghten, Phil and John Urry. (1995) "Toward a Sociology of Nature." **Sociology**, 29(2):203-20.
- McMichael, Philip. (1996) **Development and Social Change: A Global Perspective**. Pine Forge Press, Thousand Oaks, California.
- Meyer, John W., David John Frank, Ann Hironaka, Evan Schofer, and Nancy Brandon Tuma. (1997) **The Structuring of a World Environmental Regime, 1970-1990**.
- Milbrath, Lester W. (1984) **Environmentalists: Vanguard for New Society**. State University of New York Press, Albany.
- Mohai, Paul and Ben W. Twight. (1987) "Age and Environmentalism: An Elaboration of the Buttel Model Using National Survey Evidence." **Social Science Quarterly**.
- Mol, Arthur P.J. and Gert Spaargaren. (1993) "Environment, Modernity and the Risk-Society: The Apocalyptic Horizon of Environmental Reform." **International Sociology**, 8(4):431-459.
- Naess, Arne. (1991) "Deep Ecology" **The Green Reader: Essays Toward a Sustainable Society** Ed: Andrew Dobson. Mercury House, Incorporated, San Francisco.
- Sklair, Leslie. (1994) "Global Sociology and Global Environmental Change." Ed: M. Redclift and T. Benton. **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.
- Schnaiberg, Allan. (1993) "Introduction: Inequality Once More, With (Some) Feeling." **Qualitative Sociology**. 16(3):203-206.
- Shove, Elizabeth. (1994) "Sustaining Developments in Environmental Sociology." Ed: M. Redclift and T. Benton. **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.

- Schutz, Alfred. (1963) "Concept and Theory Formation in the Social Sciences." **Philosophy of the Social Sciences**. Random House, New York.
- Spaargaren, Gert, Arthur Mol, Frederick Buttel, (2000) "Introduction: Globalization, Modernity and the Environment," **Environment and Global Modernity**, Ed: Gert Spaargaren, Arthur Mol, Frederick Buttel, International Sociological Association, (Sage Pub.) London.
- Sunkel, Osvaldo, Jose Leal. (1986) "Economics and Development in a Developmental Perspective," **International Social Sciences Journal**, 106:411-427.
- Szerszyski, Bronislaw. (1996) "On Knowing What to do: Environmentalism and the Modern Problematic." Ed: S. Lash, B. Szerszyski, and B. Wyne. **Risk, Environment and Modernity: Toward a New Ecology**. Sage Publications, London.
- Tuna, Muammer. (1998) **Environmentalism: An Empirical Test of Multi-Effects on Environmental Attitudes in more and Less Developed Countries**, Unpublished Dissertation, Mississippi State University, USA.
- Tuna, Muammer. (2001) **Yatağan Termik Santralinin Çevresel ve Toplumsal Etkileri**, Muğla Üniversitesi Yayını, Muğla.
- Tuna, Muammer. (2002) **Globalization of Environmentalism: World Environmentalism System**, Paper presented at the XV. World Congress of Sociology, Brisbane, Australia and published.
- Tuna, Muammer. (2006) **Türkiye’de Çevrecilik: Türkiye’de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler**, Nobel Yayın, Ankara.
- Uslu, T. (1986) **Türkiye’de Kömüre Dayalı Termik Santrallerin Çevreyi Olumsuz Etkileyen Faktörleri ve Yarattığı Çevre Sorunları**, Ankara.
- Yearly, Steven. (1994) "Social Movement and Environmental Change." Ed: M. Redclift and T. Benton. **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.

3

Amaçlarımız

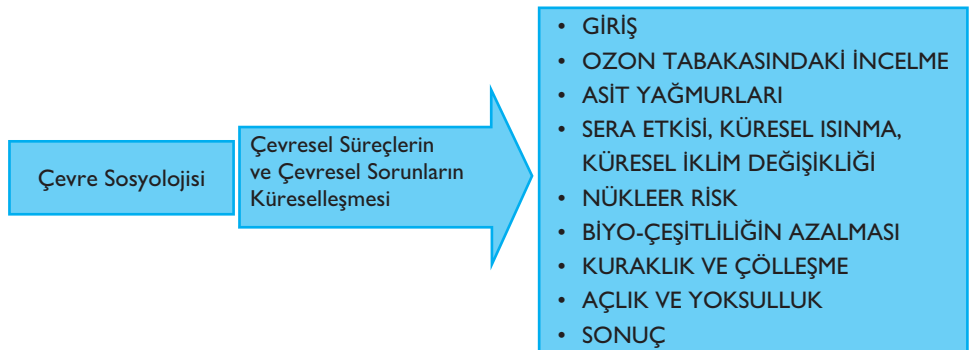
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Çevresel sorunların küreselleşmesini değerlendirebilecek,
- Asit yağmurları ve toplumsal etkilerini özetleyebilecek,
- Küresel ısınma ve toplumsal etkilerini özetleyebilecek,
- Nükleer riskin ne olduğunu açıklayabilecek,
- Biyolojik çeşitliğin ne olduğunu açıklayabilecek,
- Kuraklık ile çölleşme arasındaki ilişkilerin neler olduğunu açıklayabilecek,
- Açlık ve yoksulluk ile çevresel sorunlar arasındaki ilişkileri değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Küreselleşme
- Küresel ısınma
- Küresel çevre sorunları
- Nükleer risk

İçindekiler

Çevresel Süreçlerin ve Çevresel Sorunların Küreselleşmesi

GİRİŞ

Çevresel sorunların küreselleşmesini değerlendirmek.

Çevre sorunları XX. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren giderek artan bir hızla, etkileri yerel ve bölgesel olarak görünen bir yapıdan çıkarak, küresel ölçeklerde görünen bir yapıya ulaşmaya başlamıştır. Dünyanın herhangi bir yerinde oraya çıkan çevre sorunları artık, etkileri sadece ortaya çıktığı yer ile sınırlı kalmayan bir yapıya bürünmüştür. Çevre sorunlarının hızla küresel ölçekte sorunlar haline gelmesinde kuşkusuz, dünya ekonomik sisteminin küreselleşmesinin büyük payı vardır. Dünya ekonomik sisteminin hızla küreselleşmesi ile birlikte dünya ekonomisi, özellikle endüstrileşme hızlanmış, XX. Yüzyılın son çeyreğine kadar ağırlıklı olarak birer tarım ülkesi olan ve endüstrileşmeleri son derece sınırlı birçok ülke hızla endüstri ülkesi haline gelmiştir. Endüstrileşen ve endüstrileşmekte olan ülkelerin sayıları hızla artmakta, böylelikle endüstrileşme hızla yaygınlaşmaktadır. Endüstrileşmenin hızla yaygınlaşması ile birlikte endüstrileşme sonucu ortaya çıkan çevresel etkiler de hızla artmakta ve yaygınlaşmaktadır. XX. Yüzyılın son çeyreğinde, Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerine ek olarak Güney Amerika ve Güney ve Doğu Asya ülkeleri de hızlı bir endüstrileşme eğilimine girmişlerdir. Bu bağlamda sanayileşme sürecinin hız kazandığı ve çevre sorunlarının da hızla arttığı ülkeler olarak Çin, Hindistan, Rusya, Güney Kore ve hatta Türkiye sayılabilir. Bu ülkelerden sadece Çin ve Hindistan dünya nüfusunun yaklaşık 1/3'ünü oluşturmuş olduğundan, bu ülkelerde ortaya çıkacak olan çevre sorunlarından dünya nüfusunun önemli bir kısmı doğrudan etkilenmiş olacağı kaçınılmazdır. Bu bağlamda bu ülkelerin hızla endüstrileşmesi ve artan refah düzeyiyle birlikte bu ülkelerde fosil yakıt kullanımının da hızla artması bu ülkelerin sera gazları üretimine olan katkıları dolayısıyla küresel ısınmaya olan katkıları da aynı oranda artmıştır.

Çevresel sorunların küreselleşmesi açısından en karakteristik örnek olarak küresel ısınma verilebilir. Küresel ısınmanın en önemli küresel çevresel sorun olarak kabul edilmesinin nedeni, küresel ısınma sonucu buzulların erimesi, denizler genel seviyesinin yükselmesi ve bunun sonucunda kıyı kentlerinde yaşayan birçok toplumun ve bu toplumların kültürel mirasının sular altında kalarak yok olma riski altında olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte sera etkisi sonucu olu-

Başlıca küresel çevre sorunları, küresel ısınma ve küresel iklim değişikliği, asit yağmurları, biyoçeşitliliğin azalması, kuraklık ve çölleşme, açlık ve yoksulluk, ozon tabakasındaki incelmedir.

şan küresel ısınma, küresel iklim değişikliklerine yol açmakta; dünyanın iklim, atmosfer ve toprak yapısı telafi edilemeyecek şekilde olumsuz olarak değişmektedir. Küresel ısınmanın iki temel nedeni olarak ozon tabakasındaki incelme ve atmosfere salınan hidro karbon emisyonları gösterilmektedir. Küresel ısınmanın oluşumu ve küresel ısınma sonucunda ortaya çıkan etkilere bu bölümün ileriki kısımlarında ayrıntılı olarak değinilecektir.

Bu bölümde ele alınacak olan ve çevresel sorunların küreselleşmesinin örnekleri olarak değerlendirilebilecek olan diğer çevresel sorunlar olarak ozon tabakasındaki incelme, nükleer risk ve biyo-çeşitliliğin azalması, kuraklık ve çölleşme ile çevresel nedenlerle yoksulluğun artması sayılabilir. Söz konusu küresel çevre sorunlarının ortaya çıkışı, gelişim aşamaları ve toplumları nasıl etkilediği bu bölümde ele alınacak konular arasında yer almaktadır. ABD Ulusal Bilimler Akademisi ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (*United Nations Environment Program, UNEP*) ozon tabakasındaki incelme ve sera etkisinin iki en önemli küresel çevresel sorun olduğunu belirtmişlerdir. Bu iki küresel çevresel sorun, çevre politikalarının, çevresel kaygının ve çevre konusundaki örgütlenmelerin küreselleşmesi sürecinin göstergeleri olarak kabul edilir. Bu süreçler aynı zamanda küresel çevresel sorunların, ekonomik sistemin küreselleşmesinin doğrudan sonuçları olduğunun göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Şimdi söz konusu sorunların niçin küresel çevresel sorunlar olduğu ve tüm dünyayı ve toplumları nasıl etkilediğine daha ayrıntılı olarak bakalım.

OZON TABAKASINDAKİ İNCELME

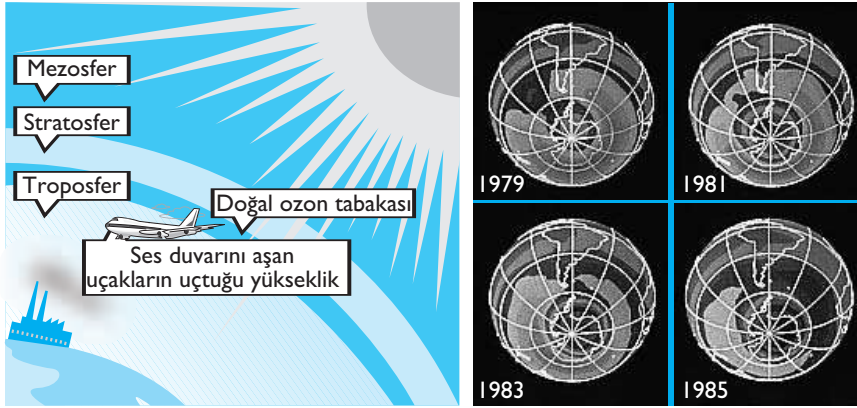
Ozon tabakasının incelmesi en iyi bilinen küresel çevresel sorunlardan birisidir. Dünya kamuoyunun bu soruna karşı göstermiş olduğu refleks, bir küresel çevre sorununa karşı gösterilen en uygun, en örgütlü refleks olarak değerlendirilir (French, 1997:151). Klorin taşıyan klorofloro karbonların (CFCs) üretimi ozon tabakasındaki incelmenin temel nedenidir. Atmosferdeki ozon tabakası, güneşten gelen ultraviyole ışınları süzerek bu ışınların yeryüzüne ulaşmasını sağlamaktadır. Ozon tabakasında bir incelme meydana geldiğinde ise ultraviyole ışınlar süzülmeden yeryüzüne ulaşmakta bu şekilde insan vücuduna temas etmektedir. Ultraviyole ışınların doğrudan insan vücuduna temas etmesi sonucunda deri üzerinde oldukça etkili tahribatlar yaparak birçok hastalıkların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Özellikle yaz aylarında deriye temas eden ultraviyole ışınlar deri hastalıklarına, hatta deri kanserine yol açabilmekte; göze temas ettiğinde ise retina tabakasının yırtılmasına ve hatta körlüğe varan göz rahatsızlıklarına yol açabilmektedir.

Ozon tabakasında incelmeye yol açan klorofloro karbonlar en çok soğutma ve temizlik olmak üzere değişik endüstriyel üretim süreçlerinde kullanılır. Bu üretim süreçlerinde kullanılan klorofloro karbon gazları atmosferde birikerek ozon tabakasında incelmeye yol açar. Daha önceleri klorofloro karbon üreticileri ve kamusal otorite yetkilileri, klorofloro karbonların ozon tabakasındaki incelme üzerindeki etkisini kabul etmemişlerdir. Ozon tabakasındaki incelme, bilim adamlarının dikkatini ilk kez 1970'li yıllarda çekmiş ve bu konuda uyarıda bulunmuşlardır. Ancak politikacılar bu uyarıyı çok fazla dikkate almamışlardır. Bu bağlamda, bilim adamları, klorofloro karbon üreticileri, çevreciler ve devlet yöneticileri arasında uzun ve yorucu tartışma ve müzakere süreci yaşanmıştır. İngiliz bilim adamları arasından, Antartika Araştırma Grubu üyeleri yayınladıkları bir raporda Eylül ve Ekim 1984'te Antartika üzerindeki stratosferik ozon tabakasında %40'lık bir azalmanın oluştuğunu açıklamışlardır. Daha sonra Amerikan Uzay ve Havacılık Dairesi, (NASA) süre-

Ozon tabakasındaki incelme, atmosferde kloroflorokarbon gazlarının yoğunlaşması sonucu ozon tabakası incelir. Ozon tabakası güneşten gelen ultraviyole ışınları filtre ettiğinden, bunun zararlı etkilerini de önlemektedir. Ozon tabakasında ortaya çıkacak incelme ultraviyole ışınlar filtre edilmeden yeryüzüne ulaştığında insan sağlığı üzerinde birçok zararlı etkiler ortaya çıkabilir.

li olarak yayınladığı raporlarla daha önce bulunan verileri doğrulamıştır. Öncelikle NASA tarafından yapılan yayınlar kamuoyunu ve politikacıları ciddi olarak kaygılandırmıştır. Bu gelişmelerle birlikte ozon tabakasındaki incelmeyi tartışmak üzere bir uluslar arası toplantı düzenlenmiştir. 16 Eylül 1987’de, 150’den fazla ülkenin temsilcileri, Kanada’nın Montreal kentinde toplanmışlar ve ozon tabakasında incelmeye yol açan maddelerin üretimi ve kullanımı konusunda Montreal Protokolü’nü imzalamışlardır. Montreal Protokolü, klorofloro karbon üretimini ve kullanımını düzenleyen uluslar arası kesin kurallar getirmiştir.

Şekil 3.1

Soldaki resimde ozon tabakasının atmosferdeki yeri, sağdaki resimde ozon tabakasının 1979-1985 yılları arasında ne derece incelendiği görülmektedir.

Kaynak:

<http://www.fcagr.u nr.edu.ar/mdt/GTS /Zonaedu/perremo t213.htm>

1987 yılında ozon tabakasının korunmasına ilişkin uluslararası bir sözleşme olan Montreal Protokolü imzalanmış, bu sözleşmenin kabul edildiği tarih olan 16 Eylül, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 1994 yılında aldığı bir kararla “Uluslararası Ozon Koruma Günü” ilan edilmiştir.

Buna karşın ozon tabakasındaki incelmeye ilişkin uyarılar ve müzakereler Montreal Protokolü’nden sonra da sürmüş, bu yoğun çabaların sonucu olarak Montreal Protokolü’nün öngördüğü hedefler belirlenen tarihten beş yıl önce gerçekleşmiştir. Sonuçlar kesindir, 1995 yılı itibarıyla küresel düzeyde ozon tabakasında incelmeye neden olan başlıca madde olan klorin taşıyan klorofloro karbonların üretimi tepe noktası olan 1988’e göre % 76 azalmıştır (Park, 1997). Klorofloro karbonların üretim ve kullanımında düşüşün gerçekleşmesi aşamasında devlet yetkilileri ve sivil toplum örgütleri çok yakın bir işbirliği içinde olmuşlardır. Bu, uluslar arası toplumun, bir küresel sorunun çözümü konusunda gösterdiği önemli bir başarı olarak değerlendirilebilir. Ancak bu olumlu gelişme fazla uzun sürmemiş, klorofloro karbon gazlarının üretimi yeniden artış göstermiş ve 2000’li yıllarda ozon tabakasındaki incelmeye yeniden tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Ozon tabakasında incelmeye dolayısıyla klorofloro karbon emisyonları istikrarsız bir seyir izlemekte, zaman zaman azalmakta, zaman zaman artmaktadır. Ancak bu kontrol altına alınabilir bir küresel çevresel sorun olarak görülmektedir. Bunun nedeni ozon tabakasında incelmeye yol açan klorofloro karbon gazlarının üretiminin ve tüketiminin sınırlı olması ve bu gazların kullanımını gerektiren teknolojilerin görece daha kolaylıkla, bu gazların kullanımı gerektirmeyen teknolojilere dönüştürülebilmesidir. Özellikle bu gazların en sık kullanıldığı, ısıtma ve soğutma teknolojileri ve deodorantların üretimi klorofloro karbon kullanımını gerektirmeyen teknolojilere dönüştürülmüş ve böylelikle klorofloro karbon gazlarının üretimi, dolayısıyla da ozon tabakasındaki incelmeye kontrol altına alınabilmesi mümkün olabilmektedir.

ASİT YAĞMURLARI

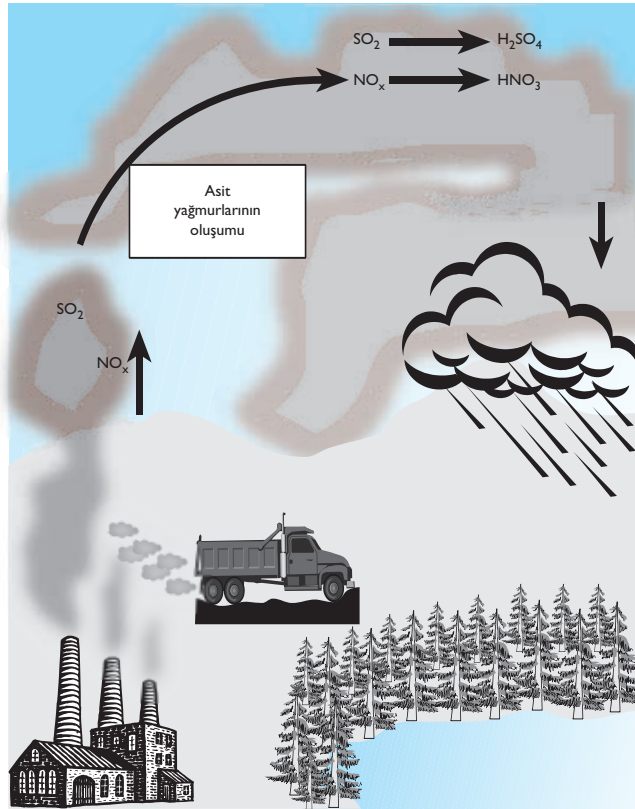

Asit yağmurları ve toplumsal etkilerini özetlemek.

Asit yağmurları bilinen en eski çevre sorunlarından biridir. Sanayi devrimiyle birlikte, kömürün sanayide enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. XIX. Yüzyılın sonlarında sanayileşmenin hızlandığı ve yaygınlaştığı Batı Avrupa ülkelerinde asit yağmurlarının etkilerini belgeleyen çok sayıda yayına rastlamak mümkündür. Ancak diğer çevresel sorunlarda olduğu gibi, asit yağmurları ve bunların ortaya çıkardığı etkiler ilkin endüstri sektörü temsilcileri ve yönetim temsilcileri tarafından kabul edilmemiştir. Fosil yakıtların sanayide kullanılması sonucu ortaya çıkan atık gazların havanın nemliyle birleşmesi sonucu asit yağmurlarına yol açtığı ancak XX. yüzyılda kabul edilmeye başlanmıştır.

Şekil 3.2

Asit Yağmurlarının Oluşumu

Asit yağmurları, endüstriyel bacalardan çıkan zehirli gazların atmosferde yoğunlaşması ve havanın nemliyle birleşerek yakıcı asite dönüşmesi ve yeryüzüne ulaşmasıdır.

Asit yağmurları atmosferdeki karbon emisyonlarının en yıkıcı sonuçlarından biridir. Karbon emisyonları, karbon (fosil) yakıt kullanımı sonucu ortaya çıkar. Enerji üretimi, endüstri ve otomobiller fosil yakıtlarının başlıca kullanım alanları ve karbon emisyonlarının başlıca üreticileridir. Asit yağmuru 1980'lerde iyi bilinen bir çevre sorunudur. BM Çevre Programı asit yağmurunun etkisini şu şekilde tanımlar: "Yıkımın özellikle modern endüstri sonrası biçimi ve kurbanları ulusal sınırlar açısından dikkatsiz bir rüzgar gibi yayılır." Asit yağmurunun oluşumu şu şekilde tanımlanır: "asit yağmuru öncelikle kömür yakıtlı ısı santrali, endüstriyel bacalar ve oto-

mobillerin egzozlarından çıkan sülfür dioksit ve hidrojen oksit gazlarının havanın nemi ile birleşip, etkili asitler haline gelmesidir” (Park, 1987).

Asit yağmuru doğal olarak ortaya çıktığı gibi endüstriyel üretim sonucu da ortaya çıkar. Doğal olarak ortaya çıkan asit yağmuru doğal süreçlerle absorbe edilirken, endüstriyel üretim ya da fosil yakıt kullanım sonucu ortaya çıkan asit yağmuru doğal süreçlerle absorbe edilemez. Doğal süreçlerle absorbe edilmeyen asit, doğal çevre için olduğu kadar sosyo-kültürel çevre için de gerçek bir tehlike oluşturur. İnsan eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıkan asit yağmuru endüstrileşmenin doğrudan bir sonucudur. Asit yağmuru kömür ve petrol gibi fosil yakıtların endüstriyel üretimde ve taşıt yakıtı olarak kullanımı sonucu ortaya çıkar. Sülfür ve hidrojen oksit gazları havanın nemi ile birleşerek yeryüzüne ulaştığında bölgenin taş, toprak, su ve bitki örtüsü üzerinde yıkıcı bir etki yapar. Göller, toprak ve ormanlar asit yağmurları tarafından kirletildiğinde göldeki balıklar ölür, toprağın verimliliği düşer, ormanlar kurur, tüm yapılar asit yağmurundan etkilenir. İnsan sağlığı da asit yağmurundan dolayı ve dolaysız olarak etkilenir. Asit yağmurunun ekonomik etkileri de önemlidir. Asit yağmurunun yıllık maliyeti milyarlarca doları bulmaktadır. Bu anlamda ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak tartışılacağı gibi ülkemizde kömür ile çalışan Yatağan, Kemerköy, Tunçbilek, Afşin-Elbistan gibi termik santrallerin çevresinde asit yağmurlarından kaynaklanan çok ciddi çevresel ve sağlık sorunları ortaya çıkmış ve bu sorunlar mahkeme kararlarıyla da tespit edilmiştir.

SERA ETKİSİ, KÜRESEL ISINMA, KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Küresel ısınma ve toplumsal etkilerini özetlemek.

Küresel ısınma, atmosferdeki karbon emisyonlarının yarattığı diğer bir çevresel sorundur. Küresel ısınma XX. Yüzyılın son çeyreğinde belirgin hale gelmeye başlamış olan en bilinen, en yaygın ve etkili küresel çevre sorunu olarak kabul edilmektedir. Hatta birçok gözlemciye göre aslında dünyanın en ciddi ve geleceği tehdit eden küresel sorunlarının başında gelmektedir. Bunun nedeni etkilerinin çok yaygın olması, bir noktadan sonra ortaya çıkan etkilerin telafisinin mümkün olmaması ve fakat buna karşın halen tam olarak özellikle siyasi karar alıcılar tarafından ne olduğunun ve etkilerinin tam olarak kabul edilmemiş olmasından dolayı önleyici önlemlerin alınamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Küresel ısınma, birbirini takip eden oldukça karmaşık bir dizi süreç sonucunda oluşmaktadır. Küresel ısınmayı oluşturan süreçler şu şekilde açıklanabilir. İlk fosil yakıtların enerji kaynağı olarak kullanımı sonucunda, karbon mono oksit (CO) ve karbon dioksit (CO₂) başta olmak üzere sera etkisi yaratan gazlarının atmosferde birikmesi sonucunda sera etkisi oluşur. Sera etkisi sonucunda yer kabuğunun ısı genel düzeyi yükselir bunun sonucunda küresel ısınma oluşur. En son olarak da küresel ısınma sonucunda küresel iklim değişikliği oluşur. Bu süreçte daha ayrıntılı olarak bakmak gerekirse; birbirini izleyen bu süreçler şu şekilde açıklanabilir. Öncelikle kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların enerji kaynağı olarak değişik üretim süreçlerinde kullanılması sonucu açığa çıkan ve sera gazı olarak adlandırılan karbon mono oksit ve karbon dioksit başta olmak üzere karbon türevi gazların atmosferde birikerek sera etkisi yaratması söz konusudur. Sera gazlarının atmosferde yoğunlaşmasıyla, bu gazlar güneşten gelen ve yer kürede toplanan ısı

Sera etkisi, endüstriyel bacalardan ve otomobil egzozlarından çıkan karbondioksit ve karbonmonoksit gibi gazların atmosferde birikerek, güneşten gelen ışınların geriye yansımını önleyerek adeta bir sera etkisi yaratmasıdır.

Küresel ısınma, sera etkisi sonucu yer kabuğunun genel ısı düzeyinin yükselmesidir.

ve ışığın geri yansımaları önleyerek bir sera etkisi yaratır. Bu sera etkisiyle birlikte yer kürenin ortalama ısı genel düzeyi yükselir ve buna küresel ısınma denir. Küresel ısınma sonucunda da iklim dengesi bozulmaya, buzullar erimeye iklimler polarize olmaya başlar. Başka bir deyişle, soğuk mevsimler daha soğuk, yağışlı mevsimler daha yağışlı, kurak ve sıcak mevsimler daha kurak ve sıcak geçmeye başlar. Ancak en belirgin değişim ısı genel düzeyinin çok yavaş fakat düzenli olarak yükselmesidir. Buna da küresel ısınma sonucu oluşan küresel iklim değişikliği denir.

Resim 3.1

Küresel ısınma nedeniyle eriyen buzullar, kutup ayılarının yaşam alanlarını daraltmaktadır.

Kaynak:

<http://www.everystockphoto.com/photo.php?imageId=5710331&searchId=61462220d9b260f80693095d6b551525&npos=5>

Küresel iklim değişikliği, küresel ısınma sonucu iklimlerin değişmesi, kışların daha yağışlı ve soğuk, yazların daha kurak ve sıcak geçmesidir.

Küresel ısınma ve küresel iklim değişikliği sonucunda buzullar erimeye, denizler genel seviyesi yükselmeye, kuraklıklar artmaya, biyoçeşitlilik azalmaya, kıyı alanları sular altında kalmaya başlar.

Küresel ısınma ve küresel iklim değişikliği sonucu oluşan etkilere kısaca değinilecek olursa, şu temel noktalara vurgu yapmak gerekir. Küresel ısınma sonucu oluşacak en önemli iklimsel değişim buzulların erimesi sonucunda denizler genel seviyesini yükselmesi ve bazı ada devletleri başta olmak üzere dünyada birçok kıyı alanının ve kıyı alanlarında yer alan yerleşim yerlerinin sular altında kalmasıdır. Bu bağlamda verimli tarım arazilerinin yer aldığı nehir deltaları ve nehirler deniz suları altında kalacak, bundan dolayı tarımsal üretimde küresel düzeyde ciddi düşüşler meydana gelecektir. Aşırı sıcak ve kuraklıktan dolayı ekvator bölgeleri hızla çoraklaşarak çölleşecektir. Amazon ormanlarının da bu gelişmelerden etkilenmesi ve bu ormanların daha hızlı bir şekilde yok olması beklenmektedir. Bu bağlamda birçok bitki türünün yok olması ve endemik türlerin azalması beklenmektedir. Bununla birlikte, gıda üretiminde yetersizlikler, açlıklar, kuraklıklar, su kaynaklarının yetersizliği gibi sorunlar da ortaya çıkacaktır. Hatta su kaynakları oldukça azalacağından, su kaynaklarının ve tarım alanlarının ele geçirilmesine yönelik olarak çatışmalar ve savaşların da ortaya çıkması beklenmektedir.

Küresel ısınma ve küresel iklim değişikliği sonucunda yukarıda değinilen etkilerin tahminine yönelik olarak çok sayıda raporlar yayınlanmaktadır. Bunlardan başlıcaları, Küresel ısınmanın etkilerini izlemek ve bu konuda politikalar üretmek amacıyla oluşturulmuş olan, Birleşmiş Milletler Hükümetler Arası İklim Değişikliği Panelinin hazırladığı raporlar ve İngiliz Hükümeti için hazırlanmış olan Stern Ra-

porudur. Bu raporların verilerine göre, küresel ısınmada mevcut eğilimler devam ederse, 2050 yılına kadar küresel ısınmadan 500 milyon kişinin doğrudan ve dolaylı olarak etkileneceği beklenmektedir. Buna göre küresel ısınmanın yukarıda değinilen sonuçlarından doğrudan etkilenen söz konusu toplumların gıda üretimindeki yetersizlikler, kuraklık, su kaynaklarının yetersizliği ve açlık gibi nedenlerden dolayı ya ölümlerle karşı karşıya kalacağı ya da yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalacağı tahmin edilmektedir.

Stern raporuyla ilgili ayrıntılı bilgiyi http://ff.org/centers/csspp/pdf/20061104_stern.pdf adresinden edinebilirsiniz.

İNTERNET

Küresel ısınmanın önlemesi konusunda siz neler yapabileceğinizi düşünürsünüz, tartışınız.

SIRA SİZDE

Yukarıda, küresel ısınmaya yol açan iki temel nedenin (ozon tabakasındaki incelme ve karbon emisyonları) oluşum süreci açıklanmaya çalışıldı. Bu noktada her iki olgunun küresel düzeydeki ekonomi-politiğini şu şekilde değerlendirmek olasıdır. Klorofloro karbon gazlarının üretimini azaltmak ve ozon tabakasındaki incelmeyi önlemek, karbon emisyonlarının üretimini azaltmaktan daha kolaydır. Birçok bilimsel bulgu, fosil yakıt kullanımının, dolayısıyla karbon emisyonlarının sera etkisi ve küresel ısınmanın en önemli nedeni olduğunu ortaya koymuştur. Ancak hükümet yetkilileri ve endüstriyel üretimin temsilcileri bu bulguları geçerli kabul etmemişlerdir. Bugünün endüstrisi, enerji üretim yapısıyla (kömür ve petrol yakıtlı ısı santralleri) ve bugünün günlük yaşamı, tüketim yapısıyla (otomobil kültürü, konut ve işyeri, soğutma ve ısıtma teknolojileri), büyük ölçüde fosil yakıt kullanımına ve dolayısıyla karbon emisyonlarının üretimine bağlıdır. Başka bir deyişle petrol lobisi, klorofloro karbon üreticileri lobbiesinden çok daha fazla ve güçlüdür. Üstüne üstlük karbon içerikli yakıtların kullanımından, karbon içermeyen yakıtların kullanımına geçilmesi; klorofloro karbon içerikli teknolojilerin kullanımından, klorofloro karbon içermeyen teknolojilerin kullanımına geçilmesinden çok daha zor, karmaşık ve pahalıdır. Bundan dolayı küresel ısınma ve iklim değişikliği şimdiye kadar olduğundan daha korkutucu ve tehlikeli duruma gelmiş olsa bile; fosil yakıt kullanımındaki zikredilen karmaşıklık ve vazgeçilmezlikten dolayı, endüstri, otomobil üreticileri, hükümetler ve kamuoyu arasında daha uzun ve yorucu tartışmalar, pazarlıklar ve müzakereler geçeceğe benzemektedir.

Sera etkisi sonucu oluşan küresel ısınma ve küresel iklim değişikliğinin çok önemli bir küresel çevresel sorun olarak kabul edilmeye başlamasıyla birlikte, bu sorunları tartışmak ve olası çözüm yolları bulmak yolundaki çabalar da hız kazanmıştır. Bu amaçla 1997 yılında Japonya'nın Kyoto Kentinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Zirvesi toplanmıştır. Bu zirve sonucunda, sera etkisi yaratan gazların üretimini sınırlandırmak amacına yönelik olarak Kyoto Protokolü kabul edilmiştir. Bu protokol sera etkisi yaratan gazların üretimini sınırlandırmak amacıyla oluşturulmuş olmasına rağmen çok başarılı olduğu söylenemez. Bunun temel nedeni endüstrileşmiş batılı ülkelerin sera gazı üretiminde bir azaltmaya gitmeye yanaşmamalarıdır. Bununla birlikte sera gazı üretiminin sınırlandırılmasına yönelik girişimler devam etmektedir. Bu bağlamda Kasım 2000'de Hollanda'da gerçekleştirilen Küresel İklim Değişikliği Konferansında sera etkisi yaratan gazların üretiminin azaltılması konusunda sanayileşmiş ülkeler bir anlaşmaya varamamışlardır.

Sera etkisinin azaltılması dolayısıyla sera gazlarının üretiminin azaltılması konusunda Amerika Birleşik Devletlerinin takınacağı tutum büyük bir önem taşımakta-

Küresel ısınma sonucu oluşan çevresel etkiler sonucunda, kuraklık ve susuzluk artar, besin maddeleri üretiminde azalmalar görülür. Bunların sonucunda açlık ve yoksulluk artar, insanlar yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalırlar.

dır. Çünkü en büyük sera gazı üreticisi ülke ABD'dir. Kyoto Protokolü imzalandığına beri ABD sera gazlarının üretiminin sınırlandırılması konusunda daima olumsuz bir tutum sergilemiştir. 2001 yılında yeni Amerikan yönetimi sera etkisi yaratan gazların üretiminde sınırlama getiren Kyoto Protokolüne uymayacağını açıklamıştır. Daha sonraki yıllarda Amerikan yönetimleri Kyoto Protokolüne uyacağını beyan etmiş olmakla birlikte, sera gazı üretiminin azaltılmasına yönelik ciddi bir girişimde bulunmamış, dolayısıyla sera gazları (karbon emisyonları) üretiminde ciddi bir azalma gerçekleşmemiştir denilebilir. Dünya atmosferine enjekte edilen sera gazlarının yaklaşık % 25'ini ABD üretmektedir; bundan dolayı sera etkisi, küresel ısınma ve küresel iklim değişikliği riski, ABD'nin sera gazları üretiminde sınırlandırmaya gitmesiyle çok yakından ilgilidir. Başka bir deyimle sera gazları üretiminde ciddi bir azalma ya da sınırlandırma ancak ABD'deki üretimin sınırlandırılması ile mümkün olabilir.

ABD halen en büyük sera gazı üreticisi olmasına ve Avrupa Birliği ve Japonya'nın diğer büyük üreticiler olmasına rağmen, BRICS ülkeleri olarak adlandırılan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika (BRICS, söz konusu ülkelerin isimlerinin İngilizce yazılışlarının ilk harflerinden oluşan bir kısaltmadır) gibi ülkelerin hızla sanayileşmeleriyle birlikte, bu ülkeler de ciddi ölçüde sera gazı emisyonu yaratan ülkeler arasına girmişlerdir. Yakın gelecekte, bir yandan Çin, Hindistan, Rusya ve Brezilya gibi ülkeler daha da hızlı bir şekilde sanayileşirken; diğer yandan Türkiye, Endonezya ve diğer birçok ülke de hızlı sanayileşme sürecine girecek ve sera gazı üretim potansiyeli çok fazla oranda artacaktır. Çünkü dünya nüfusunun ancak 1/5 kadarı henüz refah seviyesine ulaşabilmiş ve modern teknolojinin ürünlerinden yararlanabilir durumdadırlar. Buna karşın dünya nüfusunun geride kalan 4/5'i refah seviyesinin artmasını ve modern teknolojiye yararlanmayı ve modern teknolojinin ürünlerini tüketmeyi beklemektedir. Dolayısıyla sera gazları emisyonları hızla artmaya devam ederken, bu emisyonların sınırlandırılması giderek daha zor ve karmaşık bir hal alacağı benzetilmektedir. Bu bağlamda ayrıntıları bu bölümün ileriki aşamalarında tartışılacağı gibi, sera gazları üretimini sınırlandırmaya yönelik küresel düzeyde bir strateji ve eylem planı gerekmektedir.

Sera gazlarının üretiminin azaltılması konusunda, daha önce değinildiği gibi ülkeler farklı tutumlar içinde olabilmektedirler. Bu konuda ABD daha çekingen bir tutum alırken, Avrupa Birliği, sera gazlarının üretiminin sınırlandırılması konusunda daha istekli görünmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinin birçoğu özellikle Almanya fosil yakıtlarının kullanımının sınırlandırılması ve karbon emisyonu üretmeyen güneş, rüzgar, biokütle gibi yenilenebilir, alternatif enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üretimini teşvik etmektedir. Bununla birlikte Avrupa Birliği'nin dünya ekonomisindeki göreceli etkisi giderek azalmakta ve sera gazı emisyonu üretme potansiyeli de göreceli olarak azalmaktadır. Ancak, küresel ısınma riskini azaltmak amacıyla Avrupa Birliği, ABD, Çin, Hindistan, Brezilya ve diğer hızla sanayileşmekte fakat henüz tam olarak sanayileşmemiş olan ülkeler arasında sera gazlarının üretiminin sınırlandırılması konusunda çok çetin müzakereler yapılmaktadır. Kyoto Protokolü'nün yerine geçecek olan ve sera gazı emisyonları konusunda ülkelere kısıtlamalar getirmesi beklenen yeni bir uluslararası anlaşma üzerinde uzlaşılmasının asıl nedeni ise hangi ülkenin ne kadar kısıtlamaya gideceği konusundaki uzlaşmazlıktır. Gelişmiş batılı ülkeler, sera gazlarının üretimi konusunda gelişmekte olan ülkelere daha fazla sorumluluklar yüklemek yoluyla sorumluluktan kaçma eğilimindeyken; gelişmekte olan ülkeler ise asıl kısıtlamanın asıl üretici olan gelişmiş batılı ülkeler tarafından gerçekleştirilmesini beklemektedirler. Ancak

Kyoto Protokolü ile sera gazları üretimine sınırlandırma getirilmeye çalışılmış, ancak hedeflenen başarı sağlanamamıştır.

her halükarda, aslında dünya gezegenin geleceği bir ölçüde bu müzakere ve pazarlıkların sonuçlarına da bağlıdır denilebilir.

Küresel ısınma ve küresel iklim değişikliği üzerine gerçekleştirilen müzakerelerin tarihsel arka planına bakıldığında; son yıllarda, süresi 2012 yılında dolacak olan Kyoto Protokolü yerine geçecek olan bir uluslararası anlaşma sağlanması için çok çetin pazarlıkların halen sürmekte olduğuna daha önce değinilmişti. Bu amaçla gerçekleştirilen uluslararası iklim değişikliği zirveleri en az yılda bir kez olmak üzere devam etmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen müzakerelere büyük umutlar bağlanmış, ancak çoğunlukla bu zirveler hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. Bunlardan son ikisi 2009 Kopenhag (Danimarka) Uluslararası İklim Değişikliği Zirvesi ve 2010 Cancun (Meksika) zirvesidir. Her iki zirveden de somut ve etkili sonuçlar doğuracak kararlar çıkmamıştır. Bunun başlıca nedeni ise genel, olarak, başta ABD olmak üzere gelişmiş endüstri ülkelerinin karbon emisyonlarının sınırlandırılmasına yanaşmamalarıdır. Bu bağlamda, büyük ölçüde sera gazlarından kaynaklanan küresel ısınma sonucu oluşan küresel iklim değişikliği ve buzulların erimesi süreci hızla devam etmekte ve dünya giderek artan ölçüde küresel iklim değişikliği sonucu oluşacak çevresel risk ve tehdit altında kalmaktadır. Küresel iklim değişikliği sonucu iklimler daha fazla polarize olmakta, giderek kışlar daha soğuk ve yağışlı geçerken, yazlar daha sıcak ve kurak geçmektedir. Bunun sonucu olarak, bir yandan kış ve yağmur mevsiminde dünyanın birçok yerinde sel baskınları oluşmakta ve milyonlarca kişi bu sellerden çok ağır bir şekilde etkilenmektedir. Diğer yandan ise yaz aylarında sıcaklıklar genel düzeyi giderek yükselmekte ve su sıkıntısı, çölleşme, gıda maddeleri üretiminde yetersizlikler ve aşırı sıcaklardan kaynaklanan sağlık sorunları ve hatta ölümler giderek yaygınlaşmaktadır.

Küresel ısınma konusunda yapılan çalışmalar, küresel ısınmanın tamamen önlenerek, küresel ısınma açısından endüstri devrimi öncesi sıcaklık düzeyine dönüşmesinin artık mümkün olmadığını göstermektedirler. Bununla birlikte küresel ısınmanın kısmen önlenerek belli noktada sabit tutulması, başka bir deyimle çok aşırı noktalara gitmesini önlemek mümkündür. Aslen Kyoto Protokolü ve yerine geçecek olan yeni bir uluslararası anlaşmanın temel hedefi de budur. Ancak bu gerçekleştirilmesi oldukça zor olan bir hedeftir. Çünkü daha önce değinildiği gibi, küresel ısınmanın belirli bir noktada sabit tutularak daha kötü noktalara gitmesinin önlenmesi sadece ve sadece karbon emisyonlarının üretiminin azaltılmasına bağlıdır. Bugünkü endüstri yapısı büyük ölçüde sera gazı üretimine dayandığı için ileri endüstri ülkeleri buna yanaşmamaktadırlar. Bununla birlikte sera gazı üretimini sınırlandırmaya ilişkin çabaların hiç olmadığı söylenemez.

Sera gazları üretiminin azaltılması aslen var olan endüstriyel üretim yapısının hatta günlük yaşam biçiminin köklü bir şekilde değişimini zorunlu ve gerekli kılmaktadır. Buna göre öncelikle mevcut endüstriyel üretim yapısının tamamen değişmesi gerekmektedir. Endüstride, konutlarda, ulaşımda ve diğer üretim alanlarında öncelikle sera gazları salınımına yol açan fosil yakıt (kömür, petrol, doğal gaz) kullanımından vaz geçilerek; sera gazı salınımına yol açmayan, fosil yakıtlar dışında güneş, hidrojen, biyo kütle, rüzgar gibi alternatif enerji kaynaklarına yönelmek gerekmektedir. Bu enerji kaynakları henüz fosil yakıtlar kadar verimli, yaygın ve etkili olarak kullanılabilir durumda değildirler. Bu enerji kaynaklarının verimli, yaygın ve etkili bir şekilde kullanılabilmesi için, teknolojilerinin geliştirilmesi ve görece satın alınabilir bir fiyattan piyasada satın alınabilir olması gerekmektedir. Alternatif enerji kaynakları için henüz bu şartlar sağlanmış değildir ve kısa vadede sağlanması çok fazla mümkün görünmemektedir. Ancak orta vadede söz konusu

Küresel ısınmanın önüne geçilmesi mutlaka sera gazları üretiminin sınırlandırılmasına bağlıdır. Bunu sağlamak için fosil yakıt kullanımı sınırlandırılmalı, alternatif enerji kaynaklarına yönelmelidir.

enerji kaynaklarının kullanımına ilişkin teknolojilerin geliştirilerek yaygın olarak kullanılabilir etkinliğe ulaştırılacağı ve fiyat açısından da satın alınabilir bir fiyattan piyasaya sürüleceği beklenmektedir. Bununla birlikte söz konusu enerji kaynaklarının yaygın bir şekilde kullanımını sağlayacak teknolojilerin geliştirilmesinin oldukça maliyetli ve görece uzun bir zaman alacağı da tahmin edilmektedir.

Karbon emisyonları, sera gazları üretiminin azaltılması, dolayısıyla küresel ısınmanın sınırlandırılmasının diğer temel bir yolu ise günlük yaşantımızda gerçekleştirmemiz gereken davranış değişikliğine ilişkindir. Sera gazı üretiminin azaltılmasının asıl yolu, günlük yaşantımızda enerji kullanım yapısına ilişkin gerçekleştirmemiz gereken değişiklikten geçmektedir. Modern toplumun günlük yaşantısı büyük ölçüde, çok fazla oranda ve gereksiz olarak tüketilen enerji kullanımına dayanmaktadır. Bunun en somut görünümü otomobil kullanımıdır. Batı toplumlarında özellikle ABD’de hemen hemen neredeyse her birey başına bir otomobil düşmektedir. Yetişkin aile bireylerinin hemen hepsinin birer özel otomobili vardır ve haftanın çoğu günlerinde bunların hemen hepsi kullanılır. Bireysel otomobil sahipliği, modern batı toplumlarında bireysel özgürlüğün bir göstergesi olarak kabul edildiği için, yetişkin her birey özgürlüğünü kanıtlamak için adeta kendi adına bir otomobil sahibi olmak istemekte ve olmaktadır. Giderek toplumsal ve ekonomik yaşam, büyük ölçüde bireysel otomobil sahipliği üzerine kurulmuş; bu bağlamda kitlesel ulaşım göz adı edilmiş, hatta özgürlüğü kısıtlayan faktör olarak tanımlanmıştır. Bunun sonucunda, otomobil ve akaryakıt endüstrisi müthiş bir gelişim göstermiştir. XX. Yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde, bu iki endüstri sadece dünya ekonomisinin birinci ve ikinci en büyük ekonomik sektörleri haline gelmekle kalmamış; otomobil adeta modern batı kapitalizminin sembolü haline gelmiştir.

SIRA SİZDE

2

Küresel ısınma konusunda etkili önlemler alınamamasının nedenlerini tartışınız.

Ancak XXI. Yüzyılın ilk on yılına gelindiğinde, modern toplumun yaşam biçimi ve kültürü ile bu kadar özdeşleşmiş olan otomobil; aynı zamanda sera gazı üretiminin de en önemli kaynaklarında birisini oluşturur duruma gelmiştir. Bu bağlamda, dünyadaki toplam sera gazı emisyonunun % 13’ünü tek başına otomobil egsozlarından çıkan gazlar oluşturmaktadır. Ayrıca söz konusu emisyonun % 3,5’i de hava yolu ulaşımından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyimle modern toplumda özgürlüğün somut görünümünü oluşturan, coğrafi mekanda hızla yer değiştirebilme olgusu (coğrafi hareketlilik) sera gazı üretiminin ve küresel ısınmanın asli kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. Sera gazı üretimini azaltmanın asli yolu da böylelikle, modern toplumun yaşam biçimiyle bu kadar özdeşleşmiş olan otomobil kültüründen kısmen de olsa vazgeçmeyi, en azından otomobil kullanımının kısmen de olsa azaltılmasını gerektirmektedir. Tahmin edilebileceği gibi modern toplum insanının otomobil tutkusundan vaz geçmesi son derece zor görünmektedir.

Sera gazı üretiminde azalma, sadece otomobil kullanımındaki sınırlandırmaya değil, aynı zamanda modern yaşamda kullandığımız diğer enerji tüketen araç-geçerlerin kullanımında da sınırlandırmaya gitmeyi gerekli kılmaktadır. Bu sınırlandırma da ancak daha az su kullanımı, daha az elektrik kullanımı, daha az fırın, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi ve diğer elektrikli araçların kullanımıyla sağlanabilir. Tüm bunlar da aslında modern toplumun günlük yaşam biçiminde ve alışkanlıklarda köklü bir değişikliğe gitmeyi, başka bir deyimle daha basit bir yaşama razı olmayı gerektirmektedir. İnsanlar ve toplumlar eninde sonunda daha az ener-

ji tüketmeyi gerektiren, daha basit bir yaşantıya razı olmak zorundadırlar. Eğer daha basit bir yaşantıya razı olmazlarsa, cehennemi adeta bu dünyada yaşama riskiyle karşı karşıya kalabilirler.

NÜKLEER RISK

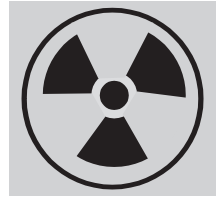

Nükleer riskin ne olduğunu açıklamak.

Nükleer risk küresel çevre sorunlarından bir diğerini oluşturmaktadır. Bir çevresel sorun olarak nükleer riskin iki somut görünümü söz konusudur. Bunlardan ilki nükleer teknolojinin silah olarak kullanılması yani nükleer bomba ve nükleer başlıklı füzelerdir. II. Dünya Savaşındaki kullanımında görüldüğü gibi; nükleer silahlar diğer konvansiyonel silahlardan farklı, olarak sadece kullanıldıkları sırada yarattıkları öldürücü etkinin ötesinde, kullanıldıktan sonra da uzun yıllar etkileri süren çevresel ve insan sağlığı ile ilgili olarak toplumsal felaketlere yol açabilmektedir. Bu bağlamda nükleer bombanın kullanıldığı Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerinde, nükleer bombanın kullanımından sonra ortaya çıkan nükleer serpentinin etkisiyle ortaya çıkan sağlık sorunları halen devam etmektedir. Bununla birlikte nükleer silahların kullanımını sınırlandırmaya yönelik birçok uluslar arası anlaşma imzalanmış olduğundan dolayı, nükleer silahların kullanımından kaynaklanabilecek olan çevresel riskler oldukça sınırlı ve görece olarak kontrol edilebilir noktadadır.

Ancak nükleer teknoloji konusundaki asıl risk bu teknolojinin enerji kaynağı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların rezervlerinin sınırlı olmasından ve sanayi ülkelerinin bu kaynaklara çok fazla oranda sahip olamamalarından dolayı; ilkin gelişmiş sanayi ülkeleri, giderek diğer ülkeler de nükleer kaynaklardan elektrik enerjisi üretme yoluna gitmişlerdir. Nükleer enerjinin diğer enerji kaynaklarına göre görünüşte çevresel açıdan daha az zararlı etkileri olduğu söylenilebilir. Hatta nükleer enerjinin savunucularına göre, nükleer enerji mevcut, bilinen ve yaygın olarak kullanılan enerji kaynaklarının en az zararlı olanı, dolayısıyla en “çevreci” olanıdır. Ancak nükleer enerjinin görünen yönünün arka planına bakıldığında ise, nükleer enerjinin o kadar masum olmadığı, hatta çevre ve toplum sağlığı açısından bakıldığında, mevcut enerji kaynakları arasında en fazla riskli olanıdır denilebilir. Nükleer enerjinin riski aslında, riskinin hesaplanabilir olmamasından kaynaklanmaktadır ve bu risk aslen herhangi bir nedenden kaynaklanabilecek olan bir nükleer kaza sonucu oluşacak olan nükleer serpinti riski ve nükleer atıkların depolanmasından kaynaklanabilecek olan risklerdir. Bir nükleer serpinti ortaya çıktığında çok büyük bir olasılıkla bunu durdurmak ve geri çevirmek mümkün değildir. Dolayısıyla bir nükleer serpinti ortaya çıktığında bunun yaratacağı etkileri önlemek mümkün değildir. Bu etkiler sadece serpintiye maruz kalanları değil, serpentinin yoğunluğuna bağlı olarak, serpintiye maruz kalanların genleri ile daha sonraki kuşaklara da geçmek suretiyle etkileri kuşaklar boyu sürebilecektir. Nükleer serpintiye maruz kalanlarda, maruz kaldıkları serpentinin yoğunluğuna bağlı olarak, kanser başta olmak üzere çok ciddi sağlık sorunları ortaya çıkabilmekte, hamile kadınlarda düşük, erken doğumlar, normal olmayan doğumlar, yaşlı ve hastalarda ani ölümler ve çocuklarda çok ciddi sağlık sorunlarına ve gelişim bozukluklarına yol açabilmektedir.

Nükleer enerji çevre ve toplum sağlığı açısından son derece risklidir.

Nükleer enerjinin çevresel ve toplumsal açıdan taşıdığı riskin daha çok, nükleer enerji santrallerinde meydana gelecek herhangi bir kaza sonucunda oluşacak nükleer serpinti riski olduğuna daha önce değinilmişti. Bu bağlamda nükleer kaza sonucu oluşacak nükleer serpinti riskine daha yakından bakmak gerekirse şöyle bir görünüm ortaya çıkar. Aslında nükleer kaza sonucu nükleer serpinti riski, nükleer santraller ilk kurulmaya başladığından beri vardır. Nükleer santrallerde ilk kurulduğunda nükleer serpinti riski çok daha fazla düzeydeydi ve daha önceleri gerçekleşen çok sayıda nükleer santral kazası sonucunda, çok sayıda nükleer serpinti oluşmuştu. Bu kazaların en bilinen ve etkileri en yaygın olanları, ABD'nin New York Eyaletinde meydana gelen *Three Miles Irelad* nükleer santral kazası, Rusya'da meydana gelen Çernobil nükleer santral kazası ve en son olarak Japonya'da depremi sonrasında meydana gelen Fukushima nükleer santral kazasıdır. Her nükleer santral kazası sonrasında, kazaya neden olacak güvenlik risklerini ortadan kaldırmaya yönelik olarak yeni teknolojiler geliştirilip yeni güvenlik önlemleri alınırken, nükleer santral kazası riskini dolayısıyla da nükleer serpinti riskini sıfırlayacak bir teknoloji ve güvenlik önlemi henüz geliştirilememiştir. Örneğin nükleer enerji santrallerinde, bir nükleer kaza riskini azaltmak ve minimuma indirmek ve kaza oluşsa bile nükleer serpinti riskini sınırlandırmak ve minimuma indirmek için çok sayıda ileri güvenlik önlemleri ve güvenlik kuşakları oluşturulmuştur. Ancak oluşturulan bu güvenlik kuşaklarını da işlevsiz kılan, santral kurulu olduğu alanda bir deprem meydana gelmesidir. Oluşacak yüksek şiddetli bir deprem, tüm güvenlik önlemlerini işlevsiz kılmakta ve nükleer kazanın ve sonucunda nükleer serpintinin ortaya çıkmasına engel olunamamaktadır. Nükleer teknolojide en ileri güvenlik ölçülerine sahip olan ve enerjisinin önemli bir kısmını nükleer enerji santrallerinden üreten Japonya, 11 Mart 2011 depremi sonucunda nükleer santrallerde kazaların ve bu kazaların sonucunda nükleer serpintilerin oluşmasına engel olamamıştır.

Nükleer riske karşı sonuç olarak söylenebilecek olan söz; nükleer enerji santrali kazası sonucunda oluşabilecek riskleri ortadan kaldırmanın, başka bir deyimle nükleer riski sıfırlamanın aslında, belki de bir tek gerçek yolu olabilir; o da bu riski almamak, yani enerji üretimi için nükleer santral inşa etmemektir.

BİYO-ÇEŞİTLİLİĞİN AZALMASI

Biyolojik çeşitliliğin ne olduğunu açıklamak.

Küresel çevre sorunlarından bir diğeri biyo-çeşitliliğin azalmasıdır. Dünyada biyolojik açıdan bakıldığında milyonlarca bitki ve hayvan türü olduğu bilinmektedir. Dünyadaki ekolojik dengeyi de aslında bu biyo-çeşitlilik sağlamaktadır. Bu anlamda dünyada var olan tüm organik ve inorganik maddeler yani canlı ve cansız varlıklar bir araya gelerek dünya ekosistemini oluştururlar (Lovelock, 1991:265). Ekolojik bakış açısına göre ekosistem, içinde milyonlarca bitki ve hayvan türlerinin yer aldığı bir sistemdir ve insan bu sistemi oluşturan unsurlardan/türlerden sadece birisidir. Dolayısıyla dünya ekosisteminin bütünsel olarak varlığını sürdürebilmesi, ekosistem içinde yer alan tüm canlıların varlığını sürdürebilmesine bağlıdır. Dolayısıyla dünya ekosisteminin bütünsel olarak varlığını sürdürebilmesi açısından, bu ekosistem içinde yer alan tüm canlı varlıkların var oluşları vazgeçilmez bir gereklilik ve zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle de dünya eko-

sistemi içinde yer alan tüm canlı varlıkların ahlaki açıdan eşit düzeyde varoluş hakkı ortaya çıkmaktadır. Diğer bölümlerde de bahsedildiği gibi, tüm canlıların eşit varoluş hakkı özellikle derin ekoloji (Naess, 1991:242) akımı tarafından dile getirilmiş olan bir temel bir çevre hakkıdır. Bu anlamda biyo-çeşitliliğin azalması, yani bazı canlı türlerinin yok olmasını dünya ekosisteminin dengesini bozacağı ve bütünsel olarak dünya ekosisteminin varoluşunu ve sürdürülebilirliğini tehdit ettiği için büyük önem taşımaktadır. Bundan dolayı biyo-çeşitliliğin korunması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmakta ve yukarıda sözü edilen ekosistem içinde yer alan tüm canlıların eşit düzeyde var olma hakkı soyut ahlaki bir ilke olmaktan çok, dünya ekosisteminin varlığını sürdürebilmesi için gerekli bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Resim 3.2

Çevre sorunları nedeniyle çeşitli hayvan ve bitki türlerinin nesli tükenmekte, biyo-çeşitlilik azalmaktadır.

Kaynak:

<http://videopicture.blog15.fc2.com/blog-entry-540.html>

Böyle bir yapı içinde insan türü, dünya ekosistemi içinde diğer canlı varlıklarla karşılaştırıldığında bir üstünlüğe sahip değildir. Dünya ekosisteminin varlığını sürdürebilmesi için insan türü ne kadar var olma hakkına sahipse, diğer canlı türleri de o kadar var olma hakkına sahiptir. Ancak özellikle, ayrıntılarına daha önce değinilen sanayi devriminden sonra, yaşamsal açıdan varlıkları hassas konumda olanlar başta olmak üzere, binlerce bitki ve hayvan türü yok olmuş ve yok olmaya devam etmektedir. Özellikle küresel ısınma ile birlikte canlı türlerinin yok olma süreci giderek hızlanmıştır. Büyük ölçüde endüstri devrimi sonucunda insan gereksinimlerini karşılamak için ortaya çıkmış olan endüstriyel üretim süreçlerinin sonucunda hava, su ve toprak kirlenmesi ve en son olarak küresel ısınma ile büyük ivme kazanmış olan biyo-çeşitliliğin azalması, doğrudan insan eylemlerinin sonucunda ortaya çıkmış olan bir olgudur. Başka bir deyimle, insan türü bir bakıma kendi varlığını ve refahını arttırmak için, diğer canlı türlerini gözden çıkarmış görünmektedir. Ancak diğer canlı türlerinin giderek azalması aslında dünya ekosistemindeki dengeyi yani ekosistemin varoluşunu ve sürdürülebilirliğini tehdit ettiği için, insanoğlu diğer canlı türlerinin varoluşunu tehdit etmekle aslında, kendi varoluşunu tehdit etmiş olmaktadır. Biyo-çeşitliliğin azalması olgusu, bu kitabın birinci bölümünde tartışılan ve William Catton (1982) tarafından “yanlış hedef” olarak dile getirilen durumun en somut görünümünden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Biyo çeşitliliğin azalması, küresel ekosistem açısından son derece riskli bir durum ortaya çıkarabilir.

KURAKLIK VE ÇÖLLEŞME

Kuraklık ile çölleşme arasındaki ilişkilerin neler olduğunu açıklamak.

Başta küresel ısınma olmak üzere birçok karmaşık faktörün sonucunda ortaya çıkan kuraklık ve çölleşme geçtiğimiz XX. Yüzyılın ve içinde bulunduğumuz XXI. Yüzyılın en önemli küresel çevre sorunları arasındadır. Afrika kıtası başta olmak üzere dünyanın birçok yöresinde kuraklık ve kuraklık ile bağlantılı olarak çölleşme artmaktadır. Kuraklık öncelikle yağışların azalmasıyla ulaşılabilir su kaynaklarının azalmasını, daha somut olarak içme, kullanma ve sulama suyuna ulaşılabilirliğin zorlaşmasını ifade eder. Bunun sonucunda görülecek en somut ve riskli sonuç öncelikle içme suyu olmak üzere kullanma suyu ve tarımsal sulama suyunun giderek azalması ve ulaşılabilirliğinin zorlaşmasıdır. Bunun sonucunda özellikle Afrika kıtasındaki birçok ülkede içme suyu en az bulunan kaynaklardan birisidir ve içilebilir suya ulaşma en temel sorunlardan birisi haline gelmiştir. İçme suyundan hemen sonra görülen susuzluk sorunu günlük yaşamda kullanılan suyun yetersizliğidir. Bu da sağlık, temizlik ve hijyen koşullarının sağlanamamasına ve çok ciddi susuzluk, açlık ve sağlık sorunlarına yol açmaktadır.

Resim 3.3

Çölleşme, topraktaki tüm yaşamsal fonksiyonların giderek azalması ve yok olmasıdır.

Kaynak:

[http://www.tarim.com.tr/baber/yazdir.asp?ID=3823;](http://www.tarim.com.tr/baber/yazdir.asp?ID=3823)

Kuraklığın günlük yaşamda görülen içme ve kullanma suyu sorunundan sonra görülen en belirgin görünümü ise tarım alanlarının sulanamaması ve giderek çölleşmenin artması sorunudur. Çölleşme genel yağış oranının giderek azalması sonucunda, topraktaki tüm yaşamsal fonksiyonların giderek azalması ve yok olmasını ifade eder. Toprak kuraklığının sonucunda tüm yaşamsal fonksiyonlarını yitirerek kumullaşmaya başlar, bu tam çölleşme durumunu ifade eder. Özellikle verimli tarım alanlarında çölleşmenin artması, tarımsal ürünlerin üretiminde azalmalara ve bunun sonucunda ortaya çıkacak olan beslenme yetersizlikleri hatta açlıkların yaygınlaşmasına yol açar.

Kuraklık ve çölleşme sonucunda ortaya çıkan beslenme yetersizlikleri, açlık ve susuzluk gibi sorunlar, daha önce de değinildiği gibi Afrika ülkeleri başta olmak üzere birçok başka ülke açısından çok ciddi sorunlar haline gelmiştir. Ancak bu sorunlar, sadece doğrudan bu sorunları yaşayan ülkelerin sorunları olmayıp, uzun zamandan beri küresel sorunlar haline gelmiştir. Su başta olmak üzere en temel

yaşamsal kaynaklara ulaşamayan ülkeler/toplumlar, bu kaynaklara ulaşmak için ciddi bir rekabete girmekte hatta bu rekabetler çoğu zaman savaşlara yol açmaktadır. Diğer yandan, bir taraftan toplumların önemli bir kısmı su başta olmak üzere en temel yaşamsal kaynaklara ulaşamaz durumdayken; diğer taraftan, batılı ülkelerde aşırı beslenme yüzünden sağlık sorunlarının yaşanması adalet duygusunu zayıflatmakta ve adalet duygusu zayıflayan kitleler ise kolaylıkla terörize olarak kendilerini terör yoluyla ifade etme yoluna gitmektedirler. Bu da uluslararası terörizmin ortaya çıkmasını sağlayacak çok önemli bir potansiyel taşımaktadır. Dolayısıyla açlık, susuzluk, kuraklık ve çölleşme çoğunlukla yoksul güney ülkelerini ve toplumlarını ilgilendiriyor gibi görünürken aslında tüm dünyayı, ülkeleri ve toplumları ilgilendiren küresel anlamda birer çevresel ve toplumsal sorundur.

AÇLIK VE YOKSULLUK

Açlık ve yoksulluk ile çevresel sorunlar arasındaki ilişkileri değerlendirmek.

Yukarıda sayılan birçok çevresel sorunun bir sonucu olarak III. Dünya Ülkeleri denen ve çoğunlukla Afrika ülkelerinden oluşan ülkelerde açlık ve yoksulluk hızla artmakta ve yaygınlaşmaktadır. Bunun ötesinde III. Dünya Ülkelerinde görülen yoksulluğun asıl nedeni, gelişmiş batı toplumlarının aşırı ve hatta gereksiz tüketime dayalı olan yaşam biçimidir denilebilir (Trainer, 1991:64). Gelişmiş batı toplumları, günlük yaşamlarında III. Dünya Ülkeleri toplumlarına göre çok daha fazla oranda besin maddesi ve enerji tüketirler. Tüketilen bu enerji kaynaklarının çok büyük bir kısmı da gelişmemiş ülkelere çok ucuza ithal edilmektedir. Ayrıca gelişmemiş ülkelerin çok sınırlı olan üretim yapıları ihracat üzerine kurulu olduğu için, bu ülkeler gelir elde etmek amacıyla, çok ucuza ürettikleri ancak kendilerinin tüketemedikleri sanayi ve tarım ürünlerini gene çok ucuza sanayileşmiş batı toplumlarına ihraç etmektedirler. Başka bir ifade ile III. Dünya Ülkeleri aslında sınırlı da olsa sahip oldukları başta enerji olmak üzere doğal kaynaklarını batılı ülkelere çok ucuza satarak, bu kaynaklarını kaybetmekte ve böylelikle bir yoksulluk sarmalı içine girmektedirler. İşte bundan dolayı III. Dünya Ülkelerinin yoksulluğunun kaynağında, gelişmiş sanayi ülkelerinin aşırı ve gereksiz tüketime dayalı yaşam biçimi olduğu görülmektedir.

Yukarıda III. Dünya Toplumlarının yoksulluğunun kaynağında, gelişmiş batılı toplumların aşırı ve gereksiz tüketime dayalı yaşam biçimi olduğuna değinildi. Bu nu daha iyi anlamak için III. Dünya Toplumlarının yaşam biçimi ve enerji kullanım yapısı ile gelişmiş batılı toplumların günlük yaşam biçimi ve enerji kullanım yapılarını karşılaştırmak gerekir.

Her yıl bir Amerikalı

29 varil akaryakıt karşılığı enerji kullanır, bu;

27 2.3 milyar yoksul insanın kullandığı ortalama enerjiden 27 kat fazla enerji,

57 en yoksul 80 ülke insanının kullandığı ortalama enerjiden 57 kat fazla enerji,

617 ortalama bir Etiyopyalı'nın kullandığı enerjiden 617 kat fazla enerji demektir.

Kaynak: Ted Trainer, "Third World Poverty," *The Green Reader: Essays toward a Sustainable Society*, Ed: Andrew Dobson, Mercury House Incorporated, San Francisco, 1991. s.65.

Ortalama bir Amerikalı'nın kullandığı bu enerji çoğunlukla ve genellikle, günlük yaşamda gereksiz ve aşırı lüks tüketim için harcanır. Bir Amerikalı'nın evinde 50'yi aşan sayıda elektrikli araç gereç bulunur ve aslında bunların birçoğunu kullanmadan da günlük yaşam rahatlıkla sürdürülebilir. Diğer yandan III. Dünya Ülkelerinin birçoğunun evinde aydınlatma için bile elektrik bulunmamaktadır. Ortalama bir Amerikalı aşırı ve dengesiz beslenmeden dolayı fazla kiloya sahip olmaktadır ve bu kilolarını kaybetmek için de büyük çabalar ve paralar harcamaktadır. Buna karşın yüz milyonlarca III. Dünya insanı günlük yaşam için gerekli olan en az kaloriyi bile alamadığı için aç yatmakta ya da yetersiz beslenmek zorunda kalmaktadır. Sadece üç dolarlık bir harcama ile Hindistanlı bir ailenin içme suyuna ulaşması mümkünken ve ulaşamazken, Amerika'da yılda sadece çiklet için 800.000.000 dolar harcanmaktadır. Yetersiz beslenmeden kaynaklanan (A) vitamini eksikliğinden dolayı her yıl 100.000 çocuk kör kalmaktadır halbuki her biri için 1-2 liralık harcama ile bunun önüne geçilebilir. Buna karşın, Avusturalya sadece prestij için yeni bir opera binasına 100.000.000 dolar harcamıştır. Tüm III. Dünya toplumları için, kişi başına ₺7,5 harcama ile hastalıktan uzak bir yaşama ortamı ve çocuk başına ₺5 harcama ile 5 temel hastalığa karşı koruna sağlayacak bir aşılama mümkün ve bu gerçekleştirilemez iken; bunu sağlayacak olan 1.6 milyar Amerikan doları, Amerika'da güzellik endüstrisi için bir yılda harcanan paradır. Dolayısıyla III. Dünya yoksulluğunun nedeni büyük ölçüde batılı toplumların aşırı ve gereksiz lüks tüketiminden kaynaklanmaktadır (Trainer, 1991).

Resim 3.4

Dünyadaki kaynakların dengesiz kullanımı açlık ve yoksulluğa neden olmaktadır.

Kaynak:

[http://jonieu.word
press.com/2010/04
/28/hunger/](http://jonieu.wordpress.com/2010/04/28/hunger/)

Susuzluk, kuraklık, açlık, yoksulluk gibi küresel sorunlar; büyük ölçüde küresel ısınma ile ilgili büyük bir ivme kazanmış ve giderek yaygınlaşmaktadır.

Yukarıda değinildiği gibi büyük ölçüde kaynakların dengesiz kullanımından kaynaklanan, III. Dünya ülkelerinde ortaya çıkan yoksulluğun sonuçlarına daha yakından bakıldığında şöyle bir görünüm ortaya çıkar. Kuraklığın III. Dünya yoksulluğunun en somut görünümlerinden biri olduğuna daha önce değinilmişti. Kuraklığın, içme suyu kıtlığı ve bunun yarattığı sağlık sorunlarının ötesinde; sulanabilir alanların dolayısıyla da tarım ürünleri üretiminin azalması gibi ciddi açlık sorunlarına da yol açmakta olduğuna daha önce değinilmişti. Bununla birlikte, bu ülkelerde açlık ve yoksulluğun yaygınlaşması sadece kuraklık ve susuzlukla ilgili de-

ğildir. Bu ülkeler sadece su, tarım ürünleri gibi temel kaynakları değil, enerji gibi diğer doğal kaynakları da hızla tüketerek; bu kaynaklar açısından da daha fazla dışa bağımlı hale gelmektedirler. Bu süreç yoksul ülkelerdeki yoksulluk sürecini daha da hızlandırmakta adeta yoksulluğun katlanarak büyümesine ve yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Açlık ve yoksulluğun hızla artması sonucunda açlıktan kaynaklanan ciddi sağlık sorunları ve ölümler de hızla artmaktadır. Bu bağlamda Afrika'da yüz milyonlarca kişi açlıktan ölüm riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.

III. Dünya Ülkelerinin içinde bulunduğu yoksulluk koşullarına üretim açısından bakıldığında ise bu ülkelerin, traktör gibi görece teknolojik tarımsal mekanizasyona dayalı araçlar bir yana; tarımsal üretim için gerekli olan en temel üretim araçları olan kasma, kürek, çapa, tırmık gibi araçlarından bile yoksundurlar. Çünkü bazı Afrika ülkeleri bu en temel tarımsal üretim araçlarını bile üretecek temel teknolojilere yeterince sahip değildir. Bunun yanı sıra üretim için gerekli olan bilgi birikimi ve üretim organizasyonundan da yoksundurlar. Söz konusu ülkeler, kuraklıktan ve temel üretim araçlarına yeterli ölçüde sahip olamamalarından dolayı, buğday gibi en temel tarımsal ürünleri bile yeterince üretememektedirler. Bu ülkeler açısından buğday en temel ve neredeyse tek besin kaynağı olmasından dolayı stratejik bir üründür. Çünkü bu ülkeler, bir yandan yukarıda sayılan nedenlerle buğday ve benzeri temel besin maddelerini yeterince üretemezken, diğer yandan çoğunlukla bu ürünleri satın alacak maddi kaynağa da sahip değildirler. Bu anlamda bu ülkelerin gelir kaynaklarının önemli bir kısmını dış ülkelere gelen yardımlar oluşturmaktadır. Sonuç olarak bu ülkeler giderek artan ölçüde dışa bağımlı hale gelmekte ve dış yardımların azalması ya da kesintiye uğraması bu ülkelerde açlık ve yoksulluk riskinin daha da artmasına yol açmaktadır.

Resim 3.5

Unicef'e göre yılda ortalama yirmibeş bin çocuk yoksulluğa bağlı nedenlerle ölmektedir ve az gelişmiş ülkelerdeki bütün çocukların yaklaşık %27-28'inin düşük/yetersiz kiloda olduğu tahmin edilmektedir.

Kaynak:

<http://listverse.com/2009/07/06/top-10-terrible-issues-facing-children-worldwide/>

III. Dünya Ülkelerindeki yoksulluk açısından dikkat çekilmesi gereken bir başka nokta, bu ülkelerdeki enerji kullanım yapısı sonucunda ortaya çıkan çevre sorunlarıdır. Bu ülkelerde ısı enerjisi üretmek için çoğunlukla orman kaynakları kul-

lanılır. Çok pahalı olmasından dolayı bu ülkelerin, kömür, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarına ulaşmaları oldukça zordur, bundan dolayı orman ürünleri gibi daha basit doğal kaynakların enerji kaynağı olarak kullanımı daha yaygındır. Bu ülkelerde, özellikle konut ve işyerlerinin ısıtılması hatta bazen endüstriyel ısının üretilmesi bile ormanların enerji kaynağı olarak kullanılmasına bağlıdır. Orman ürünlerinin enerji kaynağı olarak kullanılması, orman kaynaklarının hızla yok olmasına yol açmaktadır. Orman gibi temel doğal kaynakların tüketilmek yoluyla yok olması da aslında bu ülkelerin en son doğal kaynaklarını da tüketmelerine ve yoksulluğun adeta bir kısır döngüye dönüşerek süreklileşmesine yol açmaktadır.

Bu toplumlardaki insanlar su ve beslenme gibi en temel gereksinimlerini bile karşılamakta zorluk çektiklerinden dolayı, bu gereksinimlerini karşılamak amacıyla orman kaynaklarının enerji kaynağı olarak kullanılması gibi, doğal kaynakları hızla ve vahşice tüketmek zorunda kalmaktadırlar. Bu anlamda bu toplumlar için, doğal kaynakların hızla tüketilmesi sonucunda doğal dengenin bozulması bir anlam ifade etmemektedir. Başka bir deyimle onlar için orman kaynakları başta olmak üzere doğal kaynakların yok olması ve doğal dengenin bozulması önemli ve öncelikli değildir; onlar için önemli olan öncelikle susuzluk ve açlık gibi en temel gereksinimlerini karşılamaktır.

SIRA SİZDE

“Küresel düşün, yerel hareket et” sizce ne anlama geliyor?

Yukarıda değinildiği gibi III. Dünya yoksulluğu büyük ölçüde gelişmiş ülkelerde görülen, aşırı ve gereksiz tüketime dayanan yaşam biçiminin sonucudur denilebilir. Dolayısıyla III. Dünya ülkelerinde görülen bu yoksulluğun ortadan kaldırılması da büyük ölçüde gelişmiş ülke toplumların aşırı ve gereksiz tüketimlerini sınırlandırarak daha az tüketmelerine ve böylelikle kaynakların bir kısmını yoksullarla paylaşmalarına bağlıdır. Ancak yakın gelecek açısından maalesef böyle bir gelişme çok fazla mümkün görünmemektedir. XX. Yüzyılın son çeyreğinde, dünyadaki doğal kaynakların 3/4’ü, dünya nüfusunun 1/4’ini oluşturan zengin batılı ülkeler kullanırken; XXI. Yüzyılın ilk on yılında doğal kaynakların kullanımına ilişkin bu dağılım daha da kötüleşmiştir. Artık doğal kaynakların 4/5’ini dünya nüfusunun 1/5’ini oluşturan zengin batılı ülkeler kullanmaktadır. Buna karşın orta vadede kaynak kullanımına ilişkin bu olumsuz dağılımın kısmen düzelme göstereceği, XXI. Yüzyılın ortalarında, bugün gelişmekte olan ülke kategorisinde yer alan birçok ülkenin artık gelişmiş ülke kategorisine “yükselseceği” ve böylelikle kaynaklardan daha fazla pay alacağı öngörülmektedir.

Bununla birlikte bugün gelişmekte olan ülkelerin orta vadede gelişmiş hale gelmesi, çok daha fazla oranda doğal kaynak kullanımına, refah ve tüketimin çok daha fazla oranda artmasına yol açacak bu da doğal çevre üzerinde halen var olan baskının daha da artması ile sonuçlanacaktır. Başka bir deyimle gelişmekte olan ülkelerin daha fazla gelişmesi bu ülkelerdeki toplumların refah düzeyinin artması açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilirken, bu gelişme doğal çevre üzerinde daha fazla baskının oluşmasına yol açacağı için aslında olumsuz sonuçları da olacak bir gelişmedir.

SONUÇ

Bu ünite de çevresel sorunların endüstri devrimin son aşamasında, özellikle ekonomik sistemin küreselleşmesi ile nasıl küresel bir aşamaya ulaştığına değinildi. Başta sera etkisi sonucu oluşan küresel ısınma ve küresel iklim değışikliği olmak üzere, dünya XXI. Yüzyılın başlarında çok ciddi küresel çevre sorunları ile karşı karşıyadır. Bu küresel çevre sorunlarının kısa vadede önlenmesi çok fazla mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte söz konusu küresel çevre sorunları çözümsüz de değildir. Bu sorunların çözümü bu ünite de ve kitabın başka ünitelerin de ayrıntılı olarak tartışıldığı gibi, öncelikle bir toplumsal davranış değışikliğini gerekli ve zorunlu kılmaktadır. Buna göre toplum ve bireyler daha az tüketime, daha az karmaşık ve daha az enerji kullanımı gerektiren bir yaşam biçimine razı olacaklardır. İnsanlar ve toplumlar eninde sonunda böyle bir yaşam biçimine razı olmadıklarında; dünya kutsal kitaplarda tarif edilen türden, gerçekten tam bir “cehenneme” dönüşme riski ile karşı karşıya kalacaktır.

Muammer Tuna, Türkiye’de Çevrecilik: Türkiye’de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler, Nobel Yayın, Ankara, 2006.

K İ T A P

Özet

Çevresel sorunların küreselleşmesini değerlendirmek.

Dünyadaki ekonomik ve toplumsal sistemin küreselleşmesi ile birlikte, çevresel sorunlar da küreselleşmeye başlamıştır. Endüstrileşmenin ilk aşamalarında çevre sorunları sadece yerel düzeyde görülürken, ekonomik sistemin küreselleşmesi ile birlikte, çevre sorunları artık sadece yerel düzeyde görülen sorunlar olmaktan çıkmış ve dünyanın her yerini etkileyebilme potansiyeline sahip olmaya başlamıştır. Buna örnek olan en önemli iki küresel çevresel sorun ozon tabakasındaki inceltme ve küresel ısınmadır. Ozon tabakasındaki inceltmeye neden olan klorofloro-karbon gazlarının üretimi dünyanın herhangi bir yerinde olabilirken, ozon tabakasındaki inceltmenin en yoğun olarak görüldüğü yer Antartika kıtası olmuştur. Antartika kıtasında görülen ozon tabakasının inceltmesinin, spesifik olarak yer yüzünün hangi noktasından kaynaklandığını kesin olarak bilebilmek mümkün değildir. Diğer küresel çevresel sorun olan küresel ısınma sonucunda ortaya çıkan etkiler dünyanın her yerinde görülebilmekte ve bu sorunlara yol açan sera gazlarının dünyanın neresinde üretildiğinin bilenebilmesi mümkün değildir.

Asit yağmurları ve toplumsal etkilerini özetlemek.

Asit yağmurları, endüstriyel bacalardan ve otomobil egsozlarından çıkan zehirli gazların havanın nemliyle birleşerek yakıcı asitler halinde ve yağmur olarak yeryüzüne düşmesidir. Asit yağmurları yeryüzündeki başta bitkiler olmak üzere tüm canlılar ve cansız varlıklar üzerinde yakıcı etkiler bırakır. Ormanlık alanlar ve diğer bitkiler asit yağmurlarından dolayı kurumaya başlar. Yoğun asit yağmuruna maruz kalan hayvanlar ve insanların derilerinde yanma etkisi görülür. Binaların dış yüzeylerinde aşınmalar, paslanmalar ve çürüme benzeri etkiler görülür.

Küresel ısınma ve toplumsal etkilerini özetlemek. Küresel ısınma ve küresel iklim değişikliği sonucunda, sıcaklıklar genel düzeyi yükselmeye, iklimler değişmeye, buzullar erimeye, kış mevsimleri daha yağışlı ve soğuk ve yaz mevsimleri daha kurak sıcak geçmeye, kıyı alanlarında denizler genel seviyesi yükselmeye, biyoçeşitlilik azalmaya başlar. Bu çevresel etkiler sonucunda ise, kuraklık ve çölleşme artmaya, besin maddeleri üretimi azalmaya, kuraklık sonucu açlık ve yoksulluk artmaya ve yüz milyonlarca kişi yaşadığı toprakları terk etmek zorunda kalır. Küresel ısınma artık etkileri geri döndürülemeyecek noktaya ulaşmış, en ciddi küresel çevresel sorunlardan birisi haline gelmiştir.

Nükleer riskin ne olduğunu açıklamak.

Nükleer riskin iki kaynağı olabilir. Birincisi, nükleer silahlar ve ikincisi ise nükleer teknolojinin enerji üretiminde kullanılmasıdır. Nükleer silahların kullanımından kaynaklanan risk, yapılan uluslararası anlaşmalarla kısmen kontrol edilebilir hale gelmiştir. Buna karşın asıl risk, nükleer teknolojinin enerji üretimi için kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bunun somut görünümü ise bir nükleer kaza sonucu oluşacak nükleer serpinti riskidir. Nükleer kazaları önlemek ve kaza olsa bile nükleer serpinti riskini önlemek için ne kadar ileri teknolojiler geliştirilirse geliştirilsin nükleer serpinti riskini hesaplayabilmek ve bu riski sıfırlayabilmek mümkün değildir. Sonuç olarak nükleer riski sıfırlamanın en kesin yolu nükleer teknolojiyi enerji üretimi için kullanmamaktır.

Biyolojik çeşitliğin ne olduğunu açıklamak.

Biyolojik çeşitliliğin azalması, küresel ısınma sonucunda bazı hassas bitki ve hayvan türleri yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmakta hatta yok olmaktadır. Tüm dünyanın bir ekosistem olduğu düşünülürse, bu ekosistemin varlığını sürdürebilmesi, ekosistem içindeki tüm canlıların varlığını sürdürmesini bağlıdır. Dolayısıyla biyoçeşitliliğin korunması tüm dünyanın varlığını sürdürebilmesi için çok büyük bir önem taşımaktadır.

Kuraklık ile çölleşme arasındaki ilişkilerin neler olduğunu açıklamak.

Kuraklık ve çölleşme büyük ölçüde küresel ısınma ve küresel iklim değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Küresel ısınma sonucunda yeryüzünün sıcaklık genel düzeyi düzenli olarak artmakta ve bunun sonucunda kuraklık ve çölleşme de artmaktadır. Kuraklık ve çölleşme ise bir dizi başka sorunları beraberinde getirmektedir.

Açlık ve yoksulluk ile çevresel sorunlar arasındaki ilişkileri değerlendirmek.

Küresel düzeyde görülen açlık ve yoksulluğun birçok farklı nedenleri olabilir. Ancak çevresel açıdan bakıldığında, açlık ve yoksulluk büyük ölçüde küresel ısınma ve küresel iklim değişikliği sonucunda ortaya çıkan kuraklık ve çölleşme ile ilgili görülmektedir. Bununla birlikte açlık ve yoksulluk XXI. Yüzyılın en ciddi küresel çevresel sorunlarından birisidir. Açlık ve yoksulluk ağırlıklı olarak Afrika'daki üçüncü dünya ülkelerinde görülmektedir. Bu ülkeler zaten kıt olan doğal kaynaklarını hızla tüketmekte ve böylelikle bu kaynaklarını hızla kaybetmektedir. Böylelikle bu ülkelerdeki yoksulluk da hızlanmakta ve kalıcılaşılmaktadır. Sonuç olarak bu ülkelerin yoksulluk kısır döngüsünden çıkması giderek zorlaşmakata ve imkansız hale gelmektedir. Küresel çevre sorunları ile ilgili olarak, küresel yoksulluğun artması da gene küresel anlamda çok ciddi bir risk oluşturmaktadır. Dünyanın birçok yerinde aşırı ve dengesiz beslenmeden kaynaklanan birçok sağlık sorunları görülürken, üçüncü dünya ülkelerinde açlık ve yoksulluğu artması ve yaygınlaşması bu ülkelerde adalet duygusunu zayıflatmakata ve bu ülkelerde radikalizm ve uluslararası terör eylemlerine eğilimlerin artmasına yol açmaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi asit yağmurlarının nedenlerinden biri **değildir**?

- a. Endüstriyel bacalardan çıkan gazlar
- b. Otomobil egzozlarından çıkan gazlar
- c. Termik sanrallerin bacalarından çıkan gazlar
- d. Deodorantlardan çıkan gazlar
- e. Uçaklardan çıkan gazlar

2. Aşağıdakilerden hangisi ozon tabakasındaki inceleme sonucunda görülen etkilerden biridir?

- a. Güneş ışığına maruz kalanlarda cilt kanserlerinin görülmesi
- b. Akciğer kanseri vakalarının artması
- c. Kalp krizi riskinin artması
- d. İşitme bozukluklarının artması
- e. Yürüme ve romatizmal rahatsızlıkların artması

3. Aşağıdakilerden hangisi küresel ısınmanın nedenlerinden biri **değildir**?

- a. Isınmada kullanılan kömür
- b. Fosil yakıtların kullanımı
- c. Otomobil egzozlarından çıkan gazlar
- d. Endüstriyel bacakardan çıkan gazlar
- e. Elektrik enerjisi üretiminde güneş enerjisinin kullanımı

4. Aşağıdakilerden hangisi küresel ısınma sonucunda ortaya çıkan etkilerden biri **değildir**?

- a. Buzulların erimesi
- b. Kuraklığın artması
- c. Çölleşme
- d. Deniz seviyesinin yükselmesi
- e. Balık üretiminin artması

5. Aşağıdakilerden hangisi küresel ısınmanın küresel düzeyde bir toplumsal çevresel sorun olduğu göstermektedir?

- a. Yüzmilyonlarca kişinin açlık ve yoksulluk tehdidi altında kalması.
- b. Buzulların erimesi
- c. Denizlerin yükselmesi
- d. Deniz altındaki resiflerin yok alması
- e. Biyoçeşitliliğin azalması

6. Aşağıdaki hangisi küresel ısınmayı önleyecek önlemlerden biri olabilir?

- a. Endüstriyel üretimin artırılması
- b. Yeni üretim teknolojilerinin geliştirilmesi
- c. Yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi
- d. Daha fazla otomobil kullanımı
- e. Tatile çıkanların sayısının artması

7. Aşağıdakilerde hangisi küresel iklim değişikliğinin sonuçlarından biri **değildir**?

- a. İklimlerin polarize olması
- b. Buzulların erimesi
- c. Denizler genel seviyesinin yükselmesi
- d. Deniz dibinde bulunan resiflerin çoğalması
- e. Kuraklıkların artması

8. Aşağıdakilerden hangisi küresel yoksulluğun nedenlerinden biri **değildir**?

- a. Kuraklıkların artması
- b. Tarımsal üretimin azalması
- c. Doğal kaynakların azalması
- d. Adil gelir dağılımı
- e. Su kaynaklarının azalması

9. Aşağıdakilerden hangisi ozon tabakasındaki inceleminin nedenlerinden biridir?

- a. Kloroflorokarbon gazlarının atmosferde yoğunlaşması
- b. Oksijenin atmosferde yoğunlaşması
- c. Karbondioksitin atmosferde yoğunlaşması
- d. Metan gazının atmosferde yoğunlaşması
- e. Hidrojen gazının atmosferde yoğunlaşması

10. Biyoçeşitliliğin korunmasının dünya için kritik derecede önemli olmasının nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Farklı bitkiler besin kaynağı olduğu için.
- b. Doğal güzelliklerin korunması için.
- c. Tüm dünya ekosisteminin, dolayısıyla doğal dengenin korunması için.
- d. Bitkisel kaynaklı ilaç türlerinin geliştirilmesinde hammadde kaynağı olduğu için.
- e. Endüstriyel üretimde hammadde kaynağı olduğu için.

Okuma Parçası

TÜRKÜN NÜKLEERLE İMTİHANI 2

“Akkuyu’da bir kaza olursa Rusya 700 milyon euro’nun üzerini karşılamayacak”

Nükleer santrallerin bütün riski sigorta edilemez çünkü kaza zararının ne olacağını tahmin etmek imkânsız. Tahmin edilebilse bile prim o kadar devasa olur ki hiçbir şirket ödeyemez. Akkuyu için imzalanan anlaşmanın bir maddesinde kaza durumunda Rusya’nın sorumluluğunun 700 milyon euro’yu aşmayacağı belirtiliyor. Bunun üstündeki bütün zararları Türk hükümeti üstlenecek.

Dünyada riski en iyi hesaplayan sigorta şirketleridir. Sigorta şirketlerine göre nükleer santraller o kadar risklidir ki sigorta edilmeleri imkânsızdır. Bazılarına göre sadece bu gerçek insanlığın nükleer santrallardan vazgeçmesi için yeterlidir. “Eğer bir teknoloji sigorta edilemeyecek kadar tehlikeli ise,” diyor bir yorumcu, “onu kullanmak değil çizim masasına geri yollamak gerekir.” Aslında nükleer santrallerin sigorta edilmediği tam doğru değildir. Sigorta şirketleri nükleer santralleri sigorta eder ama belli bir miktara kadar. Ama bu miktar nükleer bir felaketin doğurabileceği zarar yanında yok denecek kadar azdır. Nükleer santrallerin bütün riski sigorta edilemez çünkü kaza zararının ne olacağını tahmin etmek imkânsızdır. Tahmin edilebilse bile prim miktarı o kadar devasa olur ki hiçbir şirket ödeyemez. Öderse ürettiği elektrik satın alınmayacak kadar pahalı olur.

Fukuşima dünyaya ders oldu. Bir örnek: Bir araştırmaya göre Almanya’da meydana gelebilecek en kötü senaryo bir nükleer kazanın maliyeti 11 trilyon dolar olacak. Buna karşılık zorunlu reaktör sigortası 3.65 milyar dolardır. “3.65 milyar dolar ile sadece baş sağlığı mektupları için gerekli posta pullarını satın alabilirsiniz,” diyor Flensburg Üniversitesi ekonomistlerinden ve hükümetin çevre danışmanlarından Olav Hohmeyer. Bir kazanın bedelinin ne olabileceği konusunda Fukuşima dünyaya iyi bir ders verecek. Felaket, dev maddi hasar dışında, Japon halkının ruhunda bir yara açtı. Geçen ay ülkenin üretiminde rekor düzeyde bir düşüş meydana geldi. Reaktörlerin radyasyonla zehirlendiği bölgelerin dışın çıkartılan on binlerce insana konut, iş ve yaşam alanı açmak için milyarlar harcamak gerekecek.

Sigortayı Ruslar bulacak Fukuşima Daiçi santralının içinde bulunduğu alanı “yeşil saha” olarak tarif edilen asgari yaşanılacak duruma getirmenin “en az” otuz yıl alacağı söyleniyor. Maliyet ise tahmini 19 milyar dolar.

Hükümet Akkuyu santralının sigortası konusunda ne yaptı diye sorarsanız onun bir kısa bir de uzun cevabı var. Kısa cevap “hiç”tir. Uzun cevap ise şudur: Nükleer santral çalıştıran şirketler kaza zararlarından sorumlu değildir. Bu dünyanın her yerinde böyledir. Bazı ülkelerde zorunlu asgari kaza sigortası vardır. Örneğin İsviçre yakında nükleer santraller için zorunlu sigortayı 2 milyar dolara çıkartacak. ABD, Fransa, Almanya gibi büyük sayıda nükleer santrale sahip ülkelerde şirketlere yasalarla sigorta muafiyetleri sağlanmıştır. Bu muafiyetler olmasaydı dünyanın hiçbir yerinde hiçbir şirket nükleer santral yapılmazdı. Şirketler, Japonya’da olduğu gibi, felaket halinde faturayı devlet ödeyeceği için nükleer santrallerle yatırım yapıyor. Ruslar’la geçen sene imzalanan ve Meclis tarafından güle oynaya yasalaştırılan anlaşmaya göre Akkuyu’nun “yatırım ve işletim dönemlerini kapsayan risklerin sigortalanması sorumluluğu Proje Şirketi’ne aittir.” Yani Ruslara. Ama ne asgari bir sigorta miktarı belirtilmiştir, ne de sigortanın hangi ülkede yapılacağı.

Anlaşmanın başka bir maddesinde kaza durumunda Rusya’nın toplam sorumluluğunun 700 milyon euro’yu aşmayacağı belirtiliyor. Bunun üstündeki bütün zararları Türk hükümeti üstlenecek. Bu olmasaydı Ruslar santral yapma işine girmezdi. Birkaç gün önce, Çernobil’i ziyaret ettikten sonra Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-Moon dünya liderlerine şu soruları yöneltti: “(Nükleer enerjinin) risklerini ve maliyetini iyi hesapladık mı? Dünya insanların güven içinde olması için gerekeni yapıyor muyuz?” Aynı soruları bizim de hükümete sormamız gerekir.

Japonya’nın zararı 300 milyar doları bulabilir.

Depremden sonra Fukuşima Nükleer Santralı’ndaki altı reaktördeki mühendisler, radyasyonun daha fazla yayılmasını engellemek için yoğun çabalarını sürdürüyor. Ancak radyasyon sızıntısı her geçen gün biraz daha kötüye gidiyor. 11 farklı gıda ürününde güvenlik sınırının ötesinde radyasyon tespit edildiği açıklandı. Felaketin toplam zararının ise 300 milyar dolara yakın olabileceği belirtildi.”

Kaynak: Metin Münir, “Türkün Nükleerle İmtihanı 2” Milliyet Gazetesi, 02 Mayıs 2011.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlışsa “Asit Yağmurları” konusunu gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlışsa “Ozon Tabakasındaki İncelme” konusunu gözden geçiriniz.
3. e	Yanıtınız yanlışsa “Sera Etkisi, Küresel Isınma, Küresel İklim Değişikliği” konusunu gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlışsa “Sera Etkisi, Küresel Isınma, Küresel İklim Değişikliği” konusunu gözden geçiriniz.
5. a	Yanıtınız yanlışsa “Sera Etkisi, Küresel Isınma, Küresel İklim Değişikliği” konusunu gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlışsa “Sera Etkisi, Küresel Isınma, Küresel İklim Değişikliği” konusunu gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlışsa “Sera Etkisi, Küresel Isınma, Küresel İklim Değişikliği” konusunu gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlışsa “Açlık ve Yoksulluk” konusunu gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlışsa “Ozon Tabakasındaki İncelme” konusunu gözden geçiriniz.
10. c	Yanıtınız yanlışsa “Biyo-Çeşitliliğin Azalması” konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Küresel ısınma günümüzde dünyadaki en kritik ve en riskli küresel çevre sorunlarından biridir. Küresel ısınmanın ortaya çıkardığı etkiler açısından artık geri dönülemez noktaya geldiği düşünülmektedir. Ancak önümüzde 30-40 yılda küresel ısınmanın seyri daha sonraki zamanlar için son derece kritik görünmektedir. Küresel ısınmanın şu ana kadar geldiği aşama ve ortaya çıkan etkileri geri döndürmek mümkün olmamakla birlikte daha ileri boyutlara ulaşmasını engellemek mümkündür. Bu anlamda herkesin yapabileceği bir şeyler vardır. Öncelikle küresel ısınmanın daha da kötüye gitmesinin önüne geçilmesi aslında büyük ölçüde bir davranış değişikliğini gerekli kılmaktadır. Davranış değişikliğinin temeli de aslında çok basittir. Daha sade ve basit bir yaşam, daha az enerji kullanımı gerektirecek bir yaşam biçimine yönelmek gerekmektedir. Daha az elektrik enerjisi kullanmayı gerektirecek, daha az ısıtma ve soğutma gerektirecek daha az özel otomobil kullanımı gerektirecek bir yaşam biçimine razı olmamız gerekmektedir. Bu çok basit bir ilke olmasına rağmen, gerçekleştirilmesi oldukça zor olan bir ilkedir. Çünkü kimse yaşam standartlarından bir geri gidişi kabul etmeyecektir. Ancak dünyamızın daha yaşanılabilir bir yer olması büyük ölçüde bizlerin daha az enerji kullanımını gerektirecek bir yaşam biçimine razı olmamıza bağlıdır.

Sıra Sizde 2

Küresel ısınma konusunda yeterli ve etkili önlemler alınamamasının en büyük nedeni aslında hemen yukarıda değinilen insanların daha az enerji kullanımı gerektiren bir yaşam biçimine razı olmamalarıdır. Küresel ısınmaya yol açan sera gazları üretimi büyük ölçüde endüstriyel bacalardan çıkan gazlardan kaynaklanmaktadır. Bunun yanında diğer önemli sera gazı üretimine yol açan kaynak konut ve işyerlerinin ısınması için kullanılan yakıtlar ile otomobil egzozlarından çıkan gazlardır. Hepsi de insanların günlük yaşamlarındaki refahıyla ilgilidir. İnsanlar modern yaşamda alıştıkları refah düzeyinden ödün vermek istemedikleri için sera gazı üretimini dolayısıyla küresel ısınmanın önüne geçmek zordur. Bunun yanında modern toplum yaşam biçimi büyük ölçüde enerji tüketimi üzerine kurulmuştur ve bu yapının böyle olması mevcut üretim ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. Mevcut üretim yapısı ve ilişkileri fosil yakıtlara dayalı

üretim yapısını değiştirmek istememesi de aslında küresel ısınma konusunda alınacak önlemleri engelleyen diğer bir faktördür. Ancak değinilen her iki faktör de birbirini destekleyen faktörlerdir.

Sıra Sizde 3

“Küresel düşün, yerel hareket et” ilkesi aslında yukarıda iki maddede değinilen konuları tamamlayan ve bütünleyen bir ilke niteliğindedir. Bu ünite de tartışılan tüm çevresel sorunlar, aslında çevresel olguların ve süreçlerin ne derecede çevresel düzeye ulaştığını göstermektedir. Dolayısıyla çevresel sorunlar artık büyük ölçüde küresel sorunlardır ve küresel düzeyde düşünmek ve politikalar üretmek gerekmektedir. Bununla birlikte, yerel düzeyde, toplumsal ve hatta bireysel olarak da yapılabilecek çok şey vardır. Aslında küresel düzeyde sorunların saptanması ve politikaların üretilmesi sonuç olarak bu politikaların yerel düzeyde toplumsal ve hatta bireysel olarak uygulanmasına bağlıdır. Bu bağlamda çevresel sorunları küresel sorunlar olduğunu düşünmek ve bu konuda yerel düzeyde, toplumsal hatta bireysel olarak hiçbir şey yapılamayacağını düşünmek büyük umutsuzluk ve yılgınlık verebilir. Dolayısıyla en azından yılgınlığa ve umutsuzluğa kapılmamak ve bir şeyler yapılabileceğini göstermek için yerel düzeyde ne yapılabileceğini araştırmak ve bir şeyler yapmak gerekmektedir. Çünkü her zaman her yerde çevre için yapılabilecek bir şeyler vardır hatta çok şey vardır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Beck, Ulrich. (1992) **Risk Society: Toward a New Modernity**. Thousand Oaks, CA, Sage.
- Becker, Howard. (1967) “Whose Side Are We On?” **Social Problems**. 14:239-247.
- Benton, Ted and Michael Redclift. (1994) **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.
- Brechin, Steven and Willett Kempton. (1997) “Beyond Postmaterialist Values Explanations of Global Environmentalism.” **Social Science Quarterly**. 78(1): 16-20.
- Bubenic, David. (1984) **Acid Rain Information Book**. Noyes Publications, Park Bridge, N.Y.
- Canan, Penelope. (1996) “Brining Nature Back in: The Challenge of Environmental Sociology,” **Sociological Inquiry**. 66(1):29-37.
- Eckersley, Robyn. (1992) **Environmentalism and Political Theory**. State University of New York Press, New York.
- Eder, Klaus. (1996) **The Social Construction of Nature: A Sociology of Ecological Enlightenment**, Sage Publication,. London.
- Eliot, Thomas C., Robert G. Schwieger. (1984) (Ed.) **The Acid Rain: Sourcebook**. McGraw Hill., Inc., New York.
- Flavin, Christopher. (1997) “The Legacy of Rio.” **State of the World 1997**. Ed: Lester Brown, Christopher Flavin, and Hilary French. W. W. Norton & Company, NY.
- French, Hilary. (1997) “Learning from the Ozone Experience.” Ed: L. Brown, C. Flavin, H. French. **State of the World 1997**. W. W. Norton & Company, New York.
- Gare, Arran E. (1995) **Postmodernism and the Environmental Crisis**. Routledge, London.
- Giddens, Anthony. (1990) **The Consequences of Modernity**. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. (1991) **Modernity and Self-Identity in the Late Modern Age**. Cambridge: Polity Press.
- Goldblatt, David. (1996) **Social Theory and the Environment**. Westview Press.
- Hannigan, John A. (1995) **Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective**. Routledge, London and New York.

- Harper, Charles L. (1996) **Environment and Society: Human Perspectives on Environmental Issues**, Printice Hill, New Jersey.
- Irwin, Alan. (1995) **Citizen Science: A Study of People, Experience, and Sustainable Development**. Routledge, London.
- Kuhn, Thomas. (1970) **The Structure of Scientific Revolutions**. The University of Chicago Press, Chicago.
- Lovelock, James. (1991) "The Gaia Hypothesis." Ed: Andrew Dobson. **The Green Reader: Essays Toward a Sustainable Society**. Mercury House Incorporated, San Francisco.
- Macnaghten, Philard and John Urry.(1995) "Toward a Sociology of Nature." **Sociology**, 29(2):203-20.
- McMichael, Philip. (1996) **Development and Social Change: A Global Perspective**. Pine Forge Pres, Thousand Oaks, California.
- Naess, Arne. (1991) "Deep Ecology" **The Green Reader: Essays Toward a Sustainable Society** Ed: Andrew Dobson. Mercury House, Incorporated, San Francisco.
- Park, Chris C. (1987) **Acid Rain: Rhetoric and Reality**. Methuen, London and New York.
- Sklair, Leslie. (1994) "Global Sociology and Global Environmental Change." Ed: M. Redclift and T. Benton. **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.
- Schnaiberg, Allan. (1993) "Introduction: Inequality Once More, With (Some) Feeling." **Qualitative Sociology**. 16(3):203-206.
- Trainer, Ted. (1991) "Third World Poverty," **The Green Reader: Essays toward a Sustainable Society**, Ed: Andrew Dobson, Mercury House Incorporated, Sanfrancisco.
- Tuna, Muammer. (1998) **Environmentalism: An Empirical Test of Multi-Effects on Environmental Attitudes in more and Less Developed Countries**, Unpublished Dissertation, Mississippi State University, USA.
- Tuna, Muammer. (2002) **Globalization of Environmentalism: World Environmentalism System**, Paper presented at the XV. World Congress of Sociology, Brisbane, Australia and published.
- Tuna, Muammer. (2006) **Türkiye'de Çevrecilik: Türkiye'de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler**, Nobel Yayın, Ankara.
- Tuna, Muammer. (2010) **Globalization of Environmentalism: Impacts of Multi-Level Effects on Environmental Attitudes**. Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, 2010.

4

Amaçlarımız

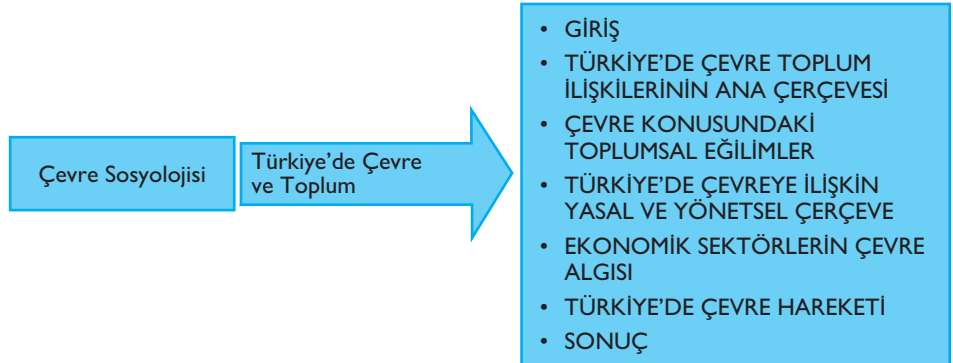
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Türkiye’de çevre toplum ilişkilerinin genel çerçevesini değerlendirebilecek,
- Çevre konusundaki toplumsal algının ne olduğunu açıklayabilecek,
- Ekonomik sektörlerin çevreye nasıl yaklaştıklarını değerlendirebilecek,
- Çevre konusundaki yasal ve yönetsel yapının genel çerçevesini tanımlayabilecek,
- Türkiye’de çevre hareketinin ne ifade ettiğini tartışabilecek,
- Türkiye’de çevre hareketinin farklı boyutlarını karşılaştıracaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Çevre ve Toplum
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
- Çevrecilik
- Çevre Hareketi
- Yeşiller Partisi
- Greenpeace
- Endüstrileşme ve Çevre

İçindekiler

Türkiye’de Çevre ve Toplum

GİRİŞ

Türkiye’de çevre toplum ilişkilerinin genel çerçevesini değerlendirmek.

Bir toplumda çevresel ilişkileri anlayabilmenin en önemli yollarından birisi, bu ilişkilerin toplumsal boyutunu anlayabilmekten geçmektedir. Bu bağlamda bu ünite, Türkiye’de çevre toplum ilişkilerinin genel çerçevesi dört ana başlık altında ele alınmıştır. Öncelikle çevresel olay ve ilişkiler konusundaki toplumsal algı ve eğilimler ele alınmıştır. Daha sonra çevresel ilişkilerin yasal ve yönetsel çerçevesi ve bu bağlamda çevre olgusunun yasal ve yönetsel sistem içinde nasıl ve hangi boyutta yer aldığına değinilmiştir. İzleyen süreçte ise çevresel olguların ve süreçlerin ekonomik sektörler düzeyinde nasıl değerlendirildiğine değinilmiş ve en son olarak Türkiye’deki çevre hareketi, bu hareketin çevre sorunlarının çözümü konusundaki etkileri ve katkıları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda çevre hareketi içinde yer alan bazı sivil toplum örgütlerinin temel işleyişleri, yapıları ve işlevlerine değinilmiştir.

Türkiye’de çevresel durumun ele alınış çerçevesi bu şekilde çizildikten sonra; bu çerçeve içinde çevre toplum ilişkilerine bakıldığında toplumsal, yasal-yönetsel ve sektörel düzeylerde yüksek düzeyde bir çevresel duyarlılıktan söz etmenin mümkün olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Bunun sonucu olarak da Türkiye’de çevre hareketi içinde çok sayıda dernek, vakıf ve benzeri çok sayıda örgütün varlığından söz edilebilse de, etkin bir çevre hareketinden söz etmek çok fazla mümkün değildir. Bu konudaki başlıca sorun çevre hareketinin yaygın bir kamuoyu desteğine sahip olamamasında yatmaktadır.

Toplumsal düzeyde çevresel duyarlılığın çok yaygın olmamasının başlıca nedeni; Türkiye’nin ekonomik açıdan henüz gelişmekte olan bir ülke olmasıyla ilgilidir. Bundan dolayı toplum, çevresel duyarlılık ile ekonomik kalkınma ve toplumsal refah beklentisi arasında bir tercih yapmak ikilemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Böyle bir ikilem durumunda ise genellikle, ekonomik kalkınma ve refah beklentisi çevresel duyarlılığın önüne geçmektedir. Yasal ve yönetsel yapı açısından Türkiye’nin çevresel durumu ele alındığında ise yukarıda değinilen aynı nedenden dolayı, yasal ve yönetsel yapı, ekonomik kalkınma ve refah beklentisi için çoğu kez çevresel ilkeleri göz ardı edebilmektedir. Merkezi ve yerel yönetimler ile devletin

değişik kademelerinde çevresel duyarlılık genellikle göz ardı edilebilir bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik sektörlerin çevresel faktörlere bakışına gelince; sürpriz olmayacak bir şekilde, ekonomik sektörler açısından çevresel faktörler en son dikkate alınması gereken faktörler olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de çevre toplum ilişkilerinin genel çerçevesini değerlendirmek açısından ele alınması gereken en son faktör olarak çevre hareketi ve çevresel örgütlemeyi ele almak gerekir. Bu bağlamda çevre toplum ilişkilerine bakıldığında, Türkiye’de çevre hareketi içinde çok sayıda çevresel örgütün varlığından söz edilebilse de bu hareketin yaygın bir kamuoyu desteğine sahip olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de çevreye ilişkin sivil toplum örgütlerinin etkinliğine bakıldığında, Türkiye’de çevre hareketinin gerek toplumsal düzeyde, gerekse de politik düzeyde çok da etkin bir konumda olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Bu ünite Türkiye’deki çevre toplum ilişkileri yukarıda belirlenen ana başlıklar altında incelenmiştir.

TÜRKİYE’DE ÇEVRE TOPLUM İLİŞKİLERİNİN ANA ÇERÇEVESİ

Çevre konusundaki toplumsal algının ne olduğunu açıklamak.

Türkiye’de çevre ve toplum ilişkileri değerlendirildiğinde; çok yüksek düzeyde bir çevresel duyarlılık söz konusu olmamakla birlikte, bu duyarlılığın gene de azımsanmayacak ölçüde olduğu söylenebilir (Özdemir, 1988; Tuna, 2001; 2006; Kasapoğlu ve Ecevit, 2002). Ayrıca çok güçlü ve etkili olmasa da bir çevresel hareketin oluşmakta olduğundan söz edilebilir. Bununla birlikte, çevresel duyarlılık ve çevresel bilinçlenme Türkiye için oldukça yeni bir olgudur. Çünkü Türkiye gibi gelişmekte olan ya da endüstrileşmekte gecikmiş olan ülkeler için öncelikli olan daima endüstrileşme, ekonomik kalkınma ve refah olmuştur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri çevresel olgular açısından, gelişmiş ülkelerden ayıran temel fark; gelişmiş ülkelerin endüstrileşmeleri aşamasında, çevresel faktörlerin ve çevre olgusunun bugün olduğu kadar önemli faktörler olarak bilinip tanınmamış olmasıdır. Bundan dolayı gelişmiş ülkelerin sanayileşmeleri sürecinde çevresel faktörler, sanayileşmeyi engelleyici faktörler olarak görülmemiş, deyim yerindeyse bu ülkeler sanayileşmeleri sürecinde doğal kaynakları sınırsızca kullanma imkanı bulmuşlardır. Buna karşın Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin endüstrileşmeleri aşamasında çevre olgusu bilinip tanınan, yerel ve küresel düzeyde izlenmesi ve dikkate alınması gereken küresel bir faktör ve olgu durumuna gelmiştir. Bu durumda, gelişmekte olan ülkeler bir yandan hızla endüstrileşmek, ekonomik olarak kalkınmak, büyümek ve toplumsal refahlarını arttırmak durumundayken; diğer yandan çevresel kaynakların giderek azalması ve çevresel faktörlerin giderek yüksek düzeyde riskli faktörler haline gelmesinden dolayı bu faktörleri dikkate almak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Dolayısıyla, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler çevresel faktörleri dikkate almak ya da ekonomik büyüme ve endüstrileşmeye öncelikli faktörler olarak dikkate almak ikilemiyle karşı karşıyadırlar.

Türkiye’de toplumsal düzeyde ve yönetsel düzeyde çevresel duyarlılık çok yüksek düzeyde değildir. Bunun temel nedeni, toplumun ekonomik kalkınma ve refah talebi ile çevresel duyarlılık arasında bir ikilem ile karşı karşıya kalmasıdır. Ancak toplumun bu ikilem karşısında karar vermek durumunda kaldığında, ekonomik kalkınma ve refahtan yana bir eğilim içinde olduğu görülmektedir.

SIRA SİZDE

Çevresel duyarlılığın yüksek düzeyde olmamasının nedenleri üzerinde siz de düşününüz.

Türkiye’nin çevresel açıdan içinde bulunduğu ikilemi somut örneklerle ele almak, çevre toplum ilişkilerini anlamak açısından açıklayıcı olabilir. Bu bağlamda

doğal kaynakların enerji kaynağı olarak ve sanayi üretiminde hammadde olarak kullanımı ve bu süreçte ortaya çıkan çevresel sorunlar ve bu sorunlara karşı gösterilen toplumsal tepkiler yukarıda söz konusu edilen ikilemi açıklayıcı örnekler olabilir. Bu bağlamda bu üniteye ele alınan örneklerden birisi Yatağan Termik Santrali'dir (YTS). Bu çerçevede YTS'de gerçekleştirilen elektrik enerjisi üretimi süreci, bu süreçte ortaya çıkan toplumsal etkiler ve bu etkilere karşı gösterilen kamuoyu tepkisi ele alınmıştır. Diğer örnek ise Bergama Altın Madenidir. Madenin işletim ve üretim süreci ve bu süreçte ortaya çıkan toplumsal tepkiler ele alınmıştır. Yatağan Termik Santrali, Muğla iline bağlı Yatağan ilçesinde kurulu ve düşük kalorili kömür ile çalışan bir enerji santralidir. Santralin yarattığı çevresel ve toplumsal sorunlar değerlendirildiğinde yukarıda söz konusu edilen ikilemi görmek mümkündür. Yatağan Termik Santralinin çevresel ve toplumsal etkilerini tespit etmek amacıyla bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, Yatağan Termik Santrali'nin yarattığı çevresel sorunlar farklı toplum kesimleri tarafından farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Santralin yarattığı sorunlar Yatağan'ın köylerinde yaşayanlar açısından yaşamsal derecede önemli sorunlar olarak tanımlanmıştır. Ayrıca santralin yörenin tarımsal üretimi üzerinde yaptığı yıkıcı etkiler mahkeme kararlarıyla ortaya konmuştur. Buna karşın Türkiye'nin herhangi bir bölgesinde, hatta Yatağan şehir merkezinde yaşayanlar için bile santralin etkileri dikkate değer ölçüde önemli olarak değerlendirilmemiştir (Özgür, 1998; Tuna, 2001). Yatağan Termik Santrali'nin çevresel ve toplumsal etkilerinin toplumsal olarak algılanışı değerlendirildiğinde, Yatağan'ın köylerinde yaşayanların, Yatağan Termik Santrali çalışanlarına göre daha fazla çevresel duyarlılığa sahip oldukları görülmüştür. Bunun nedeni santral çalışanlarının, santralin yarattığı ekonomik katma değeri, santralin yarattığı çevresel etkilerden daha önemli olarak değerlendirmeleridir. Başka bir deyimle, Yatağan Termik Santrali çalışanları, santralin yarattığı ekonomik katma değer ile yarattığı olumsuz çevresel etkileri değerlendirmek ikilemi ile karşı karşıya kalmışlar; bu ikilem karşısında, tercihlerini santralin yarattığı ekonomik katma değerden yana kullanmışlardır (Tuna, 2001).

Yatağan Termik Santrali ve Bergama Altın Madeni çevre toplum ilişkilerini anlamak açısından ilginç örnekler olarak değerlendirilebilir.

Çevre toplum ilişkilerini açıklayacak ve çevresel konulardaki toplumsal tepkilere ilişkin örnekler üzerinde düşünelim.

Bergama Altın Madeni çevresel açıdan değerlendirildiğinde ise şöyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Bergama'daki altın madeninin kuruluş aşamasında yörede yaşayanlar, madenin kuruluşuna karşı oldukça güçlü bir direniş sergilemişlerdir. Ancak maden çalışmaya başladığında, daha önce direniş sergileyenler bu kez madende çalışmaya başlamış ve madene karşı gösterilen direniş azalarak yok olma noktasına gelmiştir. Bununla birlikte Bergama madeninin etkileri konusunda farklı toplum kesimlerinin farklı değerlendirmeleri olmuştur. Altın madeninin işle-yişinden kaynaklanabilecek çevre sorunları, Bergama köylüleri için yaşamsal derecede önemlidir ve üretim sürecinden sonra arta kalan siyanürün yörede yaşayanların yaşamları üzerinde derinlemesine etkiler yaratması söz konusudur. Buna karşın, yörede yaşamayan Ankara bürokrasisi için ya da madeni işletecek şirketin yurtdışında yaşayan sahip ve yöneticileri için bu etkiler çok önemli olmayabilir. Bununla birlikte asıl ikilem, Bergama'nın köylerinde yaşayanlar açısından söz konusu olmuştur. Altın madeninin kuruluş aşamasında, madenin kuruluşuna karşı güçlü bir direnç gösteren ve bu alanda örnek bir çevresel direnç ve örgütlenme örneği sergileyen Bergama köylüleri; maden çalışmaya başladıktan sonra, madende

iş bulmalarıyla birlikte bu dirençlerinden vazgeçmiş en azından dirençlerini yumuşatmış görünmektedirler. Bergama örneğinde de Yatağan örneğinde olduğu gibi, Bergama köylüleri, altın madeninin yaratacağı çevresel etkiler ile yaratacağı ekonomik katma değer arasında bir ikilem ile karşı karşıya kalmışlar ve tercihlerini ekonomik katma değerden yana kullanmışlardır. Bununla birlikte Bergama Altın Madeni olayı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşınmış ve mahkeme madenin kapatılması ve yörede yaşayanlara tazminat ödenmesi kararına varmıştır. Bu da yerel gibi görünen bir çevresel sorunun nasıl değişik boyutlarda küresel düzeye yükseldiğinin başka bir göstergesidir. Çevre ve toplum ilişkileri açısından yukarıda verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür. Türkiye’de çevre ve toplum ilişkileri açısından değerlendirilebilecek tüm örnekleri bu çalışma kapsamı içinde ele almak mümkün ve gerekli değildir. Ancak yukarıdaki örnekler Türkiye’de çevre toplum ilişkilerinin genel karakterini örneklendirmesi açısından önemli görülmektedir.

ÇEVRE KONUSUNDAKİ TOPLUMSAL EĞİLİMLER

Türkiye’de çevreye ilişkin literatüre bakıldığında, çevre olgusunun teknik, teknolojik, mühendislik, biyolojik, ekonomik, yönetsel hatta hukuksal boyutları ile ele alındığı, buna karşın sosyolojik boyutları ile yeterli düzeyde ele alınmadığı görülmektedir. Çevre konuları mühendislik alanında çevre mühendisliği kapsamında değerlendirilmekte ve bu alanda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çevre mühendisliği eğitiminin lisans ve yüksek lisans düzeyinde mühendislik fakültelerinde oldukça yaygın olarak okutulmakta olduğu ve bu alanda oldukça yaygın bilgi ve araştırma birikiminin olduğu görülmektedir. Bunun dışında çevre konusu fen edebiyat fakültelerinin kimya ve biyoloji bölümlerinde de özellikle çevre kirliliği bağlamında oldukça yaygın olarak ele alınmaktadır. Bunun dışında iktisadi idari bilimler fakültelerinin kamu yönetimi bölümlerinde kentleşme ve çevre sorunları anabilim dalları yer almakta ve bu anabilim dallarında çevre olgusu daha çok kentleşme ve yerel yönetimler bağlamında ele alınmaktadır. Ayrıca çevre konusu, hukuk fakültelerinde çevre hukuku, şehir ve bölge planlama bölümlerinde çevre yönetimi ve felsefe bölümlerinde çevre felsefesi adıyla okutulan dersler olarak yer almakta ve bu bağlamda araştırmalar gerçekleştirilmekte, makaleler ve kitaplar yayınlanmaktadır.

Yukarıda değinilen bağlamların ötesinde, Türkiye’de çevre toplum ilişkileri üzerine olan literatüre bakıldığında ve özellikle çevresel süreçlerin toplumsal boyutuna bakıldığında şöyle bir görünüm ile karşılaşmak mümkündür. Türkiye’de çevre olgusuna toplumsal boyuttan bakan ya da çevrenin toplumsal boyutunu inceleyen çevre sosyolojisi (fen) edebiyat fakültelerinin sosyoloji bölümlerinde ders olarak okutulmakta ve bu alanda araştırmalar yapılmakta, makale ve kitaplar yazılmaktadır. Türkiye’de çevre olgusunun toplumsal boyutunu farklı düzeylerde ele alan çok sayıda araştırma ve incelemeler yapılmaktadır. Bununla birlikte çevre olgusunun toplumsal boyutunu daha çok yönetim ve kentleşme açısından ele alan ve bu alanın öncülerinden kabul edilebilecek olan Ruşen Keleş ve Can Hamamcı’nın katkılarını vurgulamak gerekmektedir (1997). Ancak çevre toplum ilişkilerini görgül araştırmalar yoluyla inceleyen az sayıda araştırmacı (Özdemir, 1988; Tuna, 2001; Kasapoğlu ve Ecevit, 2002) olmakla birlikte, Türkiye’de çevre toplum ilişkilerini ulusal düzeyde inceleyen belki de ilk araştırma *Türkiye’de Çevrecilik: Türkiye’de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler* (Tuna, 2006) başlıklı kitap ve bu kitap kapsamında yer alan araştırmadır. Elinizde yer alan *Çevre Sosyolojisi* kitabı da bir

ölçüde *Türkiye'de Çevrecilik* kitabı gibi bu alandaki ilk yayınlardan olma özelliğini taşımaktadır denilebilir.

Bu alanda ilk araştırmalardan birisi olarak kabul edilebilecek olan Şevket Özdemir'in araştırması (1988) bölgesel nitelikte bir araştırma olup sadece Ankara, İstanbul ve Zonguldak illerinde gerçekleştirilmiştir. Aytül Kasapoğlu ve Mehmet Ecevit'in araştırması (2002) ise Burdur ilinde gerçekleştirilmiştir. Elinizdeki kitabın yazarı tarafından gerçekleştirilen ilk araştırma olan Yatağan araştırması (Tuna, 2001) ise Muğla ilinin Yatağan ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Türkiye genelinde çevreye ilişkin toplumsal eğilimleri araştıran ilk araştırma olan Türkiye çevresel eğilimler araştırması gene bu kitabın yazarı tarafından gerçekleştirilmiş ve yukarıda zikredilen kitapta araştırma sonuçları yayınlanmıştır.

Türkiye'de çevre toplum ilişkileri genel olarak değerlendirildiğinde; toplumun çevre konusunda, çevre ile ekonomik kalkınma arasında bir ikilem ile karşı karşıya kaldığına daha önce değinilmişti. Söz konusu ikilemin olası çözüm yolu ise ekonomik kalkınma, büyüme ve toplumsal refah beklentilerini göz ardı etmeden çevresel faktörleri dikkate alarak, çevresel duyarlılıkları arttırmaktır. Bunun pratik olabilirliği de vardır. Ekolojik modernleşme denilen ve önceki ünitelerde kısaca özetlenmeye çalışılan bir modernleşme yaklaşımı ile; doğal kaynakların olabildiğince tutumlu ve çevreye zarar vermeyecek şekilde kullanılması, kirletici endüstriler yerine, doğaya daha az zarar veren ya da hiç zarar vermeyen endüstrilerin kurulması, fosil yakıt kullanımını olabildiğince azaltarak, temiz ve geri dönüştürülebilir enerji kaynaklarını kullanmak ve en önemlisi toplumsal düzeyde bir çevresel duyarlılık geliştirerek, belki de tüm yaşam biçimimizi olabildiğince doğaya saygılı ve uyumlu bir yaşama dönüştürerek, ekolojik bir yaşam biçimi kurmak mümkündür.

Çevresel duyarlılığın yükseltilmesi için neler yapılması gerektiği üzerinde siz de düşününüz.

Toplumsal çevresel değerler, çevreciliğin bir bileşeni olarak farklı boyutlarda araştırılmaktadır. Toplumsal çevresel değerler, bireylerin kendilerine soru olarak yöneltilen çevresel konulardaki durumlara ilişkin tutum ya da tavır alışlarını ifade eder. Çevresel durumlar, ekonomik, gelişmeye ilişkin, endüstriyel, bilimsel ya da çevre ile ilgili her hangi bir durum olabilir. Bu bağlamda toplumsal çevresel değerler batı ülkelerinde daha yoğun olarak araştırılırken, batı dışı ülkelerde daha az yoğunlukta araştırılmaktadır. Çevresel toplumsal eğilimlerin incelenmesi bağlamında, çevre toplum ilişkilerini inceleyen iki temel yaklaşımdan söz etmek mümkündür: İnsan merkezli dünya görüşü ve doğa merkezli dünya görüşü. İnsan merkezli dünya görüşüne göre, insanoğlunun doğanın mutlak hakimi olduğuna ve doğanın insan kullanımı için araçsal bir öneme sahip olduğuna inanılır. Diğer yandan doğa merkezli dünya görüşüne göre, doğa sadece insan kullanımı için araçsal bir öneme sahip değildir; doğa insan kullanımından bağımsız olarak, kendi başına bir varlık alanıdır da. Bu görüşe göre doğal çevre ile toplum arasında karşılıklılık ilkesine dayalı bir ilişki vardır. Genel olarak toplumsal çevresel değerler, farklı toplumlarda, insan merkezlilikten doğa merkezliliğe doğru farklılıklar gösterebilmektedir. İnsan merkezli dünya görüşü daha çok "gelişme"ye ağırlık verirken, doğa merkezli dünya görüşü daha çok doğal çevrenin korunmasına vurgu yapmaktadır (Tuna, 2006).

Türkiye'de çevre toplum ilişkilerini daha temelli olarak anlayabilmek için, Türkiye'de bu olguyu ulusal düzeyde inceleyen Türkiye çevresel değerler araştırmasının verilerine daha ayrıntılı olarak bakmak gerekmektedir (Tuna, 2006). Öncelikle bu araştırmanın temel varsayımı, Türk toplumunun çevresel değerlerinin insan

Çevre konusundaki toplumsal eğilimler açısından çevreciliğin üç boyutu olarak çevresel dünya görüşü, çevresel kaygı ve çevresel taahhüt tanımlanmıştır.

merkezlilik ile çevre merkezlilik arasında bir yerde yer aldığı yönündedir. Araştırma bulguları bağlamında Türkiye’de çevrecilik eğilimleri ya da çevreye ilişkin toplumsal eğilimler olabildiğince geniş kapsamlı olarak ve derinlemesine tartışılmaya çalışılmıştır. Türkiye’de çevreye ilişkin toplumsal eğilimler incelendiğinde; toplumsal düzeyde çevresel kaygılar ile ekonomik kaygılar arasında bir ikilemin varlığından söz etmek mümkündür. Toplumsal düzeyde bir yandan çevresel kaygılar, çevresel değişimlerin toplumsal etkileri konusunda bir kaygı gözlemlenirken; diğer yandan ekonomik büyüme, kalkınma ve refaha ilişkin bir kaygıdan söz etmek mümkündür. Araştırma verileri genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcılar çevresel konularda bir duyarlılığa sahip olduklarını ifade etmektedirler. Ancak, çevresel duyarlılığın gerektirdiği sorumluluk söz konusu olduğunda katılımcılar, çevresel konulara ilişkin sorumluluğun kendilerinde değil başkalarında (örneğin devlet, işadamları gibi) olduğu durumlarda son derece duyarlı ve istekli iken; sorumluluğun doğrudan kendilerinde olması gerektiği durumlarda yeterince duyarlı ve istekli görünmemektedirler. Bu durum özellikle Çevre Bakanlığı çalışanları için daha fazla geçerlidir. Bu da göstermektedir ki, Türk toplumu açısından çevresel duyarlılık daha bilgilenme düzeyinde olup, henüz bilinçlenme ve eylem düzeyinde değildir (Tuna, 2006).

Türk toplumunun çevresel eğilimlerini yapısal olarak analiz edebilmek için bu araştırma kapsamında üç boyutlu çevresel değerler ölçeği geliştirilmiştir. Çevresel değerler ölçeğinin üç boyutu, çevresel dünya görüşü, çevresel kaygı ve çevresel taahhüttür (Cluck ve diğ., 1997; Tuna, 1998; 2006). Daha önceki çevresel değerler araştırmalarından hareketle, bu çalışmada da çevresel değerler kavramının çok boyutlu bir kavram olduğu temel bir varsayım olarak kabul edilmiştir ve çevresel değerler üç boyutlu olarak kavramsallaştırılmıştır: çevresel dünya görüşü, çevresel kaygı ve çevresel taahhüt. Bu boyutlar şu şekilde tanımlanmıştır. Çevresel dünya görüşü, çevreciliğin genel ve temel formu olarak tanımlanmıştır. Çevreciliğin bu boyutu yanıtlayıcıların çevre konusundaki genel zihinsel kavramsallaştırmaları ve çevre ile endüstrileşme, kalkınma, bilim ve teknoloji arasındaki ilişkilere ilişkin eğilimlerini ifade eder. Çevresel kaygı boyutu, yanıtlayıcıların çevre ile toplum ve çevre ile birey arasındaki ilişkilere ve belirli bazı çevresel sorunlara ilişkin tepkilerini ifade eder. Çevresel taahhüt ise yanıtlayıcıların çevresel sorunların çözümüne ilişkin olarak hangi düzeyde taahhütte bulunacaklarına ilişkin soruları kapsamaktadır. Çevresel taahhüt boyutu, daha iyi bir doğal çevrede yaşamak için daha fazla ödemeyi, daha fazla vergi vermeyi ve çevresel nedenlerle yaşam standartlarını düşürme gibi taahhütleri içermektedir (Tuna, 2006).

Yanıtlayıcılar kendilerine yöneltilen çevresel dünya görüşü ile ilgili sorulara - çevresel kaygı ve çevresel taahhüt sorularına verilen yanıtlar ile karşılaştırıldığında- en yüksek düzeyde olumlu yanıtları vermişlerdir. Buna göre çevresel dünya görüşü ile ilgili sorular yanıtlayıcıların çoğunluğu tarafından en yüksek düzeyde desteklenmiştir. Bu sonuç, çevresel dünya görüşü boyutunun çevreciliğin en temel ve yaygın formu olarak değerlendirilebilir. Yanıtlayıcılar çevresel kaygı ile ilgili sorulara -çevresel dünya görüşü ve çevresel taahhüt sorularına verilen yanıtlar ile karşılaştırıldığında- orta düzeyde olumlu yanıtlar vermişlerdir. Bu sonuç, çevresel kaygı boyutunun çevreciliğin orta düzeydeki formu olarak değerlendirilebilir. En son olarak, yanıtlayıcıların en azı -çevresel dünya görüşü ve çevresel kaygı ile ilgili sorulara verilen yanıtlar ile karşılaştırıldığında- çevresel taahhüt ile ilgili sorulara yüksek düzeyde olumlu yanıt vermişlerdir. Başka bir deyimle, çevresel taahhüt ile ilgili sorular yanıtlayıcılar tarafından en az düzeyde desteklenmiştir. Bu sonuç, çev-

resel taahhüt boyutunun çevreciliğin en özellikli ve daha yüksek düzeyde bilgilendirme ve bilinçlenme gerektiren formu olduğu ve bundan dolayı en az yaygın ve en az düzeyde desteklendiği şeklinde değerlendirilebilir (Tuna, 2006). Buna göre Türkiye'de toplumun çevreye ilişkin algısı değerlendirildiğinde, daha önce de değinildiği gibi, çevreciliğin henüz ilk aşamasında olduğu, çevresel konular üzerinde düşündüğü ancak, ancak çevresel sorunların çözümü ile ilgili olarak özveride bulunma konusunda çok fazla istekli olmadığı görülmektedir. Bunun temel nedeni ise çevre ile kalkınma arasında bir ikilemde olduğu ve nihai olarak karar vermek söz konusu olduğunda, genellikle çevreden yana değil ekonomik faydadan yana bir tavır sergilemesindendir.

EKONOMİK SEKTÖRLERİN ÇEVRE ALGISI

Ekonomik sektörlerin çevreye nasıl yaklaştıklarını değerlendirmek.

Ekonomik sektörlerin özellikle endüstriyel sektörlerin çevre algısı değerlendirilmeden önce, Türkiye'deki endüstriyel sektörlerin çevresel açıdan yapısal olarak değerlendirilmesi yapılacak olursa şöyle bir görünüm ortaya çıkar. Türkiye'de endüstriyel sektörler ağırlıklı olarak, demir-çelik, petro-kimya, tekstil, otomotiv ve çimento gibi görece daha düşük teknolojiye dayalı ve çevresel açıdan da kirletici nitelikleri ağırlıklı sektörlerdir. Dolayısıyla çevresel açıdan kirletici niteliği ağırlıklı olan bu sektörlerin çevresel konularda çok fazla duyarlı olmadıkları görülmektedir. Bunun en önemli nedeni toplumsal düzeyde ve yasal ve yönetsel düzeyde çevresel duyarlılığın oldukça düşük olmasıdır. Ekonomik sektörler, özellikle endüstriyel ve madencilik sektörleri üzerinde, çevresel konulara duyarlı olmalarını sağlayacak bir sistem yoktur. Gerek kamuoyu baskısının olmaması ve gerekse çevre korumaya ilişkin yönetsel baskının ve etkili bir düzenleyici ve yönlendirici sistemin olmamasından dolayı bu sektörler çevresel konularda duyarlı olma gereğini duymamaktadırlar. Söz konusu sektörlerin çevresel konularda çok fazla duyarlı olmamalarının bir başka nedeni de küresel düzeydeki yıkıcı rekabet ortamıdır. Endüstriyel üretim sürecinde çevreye daha fazla duyarlı olmak ve bunun gerektirdiği yatırımları gerçekleştirmek fazladan bir maliyet getirmektedir. Buna karşın aynı ürünü üreten ve çevresel konularda çok daha az duyarlı olan başka ülkeler bulunduğundan, çevresel duyarlılığın gerektirdiği yatırımları yapmamakta ve aynı ürünü çok daha düşük maliyetle üretebilmektedir. Sonuç olarak Türkiye'deki ilgili sektörler de küresel düzeyde rekabetçi olabilmek için çevresel faktörleri göz ardı edebilmektedirler. Bunun sonucunda da, çevresel duyarsızlığın da küresel olarak büyük bir hızla yayıldığını belirtmek mümkündür. Bununla birlikte özellikle madencilik alanında çevreye duyarlı olmayan üretim süreci yüksek düzeyde çevresel riskler yaratmaktadır.

Endüstriyel sektörlerin çevresel konularda daha duyarlı olmaları, dolayısıyla çevresel duyarlılığın gerektirdiği önlemleri almak ve yatırımları yapmak büyük ölçüde, bu sektörler üzerinde oluşturulacak kamuoyu baskısına ve yönetsel düzeyde oluşturulacak yaptırım ve baskılara bağlıdır. Bunun yanında, artık üretim sürecinde çevreye daha duyarlı ürünlere karşı giderek artan ölçüde bir talebin oluşmakta olduğu görülmektedir. Dolayısıyla endüstriyel sektör temsilcilerinin çevreye duyarlı ürünlerin üretimine yönelmesi, kısa vadede rekabetçi gibi görünmemekle birlikte, orta ve uzun vadede daha rekabetçi bir üretim yapısına sahip olabileceklerini belirtmek mümkündür.

TÜRKİYE'DE ÇEVREYE İLİŞKİN YASAL VE YÖNETSEL ÇERÇEVE

Çevre konusundaki yasal ve yönetsel yapının genel çerçevesini tanımlamak.

Türkiye’de çevreye ilişkin yasal ve yönetsel yapıya bakıldığında, oldukça karmaşık bir yapılanmanın söz konusu olduğu görülür. Anayasanın 56. Maddesinde “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir şekilde yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir” denmektedir. Anayasada böyle bir maddenin bulunması çevre ile özel mülkiyet, ticaret ve sanayi özgürlüğü gibi çıkarların çatışması durumunda çevresel değerlerin öne çıkarılmasına olanak sağlar. Anayasada yer alan bu ilkenin ikinci olumlu yanı ise, pozitif hukukta açıkça yer almayan somut bir olayın çözümünde, yargıçlara ve yöneticilere rehberlik görevi yapmasıdır. Anayasa çevre korumasını üç boyutuyla düzenlemektedir: Devletin ödevi, yurttaşların ödevi ve herkesin hakkı (Bedük, 1997: 56). Anayasa, çevre hakkının açıklıkla tanımlanmış olmasına ve sağlıklı bir çevrede yaşama konusunda devleti ve vatandaşları açıkça görevlendirmiş olmasına rağmen, sağlıklı bir çevrede yaşamak konusunda çok da şanslı olmadığımız söylenebilir. Başka bir deyimle anayasadaki açık hükmün, sadece yazılı bir hüküm olmaktan öteye geçemediğini ve gerçek anlamda yaşama geçirilemediğini ifade etmek mümkündür.

Çevreye ilişkin yönetsel yapıya bakıldığında ise öncelikle çevre yönetiminden sorumlu olan kurumun Çevre ve Orman Bakanlığı olduğu görülmektedir. Bu anlamda Çevre ve Orman Bakanlığının merkez ve taşra teşkilatından oluştuğu ve merkez teşkilatı içinde birçok genel müdürlüğün olduğu görülmektedir. Ayrıca Çevre ve Orman Bakanlığına bağlı olan ancak diğer genel müdürlüklerden ayrı bir statüde olan ve bundan dolayı kısmen özerk bir yapıda olan, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı vardır. Özel Çevre Koruma Kurumu, Özel Çevre Koruma Alanı ilan edilmiş olan alanların çevresel yönetiminden sorumludur. Bunun dışında Çevre ve Orman Bakanlığının tüm illerde örgütlenmiş olan taşra teşkilatı vardır. Çevre ve Orman Bakanlığı, merkez ve taşra teşkilatı ile çevre konusunda kendisine tanınmış olan planlama, denetim, yönetim işlevini yerine getirmeye çalışır. Bu bağlamda Çevre ve Orman Bakanlığının görevleri arasında doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı için gerekli tedbirleri almak, planlama ve denetimleri yapmak da vardır. Bununla birlikte özellikle çevresel etkisi olacak her türlü ekonomik girişim için, Çevresel Etki Değerlendirme Genel Müdürlüğü aracılığı ile çevresel etki değerlendirme raporlarının hazırlanması ve ilgili girişimlerin çevreye en az zararı verecek şekilde planlanmasını sağlamaktır. Bakanlığın tüm bu işlevleri yerine getirebilesi için oldukça zengin ve bir yasal mevzuatı da vardır. Çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin bir kısmı bu ünitenin sonunda ek olarak verilmiştir.

Şekil 4.1

TC Çevre ve Orman Bakanlığı

T.C.
Çevre ve Orman
BakanlığıÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK
BAKANLIĞIORMAN VE SU İŞLERİ
BAKANLIĞI

Çevre Bakanlığı ve Orman Bakanlıklarının 01.05.2003 tarih ve 4856 sayılı kanun ile birleştirilmesi sonrasında Çevre ve Orman Bakanlığı adını almıştır. 3 Haziran 2011 tarihinde 636 sayılı kanun hükmünde kararname ile Çevre, Orman ve Şehircilik bakanlığı kurulmuş, bu bakanlık 4 Temmuz 2011 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan kanun hükmünde kararnameler ile ikiye ayrılarak 644 sayılı KHK ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 645 sayılı KHK ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı kurulmuştur.

Türkiye'nin çevre yönetimi ve çevre mevzuatı açısından oldukça zengin bir yasal ve yönetsel yapıya sahip olmasına rağmen, bu yasal ve yönetsel yapının ne kadar güçlü ve etkili olduğu son derece tartışmalıdır. Öncelikle Çevre Bakanlığı ve Orman Bakanlığı, daha önce ayrı iki bakanlık yapısı içinde örgütlenmiş iken; bu iki farklı yapı tek bir çatı altında Çevre ve Orman Bakanlığına dönüşmüştür. Bu ünitenin yazıldığı sırada Çevre ve Orman Bakanlığı Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile birleşerek Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuş bunun yanında Orman, Çevre Bakanlığından ayrılmıştır. Bu aslında iki hatta artık üç farklı yapının birleşmesinden oluşan yeni bir yapı değil, Çevre Bakanlığı'nın Orman Bakanlığı içinde eritilmiş iken, Bayındırlık Bakanlığı da bu süreçte dahil olarak, çevrenin artık büyük ölçüde diğer alanların içinde erimesine yol açmıştır. Bu o kadar böyledir ki, Çevre ve Orman Bakanlığı örgütlenmesi içinde, 81 ilde yer alan Çevre ve Orman İl Müdürlüklerinin çok büyük bir kısmı Orman Bakanlığı kökenlilerden ve özellikle orman mühendislerinden oluşmuştur. Bu, deyim yerindeyse "çevre"nin "orman"ın içinde kaybolmasına yol açmış ve yönetsel yapının, çevresel duyarlılığı açısından hiç de olumlu sonuçlar vermemiştir. Bu kitabın tamamında ortaya konmaya çalışıldığı gibi, çevre olgusu sadece mühendislik bakış açısıyla anlaşılabilecek olan bir olgu olmayıp, mutlaka toplumsal ve ekolojik boyutuyla birlikte ele alınması gereken bir olgudur. Oluşturulan yeni yapı içinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatı nasıl bir yapıda olacağı henüz netlik kazanmamıştır. Ancak yeni oluşturulmakta olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın sadece ekonomik kalkınmayı temel referans alan bir mühendislik bakış açısına sahip bir zihniyet yapısı içinde değil, toplumsal ve doğal değerlerin korunmasını da hedef alan ve ekolojik ilkeleri benimseyen bir anlayışla örgütlenmesi önerilmektedir.

Ayrıca Çevre ve Orman Bakanlığında egemen olan bakış açısı, çevresel duyarlılık ve doğal değerlerin korunmasından çok, çevre ile ilgili olarak ekonomik girişimlerin teşvik edilmesi şeklinde olmuştur. Ormanlık alanlara verilen maden arama ve işletme ruhsatları, akarsular üzerinde kurulacak hidroelektrik santrallerine çevresel etki değerlendirme raporlarının verilmesi gibi konularda doğal ve çevresel kaynakların ve ekolojik dengenin korunmasından çok, ekonomik girişimlere

Türkiye'de çevresel süreçlerin kontrolü, planlanması ve yönetiminden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı sorumludur.

Çevreye etkisi olan büyük ölçekli ekonomik (endüstriyel) faaliyetlerin etkisini tespit etmek amacıyla Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporu hazırlanır. Çevresel etki değerlendirmelerine ilişkin süreçlerin kontrol ve yönetimini, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı, Çevresel Etki Değerlendirme Genel Müdürlüğü yapmaktadır.

Dereler üzerine Hidro Elektrik Santrallerin inşa edilmesi, buralarda yer alan ekosistemlerin bozulmasına yol açmakta ve özellikle tehlikede olan türlerin varlığını sürdürülebilirliği açısından ciddi riskler oluşturmaktadır.

öncelik verildiği görülmektedir. Bu durum doğal kaynakların sürdürülebilirliği, ekosistemin dengesinin korunması ve özellikle biyo-çeşitliliğin korunması açısından son derece sakıncalı sonuçlar doğurmaktadır. Buna karşın, mevcut yapısı içinde Çevre ve Orman Bakanlığının bu olumsuz sonuçların önlenmesi konusunda çok etkili olamadığını belirtmek gerekmektedir.

Türkiye'nin çevresel durum ve konumunu uluslararası düzeyde karşılaştırmalı olarak ele almak gerekirse, bu konuda yapılmış olan değişik araştırmalara ve araştırma raporlarına değinmek gerekir. Bu raporlardan birisi Dünya Ekonomik Forumu, Yale ve Columbia Üniversiteleri tarafından hazırlanan Çevresel Performans İndeksidir. Bu indekste yer alan altı kategoriden, oluşan 25 göstergede ülkelerin çevresel performansları değerlendirilmiştir. Türkiye çevresel performans açısından bu raporda ele alınan 149 ülke içinde 72. sırada yer almıştır. 72. sıra aritmetiksel olarak olduğu gibi, çevresel performans açısından da orta düzeyde bir performansı göstermektedir. Diğer bir gösterge ise 235 ülkenin yer aldığı Çevresel Kırılganlık İndeksidir. Bu sıralamada ise Türkiye çevresel açıdan "çok kırılgan" kategorisinde yer almaktadır (Baykan, 2008). "Çevresel kırılganlık" ise, doğal çevresel değerlerin etkili bir şekilde korunması konusunda son derece yetersiz bir durumu ifade etmektedir. Her iki raporda da çevresel değerlerin korunması, bu konuda alınan yasal ve yönetsel tedbirler ve bunların etkili olarak uygulanmasına ilişkin göstergeler yer almıştır. Her iki raporda yer alan verilere göre, Türkiye'nin doğal çevreye ilişkin değerlerin korunması açısından son derece yetersiz olduğu; Türkiye'de çevrenin, yönetsel düzeyde öncelikli bir konu olarak değerlendirilmediği ve sonuç olarak Türkiye'nin çevresel durum ve konumunun son derece yetersiz, olumsuz ve hatta umutsuz olduğu görülmektedir.

TÜRKİYE'DE ÇEVRE HAREKETİ

Türkiye'de çevre hareketinin ne ifade ettiğini tartışmak.

1980'lerden 2000'lere Türkiye'de Çevre Hareketinin Görünümü

1980 sonrasında yeşil ya da çevreci hareketler toplumda seslerini duyurmaya ve bir çevresel duyarlılık oluşturmak için kamuoyu oluşturmaya başlamışlardır. Bu sayede çevre konusu aynı zamanda politik bir konu olabilmıştır. Çevre hareketinin de diğer politik hareketler gibi 1980 sonrasında yükselişe geçmesinin tesadüf olmadığı görülür. Çünkü serbest piyasa ekonomisine geçiş süreciyle birlikte endüstrileşmenin yaygınlaşması, çevreye verilen tahribatların artmasına yol açmıştır. Çevre üzerinde meydana gelen bu tahribatlar ise çevre konusunda bir farkındalık ve bilinçlenmenin ortaya çıkmasına ve çevre hareketlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Söz konusu dönem Türkiye'de ekonomik gelişme ve sanayileşme açısından belirli gelişme ivmesinin yakalandığı bir dönemdir. Türkiye'de ihracata dayalı sanayileşmenin görece hızlı bir şekilde gelişmesinin de etkisiyle, özel sektörün sanayileşme sürecindeki etkisi artmıştır. Bununla birlikte özel sektöre dayalı sanayileşmenin, sanayiye teşvik etmek güdüsüyle çevresel anlamda yeterince denetiminin olmaması, özel sektörün kararlarında serbest bırakılması, sanayi girişimlerinin çevreyi çok fazla dikkate almamasına yol açmıştır. Sonuç olarak bu durum, çevre üzerinde de büyük baskı oluşturarak çok ciddi çevresel tahribatların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, çevre üzerinde meydana gelen bu tahribatlar çevre ko-

nusundaki duyarlılığın artmasına ve çevresel hareketin bir ölçüde gelişimine katkı yapmıştır denilebilir.

12 Eylül 1980 darbesinin ilk yıllarında tüm demokratik girişimler olumsuz yönde etkilenmiş olsa da, özellikle 80'li yılların ikinci yarısında itibaren tüm demokratik mücadele alanlarında olduğu gibi, çevre hareketinde de tekrar bir yükselişin ortaya çıktığı görülür. Bu dönemde serbest piyasa ekonomisinin yarattığı problemler, yanlış kentleşme ile çevrenin tahrip olmasını gündeme getiren ve çevre ve doğa sevgisi üzerinde duran çeşitli eylemler yapılmıştır. Merkezi ve yerel yönetim çevre konusunda çok fazla duyarlı olmasa da, çevre hareketinin ortaya koyduğu duyarlılığın merkezi yönetim üzerinde kısmen de olsa etkili olduğu ve bu bağlamda çevresel konularla ilgili olarak bir yönetim yapısının oluşturulduğu, ilkin Çevre Müsteşarlığının daha sonra da Çevre Bakanlığının kurulduğu görülmektedir. Hatta bu dönem içerisinde, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle, çevrecilik eğilimlerinde kısmi bir yükselişin ortaya çıktığı belirtilebilir.

Resim 4.1

Türkiye'de çevre hareketi özellikle 80'li yılların ikinci yarısında itibaren güçlenmeye başlamıştır.

Türkiye'de çevre hareketinin farklı boyutlarını karşılaştırmak.

Çevre toplum ilişkilerinin anlaşılması açısından önemli bir faktör olan Türkiye'de çevre hareketinin gelişimi bu üniteye ele alınan konulardan birisi olmuştur. Daha önce de değinildiği gibi, Türkiye'de çevreye ilişkin çok sayıda sivil toplum örgütünün varlığı söz konusudur. Bu kısa metin içinde bu sivil toplum örgütlerinin tamamının ele alınması mümkün değildir, bundan dolayı çevre hareketini temsilen bazı dernekler örnek olarak ele alınmıştır. Ele alınan derneklerin seçimi bilinçli bir tercihe dayanan bir seçim ile değil, tamamen tesadüf ilkesine dayanan bir seçim ile olmuştur. Farklı örgütlenme biçimlerine sahip olan derneklerin temsiliyetini sağlamak için; radikal çevreci dernekler, kamu ile yakın ilişkileri olan dernekler ve özel amaçlı derneklerden oluşan bir örneklem belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda ele alınan çevre ile ilgili derneklerin bir kısmı siyasal otorite ya da kamu bürokrasisi ile iç içe olan ve çevresel derneklerdir. Diğer bir kısmı ise endüstriyel sektörlerin temsilcileri tarafından kurulmuş olan derneklerdir. Bu iki grupta yer alan dernekler açısından ekolojik ve çevresel değerlerin korunmasından çok; çevresel sorunların toplumsal düzeyde gerçek boyutları ile algılanması konusunda bir ölçüde perdelemenin daha öncelikli olduğu belirtilebilir. Diğer grupta yer alan ve kısmen bağımsız ve özgür bir çizgi tutturmuş olan ve bu anlamıyla da "sivil toplum örgütü" niteliği taşıyan ve "radikal" olarak adlandırılan çevre örgütlerinden söz edilebilir. Bu çevre örgütleri, çevresel sorunların sadece çevresel boyutuyla anlaşıl-

lamayacağı, daha derinde toplumsal ve ekonomi-politik boyutlarının olduğu yönünde bir tavır alış içindedirler. Şimdi bu çevre örgütlerini tek tek ele almak gerekirse şöyle bir görünüm oraya çıkar.

Yeşiller Partisi

Yeşiller Partisi tüm dünyada çevreci hareketin en önemli siyasi temsilcilerinden birisi olarak kabul edilir. Ağırlıklı olarak Avrupa’da olmak üzere tüm dünyada Yeşiller adıyla anılan bir çevreci hareketin varlığından söz edilebilir. Bu hareket bazı ülkelerde siyasi parti formunda örgütlendiği gibi, bazı ülkelerde ise sadece bir sivil toplum örgütü şeklinde örgütlenmiştir. Dünyanın birçok ülkesindeki Yeşiller Hareketinden esinlenerek 6 Haziran 1988 tarihinde Türkiye’de ilk kez Yeşiller Partisi kurulmuştur. Kurucuları arasında Celal Ertuğ, İlhan İrem ve Ali Kocatepe gibi isimler vardır, ilk genel başkan Celal Ertuğ olmuştur. 1991 yılında Celal Ertuğ çevrecilik konusunda yeterince radikal ve etkin bulunmadığı için genel başkanlıktan ayrılmak zorunda kalmış ve yerine Bilge Contepe geçmiştir. Ancak Yeşiller Partisi kamuoyunun ilgisini çekememiş, marjinal parti olarak kalmış ve fiilen dağılmıştır.

Yeşiller Partisi’nin yeniden kurulması girişimleri 2002’de başlamıştır. Partinin kuruluş çalışmalarında 100’den fazla akademisyen, yazar, sanatçı ve gazeteci yer almıştır. Parti örgütlenmesinde, %50 kadın kotası uygulanmasına ve ambleminin “günebakan çiçeği” olmasına karar verilmiştir. Partinin nükleer tehdide, küresel iklim değişikliğine, savaşlara, ayrımcılığa, demokrasi karşıtı müdahalelere, kısıtlanan özgürlüklere karşı bir duruş sergilemesi öngörülmüştür. Bu bağlamda kuruluş çalışmalarını tamamlayan Yeşiller Partisi, 30 Haziran 2008 tarihinde yeniden kurulmuştur. Yeşiller Partisi kendisini, sürdürülebilir yaşam için, ekolojik, paylaşımcı ve çoğulcu bir toplumun kurulması ile ilgili mücadele eden şiddet karşıtı, demokratik bir siyasi parti olarak tanımlamıştır.

Yeşiller Partisi’nin 2000’li yıllardaki yeniden kuruluş süreci incelendiğinde, çevreci hareketin örgütlenmesi açısından ne kadar zorlu süreçlerden geçildiği görülebilir. Bir siyasi hareket ve parti girişimi olarak 2002’den bu yana Türkiye Yeşilleri adıyla çalışmalarını sürdüren bu parti, toplumun çeşitli kesimlerinden aldığı destekle de uzun tartışmalar sonucunda siyasi programını oluşturmuştur. Örgütlenme ilkeleri ve çalışma yöntemleri üzerinde uzun bir yaşayarak öğrenme süreci geçiren parti, tüm bu süreçlerin ardından parti tüzüğünü hazırlanmıştır. Partinin örgütlenme yapısına bakılacak olursa yerel, ulusal ve küresel düzeyde bir örgütlenmenin ürünü olduğu söylenebilir. Önce çeşitli il ve ilçelerde yerel gruplar oluşturulmuş, yeşil odalar açılmış ve çalışma grupları kurulmuştur. Koordinatörler, yürütme kurulları ve sözcüler seçilmiştir. Sürekli koordinasyon içinde olunarak, yerel bir tabana dayalı ama bütünlüklü bir siyasi hareket yaratılmaya çalışılmıştır. Uluslararası alanda dünya yeşilleri ile olan ilişkiler geliştirilerek, daha parti kurulmadan Avrupa Yeşil Partisi’nin gözlemci üyeliğine kabul edilen Türkiye Yeşilleri; Akdeniz, Karadeniz ve Balkan Yeşil partilerinin bir araya geldiği yapılarda yer alarak en sonunda Küresel Yeşiller hareketinin bir parçası haline gelmiştir.

Yeşiller hareketi partileşme yolunda kendini anlatabilmek için çok farklı siyasi eylem yollarını denemiştir. Uzun bir süreç gerektiren bu örgütlenme aşaması, kurulacak olan partinin sağlam bir temele oturması büyük bir önem taşımıştır. Yeşiller Partisinin yaptığı tespitin basit ve yaşamsal olduğu, partinin belgelerinde şu şekilde ifade edilmiştir: “Endüstriyel tüketim toplumu doğayı ve toplumu yıkıma sürüklüyor. Sadece yediğimiz yiyecekler, içtiğimiz su, soluduğumuz hava değil toplumsal yaşam da kirleniyor, tahrip oluyor. Yoksulluk, eşitsizlikler ve ayrımcılık ar-

Yeşiller Partisi, dünyada ve Türkiye’de çevreci hareketin önemli temsilcilerinden birisidir ve çevre konusunda oldukça radikal denilebilecek görüşlere sahiptir.

Yeşiller Partisi Türkiye’de ilk kez 1988 yılında Celal Ertuğ tarafından kurulmuştur.

tır. Şiddet toplumun her alanında yaygınlaşıyor, kadınlar daha fazla eziliyor, dünyamız yeni bir savaş sarmalına sokuluyor. Yoksulları, çiftçileri, kendine yeten toplulukları yok sayan küreselleşme politikaları tüm ülkelere dayatılıyor. Ekonomik ilişkiler toplumsal yaşamın tek ölçütü haline geliyor, kar uğruna ekosistem, insan ilişkileri ve geleceğimiz ağır bir tehdit altına sokuluyor.” Bu bağlamda Yeşiller Partisi’nin temel ilkeleri on başlık altında toplanabilir.

Yeşiller Partisi doğayla uyumlu, eşitlikçi, özgür, demokratik ve sürdürülebilir bir yaşamı savunur.

Yeşiller’in Temel İlkeleri

1. Doğaya Uyum: Yeşiller, insanın doğanın ayrılmaz bir parçası ve tüm canlıların içsel değerleri olduğuna inanırlar. Ekolojik dengenin korunmasına önem verdikleri için bu dengenin bozulmasında rol oynayan ekonomik ve sosyal sistemlere, üretim, tüketim ve yaşam biçimlerine ve doğayı yok oluşturan insan merkezli politikalara karşı çıkarlar. Tüm bunları da önleyebilmek için ekolojik dengenin korunmasının önemini vurgularlar. Biyolojik çeşitliliğin var olması gerektiğini düşünüp, buna paralel ekoloji eksenli politikaların geliştirilmesi gerektiğini savunurlar.

2. Küresel Mücadele: Yeşiller, kapitalizmin doğayı ve insanı sömürdüğünü, geniş kitleleri yoksullaştırdığını, ekonomik ilişkileri öne çıkararak toplumsal yaşamı ekonomik çıkar temelli bir yapıya dönüştürdüğünü savunmaktadır. Ayrıca kar etme hırsıyla donatılmış olan kapitalist sistemin, ekosistem ve insan ilişkilerini tahrip eden politikalarına, toplumsal dayanışmayı ve sosyal hakları yok ederek, sermayenin sınırsız biçimde küreselleşmesini amaçlayan neoliberalizme karşı, küresel anlamda bir mücadele vermektedirler.

3. Sürdürülebilirlik: Yeşillere göre endüstriyalizm, insanlık tarihinde doğanın insan tarafından sömürülmesi yoluyla ulaşılan en son ve en yıkıcı sistemdir. Yeşiller, bu sistemin, ölçsüz kalkınmacılığın ve küresel ekonomik sistem tarafından dayatılan tüketim toplumunun savurgan, tek tipleştirici, bireyci ve yıkıcı toplum modeline karşı çıkarlar. Onlara göre ideal olanı ise gelecek kuşakların haklarını gözetken, doğayı koruyan, yaşamı sürdürülebilir kılan ve insani ölçülerde işleyen bir ekonomik sistemin geliştirilmesidir. Bu sistem geliştirildiği takdirde daha doğru bir yaşam biçiminin yakalanacağını düşünen yeşiller, bu düşündükleri modele ulaşabilmek için çaba göstermektedirler.

4. Erkek Egemenliğinin Reddi: Yeşillere göre, kadınlar toplumda ikinci sınıf vatandaş yerine konmaktadır. Ayrıca kadınların gerek ekonomik, gerekse sosyal anlamda sömürüldüğü düşünülmektedir. Yeşiller, bu kötü durumların olmaması için kadınların da yanında yer alırlar. Böylece kadınların ürettikleri özgürleştirici politikalara destek verirler. Bunların sadece soyut ilkeler olarak ortaya konmasının yeterli olmadığı, aynı zamanda günlük yaşam pratiklerinde de hayata geçirilmesi gerektiğini savunurlar.

5. Şiddetin Reddi: Yeşiller, hangi nedenle olursa olsun, uygulanmış her türlü şiddeti reddeder. Yaşamın içinde ve politikanın her alanında şiddetsiz yöntemleri hayata geçirmeyi savunur; insan özgürlüğünün ve demokrasinin önündeki en büyük engel olarak gördüğü militarizme karşı sivilleşmeyi, yaşamın ve doğanın baş düşmanı olan ve tümüyle reddedilmedikçe asla yok edilemeyecek olan savaşa karşı koşulsuz barışı ve silahsızlanmayı savunur.

6. Doğrudan Demokrasi: Yeşiller, toplumun doğrudan demokrasi temelinde örgütlenmesi, insanların karar mekanizmalarına doğrudan etki edebilecekleri çeşitli yapıların kurulmasını savunurlar. Yetki ve sorumlulukların ise yerel ve bölgesel düzeyde yoğunlaştırılması fikrini desteklerler. Bunun yanı sıra temsili ve katılımcı

demokrasinin de siyasetin tabana yayılmasını sağlayacak, doğrudan demokrasi uygulamalarıyla paralel olarak ve birbirlerini destekleyerek işlemesi gerektiğini savunurlar.

7. Yerellik: Yeşiller, geleneksel siyasal hareketlerin ve partilerin merkezîyetçi, hiyerarşik, erkek egemen, kişileri putlaştıran, liderlik mekanizmalarına dayalı ve katılıma kapalı örgütlenme tarzını reddeder. Yerel yapıları öne çıkaran yatay, merkezîsiz, ağ tipi örgütlenme tarzını, yeşil ilkelere sahip çıkan tüm yurttaşların eşit ve özgür katılımına açık yapılarda, kolektif çalışmaya dayalı bir örgütlenme anlayışını hayata geçirmeyi amaçlar.

8. Adil Paylaşım: Yeşiller, toplumun hem ekonomik hem de cinsiyete, yaşa, kişilerin sahip olduğu diğer kimliklere dayalı eşitlik temelini kuruluması ve yaşatılması idealine sahip çıkar ve sosyal adaleti savunurlar. Uygulanacak ekonomik ve sosyal politikaların, üretim, yönetim ve yaşam biçimlerinin birey özgürlüğüne ve farklılıklarına zarar vermeyecek şekilde tasarlanması, özgürlükleri geliştirmenin temel amaç olmaktan çıkarılmaması gerektiği savunulur. Gündelik hayatın politik olduğuna inanır ve politikalarını geliştirirken bunu göz önünde tutarlar.

9. Özgür Yaşam: Yeşiller, insanların kontrol altında tutulmasını, bireysel farklılıkların ve özgürlüklerin bastırılmasını ya da ekonomik sömürünün sürdürülmesini sağlamak için kurulan tüm otoriter ve dayatmacı yapılara karşı çıkar. İnsanın, insan ve doğa üzerindeki baskısına karşı özgürleştirici politikalar geliştirir, insanlığın tarihsel mücadelesinin vazgeçilmez bir ürünü olan insan haklarının tüm unsurlarıyla savunulmasını ve geliştirilmesini amaçlar; insanın diğer türler üzerindeki baskısını reddederek hayvanların özgürleştirilmesi için verilen mücadeleyi destekler ve hayvan haklarını savunur.

10. Çeşitliliğin Korunması: Yeşiller; ırkçılık, milliyetçilik, köktendincilik ve cinsiyetçiliği reddeder; insanların ve halkların kültürel, dinsel, etnik, dilsel, cinsel ve düşünsel farklılıklarını ve çeşitliliğini tanı; bu çeşitliliğin bütünlük içinde korunması ve geliştirilmesi gerektiğini savunur; farklılıkların kendi içinde baskı oluşturu ve ayrıştırıcı yönelim kazanmasına karşı çıkar.

Türkiye Çevre Vakfı (TÇV): Türkiye Çevre Vakfı'nın çalışma alanları; araştırma ve yayın yoluyla kamuoyunun aydınlatılmasıdır. Vakıf bugüne kadar çevre ile ilgili değişik konuları işleyen 185 kitap yayınlamıştır. İlk yıllarda daha çok kamuoyunun aydınlatılması çalışmalarına ağırlık veren vakıf daha sonra çevre hukuku alanının ülkemizde yerleşmesi için çaba harcamıştır. Son yıllarda çevre kavramının toplumda giderek artan oranda kabul edilmeye başlaması ile birlikte TÇV, çevre konusunda daha ayrıntılı ve teknik sayılabilecek konulara ağırlık vermeye başlamıştır. Bu konular arasında, Avrupa Birliği'nin çevre politikaları, Gümrük Birliği'nin çevre açısından getirdiği avantaj ve dezavantajlar, serbest ticaret anlaşmaları, genel olarak gönüllü kuruluşların demokratik sistemdeki işlevleri gibi konular yer almaktadır (Kısa, 2008:78). Türkiye Çevre Vakfı; çevre ve ormancılık alanlarında kamu kuruluşları, üniversiteler, basın ve sivil toplum kuruluşlarının etkin görev alması gerektiğini belirtmekte, sivil toplum kuruluşlarının bu konuda kamuoyu oluşturma ve proje hazırlama süreçlerinde etkin roller üstlenmesi gerektiğini düşünmektedir. TÇV; Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği içindedir.

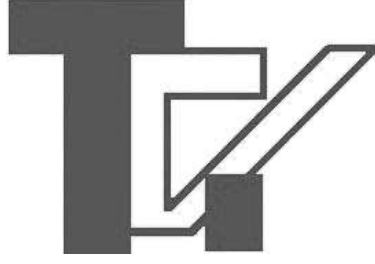
“UNEP (Birleşmiş Milletler Çevre programı) Türkiye Komitesi”, çalışmalarını Türkiye Çevre Vakfı'nın hukukî yapısı içinde sürdürmektedir.

Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV): Türkiye Çevre Eğitim Vakfı, (TÜRÇEV) 1993 yılında kurulmuştur. Vakfın merkezi Ankara'da olup Antalya'da ve Muğla'da sorumlu elemanları bulunmaktadır. TÜRÇEV kuruluşundan sonra Avrupa Çevre Eğitim Vakfı (FEEE)'na 1996 yılında üye olmuştur. Akdeniz çanağında turizmde gelişmiş olan ülkelerde yaygınlaşmaya başlayan, sağlıklı yüzme suyu, donanımlı plaj ve iyi bir çevre yönetimi ile çevre bilinçlendirme etkinliklerini ifade eden “Mavi Bayrak” konusunda çalışmalar yürütmektedir.

Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı (ÇEVKO): Türkiye'de ambalaj atıklarının ekonomik ve düzenli geri kazanımı için sanayi, yerel yönetim ve tüketicilerin katkı ve katılımları ile sürdürülebilir bir geri kazanım sisteminin kurulmasına katkıda bulunmak amacıyla, 1 Kasım 1991'de ülkemizin 14 önde gelen sanayi kuruluşunun girişimleri ile kurulmuş, kar amacı gütmeyen bir vakıftır. ÇEVKO Vakfı, bugüne kadar cam, metal, plastik, kompozit ve kağıt/karton türü ambalaj atıklarının sağlıklı, temiz bir şekilde geri kazanımlarının sağlanması amacıyla, gereken sistemin oluşturulması için çalışmalar gerçekleştirmektedir. 2002 yılında uluslararası “Yeşil Nokta” markasının Türkiye'deki kullanım hakkını elde eden, 2005 yılında yayınlanan “Ambalaj ve Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği” çerçevesinde T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından Yetkilendirilmiş Kuruluş ilan edilmiştir. Kuruluş, faaliyetlerini 2007 yılı Haziran ayında yeni hali ile yürürlüğe giren “Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği”nde belirlenen yükümlülükleri çerçevesinde sürdürmektedir. ÇEVKO, yerel yönetimler sanayi ve tüketiciyle iş birliği içerisinde. Sanayinin geri kazanım yükümlülüğünü üstlenen ÇEVKO çok sayıda ekonomik işletme ile sözleşmeli olarak çalışmalarını yürütmektedir. Bu kuruluşlar, Türkiye'de faaliyet gösteren yerli veya yabancı gıda, tüketim, ilaç, kimya, petrol gibi sektörlerden cam, metal, plastik, kağıt, kompozit ambalaj kullanan, marka sahibi dolumcular, ambalaj üreticileri, ambalaj geri dönüşümcüleri, büyük ölçekli alış-veriş merkezleri ve zincir mağazalardır. ÇEVKO' nun eğitim çalışmaları arasında; 1991-2009 yılları arasında uzman kadrosunun ilköğretim okullarında düzenlediği seminerler sayesinde öğrencilere ulaşarak, geri kazanım bilincinin yaygınlaştırılması, 2009-2010 Eğitim-Öğretim Yılı'nda pilot uygulama ile Adapazarı'nda başlatılan “Eğitiminin Eğitimi Programı” sırasıyla İzmir, Konya, İstanbul, Antalya, Muğla, Aydın, Manisa, Tekirdağ, Yalova, Ankara, Afyonkarahisar, Mersin, Adana ve Gaziantep illerinde hayata geçmesi öngörülmüştür. Bu illerde gerçekleştirilen seminerler sayesinde 653 okuldan 1.185 eğitime ulaşılmıştır. Ulaşılan eğitimciler sayesinde 318.287 öğrenciye eğitimcileri tarafından geri kazanım eğitimi verilmesi sağlanmış olup, bu öğrencilerin tamamına yaş gruplarına göre hazırlanmış olan eğitim kitapları teslim edilmiştir.

Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA): TEMA, 11 Eylül 1992 tarihinde, Hayrettin Karaca ve Tekfen Holding kurucu ortaklarından, Nihat Gökyiğit tarafından kurulmuştur. Vakfın hedefi öncelikle kamuoyuna, eğitim kurumlarına, basın yayın organlarına, toprak erozyonunun nedenleri, vahim sonuçları ve ülkemizin çöl olma tehlikesi konusunda bir farkındalık yaratmaktır (Kıyıcı, 2009:188). 75 il, 400 ilçe ve köyde TEMA teşkilatı, 900 ilköğretim okulunda Yavru TEMA teşkilatı, 56 il ve KKTC'de olmak üzere toplam 74 üniversitede Genç TEMA teşkilatı, 34 ilde Mezun TEMA teşkilatı, 405.000 kayıtlı gönüllü sayısına ulaşmıştır. TEMA'nın düzenli olarak yaptığı çalışmaları, Bilimsel Araştırmaları, Yayınları, Kampanyaları, Çevre Problemlerine Doğrudan Mü-

dahalesi, Kırsal Kalkınma Projeleri, Eğitim Çalışmaları ve Hukuk Mücadeleleri olmak üzere yedi farklı grupta değerlendirilmektedir. Yayınları ise, TEMA Yayınları (57 adet yayın) TEMA Çocuk Yayınları (12 adet) TEMA Tübitak Yayınları (7 adet yayın) TEMA İş Bankası Yayınları (4 adet yayın) TEMA Çalıştay Belgeleri şeklindedir. TEMA'nın mütevelli heyetinde birçok bakanlığın müsteşarı ve çok sayıda genel müdür bulunmaktadır.

TÜRKİYE ÇEVRE VAKFI

TÜRKİYE ÇEVRE KORUMA VAKFI

**TÜRKİYE EROZYONLA MÜCADELE,
AĞÇLANDIRMA VE DOĞAL VARLIKLARI
KORUMA VAKFI**

**ÇEVRE KORUMA VE AMBALAJ
ATIKLARI DEĞERLENDİRME VAKFI**

ÇEVRE KORUMA VE ARAŞTIRMA VAKFI

DENİZ TEMİZ DERNEĞİ

Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı (ÇEVKOR): ÇEVKOR, 1991 yılında Ege ve Dokuz Eylül Üniversitelerindeki öğretim üyeleri tarafından kurulan bir vakıftır. Vakfın amacı, doğal, tarihi ve kültürel varlıkların korunması, geliştirilmesi, yaşatılması, çevre kirliliği meydana getirmeyecek sistemlerin teşvik ve geliştirilmesi, toplumun her kesiminde çevre bilincinin artırılması ve bu konuda eğitim çalışmalarının yapılmasıdır. ÇEVKOR'un faaliyetleri; Ekoloji Yaz Okulları, Çevre Eğitimi Ki-

tapları (10 adet), Bilimsel ve Popüler Dergiler (3 adet), Çevre Gazete ve Bültenleri, Ulusal ve Uluslar arası Sempozyum ve Kongreler, Temizlik, Ağaç Kesimine Son, Her Balkona Bir Kuş Yuvası gibi kampanyalar, Dokümanter TV Dizileri, Ağaçlandırmaya Çalışmaları, Çevre Başarı Ödülleri, Genç Ekologlar Eğitim Programı, Çevre Araştırma Projeleri, Çevre Sloganları, Çevreci Edebi Eserler gibi konularda çeşitli yarışmalar ve Avrupa Birliği Projeleri şeklindedir.

Deniz Temiz Derneği (TURMEPA): Deniz Temiz Derneği/TURMEPA, ülkemiz kıyı ve denizlerinin korunmasını ulusal bir öncelik haline getirmek ve gelecek nesillere temiz denizlerin kucakladığı yaşanabilir bir Türkiye bırakmak amacıyla 8 Nisan 1994 yılında Rahmi M. Koç'un kurucu başkanlığında, Deniz Ticaret Odası ile birlikte başlatılmış bir sivil toplum hareketidir. Derneğin amacı, 8.333 km'lik kıyı şeridinde bölge koordinatörleriyle, denizleri yaşatmak olarak tanımlanmıştır. Projeleri: Sınırsız Mavi Eğitim Projesi, Geleceğimiz Erimesin, Fethiye Kıyı Deniz İnceleme Merkezi Çalışmaları, Kargo Poşetleri Kutuya, Çocuklar Okula, Uluslar arası Kıyı Temizleme Günü (International Coastal Cleanup). Koruma Çalışmaları için Atık Alım Tekneleri ve Deniz Süpürgesi'dir. Bilinçlendirme ve Farkındalık Yaratma Projeleri kapsamında Afiş Çalışmaları, Acil Mavi Hattı, Temiz Deniz Seminerleri yapılmaktadır. Derneğin 2006 yılı verilerine göre 37500 üyesi bulunurken, yine 2006 verilerine göre yıllık aidat ödeyen üye sayısının 444 olması, sivil toplum örgütlerinin niteliklerini ve toplumsal desteğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Kısa, 2008: 68).

Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunlarını Araştırma Derneği: 1989 Yılında kurulan Dernekte; orman, ziraat, gıda, jeoloji, kimya, makine mühendisleri gibi çeşitli mesleklerden 50'den fazla üye bulunmaktadır. Dernek, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yaygın imza kampanyası; kitap, kitapçık ve poster basımı ve dağıtımı, fotoğraf ve karikatür sergileri, araştırma, geliştirme, doğal yapıyı koruma, erozyonu önleme projeleri dışında doğanın korunması için hukuk mücadelesi vermektedir.

Doğayı ve Çevreyi Koruma Derneği: 22 Ocak 2007'de kurulan derneğin amacı, egemen politikaların doğa üzerindeki baskı ve zorbalığını ortadan kaldırmaktır. İlkesi ise doğa ve çevre sorunlarına hukuksal ve eylemsel mücadelelere girişirken, diğer yandan söyleşi, seminer ve doğa yürüyüşleri gibi etkinliklerle, farkındalık yaratan çalışmalar yapmaktır. Doğa sporlarına yönelik eğitim, kamp ve etkinlikler düzenleyerek, insanın doğaya olan yabancılığını aşmasına aracılık etmek şeklinde tanımlanmıştır.

Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV): TÜDAV, ülkemizde deniz bilimleri konusunda araştırmalar yapmak, deniz yaşamını korumak, deniz kültürü ve sevgisini halkımıza, özellikle gelecek kuşaklara taşımak ve korumak amacıyla 1997 yılında kurulmuştur. Vakıf, kuruluşundan bu yana deniz sorunlarıyla ilgili 12 adedi İngilizce 16 adedi Türkçe olmak üzere 28 kitap yayınlamış, gerek Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Programı (UNEP-UNDP) ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşların, gerekse özel sektörlerin desteklediği pek çok araştırma ve koruma projesi yürütmüş ve yürütmektedir. TÜDAV, Karadeniz Çevre Programı (BSERP), Akdeniz Eylem Planı (MAP) ve Birleşmiş Milletler (UN) gözlemcisi sıfatını da almıştır. Denizlerin korunması konusunda yaz okulları ve seminerler yoluyla eğitim çalışmaları da yapan vakıf sadece 2003-2004 döneminde 10.000 öğrenciye deniz koruma seminerleri vermiş ve yayınladığı "Bizim Denizlerimiz" isimli kitapları ilköğretim okullarına dağıtmıştır. Vakıf, başta Türk boğazlarında kirlenme, denizel biyolojik çeşitlilik, sürdürülebilir balıkçılık, deniz koruma alanları ve deniz hukuku gibi güncel birçok sorunla ilgili çalıştaylar ve kurslar düzenlemekte ve politika üret-

mektedir. Vakıf, özellikle Türk Boğazları bölgesi ve Karadeniz’de sürdürülebilir balıkçılık konusunda çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca, seminerler vererek sorumlu balıkçılık ilkelerinin Türkiye’de uygulanması için çaba göstermektedir.

Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu (TÜRÇEK): TÜRÇEK, 1972 yılında Türkiye’nin ilk gönüllü çevre kuruluşlarından biri olarak İstanbul’da kurulmuş, çevrenin her türlü (hava, kara, su) kirliliğinin önlenmesi, doğal varlıkların ve yaşama ortamlarının korunması için çalışmalar yapmakta, Türkiye genelinde ağaçlandırma projeleri gerçekleştirmektedir. 2006 yılı verilerine göre 2930 üyesi bulunmakta ve çalışmalarını 50 aktif üye ile yürütmektedir (Kısa, 2008: 81).

Greenpeace (Yeşilbarış): Greenpeace, çevreyi korumak ve barışı desteklemek için faaliyet gösteren bağımsız küresel bir örgüttür. Temel hedefi çevresel yıkımı durdurmaktır. Greenpeace, Avrupa, Amerika, Asya, Afrika ve Pasifik’te toplam 40 ülkede, 28 bölgesel veya ulusal ofisle faaliyet göstermektedir. Bağımsızlığını korumak için Greenpeace hiçbir hükümet veya şirketten bağış kabul etmez. Greenpeace gemisi Türkiye’ye ilk kez 1992 yılında gelmiştir. Greenpeace Türkiye’de şu anda; İklim Değişikliği ve Enerji, Akdeniz’i Koruma ve Nükleersiz Gelecek alanında etkin çalışmalar yürütmektedir. Şu anda Greenpeace’e sürekli maddi destekte bulunan yaklaşık 22 bin destekçisi vardır. 1995 Aralık’ta kurulan Greenpeace Akdeniz, şu an İsrail, Lübnan, Türkiye ve Malta’da aktif olarak şu amaçları güden çalışmalar yürütmektedir:

- Fosil yakıtların tüketimine ve nükleere karşı çıkarak, temiz enerjileri desteklemek
- İklim değişikliğiyle mücadelede yenilenebilir enerji kaynaklarının benimsenmesini sağlamak
- Denizler kampanyası ile Akdeniz’de bir deniz rezervleri ağı oluşturarak türü tehlike altında olan mavi yüzgeçli orkinosları korumak.

Çalışmaları arasında 2000-2010 yılları arasında tehlikeli atık madde taşımış hurda gemilerinin Türkiye’de sökülümünün engellenmesi, İncirlik’te nükleer bomba depolanmasının protesto edilmesi, çevreyle ilgili çıkarılacak kanun ve yönetmelikte ayrıca imzalanacak uluslararası antlaşmalarda lobi faaliyetlerinin düzenlenmesi, Türkiye karasularında çıkarılan kimyasalların ilgili ülkelere gönderilmesi, İtalya’nın sebep olduğu Akdeniz’deki çevre skandalının duyurulması yer almaktadır. Ayrıca Nükleer enerji karşıtı eylemleri ile Türkiye’de faaliyetlerini sürdürmektedir.

Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL): Doğal ve kültürel mirasın koruması amacıyla 1990 yılında vakıf statüsünde kurulmuş, bir sivil toplum kuruluşudur. ÇEKÜL gönüllülük esasına dayalı sivil girişimlerini, doğa, kültür, eğitim, tanıtım, örgütlenme ana başlıkları altında sürdürmektedir. Projeleri için belediyeler, meslek örgütleri, üniversiteler, kamu kurumları ve özel teşebbüslerle iş birliği yapmaktadır.

Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF-World Wildlife Foundation): WWF-Türkiye, 1996 yılında Doğal Hayatı Koruma Derneği’nin öncülüğünde kurulmuş, 2001 yılında ise WWF’nin Türkiye ulusal kuruluşu olarak WWF-Türkiye ünvanını almıştır. WWF-Türkiye çalışmalarını bağışlar ve kurumsal sponsorluklar ile yürüten kâr amacı gütmeyen bağımsız bir vakıftır ve doğa korumada 30 yılı aşkın süredir çok sayıda projeye gerçekleştirmiştir. WWF-Türkiye çalışmalarını “ülkemizin doğasının korunması”, “yaşam tarzımızın değişmesi” ve “iklim değişikliğiyle mücadele” olmak üzere üç ana bileşende çalışmalarını yürütmektedir. WWF-Türkiye; yurtiçinde ve yurt dışında faaliyet gösteren birçok sivil toplum kuruluşları ile ortak proje hazırlanması, teknik yardım, mevzuat geliştirme, mali destek, veri ve bilgi paylaşımı

mı çerçevesinde işbirliği yapmakta, ortak çalışmaları hayata geçirmektedir. Vakıf, Çamlıhemşin Vakfı, Küre Dağları Ekoturizm Derneği, Yeşil Artvin Derneği, Kaçkar Dağları Rafting Kulübü gibi yerel çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yürütmektedir. Bunun yanı sıra REC-Türkiye (Bölgesel Çevre Merkezi Türkiye Ofisi), DHKD, Doğa Derneği, TEMA, Türkiye Ormancılar Derneği, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunlarını Araştırma Derneği, Kuş Araştırmaları Derneği ve Su altı Araştırmaları Derneği gibi birçok sivil toplum kuruluşu ile işbirliği içerisinde dir. Vakıf ayrıca WWF-*International*, *Fauna&Flora International*, *Birdlife International*, *Conservation International*, *The Nature Conservancy* gibi birçok uluslararası örgütlerle de ortak çalışmalar yürütmektedir (Kısa, 2008: 89-90).

Doğa Derneği: 2002 yılında kurulan Doğa derneği'nin merkezi Ankara'dır. Dünya Kuşları Koruma Kurumu'nun (*BirdLife International*) Türkiye ortağıdır. 16 ayrı ilde yürütülen çalışmalarla doğal kaynakların korunmasında görev almaktadır. Doğal alanların korunması, Türkiye doğasının korunması için Çevre ve Orman Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) desteğiyle "Doğa Fonu"nun kurulmasını sağlamıştır. Doğa Derneği, doğa eğitim programları gerçekleştirmiş, doğa turizmi çalışmaları yürütmüş, 2005 yılında Birleşmiş Milletler'in "Global Compact" girişimine üye olmuş, 2006 yılında IUCN'in (Dünya Doğayı Koruma Birliği) Türkiye ortağı olmuştur. 2005 yılı verilerine göre 450 kayıtlı üyesi bulunan Doğa Derneği'nin 30'u bulan profesyonel çalışanı yanında 40 binin üzerinde aktif destekçisi bulunmaktadır (Kısa, 2008: 69).

Kuş Araştırmaları Derneği (KAD): Türkiye'nin kuş varlığı ve yaşama ortamlarının korunması için 1998 yılında bir grup kuş gözlemcisi ve araştırmacı tarafından kurulmuştur. Eğitim ve kapasite geliştirme çalışmaları yürüterek toplumda doğa koruma bilincinin gelişmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Korumada öncelikli kuş türleri için eylem planları, önemli yaşam alanları için yönetim planları yapmakta; yapılmasına katkı ve destek vermektedir. Kuşların ve yaşam alanlarının korunması için ulusal koruma politikalarının oluşturulmasına destek vermekte, yasal altyapının güçlendirilmesi için çalışarak, ulusal düzeyde uygulamaları takip ederek yaptığı araştırma ve izleme çalışmalarının sonuçlarını yaymaya çalışmaktadır.

Türkiye Tabiatını Koruma Derneği: 1955 yılında kurulan derneğe, 1963'te "Uluslararası Tabiatı ve Tabiat Kaynaklarını Koruma Birliği" IUCN'LE işbirliği yapması izni verilmiştir. 1970 yılında Avrupa Konseyi Çevre ve Tabiatı Koruma Dokümantasyon ve Haber Merkezi Türkiye Temsilcisi olmuştur. Derneğin amacı; başta step ve dağ ekosistemleri, ormanlar, tarım alanları, toprak ve su kaynakları, çayır ve meralar, denizler, göller, akarsular, sulak alanlar, mağaralar olmak üzere, ülkenin tüm doğal kaynaklarının ve barındırdıkları ekolojik süreç ve döngüler ile biyolojik çeşitliliğin ekosistem bütünlüğü içerisinde sürdürülebilir kalkınma amaçlı olarak korunması ve kullanımı; kent, çevre ve kalite konularında toplumu bilinçlendirmek, kent tabiatını koruma amaçlı eğitim, panel, seminer gibi etkinlikler yapmak ve geziler düzenlemek; engellilerin, çocuk ve gençlerin, kadınların, köylü ve çiftçilerin, kırsal alanda yaşayanların, sanayici, turizmci ve sporcuların çevre ve kültürel değerler konusunda bilinçlendirilmesi, eğitilmesi; yayın, mesleki kurslar, sürekli eğitim merkezleri ve ARGE hizmetlerinin, ilgili konularda girişimcilik ve istihdam faaliyetlerinin yürütülmesi; çevre dostu tarımsal uygulamalar, bitki ıslah çalışmaları, çevre etiketleri ve kırsal kalkınma amaçlı faaliyetlerde bulunulması; insana, hayvana, çevreye karşı şiddetin engellenmesine yönelik projeler ve etkinlikler yürütülmesi; ülkemiz yaşam ortamlarını etkileyen her türlü çevre kirliliğinin önlenmesidir.

Doğa ve Çevreyi Koruma Yaşatma Derneği (DOĞÇEV): 2005 yılında doğal hayatın ve dengenin korunması amacıyla doğayı ve doğadaki her türlü canlıyı korumaya, yaşatmaya çalışmak, bozulma veya yok olma riskini önlemek, doğa ve hayvan sevgisini yaymak ve bu amaçla sosyal, bilimsel, ekonomik ve kültürel alanlarda çalışmalar ve faaliyetler yapmak üzere kurulmuştur.

Sualtı Araştırmaları Derneği Akdeniz Foku Araştırma Grubu (SAD-AFAG): AFAG “*Akdeniz fokunu korumak; Akdeniz’i korumaktır!*.. “ anlayışı ile Akdeniz fokunun ve onun yaşam ortamı olan Akdeniz kıyı ekosisteminin korunması ve araştırılması amacıyla Türkiye’de kurulmuş ilk ve tek ihtisaslaşmış sivil toplum kurulusudur. Çeşitli kamu kuruluşlarının dışında özel sektör temsilcilerinin desteğiyle deniz canlıların güvenliği, Akdeniz Fokunun yaşam standartlarının iyileştirilmesi konusunda çalışmalar yapmış ve eğitim çalışmalarına önem vermiştir.

SONUÇ

Bu ünite de Türkiye’nin çevresel durumu özellikle çevre toplum ilişkileri bağlamında ele alınmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de çevre toplum ilişkileri dört başlık altında değerlendirilmiştir. Öncelikle çevresel süreçlerin toplumsal boyutu ya da çevresel süreçler hakkında toplumun ne düşündüğü çeşitli araştırma verilerinden hareketle anlaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra çevre konusundaki yasal ve yönetsel süreç değerlendirilmeye çalışılmış, Çevre ve Orman Bakanlığı’nın çevresel süreçler üzerindeki etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunu izleyen süreçte, ekonomik sektörlerin çevresel süreçler üzerindeki etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. En son olarak, Türkiye’deki çevre hareketi ve bu hareketin çevresel süreçler üzerindeki etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak şunu ifade etmek gerekir ki, Türkiye’de çevresel süreçler ve çevresel olgular; toplumsal, yönetsel ve sektörel düzeyde çok fazla öncelikli konular olarak değerlendirilmemektedir. Bununla ilgili olarak Türkiye’de çevre hareketinin de çok etkili bir hareket haline gelemediği ve toplumsal bir hareket olarak marjinal bir konumdan uzaklaşarak, toplumsallaşmadığını ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda çevresel duyarlılığın çok yüksek düzeyde olmadığı; toplumsal olarak, çevresel duyarlılık ile ekonomik kalkınma eğilimi arasında bir ikilem içinde bulunduğu ve bu durumda toplumun genellikle ve çoğunlukla ekonomik kalkınma eğilimini çevresel duyarlılığa tercih ettiğini ifade etmek mümkündür.

Özet

Türkiye'de çevre toplum ilişkilerinin genel çerçevesini değerlendirmek.

Türkiye'de çevre ve toplum ilişkileri değerlendirildiğinde öncelikle belirtilmesi gereken nokta, çevresel konuların toplumsal düzeyde çok öncelikli olarak ele alınmadığı görülmektedir. Türkiye'de çevre toplum ilişkilerinin genel çerçevesini dört başlık altında değerlendirmek mümkündür. Bunlar toplumun çevre konusundaki genel algısı, çevre konusundaki yasal yönetsel çerçeve, ekonomik sektörlerin çevresel süreçlere bakış açıları ve çevre hareketidir. Toplumun çevre konusundaki genel algısı değerlendirildiğinde, ekonomik refah ve büyüme talebi ile çevresel duyarlılık arasında bir ikilem içinde olduğunu ifade etmek mümkündür. Çevre konusundaki yasal yönetsel çerçeveye gelince, Türkiye'de çevre konusunda oldukça zengin ve karmaşık bir yasal çerçevenin olduğu ve yönetsel olarak da çevre yönetiminin Çevre ve Şehircilik Bakanlığının sorumluluğunda olduğu görülmektedir. Ancak yasal ve yönetsel çerçevenin çok etkili bir şekilde işlediğini söylemek mümkün değildir. Ekonomik sektörlerin özellikle de endüstriyel sektörlerin de çevreye karşı çok duyarlı olmadıkları görülmektedir. En son olarak çevre toplum ilişkileri açısından çevresel hareket değerlendirildiğinde, Türkiye'de çevre ile ilgili çok sayıda dernek ya da sivil toplum örgütü niteliğinde örgütlenmenin olduğu görülmekte ancak tüm bu örgütlenmelerin toplumsal düzeyde çok da etkili olmadığı görülmektedir.

Çevre konusundaki toplumsal algının ne olduğunu açıklamak.

Türkiye'de toplumun çevresel konulardaki algısı genel olarak değerlendirildiğinde, azımsanmayacak bir çevresel duyarlılıktan söz etmek mümkündür. Bununla birlikte çevresel konular toplumsal olarak çok öncelikli konulardan birisi değildir. Başka bir deyimle, toplum ekonomik kalkınma ve refah talebi ile çevresel duyarlılık arasında bir ikilemle karşı karşıyadır. Toplum, toplumsal ve ekonomik kalkınma ve refah düzeyi açısından görece düşük bir düzeyde olduğu için, bir ekonomik kalkınma ve refah talebi içindedir

ve bu eğilim en öncelikli değer durumundadır. Diğer yandan, oldukça yoğun bir şekilde yaşanan çevresel sorunlar da toplumsal açıdan kaygı duyulması gereken sorunlar olarak değerlendirilmektedir. Ancak sonuçta toplum ekonomik kalkınma ve refah talebi ile çevresel duyarlılık arasında bir ikilem ile karşı karşıya kaldığında, genellikle ekonomik kalkınma ve refahtan yana bir tavır göstermektedir.

Ekonomik sektörlerin çevreye nasıl yaklaştıklarını değerlendirmek.

Ekonomik sektörler özellikle de sanayi sektörünün genel olarak çevreye bakışı değerlendirildiğinde çevresel faktörlerin öncelikli olarak değerlendirilen faktörler olmadığı görülmektedir. Çevre ile olan ilişkiler özellikle sanayi sektörü açısından değerlendirildiğinde, temel ilkenin minimum maliyetle maksimum üretimin (faydanın) sağlanması temel ilke olarak benimsenmiştir. Dolayısıyla üretim sürecinde çevresel kaynakların sınırsızca kullanılması ve üretim süreçleri sonucunda ortaya çıkan olumsuz çevresel etkiler özellikle sanayi sektörü için genellikle dikkate alınması gereken faktörler olarak değerlendirilmemektedir. Yukarıda da değinildiği gibi, endüstriyel sektörlerin belirtilen tutumunun yönetsel açıdan da zımnen desteklendiği görülmektedir.

Çevre konusundaki yasal ve yönetsel yapının genel çerçevesini tanımlamak.

Türkiye'de çevre konusunda oldukça zengin ve karmaşık yasal çerçeve ve yönetsel yapı vardır. Ancak toplumsal düzeyde yukarıda değinilen, ekonomik kalkınma ile çevresel duyarlılık arasındaki ikilem çevre yönetimi açısından çok daha yüksek düzeyde söz konusudur. Dolayısıyla çevre konusunda çok zengin bir yasal çerçeve olmasına rağmen bu yasal çerçevenin etkili bir şekilde uygulandığı söylenemez. Bunun temel nedeni ise çevre yönetimi konusunda yetkili olan yönetsel yapının, çevresel kaygılardan çok ekonomik gelişme ve kalkınma kaygılarına önem ve öncelik vermesidir. Bu da çevresel konuların yönetsel düzeyde de önemli ve öncelikli konular olarak ele alınmadığı sonucunu doğurmaktadır.

Türkiye’de çevre hareketinin ne ifade ettiğini tartışmak.

Türkiye’de oldukça yaygın bir çevre hareketinin varlığından söz etmek mümkündür. Ancak bu çevre hareketinin toplumsal olarak hangi düzeyde kabul gördüğü ve hangi düzeyde etkili olduğu tartışmalıdır. Türkiye’de çevre ile ilgili olan çok sayıda dernek, vakıf türü sivil toplum örgütünün varlığı söz konusudur. Bu sivil toplum örgütlerinin görünürde çok sayıda gönüllüsü var gibi görünse de aktif üyeleri son derece sınırlıdır. Dolayısıyla da çevre ile ilgili sivil toplum örgütlerinin toplumsal düzeyde kabul göremediklerini belirtmek mümkündür. Çevre ilgili sivil toplum örgütlerinin aktif üyelerinin son derece sınırlı olması, dolayısıyla toplumsal düzeyde kabul görmemiş olması bu örgütlerin etkili olmaması gibi bir sonuç doğurmuştur denilebilir.

Türkiye’de çevre hareketinin farklı boyutlarını karşılaştırmak.

Türkiye’de çevre hareketinin genel niteliği değerlendirildiğinde, farklı niteliklere sahip çevre örgütlerinin varlığından söz etmek mümkündür. Var olan çevre örgütlerinin bir kısmı kamu bürokrasisi ile iç içe olup, aslında var olan çevresel sorunları dile getirmek ve çevresel sorunlar konusunda eleştirel tavır takınmaktan sakınan bir yapıdadır. Çevreye ilişkin bu tür örgütlenmeler, adeta başka amaçlara ulaşmak için bir araç olarak kullanılan bir görünümüdür. Var olan çevre örgütlerinin bir kısmı ise tamamen endüstriyel sektör temsilcileri tarafından kurulmuş ve adeta temsilcisi olduğu sektörlerin yarattığı çevre sorunlarını azaltmak ve hatta bir ölçüde bu sorunları gözden uzak tutmak gibi bir işlev görmektedirler. Dolayısıyla kamu bürokrasisine ve sanayi sektörleri temsilcilerine yakın olan çevre örgütlerini gerçekten sivil toplum örgütü olarak değerlendirmek oldukça tartışmalıdır. Buna karşın ortaya koydukları çevresel görüşler açısından radikal denilebilecek bir tavır alış içinde olan çevre örgütlerinden söz etmek mümkündür. Bu çevre örgütleri görece bağımsız ve aynı zamanda çevresel açıdan radikal denilebilecek bir tavır alış içinde olan ve dolayısıyla “sivil toplum örgütü” nitelikleri taşıyan örgütlerdir. Bu örgütler çevresel konuların ve sorunların dile getirilmesinde ve toplumsallaştırılmasında farklı bir yol izlemektedirler.

Kendimizi Sınayalım

1. Türkiye'de çevresel konuların toplumsal düzeyde öncelikli olarak değerlendirilmemesinin nedeni aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Türkiye'de çevre sorununun olmaması
 - b. Hava kirliliğinin olmaması
 - c. Ekonomik kaygıların öncelikli olarak değerlendirilmesi.
 - d. Doğal kaynakların sınırsız olması
 - e. Çevrenin kirlenmez olması
2. Çevresel konuların yönetimi ve denetiminden sorumlu bakanlık aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Milli Eğitim Bakanlığı
 - b. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
 - c. Turizm Bakanlığı
 - d. Orman Bakanlığı
 - e. Maliye Bakanlığı
3. Türk toplumunun çevresel duyarlılık açısından konumunu aşağıdakilerden hangisi ile ifade edilebilir?
 - a. İleri düzeyde eylemsel çevrecilik.
 - b. Orta düzeyde çevrecilik
 - c. Çevreci değil
 - d. Militan çevrecilik
 - e. Gölge çevrecilik
4. Aşağıdaki çevreci görüşlerden hangisi çevre sorunlarının çözümü konusunda katkıda bulunmakla ilgilidir?
 - a. Çevresel dünya görüşü boyutu
 - b. Çevresel kaygı boyutu
 - c. Çevresel taahhüt boyutu
 - d. Çevrecilik
 - e. Militan çevrecilik
5. Türkiye'de Çevresel Etki Değerlendirmeyi gerçekleştirmekle görevli olan kurum aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Çevre Bakanlığı
 - b. Başbakanlık
 - c. Çevre ve Orman Bakanlığı
 - d. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
 - e. Bayındırlık Bakanlığı
6. TURMEPA'nın açılımı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Turizm Pazarlama Derneği.
 - b. Türkiye Meclisi Partisi
 - c. Deniz Temiz Derneği
 - d. Turistik Merkezleri Araştırma Enstitüsü
 - e. Turizm ve Çevre Araştırmaları Derneği
7. Aşağıdakilerden hangisi Yeşiller Partisinin **temel** ilkelerinden biri **değildir**?
 - a. Kalkınma ve gelişme
 - b. Cinsiyet eşitliği
 - c. Sürdürülebilir kalkınma
 - d. Özgürlük ve eşitlik
 - e. Doğrudan demokrasi
8. Aşağıdakilerden hangisi doğa merkezli çevreciliğin **temel** ilkelerinden biridir?
 - a. Doğaya egemen olma.
 - b. Gelişmenin sınırsız olduğu ilkesi.
 - c. Doğal kaynakların tükenmez olduğu ilkesi.
 - d. Ekonomik refahın artırılması ilkesi.
 - e. Doğa ile toplum arasında karşılıklık ilkesine dayalı bir ilişki.
9. Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı'nın (ÇEKÜL) amaçlarını **en iyi** tanımlayan ifade aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Ekonomik ve kalkınma ve refahın sağlanmasına katkıda bulunmak.
 - b. Çevresel değerlerin korunmasını sağlamak.
 - c. Doğal değerlerin korunmasını sağlamak.
 - d. Doğal ve kültürel değerlerin korunmasını sağlamak.
 - e. Kültürel değerlerin korunmasını sağlamak.
10. Çevre konusundaki "sivil toplum örgütleri"nin ayırtıcı ve belirgin özelliği aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Çevre konusunda farkındalık yaratması.
 - b. Ekonomik büyümenin sağlanmasına katkıda bulunması.
 - c. Ekonomik kalkınma ve refahın sağlanmasına katkıda bulunması.
 - d. Çevresel değerlerin korunmasını sağlaması.
 - e. Görece bağımsız ve özgür olması.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlışsa “Türkiye’de Çevre Toplum İlişkilerinin Ana Çerçevesi” konusunu gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlışsa “Türkiye’de Çevreye İlişkin Yasal ve Yönetmel Çerçeve” konusunu gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlışsa “Türkiye’de Çevreye İlişkin Yasal ve Yönetmel Çerçeve” konusunu gözden geçiriniz.
4. c	Yanıtınız yanlışsa “Çevre Konusundaki Toplumsal Eğilimler” konusunu gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlışsa “Türkiye’de Çevreye İlişkin Yasal ve Yönetmel Çerçeve” konusunu gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlışsa “Türkiye’de Çevre Hareketi” konusunu gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlışsa “Türkiye’de Çevreye İlişkin Yasal ve Yönetmel Çerçeve” konusunu gözden geçiriniz.
8. e	Yanıtınız yanlışsa “Çevre Konusundaki Toplumsal Eğilimler” konusunu gözden geçiriniz.
9. d	Yanıtınız yanlışsa “Türkiye’de Çevreye İlişkin Yasal ve Yönetmel Çerçeve” konusunu gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlışsa “Türkiye’de Çevre Hareketi” konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Türkiye’de toplumsal düzeyde çevresel duyarlılığın çok yüksek olmamasının başlıca nedeni, Türkiye’de toplumun henüz toplumsal ve ekonomik olarak gelişmekte olan ülke kategorisinde yer alması, dolayısıyla ekonomik kalkınma ve refahın yüksek bir toplumsal beklenti olarak ortaya çıkmasıdır. Bununla birlikte, çevresel sorunlar ve çevresel konularla ilgili olarak azımsanmayacak bir duyarlılık da söz konusudur. Bunun sonucunda bir yandan toplumsal düzeyde bir ekonomik kalkınma ve refah beklentisi söz konusu iken; diğer yandan, çevresel konular ve sorunlarla ilgili olarak bir farkındalık ve söz konusudur. Bu durum sonuç olarak toplumun ekonomik kaygılar ile çevresel kaygılar arasında bir ikilem ile karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Ancak son tahlilde bir karar vermeleri gerektiğinde, ekonomik kalkınma ve refah beklentileri, çevresel kaygı ya da farkındalıklarının önüne geçmektedir. Bir bakıma toplumda özellikle ekonomik olarak güçlü olmayan kesimler açısından, çevresel farkındalık ve kaygıya rağmen, çevresel faktörlerin göz ardı edilerek, ekonomik kalkınma ve refah talebinin baskın çıktığı ve sonuç olarak çevre-

sel farkındalığın göz ardı edildiği görülmektedir. Dolayısıyla çevresel farkındalığın özellikle kentsel düzeyde gerçek anlamda artması ve yaygınlaşması, bir bakıma belirli bir ekonomik refah düzeyine ulaştıktan sonra gündeme gelebilecektir denilebilir.

Sıra Sizde 2

Türkiye’de çevre toplum ilişkilerinin yapısı ve düzeyini açıklayan çok sayıda örnekten söz etmek mümkündür. Metin içinde Yatağan Termik Santrali ve Bergama Altın madeni örneklerinden söz edilmiştir. Buna göre 1980’li yılların başında üretime başlayan Yatağan Termik Santraline öncelikle tüm toplum kesimleri ekonomik gerekçelerle sahip çıkıp desteklemişlerdir. Ancak daha sonra çevresel etkileri ortaya çıkmaya başladığında bu kez farklı toplum kesimlerinin santralin etkileri konusunda farklı tavırlar takındıkları görülmektedir. Köylerde yaşayanlar olumsuz etkilere vurgu yaparken, santralde çalışanlar olumsuz etkileri göz ardı edebilmektedirler. Bergama Altın Madeni’nin kurulmasının söz konusu olduğu 1990’lı yıllarda, öncelikle yörede yaşayanlar tarafından çok yüksek düzeyde bir direnç gösterilmiştir. Ancak daha sonra maden işletilmeye başlandığında, önceki aşamalarda altının madenine karşı çok güçlü direnç gösterenlerin bir kısmı madende çalışmaya başlamış ve direnç oldukça zayıflamış hatta ortadan kalkma noktasına gelmiştir. Benzer durumlar, Afşin Elbistan Termik Santrali, Kütahya ve Uşak’daki altın ve gümüş madenleri gibi birçok örnekler için de söz konusudur. Hatta bazen çok ilginç olarak, çevreye zarar veren işletmelerin yöresinde yaşayan ancak işletmelerde çalışanlar ile çalışmayanlar arasında çıkar çatışmaları hatta fiziki anlamda çatışmalar gündeme gelebilmektedir. Bunun temel nedeni, çevre açısından risk oluşturan işletmelerde çalışan yoksul toplum kesimlerinin buralarda çalışmak zorunda olmalarıdır. Bu işletmelerde çalışanlar, çalıştıkları işletmelerin çevresel açıdan risk hatta tehdit oluşturduğunu bilmelerine rağmen, ekonomik nedenlerle bu işletmelerde çalışmak zorunda olduklarından dolayı, söz konusu işletmelerin taşıdığı çevresel riski görmezden gelmekte, hatta bu durumu karşıt görüşte olanlara karşı bazen çatışmaya girmek pahasına savunmak durumunda kalmaktadırlar. Bu durum Türkiye’de toplumun genel olarak çevresel konulardaki duyarlılıklarını açıklayan ve aslında son derece paradoksal ve trajik olan bir durumdur.

Sıra Sizde 3

Yukarıda yer alan açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, Türkiye’de toplumsal düzeyde çok yüksek bir çevresel duyarlılıktan söz etmek mümkün değildir. Bunun temel nedeni toplumsal düzeyde çevresel duyarlılık ile ekonomik kalkınma eğilimi arasında bir ikilem ile karşı kar-

şıya bulunulmasıdır. Bu bağlamda kentsel düzeyde çevresel duyarlılığının artması öncelikle ekonomik refah düzeyinin artması ile yakından ilgilidir. Başka bir deyimle, ekonomik refah düzeyinin artması ile birlikte, insanlar ekonomik refah talebi ile çevresel duyarlılık arasında bir tercihte bulunmak söz konusu olduğunda artık daha fazla ekonomik refaha gereksinim duymadıkları için, çevresel duyarlılık ile karar verebilecek ve hareket edebileceklerdir. Çevresel duyarlılık ile ekonomik refah ile arasında yukarıda açıklandığı gibi, genel bir hatları ile açıklanabilecek bir ilişki vardır. Ancak buna rağmen, çevresel süreçler konusunda daha fazla bilgi sahibi olanlar ve bu bilgiyi bilinç düzeyine yükseltmiş olanlar, başka bir deyimle bu bilgiyi içselleştirmiş olanlar, çevresel duyarlılık konusunda ekonomik refah düzeyinin yükselmesini beklemeden de daha duyarlı bir tavır alış içinde olabilmektedirler. Bundan dolayı çevresel konularda daha fazla duyarlı olmak bir ölçüde daha fazla bilgili olmak ile yakından ilgilidir. İşte çevre hareketinin de aslında temel amacı çevresel bilgiyi yaygınlaştırarak, bu konudaki farkındalığın artmasını sağlamaktır. Dolayısıyla çevresel duyarlılığın artması bir ölçüde çevre hareketine gösterilen desteğe ve sonuçta çevre hareketinin başarısına bağlıdır denilebilir.

Sıra Sizde 4

Daha önce de değinildiği gibi Türkiye'de çevre ile ilgili çok sayıda derneğin varlığından, dolayısıyla bir ölçüde yakın bir çevre hareketinin varlığından söz etmek mümkündür. Ancak bu çevre hareketinin çok yaygın bir toplumsal desteğe sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun temel nedeninin çevresel olguların toplumsal düzeyde, çok önemli ve öncelikli konular olarak değerlendirilmemesidir. Bununla birlikte çevresel sorunların giderek yaygınlaşması ve ağırlaşması ve çevresel risklerin daha ciddi ve tehdit edici boyutlara ulaşması ile birlikte çevre hareketinin de toplumsal destek anlamında giderek güçlendiğini belirtmek mümkündür. Doğal çevre ve ekosistem üzerinde çok ciddi risk ve tehditler oluşturmaları beklenen; özellikle dereler üzerinde kurulması planlanan Hidro Elektrik Santralleri, kömür ile çalışan Termik Santrallere ve Nükleer Enerji Santrallerine karşı çok ciddi toplumsal tepkilerin oluşmakta görülmektedir. Bu Toplumsal tepkiler de giderek yaygınlaşma eğiminde olan bir çevre hareketine dönüşmektedir. "Anadolu'yu Vermeyeceğiz" hareketi bunun en ilginç örneğidir. Bu örnekte de görüldüğü gibi Türkiye'de çevre hareketi, özellikle belli çevre sorunlarına bağlı olarak yaygınlaşma eğilimi gösteren bir yapıda ve giderek yaygınlaşma ve güçlenme eğilimindedir. Bununla birlikte geniş kitlelere ulaşması ve yaygın bir toplumsal destek kazanması halen çok fazal mümkün olamamıştır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Akdeniz, Nalan. (1993) "Çevre ve Enerji Politikaları," **Günümüzün Çevre Sorunları**, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayını, Ankara.
- Akdur, R. (2005). "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Koruma Politikaları" **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum**, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Ankara
- Albrecht, Don, ve diğ. (1982) "Measuring Environmental Concern: The New Environmental Paradigm Scale," **Journal of Environmental Education**, 13(3):39-43.
- Arcury, Thomas A (1990) "Environmental Attitude and Environmental Knowledge." **Human Organization**, 49(4):300-4.
- Arcury, Thomas A. and Timothy P. Johnson. (1987) "Public Environmental Knowledge: A Statewide Survey." **Journal of Environmental Education**, 18:31-37.
- Atasoy, Veysel. (1995) "Enerji ve Çevre," **Yeni Türkiye**, 5: (1):127-139.
- Aybar, Emine, Reyhan Saran, Hanife Fikret. (1986) **Türkiye IV. Enerji Kongresi: Türkiye'nin Bugünkü ve Gelecekteki Enerji Durumu**, Dünya Enerji Konferansı Türkiye Milli Komitesi Yayını, Ankara.
- Baykan, Barış Gençer. (2008) **Türkiye'de Çevre: Sorunlar, Aktörler ve Yeni Alanlar**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- Beck, Ulrich. (1992) **Risk Society: Toward a New Modernity**. Thousand Oaks, CA, Sage.
- Bedük, A. (1997). "Çevre Hakkı Ve Çevresel Yönetim Sürecine Vatandaşların Katılımı," **Çevre ve İnsan Dergisi** Sayı:33, Çevre Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Becker, Howard. (1967) "Whose Side Are We On?" **Social Problems**, 14:239-247.
- Berkes, Fikret, Mine Kışlalıoğlu. (1997) **Çevre ve Ekoloji**, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Boşgelmez, Ayşe. (1997) **Ekoloji-1**, İsvak Yayını, Ankara.
- Boztaş, D. (2006) **Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Toplumlarda Çevre Sorunları** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas
- Catton, William R. and Riley Dunlap. (1980) "A New Ecological Paradigm for Post-Exuberant Sociology." **American Behavioral Scientist**, 24(1):15-47.
- Catton, William R. (1982) **Overshoot: The Ecological Basis of Revolutionary Change**. University of Illinois Press, Urbana.
- Cluck, Rodney, Duane A. Gill, Ralph Brown, and Xiaohu Xu. (1997) **Attitudes Towards and Commitment to Environmentalism: A Multidimensional Conceptualization**. (Paper presented at the

- 60th meeting of the Rural Sociological Society, Toronto, Ontario, Canada, August, 1997)
- Çepel, N. (2006). **Erozyon, Doğa ve Çevre**. İstanbul: TEMA Yayınları No:51.
- Dunlap, Riley E. (1975) "The Impact of Political Orientation on Environmental Attitudes and Actions." **Environment and Behavior**. 7(4):428-453.
- Eriş, Metin. (1995) "Çevre Kirliliği Üzerine Düşünceler," **Yeni Türkiye** 5: (1):465-471.
- Erdoğan, İrfan, N. Ejder. (1997) **Çevre Sorunları (Nedenler-Çözümler)**, Doruk Yay. Ankara.
- Flavin, C. (1997) "The Legacy of Rio." **State of the World 1997**. Ed: Lester Brown, Christopher Flavin, and Hilary French. W. W. Norton & Company, NY.
- Forsyth, Graig J. (1996) "Society: The Interaction of People, Environment, and Technology." **Sociological Spectrum**. 16:339-345.
- Frank, David John. (1997) "Science, Nature, and the Globalization of the Environment, 1870-1990." **Social Forces**. 76(2):409-37.
- French, Hilary. (1997) "Learning from the Ozone Experience." Ed: L. Brown, C. Flavin, H. French. **State of the World 1997**. W. W. Norton & Company, New York.
- Giddens, Anthony. (1990) **The Consequences of Modernity**. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. (1991) **Modernity and Self-Identity in the Late Modern Age**. Cambridge: Polity Press.
- Goldblatt, David. (1996) **Social Theory and the Environment**. Westview Press.
- Gouldner, Alvin. (1962) "Anti-Minotaur: The Myth of a Value Free Sociology." **Social Problems**. 9:199-213.
- Günay, E. (2002). **Türkiye Çevre Sorunları**, İstanbul:Çantay Kitabevi.
- Günay, Eray. (1987) "Muğla Yatağan Santrali'nin Çevre Ormanlarına Verdiği Zararlar Hakkında Rapor," **Çevre ve Orman Dergisi**. Sayı:3.
- Hannigan, John A. (1995) **Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective**. Routledge, London and New York.
- Harper, Charles L. (1996) **Environment and Society: Human Perspectives on Environmental Issues**, Printice Hill, New Jersey.
- Hays, Samuel. (1987) **Beauty, Health, and Permanence: Environmental Politics in the United States, 1955-1985**. Cambridge University Press, Cambridge.
- Inglehart, Ronald. (1995) "Changing Values, Economic Development and Political Change, **International Social Science Journal**. 145(Sep.):379-403.
- Irwin, Alan. (1995) **Citizen Science: A Study of People, Experience, and Sustainable Development**. Routledge, London.
- Kolayoglu, Sevilay, Envare Ünseren. (1990) **Muğla Yatağan termik Santrali'nin Küllerinden Uranyum Kazanılması**, İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü, İstanbul.
- Kasapoğlu, M. Aytül, Mehmet Ecevit. (2002) "Attitudes and Behavior Toward the Environment: The Case of Lake Burdur in Turkey," **Environment and Behavior**, 34:3:363-377.
- Karpuzcu, Mehmet. (1991) **Çevre Kirlenmesi ve Kontrolü**, Boğaziçi Ün. Çevrebilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Kempton, Willett, James S. Boster, and Jennifer A. Hartley. (1995) **Environmental Values in American Culture**. The MIT Press, Cambridge, Massac.
- Keleş, Ruşen. (1997) **İnsan, Çevre Toplum**, İmge Kitapevi, Ankara.
- Keleş, Ruşen, Can Hamamcı. (1997) **Çevrebilim**, İmge Kitapevi, Ankara.
- Kuhn, T. (1970) **The Structure of Scientific Revolutions**. The University of Chicago Press, Chicago.
- Kısa, A. (2008) **Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Çevre Ve Ormanlık Politikalarındaki Yeri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kıyıcı, F.B. (2009). **Eğitim Fakülteleri İçin Genel Çevre Bilimi**. Ed. Vahdettin Sevinç, Ankara, Maya Akademi.
- Laska, S. B. (1993) "Environmental Sociology the State of the Discipline." **Social Forces**. 72(1):1-17.
- Lenski, Gerhard E. (1988) "Rethinking Macrosociological Theory." **American Sociological Review**. 53:163-171.
- Özdemir, Şevket. (1998) **Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık**, Palme Yayınları, Ankara.
- Özgür, Özcan. (1998) **Bitmeyen Kavga: Gökova**
- Özsevgeç, L. C. (2009). **Eğitim Fakülteleri İçin Genel Çevre Bilimi**. Ed. Vahdettin Sevinç, Ankara, Maya Akademi.
- Park, Chris C. (1987) **Acid Rain: Rhetoric and Reality**. Methuen, London and New York.
- Saltık, A. (1995). **Çağdaş Toplumlarda Gönüllü Kuruluşlarının Sosyo-Ekonomik Temelleri**, Gönüllü Kuruluşlar Konferansı (28-29 Mart 1995), Türkiye Çevre Vakfı, Ankara.
- Schutz, Alfred. (1963) "Concept and Theory Formation in the Social Sciences." **Philosophy of the Social Sciences**. Random House, New York.
- Tanay, Sıtkı, Uyar. (1997) "Elektrik Üretim Sistemlerinin Çevreye Etkileri," **Çevre ve İnsan**, Çevre Bakanlığı Yayın Organı, Sayı: (2)42-44.

- Tuna, Muammer. (1998) **Environmentalism: An Empirical Test of Multi-Effects on Environmental Attitudes in more and Less Developed Countries**, Unpublished Dissertation, Mississippi State University, USA.
- Tuna, Muammer. (2001) **Yatağan Termik Santralinin Çevresel ve Toplumsal Etkileri**,” Muğla Üniversitesi Yayını, Muğla.
- Tuna, Muammer. (2002) **Globalization of Environmentalism: World Environmentalism System**, Paper presented at the XV. World Congress of Sociology, Brisbane, Australia and published: <http://203.94.129.73/docs/p1702.rtf>
- Tuna, Muammer. (2006) **Türkiye’de Çevrecilik: Türkiye’de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler**, Nobel Yayın, Ankara.
- Tunçay, M. (2003). “Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar,” **Sivil Toplum Dergisi** Yıl: 1 Sayı: 1
- Uslu, T. (1986) **Türkiye’de Kömüre Dayalı Termik Santrallerin Çevreyi Olumsuz Etkileyen Faktörleri ve Yarattığı Çevre Sorunları**, Ankara.

İnternet Kaynakları

- (<http://www.cevre.org.tr/> Erişim Tarihi:13.05.2011)
- (<http://www.turcev.org.tr/home.php/> Erişim Tarihi:13.05.2011)
- (<http://www.cevko.org.tr/> Erişim Tarihi: 23.05.2011)
- (<http://www.tema.org.tr/> Erişim Tarihi: 13.05.2011)
- (<http://www.cevkor.org.tr/index.php?s=content&id=3> Erişim Tarihi: 13.05.2011) (<http://www.turme-pa.org.tr/> Erişim Tarihi: 13.05.2011)
- (<http://www.kirsalcenvre.org.tr> Erişim Tarihi: 13.05.2011)
- (<http://www.dogader.org> Erişim Tarihi: 13.05.2011)
- (<http://www.tudav.org> Erişim Tarihi: 13.05.2011)
- (<http://www.greenpeace.org> Erişim Tarihi: 13.05.2011)
- (<http://www.cekulvakfi.org.tr> Erişim Tarihi: 13.05.2011)
- (<http://www.wwf.org.tr/> Erişim Tarihi: 13.05.2011)
- (<http://www.dogadernegi.org/> Erişim Tarihi: 13.05.2011)
- (<http://www.kad.org.tr/> Erişim Tarihi:13.05.2011)
- (<http://www.ttdk.org.tr/> Erişim Tarihi:13.05.2011)
- (<http://www.dogcev.org/bagis.htm> Erişim Tarihi:13.05.2011)
- (<http://www.sad.org/> Erişim Tarihi:13.05.2011)
- (<http://www.tdf.org.tr/> Erişim Tarihi: 14.05.2011)
- (<http://www.yesiller.org/> Erişim Tarihi: 14.05.2011)

EK

Çevrenin korunması ve yönetilmesi hususunda tespit edilebilen kanunlar, yönetmelikler.

Belediye Kanunu, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, Biyogüvenlik Kanunu, Boğaziçi Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Çevre Kanunu, Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun, Deniz Çev-

resinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun, Devlet Meteoroloji İşleri Kanunu, Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun, Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Enerji Verimliliği Kanunu, Gecekondu Kanunu, Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, Hayvan Islahı Kanunu, Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu, Hayvanları Koruma Kanunu, Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun, İl Özel İdaresi Kanunu, İmar Kanunu, İskân Kanunu, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu, Kadastro Kanunu, Kara Avcılığı Kanunu, Karasuları Kanunu, Karayolları Trafik Kanunu, Kıyı Kanunu, Köy Kanunu, Köye Yönelik Hizmetler Hakkında Kanun, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Limanlar Kanunu, Maden Kanunu, Maden Kanununda Değişiklik Yapılmasına ve Tuz Kanununun Yürürlükten Kaldırılmasına İlişkin Kanun, Mera Kanunu, Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun, Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Mühendislik ve Mimarlık Hakkında Kanun, Nükleer Güç Santrallerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışına İlişkin Kanun, Organik Tarım Kanunu, Orman Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Khk’nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, Orman Kanunu, Petrol Kir. Doğ. Zar. Uls. Sözl. Katılma ve Fonun Kur. İle İlgili Uluslar Arası Sözl. Kat. Uygun Bul. Dair Kanunda Değ. Yap. Hk. Kanun, Petrolün Boru Hatları İle Transit Geçişine Dair Kanun, Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Su Ürünleri Kanunu, Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Kanun, Turizmi Teşvik Kanunu, Türk Medenî Kanunu, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu, Uçucu Maddelerin Zararlarından İnsan Sağlığının Korunmasına Dair Kanun, Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu, Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun, Yeraltı Suları Hakkında Kanun, Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu.

5

Amaçlarımız

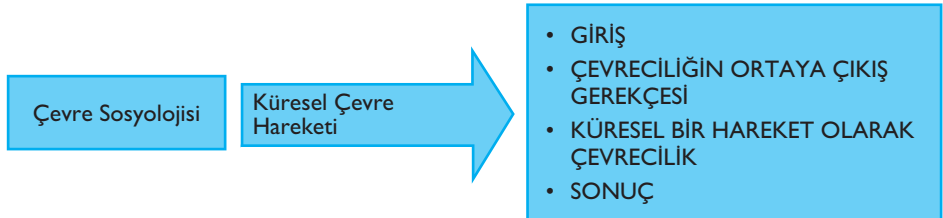
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Çevreciliğin ortaya çıkış gerekçelerini açıklayabilecek,
- Çevreciliğin ne olduğunu tanımlayabilecek,
- Küreselleşme ve çevre arasındaki ilişkiyi değerlendirebilecek,
- Küresel çevre hareketini çözümleyebilecek,
- Uluslararası Greenpeace hareketini değerlendirebilecek,
- Yeşiller Partisini ve Yeşiller hareketini değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Çevrecilik
- Küreselleşme
- Küresel çevreci hareket
- Greenpeace international
- Yeşiller Partisi
- Yeşiller hareketi

İçindekiler

Küresel Çevre Hareketi

GİRİŞ

Bu ünite, çevre olgusunun toplumsal bir olgu olarak ortaya çıkışı ve gelişimi süreci bağlamında, çevreciliğin bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkışı, gelişimi ve küreselleşmesi süreci ele alınmıştır. Önceki ünitelerde, tarihsel süreçte her toplumun, üretim biçimi ve kurumsal yapısı ile yakından ilgili olan bir çevre ile ilişkiler süreci yarattığına değinilmiştir. Bu ilişkinin, söz konusu toplumun egemen toplumsal paradigması tarafından tanımlandığı, desteklendiği ve meşrulaştırıldığı görülmektedir. Çevresel sorunlara karşı bir toplumsal tepki olarak ortaya çıkmış olan çevreci hareket, farklı toplumlarda farklı biçimlerde yapılanmıştır. Bu anlamda çevreci hareket öncelikle batılı endüstriyel toplumlarda, endüstrileşme sonucunda, çevresel sorunların farkına varılmaya başlanması bağlamında ortaya çıkmıştır. Çevreciliğin ve çevreci hareketin batı dışı toplumlara yayılması ise endüstrileşmenin batı dışı toplumlara yayılması ile birlikte gene endüstrileşme sonucunda ortaya çıkan çevresel sorunların farkına varılmaya başlanması ile birlikte olmuştur. Çevrecilik ve çevre hareketinin ortaya çıkışını tarihsel olarak ele almak gerekmektedir. Bu anlamda, batılı toplumlarda çevreciliğin, doğal güzelliklere karşı duyarlılık, doğal kaynakların korunması ve çevresel sorunlara karşı tepki hareketi olarak XIX. yüzyıl sonlarında, batı dışı toplumlarda ise daha çok çevresel sorunlara karşı duyulan tepki olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle de 1970'lerde ve 1980'lerde ortaya çıkmaya başladığını ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda bu ünite, çevrecilik ve çevreci hareketin ortaya çıkışı ve gelişim koşulları, küreselleşmesi, farklı biçimleri ve küresel çevre hareketinin sembolü olan bazı küresel çevre hareketleri ele alınmıştır.

ÇEVRECİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞ GEREKÇESİ

Çevreciliğin ortaya çıkış gerekçelerini açıklamak.

Daha önceki ünitelerde de değinildiği gibi çevrecilik, bir anlamda endüstriyel toplumdaki yoğun endüstrileşme sonucunda ortaya çıkan, yoğun çevresel sorunlara karşı gösterilen bir toplumsal tepki olarak ortaya çıkmıştır denilebilir. Çevresel sorunların ortaya çıkışı, yaygınlık kazanması ve toplumsal düzeyde etkilerinin görülmeye başlanması büyük ölçüde endüstrileşme ile birlikte olmuştur. Çevresel so-

Çevreci hareket, XIX. yüzyılda ortaya çıkan ve XX. yüzyılda yoğunlaşan çevre sorunlarına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

runların yoğunluk kazanması, özellikle kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların endüstriyel yakıt ve konutlarda ısınma ve soğutma amacıyla kullanılması ile birlikte gerçekleşmiştir. Ancak söz konusu çevresel sorunların toplumsal düzeyde ve yönetim düzeyinde çok fazla farkına varılmamış ve bu sorunlar önceleri teknik boyutta dahi kabul görmemiştir. Buna karşın doğal değerlere karşı duyarlılığı daha yüksek olanlar, söz konusu çevresel sorunları dile getirmekten ve çevresel sorunlara ilişkin bilgileri paylaşmaktan geri durmamışlar, ısrarla çevresel sorunlar ile endüstriyel süreçler arasındaki ilişkileri vurgulamışlardır. Diğer yandan daha çok üst sınıftan olan ve doğal değerlere karşı duyarlılıkları yüksek olanlar; doğa, doğal güzellikler ve doğal güzelliklerden zevk alınması temaları üzerinde durarak, doğal çevreye karşı bir duyarlılık oluşturmaya çalışmışlardır. İşte yukarıda sözü edilen iki grup, XIX. yüzyıl sonlarında ABD ve Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmış olan çevresel duyarlılığın ve daha sonraları ortaya çıkacak olan modern çevreci hareketin ilk öncülerinden sayılırlar.

Endüstrileşme ile çevresel sorunların ortaya çıkışı arasında nasıl yakın bir ilişki varsa; endüstrileşme, çevresel sorunların ortaya çıkışı ve çevreci hareketin ortaya çıkışı arasında da yakın bir ilişki vardır. Bu bağlamda, endüstriyel toplumda çevreci hareketin ortaya çıkışını sağlayan koşulların tarihsel arka planına bakmak gerekir. Çevre-toplum ilişkilerinin tarihsel arka planına bakıldığında, öncelikle doğal çevrenin insanoğlu tarafından sömürülmesinin endüstriyel toplumda en üst düzeye çıktığı görülür. Buna karşın insan çevre ilişkileri açısından daha geriye gidildiğinde, avcı-toplayıcı toplumlarda, insan ile doğal çevresi arasında doğrudan bir ilişki olup, insanoğlu doğal çevrenin adeta bir parçasıdır ve insan ile insan arasında ve insan ile doğa arasında sömürüye dayalı olmayan, karşılıklı bir ilişki vardır. Zamanla insan ile doğal çevresi arasındaki ilişki biçimi değişmiş; insanlar arasında ve insan ile doğal çevresi arasındaki ilk sömürü ilişkisi tarımcı toplumlarda ortaya çıkmıştır. İnsan ve doğal çevresi arasındaki doğrudan ve karşılıklı ilişki, dolaylı ve domine edici bir ilişkiye dönüşmüş ve toplum doğal çevre üzerinde egemenlik kurmaya başlamıştır. Tarımcı toplumların ileri aşamalarında, yaygın ve yoğun tarımsal üretim, doğal şartların yanı sıra, toprak ve suyun yapısının değişmesine ve ormanların tarım alanlarına dönüşmesine yol açmıştır. Bununla birlikte toplumsal sömürü ve eşitsizlik de ortaya çıkmaya başlamış, toprak aristokrasisi artı ürüne el koymuş ve doğal güzelliklerden yararlanmış, üretici köylüler ise yoksulluk ve sefalet içinde yaşamak zorunda kalmıştır. En son olarak doğal çevre ile toplum arasındaki ilişki endüstriyel toplumda tamamen kopma noktasına gelmiştir. Doğal çevrenin kontrolü ve doğal kaynakların sömürülmesi endüstriyel üretim için zorunluluk olarak kabul edilmiştir. Burjuvazi tarafından toplanan endüstriyel üretimden kaynaklanan artı değer müthiş biçimde artmıştır (Lenski, 1966; Harper, 1996). Endüstriyel toplumda, insanın insan tarafından sömürülmesi ve doğanın insan tarafından sömürülmesi en üst düzeye ulaşmıştır. Endüstriyel toplumun Egemen Toplumsal Paradigması ve bilim, eğitim, ahlak ve politika gibi temel toplumsal kurumları doğanın ve doğal kaynakların sömürülmesinin meşruiyet temellerini oluşturan kurumlara dönüşmüştür.

Bu genel tarihsel ele alış, doğanın insan tarafından sömürülmesi ile insanın insan tarafından sömürülmesi arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir; doğanın daha yüksek oranda sömürülmesi, insanların da daha yüksek oranda sömürülmesi ile yakından ilgilidir. Bunun ötesinde doğanın manipüle edilmesi ve sömürülmesinin endüstriyel toplumda en üst düzeye ulaştığı açıktır. Bu tarihsel değerlendirmenin gösterdiği gibi, en üst düzeye ulaşmış olan insanın insan tarafından ve do-

ğanın insan tarafından sömürülmesi veya toplumsal yaşantıdaki derin kriz, toplumsal tarihte yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmektedir. Post-modernizm olarak da adlandırılan bu yeni dönem aynı zamanda kriz dönemi olarak da adlandırılır. Daha önceki ünitelerde ayrıntılı olarak tartışıldığı gibi, bu krize siyasal ve toplumsal anlamda kapitalizmin meşruiyet krizi denmiştir (Habermas, 1968; Lenski, 1966; Khun, 1970; Harper, 1996). Bunun yanında Beck (1992), Eder (1996), Giddens (1990, 1991) ve Inglehart (1995) gibi bazı düşünürler söz konusu krizin çevresel boyutunu da çevresel kriz olarak adlandırmışlardır. Çevresel değerlerin dikkate alınması bu yeni dönemin önemli bir özelliğidir. Postmodernizm çağının çevresel temeli “doğaya dönüş olgusu” olarak özetlenebilir ve çevre hareketi ya da çevrecilik de bir anlamda işte bu çevresel kriz noktasında ortaya çıkmıştır denilebilir.

Postmodernizm düşüncesi temel olarak, modernleşme düşüncesi ve endüstrileşmenin, insan ile doğal çevresi arasındaki doğal ilişkiyi tamamen yok ederek; insan ile doğal çevresi arasında insan merkezli ve sömürücü bir ilişki ve düşünce sistemi yarattığını savunur. Bu bağlamda ozon tabakasındaki incelmeye, sera etkisi sonucu oluşan küresel ısınma, biyolojik çeşitliliğin azalması, nükleer risk gibi çevre sorunları endüstrileşme ve modernleşmenin doğrudan sonuçları olarak değerlendirilmelidir. Postmodernizm, insan ile doğal çevre arasında bir sömürü ilişkisi yerine bütüncül ve saygıya dayalı bir ilişki önerir. Postmodern düşünce, postmodern şartların gerçek bir çevreci düşünce ile birlikte modernite düşüncesine gerçek bir alternatif oluşturabileceğini öne sürer. Postmodernizm, toplumun yeni bir çağın eşliğinde olduğunu ve çevresel sorunların ve çevresel değerlerin bu yeni çağın en önemli özelliklerinden birini oluşturduğunu öne sürer. Bu bağlamda çevreci düşünce, postmodernizm gibi endüstriyel toplumun ETP’na karşı bir alternatif oluşturur (Yearly, 1994, 1996; Szerszysk, 1996; Dunlap ve Catton, 1978, 1984, 1992).

Çevresel kriz, endüstrileşme ve teknolojinin sonucunda ortaya çıkan çevresel sorunların yeni teknolojiler kullanılarak çözülememesi, hatta yeni teknolojilerin çevresel sorunları daha da içinden çıkılmaz hale getirmesini ifade eder.

Çevrecilik modern endüstriyel toplumun egemen toplumsal paradigmasına karşı bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır.

Çevrecilik, modern endüstriyel toplumun egemen toplumsal paradigmasına karşı nasıl ve niçin bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır, tartışınız.

Çevreciliğin ne olduğunu tanımlamak.

Çevreciliğin endüstriyel toplumun Egemen Toplumsal Paradigmasına karşı bir alternatif olarak ortaya çıktığına daha önce değinilmişti. Bu anlamda çevrecilik, çevreci eylemi, çevreci hareketleri, çevre politikalarını ve çevreci tutumları içerir. Böyle geniş bir anlamda değerlendirilebilecek olan çevrecilik hem bir eylem biçimidir, hem de bir ideolojidir. “Bir ideoloji olarak çevrecilik insanın doğa ile olan ilişkilerini değiştirme olasılığını kapsayan bir inanç sistemidir” diye tanımlanır (Harper, 1996:293). Bu tanıma göre çevreciliğin çevreci inançları tutumları ve eğilimleri kapsadığı görülmektedir. Bir ideoloji olarak çevrecilik, aynı zamanda toplumun çevre ile olan ilişkilerinin nasıl olduğuna ve doğayı nasıl algıladığına ilişkin bir kavramsallaştırmadır. Bir paradigma olarak çevrecilik, çevre ve toplum ilişkileri hakkında tümenden farklı bir düşüncüdür. Endüstriyel toplumda çevrecilik ise doğal çevrenin toplum tarafından korunmasını; doğal çevre içinde, fiziksel ve ruhsal olarak sağlıklı ve esenlikli bir yaşantıyı ifade eder. Modern çevrecilik ise doğal çevre ile bütüncül bir yaşam biçimini ifade etmektedir (Kempton ve diğ., 1995).

Tarihsel süreçte, bir toplumsal hareket ve politik ideoloji olarak çevrecilik, insan merkezlikten doğa merkezliğe doğru evrimsel bir değişim göstermiştir. Çevrecilik ilk ortaya çıktığı dönemde insan merkezli (*anthropocentric*) bir içeriğe sahipti. Bu anlamıyla çevrecilik, doğal çevrenin sonuç olarak insan mutluluğu ve re-

fahı için araçsallık taşıdığını kabul eder. Başka bir deyimle, doğal çevre nihai olarak insan refahı ve mutluluğu için vardır ve anlamlıdır. Buna karşın doğa merkezli çevrecilik (*ecocentrism*) ise doğanın, insan varlığı ve refahından bağımsız olarak kendi başına bir varlık alanı olduğunu ve dolayısıyla, varolma hakkı olduğunu kabul eder. Bu bağlamda, “doğal kaynakların korunması”, “insan refahının ekolojisi”, “korumacılık”, “hayvan özgürlüğü” ve “doğa merkezcilik” temel çevreci akımlardandır (Eckersley, 1992:34). İnsan refahının ekolojisi hareketi, insan için daha temiz ve hoşlanılabilir bir çevreyi yaratma çabasının ifadesidir. Doğal kaynakların korunması hareketi de sürdürülebilir fayda ve kalkınmanın en çoklaştırılmasını ve daha temiz bir çevreyi ifade eder. Bundan dolayı söz konusu iki çevreci hareket de insan merkezlidir. Korumacı hareket insan refahı için doğal çevrenin korunmasını hedefler. Bu üç akıma göre, doğal çevre sadece insan refahı için araçsal bir öneme sahiptir. Dolayısıyla söz konusu çevreci hareketler endüstriyel toplumun ETP’sının insanı üstün gören temel varsayımlarını benimsemişlerdir. Ancak gerçekte doğal çevre kendi varlığı için değerlidir (Eckersley, 1992:42; Naess, 1995).

Hayvan özgürlüğü hareketi ve doğa merkezcilik hareketi insan merkezli çevreci hareketler değildirler. Hayvan özgürlüğü hareketi, hayvanların, yaşam hakları açısından insanlarla eşit değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bunun ötesinde doğa merkezcilik, insanlar ile tüm insan olmayanların eşit değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Doğa merkezcilik doğal çevrenin korunmasının sadece insanın refahı ve mutluluğu için değil tüm insan olmayanların da varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olduğunu savunur. Doğa merkezcilik, doğal çevrenin tüm insanlar ve insan olmayanlar ile birlikte bütünsel bir yaşam alanı oluşturduğunu ifade eder. Doğa merkezci çevrecilik, “derin ekoloji” olarak da adlandırılır. “Derin ekoloji” terimi ilk kez Norveçli felsefeci Arne Naess (1991) tarafından kullanılmıştır. Derin ekoloji bakış açısı, doğa merkezcilik gibi doğa ile bütüncül bir yaşam biçimini savunur. Derin ekoloji akımı “gölge” çevrecilik akımlarını insan merkezli oldukları için eleştirir. Gölge çevreci hareketler eleştirel olmayan bir çevrecilik konumunu tercih ederler; bu hareketler çevreciliği sadece bir dış görüntü objesi olarak taşıyarak, gerçekte ETP’nin dolaylı bir meşrulaştırmasını sağlamak amacındadırlar. Gölge çevreci hareketler doğal kaynakların azalmasına ve kirliliğe karşıdırlar. Bu hareketlerin temel amacı gelişmiş ülkelerdeki insanlar için daha iyi yaşam ve refah koşullarının yaratılmasını sağlamak başka bir deyişle var olan statükonun sürdürülmesidir (Naess, 1991:243).

Çevrecilik, özellikle ABD’de çevreciliğin insan merkezli formu olan doğal kaynakların korunması hareketi olarak ortaya çıkmış ve daha sonraları doğa merkezçiliğe doğru bir evrim göstermiştir. Batı toplumlarında modern çevrecilik, toplumun bir çevresel kriz içinde olduğunu ve çevreciliğin bu krizden bir çıkış yolu oluşturabileceğini sembolize eder. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ise çevresel olgular karşısında bir ikilem ile karşı karşıyadırlar. Bu toplumlar bir yanda çevresel duyarlılık ve çevresel faktörler, diğer yanda ekonomik kalkınma, büyüme ve toplumsal refah talebi ile karşı karşıyadırlar. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde ve toplumlarda çevresel faktörler, birinci dereceden önemli faktörler olarak değerlendirilmezler. Bundan dolayı gelişmekte olan ülkelerde genellikle güçlü ve toplumsal desteği olan bir çevre hareketinin gelişmesinin oldukça zor olduğu değerlendirilebilir.

Modernleşme ve endüstrileşme süreci ile çevresel sorunlar arasında yakın bir ilişki olduğuna daha önceki ünitelerde de değinilmişti. Bu bağlamda, modernleşme düşüncesi ve bu düşünceye bağlı olarak oluşan klasik modernleşme, kirlenici en-

Ekolojik modernleşme, ekonomik ilkelerin, ekolojik ilkeleri temel kriter olarak benimsemesini ifade eder.

düstriler, çevresel faktörler ile ekonomik faktörlerin birbiriyle çatıştığını göstermiştir. Bu çatışma bağlamında klasik modernleşme düşüncesi, çevresel faktörlerin insan mutluluğu ve refahı için göz ardı edilebileceğini öngörür. Modern endüstriyel toplumun ileri aşamalarında ortaya çıkmış olan ekolojik modernleşme düşüncesi ise çevresel faktörler ile ekonomik ve toplumsal refah talebini bağdaştırma eğiliminde olup, ekonomik ilkelerin bir ölçüde ekolojik ilkelere göre belirlenmesi gerektiğini ortaya koyar. Ekolojik modernleşme düşüncesi, özellikle Hollanda, İskandinav ülkeleri, Almanya, Kanada, Avusturalya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde oldukça yoğun bir şekilde tartışılmakta ve kısmen uygulanma olanağı da bulabilmektedir.

Bununla birlikte, küresel ekonomik sistemin bir sonucu olarak çevresel sorunlar ve çevrecilik ulusal sınırları aşmıştır. Bu aşama, çevresel sorunların ve çevreciliğin küreselleşmesi aşamasıdır. Küreselleşme aşaması her toplumun küresel çevresel sorunlardan farklı biçimlerde etkilendiğini ve her toplumun kendine özgü farklı çevrecilik biçimleri oluşturduğunu ifade eder. Çevresel eğilimler de çevreciliğin bir parçası olarak toplumdan topluma farklılıklar gösterir. Çevresel olgular, yerel, ulusal ve küresel boyutta giderek artan ölçüde etkisini arttırmakta ve kamuoyunun gündemini işgal ederek toplumsallaşmaktadır (Tuna, 2010).

KÜRESEL BİR HAREKET OLARAK ÇEVRECİLİK

Küreselleşme ve çevre arasındaki ilişkiyi değerlendirmek.

Küresel çevre hareketini çözümlemek.

Küresel çevreci hareketin genel karakterine bakıldığında öncelikle çevreci örgütlenmenin, çok sıkı bir bürokratik, merkezi ve hiyerarşik bir örgütlenme yapısında olmayıp, daha çok “gevşek” denilebilecek bir örgütlenme yapısında olduğu görülür. Buna göre çevre hareketi içinde yer alanlar, gönüllülük ilkesine göre, hareket içinde yer alırlar; hatta çoğunlukla hareket bir çevre sorunu ortaya çıktığında, bu soruna dikkat çekmek için bir araya gelir ve sorun gündemden düştüğünde de dağılır. Çevreci hareketin üyeleri arasında çoğunlukla siyasi görüş açısından benzerlikler görülmekle birlikte, siyasi görüş birlikteliği çevreci hareket için bir zorunluluk değildir. Çevreci ilkeleri benimsemiş olmak, bir çevreci hareket içinde yer almak için yeterli olabilir. Bununla birlikte çevreci hareket genellikle, özgürlükler temeline dayalı olarak örgütlenir. Bu bağlamda, daha çok siyasi, toplumsal ve etnik olarak azınlıkta olanların siyasi ve toplumsal ve cinsel haklarını da savunabilir. Bu durum, yani çevreci hareketin örgütlenme yapısı ve ilkeleri, ona çok sıkı ve bürokratik olmayan hatta “gevşek” denilebilecek yapı karakterini verir.

Çevreci hareketin farklı ülkelerde nasıl bir yapı ve biçim aldığına kısaca değinilecek olursa, çevreci hareketin öncelikle batılı ülkelerde, doğal güzelliklerden zevk alınması ve doğal kaynakların insan kullanımı için korunması anlamında doğal çevrenin korunması hareketi olarak ortaya çıkmış olduğu görülür. Bununla birlikte çevreci hareket giderek, endüstrileşme sonucunda ortaya çıkmış olan çevresel sorunlara dikkat çekmek ve bu anlamda bir tepki ortaya koymak gibi içerik kazanmaya başlamıştır. Ancak çevreci hareket günümüzde geldiği aşamada farklı ülkelerde farklı yapı ve nitelikler göstermektedir. ABD’de çevreci hareket genellikle

Çevre hareketi ABD'de belirli bir çevre sorunu ortaya çıktığında, bu sorunu gündemde tutmak amacıyla bir araya gelen ve bu sorun gündemden düştüğünde dağılan ve politik olmayan niteliktedir. Buna karşın, Avrupa'da politik bir hareket ve görece güçlü ve etkili bir siyasal parti şeklinde örgütlenmiştir.

case oriented denilen bir yapıdadır. Bunun anlamı, çevreci hareketi oluşturanlar bir çevre sorunu ortaya çıktığında, söz konusu sorunu gündeme getirmek ve olası çözüm yollarını bulmak amacıyla bir araya gelir ve söz konusu çevre sorunu gündemden düştüğünde, başka bir çevre sorunu ortaya çıkıncaya kadar dağılırlar. Aralarında politik bir işbirliği ağı yoktur, bir politik partide örgütlenmiş değillerdir. Bununla birlikte ABD'de çevresel duyarlılığı daha yüksek olanların genellikle Demokrat Partiyi destekledikleri bilinmektedir. Dolayısıyla ABD'de çevre hareketi politik bir karakter taşımaz.

Buna karşın çevre hareketi Avrupa'da daha çok politik bir hareket niteliğindedir. Avrupa ülkelerinin hemen hemen hepsinde Yeşiller Partisi adıyla örgütlenmiş olan siyasal partiler vardır ve çevreci hareket bu partiler çevresinde, siyasal hareket olarak örgütlenmiştir. Gene Avrupa ülkelerinin çoğunda Yeşiller Partisi kitle partisi niteliği taşıyan, parlamentoda temsil edilen ve dolayısıyla ülkenin politik yapısı üzerinde görece güçlü ve etkili olan partilerdir. Hatta Almanya gibi ülkelerde, Yeşiller Partisi koalisyon ortağı olarak iktidar yapısı içinde yer alarak, ülkenin politik yönetimi üzerinde doğrudan etkili olabilmektedirler. Yeşiller Partisinin de etkisiyle Almanya, güneş ve rüzgar gibi alternatif enerji kaynaklarının oldukça geliştiği ve yeni nükleer enerji yatırımlarının yapılmadığı ve giderek nükleer enerjinin tamamen ortadan kaldırılacağı bir enerji kullanım yapısına doğru ilerlemektedir. Almanya'ya benzer bir şekilde, çevreci hareket birçok Avrupa ülkesinde ve Avrupa Birliği düzeyinde de Yeşiller Partisi adıyla örgütlenmiştir ve Avrupa Parlamentosunda diğer siyasi grupların yanı sıra Yeşiller Grubu da bir siyasi grup olarak temsil edilmektedir. Sonuçta Avrupa'da Yeşiller Partisi oldukça örgütlü bir şekilde siyasi arenada yer alarak, çevre politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında oldukça etkili ve hatta başarılı olmuştur denilebilir. Bu da küresel çevreci hareketin başarısı açısından dikkate değer bir nitelik taşımaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki çevreci harekete bakıldığında ise, bu ülkelerde çevresel faktörler öncelikli faktörler olarak değerlendirilmediğinden, çevreci hareket bu ülkelerde oldukça zayıf ve etkisiz bir konumdadır. Bir önceki üniteye Türkiye'nin çevresel konumu tartışılırken ayrıntılı olarak ve bu üniteye daha önce değinildiği gibi, gelişmekte olan ülkeler çevresel faktörler ile gelişme ve kalkınma faktörleri arasında bir ikilem ile karşı karşıya bulunmaktadır. Ancak nihai bir karar almak gerektiğinde çoğunlukla, ekonomik kalkınmaya ilişkin faktörlere, çevresel faktörleri feda edebilmektedirler. Dolayısıyla bu ülkelerde çevresel hareket kitlesel desteğe sahip ve etkili bir harekete dönüşmemiştir. Bununla birlikte özellikle vahşi yaşam içinde, doğa ile iç içe yaşayanlar, yaşadıkları yörelere herhangi bir kirlenici endüstriyel faaliyet gerçekleştirileceğinde buna karşı çok sert tepki göstermekte ancak bu tepkiler de çoğunlukla geniş kamuoyu ve yönetim tarafından çok da dikkate alınmamaktadır.

Bu ünitenin önceki bölümünde, endüstrileşme bağlamında çevreciliğin ortaya çıkışı ele alınmıştı. Bu bölümde ise küresel çevreci hareket, bu hareketi temsil eden bazı sembol örgütlenmeler ve bu örgütlenmelerin çalışmaları ele alınmıştır. Bu bağlamda ele alınması söz konusu olan iki en önemli küresel çevreci örgütlenme Greenpeace ve genellikle "yeşiller" olarak adlandırılan çevreci politik hareketlerdir. Her iki çevreci hareket bir önceki üniteye, Türkiye'deki çevreci hareketler bağlamında ele alınmıştı. Ancak bu üniteye söz konusu çevreci hareketler, küresel bağlamda ele alınacaktır. Bu bağlamda küreselleşme ile çevre hareketi arasındaki bağlantıya kısaca değinmek gerekmektedir. Dünyadaki egemen ekonomik-politik sistem olan kapitalizm, XX. yüzyılın son çeyreğinde, ulusal siyasal sınırları da bir

Küresel çevreci hareketin iki önemli temsilcisi, Greenpeace ve Yeşiller Hareketidir. Her iki çevreci harekette aslen anti nükleer hareketler olarak ortaya çıkmıştır.

ölçüde aşarak ya da anlamsızlaştırarak küresel bir aşamaya ulaşmıştır. Artık tek tek uluslar, ulusal ekonomiler ya da ulusal sınırların ötesinde, çok uluslu şirketler ve çok uluslu hatta uluslar üstü örgütlenmelerden söz edilmektedir. Dünya ekonomik ve hatta politik sistemi giderek ulusal sınırları aşarak ya da adeta anlamsız hale getirerek önce bölgeselleşmekte ve giderek tek ve bütünsel bir ekonomik sisteme doğru gitmektedir. Dünya ekonomik sisteminde görülen bu duruma kısaca **küreselleşme** denmektedir. Daha önceki ünitelerde de kısmen değinilen, dünya sisteminin küreselleşmesi münhasıran bu ünitenin konusu değildir. Dolayısıyla bu ünite de küreselleşme tartışmasının daha fazla ayrıntısına girilmeyecektir. Ancak burada değinilmek istenilen aslen, dünya ekonomik sisteminin küreselleşmesi ile birlikte, bu sistemin yarattığı çevresel etkilerin de hızla küreselleşmiş olduğudur. Üçüncü ünite de ayrıntılı olarak tartışılan küresel çevresel sorunlardan en bilinen ve etkili olanları, küresel ısınma ve küresel iklim değişikliği ve bunun sonucu oluşan etkiler, ozon tabakasındaki incelme ve bunun etkileri, ormansızlaşma, çölleşme, kuraklık, nükleer risk ve tehdit olarak sayılabilir.

Küreselleşme aslen ekonomik bir kavram olup, dünya ekonomisinin giderek ulusal sınırları aşarak ya da bir ölçüde anlamsızlaştırarak, önce bölgesel daha sonra da giderek tek biçim küresel bir yapıya bürünmesini ifade etmektedir.

Ekonomik sistemin küreselleşmesi ile çevresel sorunların ve çevreciliğin küreselleşmesi arasındaki ilişkiler üzerinde düşününüz.

İşte yukarıda değinilen küresel çevresel sorunlara karşı gösterilen tepkiler de küreselleşmiş ve bunun sonucunda küresel çevreci hareket ortaya çıkmıştır. Küresel çevresel sorunlara karşı en bilinen iki örgütlenme, *Greenpeace* (yeşilbarış) ve Yeşiller Hareketidir. Dolayısıyla bu ünite de bu iki küresel çevre örgütünün ortaya çıkışı ve yerel, bölgesel ve küresel düzeydeki çalışmaları örgütlenmeleri ve küresel düzeydeki mücadeleleri ele alınmıştır. Bu bağlamda özellikle adeta yaşamları *Greenpeace* hareketi ile özdeş olan bu hareketin kurucuları ya da öncülerinin yaşamları ve çevre hareketine katkıları üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Uluslararası Greenpeace hareketini değerlendirmek.

Greenpeace

Greenpeace hareketinin ortaya çıkışına ilişkin olarak değişik tartışmalar olmakla birlikte, hareketin 1970'li yılların başında Kanada'da ortaya çıktığı genellikle kabul edilen bir görüştür. Bu hareketin ortaya çıkışına ilişkin olarak en bilinen olay ise, bu hareketin 15 Eylül 1971'de ABD'nin, Kanada ABD sınırında yer alan Aleuti-ans'daki Amchitka adasında gerçekleştirmek istediği ikinci nükleer denemeye karşı bir protesto hareketi olarak ortaya çıkmış olduğudur. Bu bağlamda *Greenpeace* hareketi aslen anti-nükleer bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Amchitka'daki nükleer denemeye karşı protesto hareketini organize eden ve gerçekleştirenler bir ölçüde hareketin kurucuları olarak kabul edilirler. Bu kişiler Dorothy ve Irving Stowe, Marie ve Jim Bohlen, Ben ve Dorothy Metcalfe ve Bob Hunter'dır. Bu kişiler kendilerini destekleyen diğer birkaç kişi ile birlikte, Kaptan John Cormack'ın kullandığı tekneyi kiralayarak; ABD'nin, Amchitka adasında gerçekleştirmek istediği nükleer denemeyi durdurmak için adaya hareket etmişler ve bunun sonucunda Amerikan hükümeti denemeyi iptal ettiğini açıklamak zorunda kalmıştır. Bu *Greenpeace*'in basit bir balıkçı teknesi ile dünyanın en büyük ordusuna karşı kazanmış olduğu bir zafer olarak tarihe geçmiş ve bir anlamda *Greenpeace*'in adını du-

Küreselleşme aslen ekonomik bir kavram olmasına rağmen; ekonomik, toplumsal, kültürel ve çevresel boyutları da vardır. Toplumsal anlamda, ulusallıkla çerçevelenmiş toplumların ötesinde, artık küresel bir toplumdaki söz edilmektedir. Kültürel anlamda tüm dünyadaki toplumların tükettiği ortak kültürel değerlerden söz edilmektedir. (Dünyanın her yerinde aynı film, aynı kitap, aynı moda aynı anda popüler olmakta ve aynı anda popülerliğini yitirebilmektedir.) Çevresel sorunların küreselleşmesi özellikle de küresel ısınma ile birlikte, doğal çevrenin (dünyanın) aslında tek ve ulusal sınırlarla bölünemez bir küre olduğunun farkına varılmıştır.

yuran, bir kuruluş manifestosu olmuştur. *Greenpeace* daha sonra dünyanın çeşitli yerlerindeki nükleer denemelere karşı benzer eylemlerde bulunarak uluslararası düzeyde de bilinirliğini arttırmıştır. *Greenpeace* hareketinin örgütlenme yapısını ve temel işleyişini de belirleyen temel ilkeleri aşağıda sıralanmıştır.

Greenpeace Hareketinin Temel İlkeleri

- Çevresel bozulmanın aktif fakat barışçıl ve şiddet içermeyen tanığı olmak,
- Kamuoyu oluşturmak için şiddet içermeyen bir tartışma ortamı yaratmak,
- Çevreye karşı tehditleri ortaya çıkarmak ve bunları karşı çözüm yolları bulmak için sürekli işbirlikçilere ve destekçilere sahip olmamak,
- Politik ve ticari kaynaklardan maddi anlamda bağımsız olmak,
- Oluşturulacak olan çözüm önerilerinin; toplumda, açık katılımlı tartışmalarla üretilmesidir.

Yukarıda yer alan temel ilkelerden de anlaşıldığı gibi *Greenpeace* hareketi, aşağıda belirtilen faaliyetlerini, şiddet içermeyen fakat aktif katılımcılık ve pasif direnişlerle sürdürür. *Greenpeace*'in eylem biçimi genelde, çevreye zarar veren faaliyetlerin engellenmeye çalışılması şeklindedir. Çevreye zarar veren faaliyetleri engellemek ve bunları kamuoyuna duyurmak amacıyla, eylemciler genellikle kendilerini ilgili faaliyeti yürüten binanın kapısına zincirler ya da yüksek binalara dev afiş ya da pankartlar asarak konuya dikkat çekmeye çalışırlar. Bunun yanında ilgili faaliyetin engellenmesine yönelik, özellikle balina avcısı gemilerin önünü kesmek, ya da hareketini engellemek gibi faaliyetlerde bulunurlar.

Resim 5.1

Milliyetçi Çin'de (Tayvan) denizlerdeki aşırı avlanmayı ve kirliliği protesto etmek amacıyla gerçekleştirilen bir Greenpeace eylemi (arka planda yer alan Rainbow Warriors gemisine dikkat ediniz).

Kaynak:

<http://www.greenpeace.org/international/en/campaigns/oceans/Defending-Pacific-2011/>

Greenpeace'in Faaliyetleri

Greenpeace hareketinin ortaya çıkış noktasının niçin nükleer karşıtlığı olduğu üzerinde siz de düşününüz.

SIRA SİZDE

3

Uluslararası *Greenpeace* hareketi; **iklim değişikliği, ormanlık alanlar, okyanuslar, tarım, zehirli atıkların yol açtığı kirlenme, nükleer ve barış ve silahsızlanma** ana başlıkları alanlarında uluslararası kampanyalar yürütmektedir. Bu kampanyalarını uluslararası koordinasyon, ulusal ve yerel örgütlenmelerin çaba ve destekleri ile yürütmektedir. Bu ana başlıklar altında toplanmış olan kampanyaların, ayrıntılı konu başlıkları ve çalışma grupları ya da komiteleri vardır. **İklim değişikliği** ana başlığı altında; enerji devrimi, petrol kullanımının azaltılması, çevreye daha az zararlı olan enformasyon teknolojileri, kömürün bir enerji kaynağı olarak kullanımından vaz geçilmesi, iklimsel etkiler ve buzul alanları konularında çalışmalar yürütülmekte ve bu çalışmalara ilişkin çözüm önerileri ortaya konulmaktadır. *Greenpeace*'in diğer bir ana çalışma konusu olan **ormanlık alanlar** başlığı altında, ormanlık alanların azalmasının ya da yok olmasının yol açacağı tehditler ve bu tehditlere karşı oluşturulacak olan çözüm önerileri tartışılmakta bu yönde eylemler ve çalışmalar yapılmaktadır. *Greenpeace*'in ormanlık alanlar konusundaki çalışmaları dünyada somut olarak, varlıkları ciddi tehdit altında olan Endonezya, Amazon ve Kongo yağmur ormanları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Greenpeace'in diğer temel çalışma alanı **okyanuslardır**. Bu alanda yürütülen çalışmalar; denizlerin korunması, kutup bölgelerindeki okyanus alanları, endüstriyel kaynaklı kirliliğin son derece etkili olduğu ve dünyadaki birçok insanın temel besin kaynağı olan ton balığının aşırı avlanması, aşırı ve yanlış balık avlanması, balinaların korunması ve deniz ürünleri avcılığı, tüketilmesi ve bunlar üzerinde görülen kirlenme etkileri üzerine olan çalışmalardır. *Greenpeace*'in denizlerdeki çalışmaları, *Rainbow Warriors* (Gökkuşağı Savaşçıları) adlı tekneleri ile yapılmakta ve bu yüzden *Greenpeace* gönüllüleri kendilerini gökkuşağı savaşçısı olarak adlandırmaktadırlar. *Greenpeace*'in diğer bir ana çalışma alanı **tarımdır**. Tarım ve tarımsal üretim doğrudan açlık ve yoksulluk ile ilgili olduğundan *Greenpeace*'in ana çalışma alanlarından birisini oluşturmaktadır. Bu alanda dünyada tarımın sorunları ve bu sorunların çözüm yollarına ilişkin çalışmalar yürütülmektedir. *Greenpeace*'in başka bir ana çalışma alanı da **zehirli atıklardan** kaynaklanan kirlenmedir. Bu konuda özellikle su kirlenmesi ve daha az kirliliğe yol açacak yeşil elektronikten söz edilebilir. *Greenpeace* **nükleer teknolojileri** çağımızın en önemli ve riskli teknolojilerinden birisi olarak kabul eder. Nükleer teknolojiler, bu hareketin en yoğunluklu olarak üzerinde durduğu ve dikkat çekmeye çalıştığı konulardan birisidir. *Greenpeace* bu alandaki çalışmalarını; nükleer güvenlik, nükleer atıkların depolanması, nükleer sızıntılar ve Çernobil gibi nükleer felaketlerin bir daha yaşanmaması üzerinde yoğunlaştırmaktadır. *Greenpeace*'in ortaya çıkışına yol açan ve bundan dolayı belki de üzerinde en fazla yoğunlaştığı ana konu **barış ve silahsızlanmadır**. *Greenpeace* barış ve silahsızlanma alanındaki çalışmalarını, özellikle nükleer silahların yasaklanması ve bu konudaki çözüm önerileri üzerinde yoğunlaştırmaktadır.

Uluslararası *Greenpeace* hareketi; iklim değişikliği, ormanlık alanların korunması, okyanusların korunması, tarım alanlarının korunması, zehirli atıkların yol açtığı kirlenme, nükleer silahlar, barış ve silahsızlanma alanlarında çalışmalar ve kampanyalar yürütmektedir.

Gökkuşağı savaşçısı terimi Hint mitolojisinden gelmektedir. Bu mitolojiye göre doğa bir canlı olarak algılanmakta ve bundan dolayı zaman zaman hasta olmaktadır. Doğa hastalandığında onu iyileştiren de gökkuşağı savaşçısıdır. Bundan dolayı *Greenpeace* gönüllüleri kendilerini, günümüzde hastalanan doğayı iyileştirecek olan gökkuşağı savaşçıları (*rainbow warriors*) olarak görürler.

DİKKAT

Tablo 5.1

Greenpeace'in ana çalışma alanları ve bunların ayrıntılı başlıkları

Kaynak:

<http://www.greenpeace.org/international/en/campaigns/>

İklim değişikliği	Enerji devrimi, petrol, "dost" enformasyon teknolojileri, kömürün kullanılmaması, iklimsel etkiler, buzul alanları, çözüm önerileri
Ormanlık alanlar	Tehditler, çözümler, Endonezya, Amazon, Kongo yağmur ormanları
Okyanuslar	"Gökkuşağı savaşçısı," denizlerin korunması, kutup okyanusları, ton balığının aşırı avlanması ve yanlış avlanma, balinalar, deniz ürünleri
Tarım	Tarım konusundaki sorunlar ve çözüm önerileri
Zehirli atıklar	Su kirlenmesi, yeşil elektronik
Nükleer	Nükleer güvenlik, nükleer atıklar, nükleer sızdırmazlık, Çernobil felaketi
Barış ve silahsızlanma	Nükleer silahların yasaklanması, bu konudaki çözüm önerileri

Greenpeace hareketinin kurucu Kanadalı bir çevre aktivisti olan Bob Hunter'dır.

Bob Hunter (solda)

Bob Hunter

Greenpeace'in kurucusu ve modern çevre hareketinin en önemli kahramanlarından birisi olarak kabul edilen **Bob Hunter'ın yaşamı** ve çevre mücadelesi bir bakıma *Greenpeace*'in ta kendisidir. Çünkü Bob Hunter'ın yaşamı adeta *Greenpeace* ile özdeşleşmiş gibidir. Bundan dolayı Bob Hunter'ın yaşamına ve çevre mücadelesine biraz yakından bakmak gerekmektedir. Bob Hunter 1941'de Winnipeg, Manitoba, Kanada'da doğmuştur. Çocukluğu ve aslında tüm yaşamı çevre mücadelesi içinde geçmiştir. Daha çocukluğunda çok muzip, ele avuca sığmaz ve isyankar bir yapıda olup, sürekli olarak doğal çevreye ilgi duymuştur. Hunter 1978 yılında yazmış olduğu *Warriors of the Rainbow* (Gökkuşağı Savaşçıları) adlı kitabında adeta kendi yaşamı ile özdeşleşmiş olan *Greenpeace*'in kuruluşunu ve çevre mücadelesini şu şekilde anlatır: "Biz Amerikan ve Fransız nükleer silah yapımcılarına, Rus, Japon ve Avustralyalı balina avcılarına, Norveçli ve Kanadalı fok avcılarına, çok uluslu petrol şirketlerine ve tarımsal ilaç üreticilerine, sinsi politikacılara, kızgın işçilere ve tekrar ve tekrar kendimize karşı savaştık. Mücadeleye katılanların hepsi, kadınıyla erkeğiyle, yaşlısıyla genciyle çok gururlu ya da çok bilgili değildi. Kendimizi yüzyılın en aptal çevre felaketleri ile karşı karşıya bulduk" (<http://www.greenpeace.org/international/en/news/features/bob-hunter/>). Yaşamı çevre mücadelesi içinde geçen Bob Hunter 2 Mayıs 2005'de kanserden ölmüştür.

Resim 5.2

Greenpeace'in kurucuları, soldan sağa, Jim Boblen, Paul Cote ve Irving Stowe

Kaynak:

<http://www.greenpeace.org/international/en/about/history/founders/>

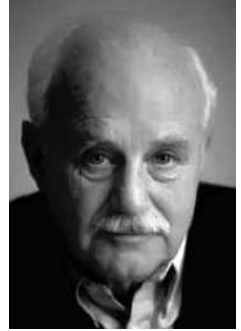
David McTaggart

Ancak *Greenpeace* hareketinin uluslararası bir nitelik kazanmasında asıl önemli nokta David McTaggart'ın öncülüğünde yapılan çalışmalar olmuştur. 1972 yılında Fransa'nın Pasifik Okyanusunda gerçekleştirdiği nükleer denemelere karşı oldukça önemli ve ses getiren eylemlerde bulunan David McTaggart'ın öncülüğündeki hareket, Fransız hükümeti ile çok ciddi sorunlar yaşamıştır. Hatta Fransız komandoları *Greenpeace* gemilerine ve bizzat McTaggart'a karşı sabotajlar düzenlemişlerdir. Bu sabotajların sonucunda gemiler batmış ve hatta David McTaggart'ın kendisine yönelik bir saldırı sonucu görme yeteneğini kaybetmiştir. Bunun ötesinde batan gemilerde bazı aktivistlerin yaşamını yitirdiği yolunda çok ciddi iddialar ortaya atılmıştır.

Greenpeace'in en önemli sponsorlarından ve aktivislerinden, Kanadalı bir işadamı olan David McTaggart 2 Haziran 1932'de Kanada'da doğmuştur. *Greenpeace* hareketinin uluslararası bir nitelik kazanmasında çok önemli bir yeri olan Mc Taggart, Fransız hükümetinin Pasifik Okyanusunda yaptığı nükleer denemelere karşı hukuk mücadelesine girişmiş ve uzun yıllar süren bu mücadeleyi 1974 yılında kısmen kazanmıştır. Fransız hükümetine karşı, Fransız mahkemelerinde kazanılmış olan bu dava, çevre mücadelesi açısından son derece önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu davanın sonucunda Fransız hükümeti, Pasifik Okyanusunda nükleer denemeleri durdurmuş ve McTaggart çalışmalarını Avrupa'ya kaydırmıştır. Avrupa'nın dokuz ülkesine yayılan *Greenpeace* faaliyetlerini koordine etmek için 1977'de *Europa for Greenpeace* (Yeşilbarış için Avrupa) ve 1979'da çalışmalarını daha da genişleterek, *Greenpeace International* (Uluslararası Yeşilbarış) örgütlenmesini gerçekleştirmiştir. McTaggart 1975 ile 1991 yılları arasında, balinaların korunması, nükleer atıkların okyanuslara dökülmesi, zehirli atıkların üretilmesinin durdurulması, nükleer denemeler, Antartika'nın korunması konularında yürütülen *Greenpeace* kampanyalarının arkasındaki yönlendirici güç olmuştur. Yaşamı boyunca yürüttüğü kampanyaların yanı sıra, çevre ve çevre mücadelesi üzerine yüzlerce makale ve iki kitap yazmıştır. Ayrıca onun çevrecilik adına kazandığı başarıları arasında Onassis Ödülü, Kreisky Ödülü ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın verdiği Global 500 Ödülü de vardır. Eylül 1991 tarihine kadar sürdürdüğü *Greenpeace International*'ın yürütücülüğünü bu tarihte bırakarak, bir bakıma çevrecilikten emekli olmuş ve yaşamını İtalya'da kurduğu bir çiftlikte, organik zeytinyağı üreterek sürdürmeye başlamıştır. McTaggart 23 Mart 2001'de İtalya'daki evinin yanında geçirdiği bir otomobil kazası sonucu yaşamını yitirmiştir (<http://www.greenpeace.org/international/en/about/history/founders/david.mctaggart>)

Greenpeace International'ın eylem ve faaliyetleri genel olarak değerlendirildiğinde, şiddet içermeyen ancak aktif engelleme denilebilecek bir eylem biçimini benimsediği ve birçok çevresel sorunun küresel düzeyde kamuoyuna mal olmasını sağladığı görülmektedir. Çevresel sorunlara dikkat çekilmesi anlamında bu hareketin oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Bu hareket sadece çevresel sorunları dile getirmekle kalmamış, çok ciddi çözüm önerileri de ortaya koymuştur. Ancak ortaya koyduğu çözüm önerilerini hayata geçirebilecek maddi kaynaklardan yoksundur. Bu anlamda bu hareket; çözüm üreten, ancak ürettiği çözümlerin hayata geçirilmesi konusunda geniş bir kamuoyu desteğine ve politik desteğe ihtiyaç duyan bir konumdadır. Bu anlamda söz konusu hareketin daha fazla kamuoyu desteğine gereksinimi olduğu söylenebilir.

David McTaggart *Greenpeace* hareketinin uluslararası bir yapıya bürünmesini sağlayan, Kanada kökenli Amerikalı bir işadamı ve çevre gönüllüsüdür.

David McTaggart

Yeşiller Partisi ve Yeşiller hareketini değerlendirmek.

Yeşiller hareketi, çevre hareketinin politik bir hareket olarak örgütlenmesini ve politik arenada çevresel değerlerin savunulması ilkesini benimser.

Yeşiller Partisi ve Yeşiller Hareketi

Yeşiller Partisi ya da Yeşiller hareketi olarak bilinen çevreci örgüt dünyanın birçok ülkesinde Yeşiller Partisi adıyla örgütlenmiş olduğu gibi aslında bir siyasal parti örgütünden çok bir çevreci harekettir. Özellikle Avrupa ülkelerinde belirgin ve hissedilir bir örgütlenme yapısına sahip olan Yeşiller Hareketi, Avrupa ülkelerinin birçoğunda parlamentoda temsil edilmekte ve bu anlamda ülkenin politik yapısı üzerinde doğrudan müdahalede bulunabilmektedir. Bunun yanında Avrupa Parlamentosunda da, yeşillerin de içinde bulunduğu bir cephe grubu bulunmakta ve bu grup 56 üye ile temsil edilmektedir. Avrupa ülkelerindeki Yeşiller Partilerinin bir üst örgütlenme organı niteliğindeki Avrupa Yeşiller Partisi, uluslararası çevreci örgütlenmenin en belirgin görünümünü oluşturmaktadır. Ayrıca Yeşiller Hareketinin ve partilerinin uluslararası örgütlenmesini ifade eden Küresel Yeşil İlişkiler Ağından söz etmek gerekir (*Global Green Network*).

Küresel düzeydeki çevreci örgütlenmeyi aynı zamanda bir politik örgütlenmeye de dönüştürmüş olan ve bu anlamda çevreci politikaların parlamento gibi politik arenalarda da temsil edilmesini sağlayan Yeşiller Hareketi özellikle Avrupa Yeşillerine daha yakından bakmak gerekmektedir. Avrupa Yeşilleri, çevreye karşı sorumluluk bilinci, özgürlük, adalet, farklılıklara saygı ve şiddet karşıtlığı temel ilkelere üzerine yapılmış olan, insan haklarına saygılı sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı için mücadele vermektedir. Avrupa'da Yeşil Politik Hareketler, Avrupa'nın soğuk savaş döneminde ikiye bölünmesiyle ortaya çıkmış ve 1970'lerin ortasındaki petrol krizi ile ivme kazanmıştır. Bu dönemde ekonomik büyüme ve kalkınma artık sürdürülemez hale gelmiş ve endüstrinin işleyiş yapısı, dünyayı ve insanları birçok çevresel, toplumsal ve ekonomik tehlikelerin içine sokmuştur. Yeşiller hareketi ve yeşiller partisi, mevcut siyasal partilerin bu durumla başa çıkabilecek kabiliyette olmaması noktasından hareketle ortaya çıkmıştır.

Yeşiller Hareketi'ne birçok sosyal hareket kaynaklık etmiştir. Çevreciler, nükleer karşıtları, feministler, şiddet karşıtı barışseverler, özgürlük ve insan hakları savunucuları ve üçüncü dünyada görülen açlık ve yoksulluk ile sömürgecilığe karşı mücadele verenler Yeşiller Hareketinin kurucularını oluşturmuşlardır. Avrupa Yeşillerinin temel hedefi; barışçıl, eşitlikçi ve çevresel açıdan sürdürülebilir bir dünyada, özgür, demokratik ve sosyal bir Avrupa yaratmaktır. Yeşiller, adalet, kişi ve vatandaş hakları, dayanışma, sürdürülebilirlik, her bireyin nasıl yaşamak istediğine ilişkin olarak kendi kararını özgürce verebileceği değerleri savunur.

DİKKAT

Yeşiller Partisi özellikle Avrupa ülkelerinde örgütlenmiş ve birçok Avrupa ülkesinin parlamentosunda temsil edilmektedir. Ayrıca Avrupa Yeşilleri adıyla Avrupa Parlamentosunda da temsil edilmekte ve küçük fakat etkili bir grup olarak bulunmaktadır.

SIRA SİZDE

4

“Küresel düşün, yerel hareket et” ne demektir, üzerinde düşününüz.

Yeşiller en baştan beri “küresel düşün, yerel hareket et” ilkesini benimsemiştir. Avrupa Yeşilleri, işbirliği çalışmalarına 1980'lerin başlarında başlamışlar ve ilk işbirliği organı 1984 yılında kurulmuştur. Bu işbirliği organı 1993 yılında Avrupa Yeşil Partiler Federasyonuna dönüşmüş ve 2004 yılında da daha derin ve geniş

bir işbirliğini gerçekleştirmek için Avrupa Yeşiller Partisi kurulmuştur. Avrupa Yeşiller Partisi kendisini, küresel Yeşiller Hareketinin bir parçası ve bileşeni olarak tanımlar.

Avrupa Yeşiller Partisi'nin Temel İlkeleri

Avrupa Yeşiller Partisi'nin temel ilkeleri, çevresel sorumluluk, bireysel olarak kendi geleceğini belirleme özgürlüğü, genişletilmiş adalet, farklılıklara saygı, şiddet karşıtlığı ve sürdürülebilir gelişmedir. Bu ilkelere daha yakından bakıldığında, öncelikle Yeşiller Hareketinin en temel ilkesi olan “çevresel sorumluluk ilkesi” üzerinde durmak gerekmektedir. Üstünde yaşadığımız dünyaya karşı sorumluluk almak Yeşil Hareketin en temel ilkesidir. Biz dünyada ekolojik kaynakları kullanarak yaşamımızı sürdürebiliriz ve toplumun varlığı yaşadığımız dünyanın sağlığına ve iyiliğine bağlıdır. Dünyamızın iyi ve sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi ve sosyo-kültürel mirasın korunması ve sürdürülmesi anlamında gelecek kuşaklara karşı bir sorumluluğumuz bulunmaktadır. Yeşiller, içinde yaşadığımız ekolojik bağlama uygun bir yaşamı savunurlar. Doğal kaynakların korunarak dikkatli ve dengeli bir kullanımı, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, mevcut enerji kaynaklarının dikkatli bir şekilde kullanılması, artan nüfus ile birlikte daha fazla besin kaynaklarına ihtiyaç duyulması, ekosistemin çeşitliliği üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Burada temel ilke, besin kaynaklarının dengeli ve adil bir şekilde kullanılmasıdır. Ancak burada asıl dikkat edilmesi gereken, biyolojik çeşitliliğin korunması ve ekosistem içinde yer alan tüm varlıkların kendi başına var olma hakkının olduğu ve korunması gerektiğidir. Mevcut üretim ve tüketim yapısı; dünyada birçok insanın etkilendiği açlık ve yoksulluklar, yıkıcı etkileri olan çevresel sorunlar ve iklim değişiklikleri gibi sonuçlar doğurmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu konuda almaları gereken önlemleri daha fazla erteleyemezler, mevcut üretim ve tüketim yapısını değiştirmeye yönelik önlemler hemen alınmalıdır. Politik olarak gerçekleştirilmesi gereken öncelikli hedef, mevcut üretim ve tüketim yapısının hemen değiştirilmesidir. Üretim ve tüketim yapısı sadece ekonomik öncelikli olmamalıdır. Ekonomik kaygıların yanı sıra, sosyal ve çevresel kaygıları da aynı zamanda dikkate alacak, sürdürülebilir bir gelişme anlayışı benimsenmelidir. Bunun gerçekleştirilmesi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki çıkar çatışmalarını aşan küresel bir işbirliğini gerektirmektedir. Bu bağlamda dünyada yaşayan her bir birey doğal ve ekonomik kaynaklardan eşit düzeyde yararlanma hakkına sahiptir. Yeşiller daima uygulanabilir erken uyarı prensiplerini ortaya çıkarmaya çalışırlar. Bilimin farklı alanlarında çevresel tehditler konusundaki araştırma ve çalışmalar yetersiz olabilir. Bundan dolayı bilimin olanaklarının da ötesine geçerek çevresel tehditler ortaya konmalı, yeterli ve gerekli önlemler alınmalıdır. Yeşiller özellikle nükleer enerjiye karşıdırlar ve nükleer enerji yerine yenilenebilir ve çevresel tehdit içermeyen enerji kaynaklarının kullanılmasının teşvik edilmesi gerektiğini savunurlar.

Kendi geleceğini tayin etme özgürlüğünün iki somut görünümü vardır; bunlardan birisi bireysel özerklik ve diğeri, kapsayıcı demokrasidir. Bireysel özerklik, cinsiyet, etnik köken, din, dil, sosyal köken ayrımı gözetmeksizin tüm insanların kendi bireysel tercihleri seçme ve bu tercihlerini gerçekleştirme özgürlüğü olduğuna inanır. Bireysel tercih özgürlüğünün gerçekleştirilmesi için gerekli hukuksal ve yönetsel kararlar alınmalı ve okullarda bunun önemi ve gereği öğretilmelidir. Bireysel tercih özgürlüğü sadece maddi anlamda bazı şeylere sahip olmayı içermez aynı zamanda ruhsal ve manevi düzey ve tercihleri de içerir. Kapsayıcı demokrasi

Avrupa Yeşilleri şu temel ilkeleri benimsemektedir; çevresel sorumluluk, kendi geleceğini belirleme özgürlüğü, genişletilmiş adalet, farklılıklara saygı, şiddet karşıtlığı ve sürdürülebilir gelişme.

ilkesine göre tüm vatandaşlar kesinlikle eşittir ve tüm politik karar alma süreçlerine eşit katılma hakkına sahiptir. Sıradan vatandaşların politik karar alma süreçlerine katılımının sağlanması için; bu süreçlerin demokratik, kapsayıcı, şeffaf ve ulaşılabilir olması gerekir. Sürdürülebilir gelişme için radikal politik değişimler gerekmektedir. Bu değişimlerin gerçekleştirilmesi de ancak, politik karar alma süreçlerine vatandaşların aktif bir şekilde katılması ile mümkün olabilir. Yeşiller yerel, ulusal ve küresel düzeyde demokrasinin gelişimi, kökleşmesi ve güçlendirilmesi için çalışırlar.

Yeşil politika adalet ilkelerine dayanır. Adalet özellikle güçsüzlerin toplumsal ve ekonomik kaynaklardan yararlanmasını ifade eder. Dolayısıyla en güçsüz olanların gereksinimlerinin karşılanması adalet için kritik önemdedir. En güçsüzlerin gereksinimlerinin karşılanması özellikle küresel düzeyde daha da büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda küresel adaletin sağlanması için görece zengin olan Avrupa'ya büyük bir sorumluluk düşmektedir. Yeşillere göre adalet sadece bir yeniden dağıtım sorunu değildir. Genişletilmiş adalet, cinsler arasında eşitliği, kuşaklar arasında adaleti ve küresel düzeyde adaleti ifade eder. Adaletin farklı boyutları çelişkili gibi görünse de bu ilkeler birbiriyle çatışmamalıdır. Sosyal adalet, herkesin eğitim, iş ve politik katılım gibi temel yaşamsal kaynaklara ulaşabilmesini ifade eder. Bu yaşamsal kaynaklara ulaşabilme olanağı yasal ve kurumsal olarak garanti altına alınmış olmalıdır. Evde, işte, eğitimde ve yaşamın her alanında cinsler arası eşitlik sağlanmalıdır. Kadının yaşamın her alanına aktif katılımını sağlayacak ve erkek ile eşit hale gelmesini sağlayacak kurumsal değişimler gerçekleştirilmelidir. Kuşaklar arası adaleti ifade eden temel slogan, "biz dünyayı çocuklarımızdan ödünç aldık"tır. Dolayısıyla günümüzde kaynak kullanımımız gelecek kuşakların yaşamalarını risk altında bırakmamalıdır. Bu bağlamda bilinçli ve sürdürülebilir bir yaşam biçiminin tercih edilmesi gerekmektedir. Küresel adalet, içinde yaşadığımız dünyada aslında karşılıklı bağımlılık içinde olduğumuzu ve dolayısıyla kaynakların adil bir şekilde dağılımının sağlanmasını ifade eder.

Farklılıkların varlığını kabul etmek vazgeçilmez bir şarttır. Kültürlerin zenginliği farklılıklara dayanır. Farklı olanın tolere edilmesi ve farklı olana saygı gösterilmesi ve onun da var olma hakkının olduğunun kabul edilmesi gerekir. Farklılığın, cinsel, dinsel, dilsel, etnik, seksüel, politik, sosyal, kültürel ve bölgesel boyutları olabilir. Farklılıkların kabulü karşılıklı anlayışı gerekli kılar.

Şiddet karşıtlığı yeşillerin en önemli ilkelerinden birisidir ve aile içinden şiddet karşıtlığında, küresel boyuta savaşımlara kadar her düzeyde şiddete, çatışmaya ve savaşa karşı olmayı ifade eder. Aile içinde, cinsler arası görülen bireysel şiddetten, ülkeler arasında görülen savaşımlara kadar, şiddetin farklı formları olup, aslında hepsi birbirini destekler durumdadır. Şiddetin her türüne karşı olmak aynı zamanda silahsızlanmayı ve özellikle de nükleer silahlara karşı olmayı gerektirmektedir. Şiddet sadece fiziksel şiddeti içermez; yoksulluk, yoksulluğa maruz kalmak da bir tür şiddet formudur. Yeşiller şiddetin herhangi bir gerekçesinin olamayacağını, şiddet kullanarak özgürlük, eşitlik ve adaletin sağlanamayacağını savunur. Dolayısıyla şiddetin hiçbir geçerli ve meşru bir nedeni olamaz. Bununla birlikte yeşiller, şiddetin daha fazla yayılmasını ve katliamları önlemek ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin kararları doğrultusunda, önleyici amaçlarla sınırlı ölçüde şiddetin kullanılabileceğini kabul ederler.

En son olarak tüm yukarıda sayılan çevresel sorumluluk, kendi geleceğini belirleme özgürlüğü, genişletilmiş adalet, farklılıklara saygı, şiddet karşıtlığı ve adalet ilkeleri ancak sürdürülebilirlik ilkesi ile bütünleştirilebilir. Bununla birlikte bu ilke-

ler ayrılamaz ve bölünemezler. Bu ilkelerin sadece yeşiller tarafından hayata geçirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla diğer politik hareketlerle birlikte işbirliği içinde bu ilkeler hayata geçirilebilir. Toplumsal, kültürel ve ekonomik anlamda sürdürülebilir bir dünya ve toplum yaratmak ancak ortak bir çabanın ürünü olabilir. Bu anlamda Avrupa kıtasına ve Avrupa Birliği'ne önemli bir sorumluluk düşmektedir. Kullandığı doğal kaynaklar ve yol açtığı çevresel etkiler itibarıyla dünyada önemli ölçüde çevresel risk yaratan Avrupa Kıtası, sürdürülebilir bir dünya yaratılması konusunda öncülük ederek bu sorumluluğunun gereğini yerine getirebilir ve sürdürülebilir bir dünya için iş birliği şartlarının oluşmasını sağlayabilir. Avrupa Birliği bu işlevi, genişleme sürecini açık tutarak, tamamen ve gerçekten demokratik yapılanmasını gerçekleştirerek, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği temel öncelikleri haline getirerek ve Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ile yakın işbirlikleri kurarak yerine getirebilir.

SONUÇ

Bu ünite, çevresel sorunların küreselleşmesi bağlamında, küresel çevreci hareketin ortaya çıkması ve yaygınlaşması süreci ele alındı. Bu bağlamda özellikle ele alınan iki küresel çevre örgütü, *Greenpeace* ve Yeşiller Hareketi ve Yeşiller Partisi olmuştur. Bu çevre hareketlerinin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmaları, örgütlenme yapıları, mücadeleleri ve başarı ya da başarısızlıkları bu ünite, ele alınan konular arasındadır. Küresel çevre hareketinin ele alınması, günümüzde çevre olgusunun anlaşılması açısından son derece büyük bir önem taşıdığı için bu ünitenin konusu olmuştur.

Özet

Çevreciliğin ortaya çıkış gerekçelerini açıklamak. Çevrecilik hareketi, XIX. yüzyılda endüstriyel kaynaklı çevresel sorunlarının ortaya çıkmaya başlaması ve bu sorunların XX. yüzyılda yaygınlaşarak yoğunlaşması ve insanların ve toplumların varoluşunu tehdit etmeye başlamasıyla birlikte bu sorunlara karşı bir toplumsal tepki olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çevre hareketinin ortaya çıkışı ile endüstrileşme ve çevresel sorunların yaygınlaşması arasında çok yakın bir ilişki vardır. Bu anlamda çevrecilik ve çevre hareketi bir anlamda endüstriyel kapitalizme karşı bir alternatif paradigma olarak ortaya çıkmıştır denilebilir.

Çevreciliğin ne olduğunu tanımlamak. Çevrecilik, çevre toplum ilişkilerinde çevreden yana düşünmek ve tavır almayı ifade eder. Bu çelişik gibi görünebilir, ancak aslen toplum da bir doğal çevre içinde yer almaktadır ve eğer doğal çevre yok olursa ya da çok ciddi bir şekilde zarar görürse toplumun da var oluşu ciddi oranda tehlikeye girecektir. Dolayısıyla doğaya ve doğal çevreye sahip çıkmak ve korumak aslında toplum ve insan yaşamını da korumak demektir. Ancak bunun da ötesinde, doğal çevrede yer alan tüm canlıların, insandan bağımsız olarak bir varlık alanı ve dolayısıyla var olma hakkı vardır. Dolayısıyla, çevreciliğin değişik formları olmakla birlikte, aslen çevrecilik ekonomik büyüme ve daha fazla refah ve tüketim eğilimlerine karşı, doğadan ve doğal çevreden yana olmak ve böyle bir düşünce ve eylem biçimi içinde olmayı ifade eder. Çevrecilik, nasıl bir doğal çevre içinde yaşadığımızın farkına varmak ve doğal çevre ile dostça bir yaşamı bir yaşam ilkesi haline getirerek bu ilkeyi hayata geçirmek demektir.

Küreselleşme ve çevre arasındaki ilişkiyi değerlendirmek.

Küreselleşme öncelikle ekonomik anlamı olan bir kavramdır. Dünyadaki ekonomik iş ve ilişkilerin, ulusal sınırları aşarak ya da anlamsızlaştırarak, küresel ve tek biçim bir yapıya doğru evrilmesini ifade etmektedir. Dünya ekonomik sisteminin küreselleşmesi ile birlikte toplumsal sistemin de küreselleşmeye başlamıştır. Küreselleşmenin çevresel boyutu ise, ekonomik sistemlerin küreselleşmesi ile birlikte, zaten küresel olan çevresel sistemlere koşut olarak, çevresel sorunların da küreselleşmesini ifade etmektedir. Bu anlamda artık çevresel sorunlar ve bu sorunların etkileri açısından, belirli bir ülke ya da bölgenin değil, bazen ve hatta çoğunlukla tüm dünyanın etki altında kalması söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla da artık çevresel sorunlar ve bu sorunlarla başa çıkma açısından ulusal ve yerel çabalar ve sorumluluklar yeterli kalmamakta, küresel sorumluluklar ve işbirlikleri gerekli ve zorunlu olmaktadır. Küresel sorumluluk ve işbirliğinin yamsal bir zorunluluk olduğu ve bu işbirliğinin bir türlü sağlanamadığı en yıkıcı küresel çevresel sorun küresel ısınma ve küresel iklim değişikliğidir. Dolayısıyla söz konusu küresel çevresel sorunlarla başa çıkmak ve bu sorunlarla küresel düzeyde mücadele etmek için küresel çevreci hareket ortaya çıkmıştır.

Küresel çevre hareketini çözümlemek.

Küresel çevre hareketi, küreselleşen çevre sorunlarına karşı, çevre hareketinin de küreselleşmesini ifade etmektedir. Çünkü artık küresel boyutta etkili olan çevresel sorunlara karşı yerel ve parçalı olarak mücadele etmek bu sorunların dile getirilmesi ve bu sorunlara karşı çözüm yolları üretilmesi açısından yeterli olmamakta, küresel işbirliği mutlak bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. *Greenpeace* ve Yeşiller Hareketi küresel çevre sorunlarına karşı küresel bir işbirliği ve dayanışma sağlamak amacıyla ortaya çıkmış olan küresel çevre hareketleridir.

Uluslararası Greenpeace hareketini değerlendirmek.

Uluslararası *Greenpeace* hareketi yerel *Greenpeace* hareketleri arasında küresel bir işbirliği sağlamak ve küresel düzeydeki çevre eylemlerini koordine etmek amacıyla oluşmuştur. *Greenpeace* hareketi aslen nükleer karşıtı bir hareket olarak ortaya çıkmış ve giderek küresel bir çevre hareketine dönüşmüştür. Aktif bir şiddet karşıtlığını temel bir eylem biçimi olarak benimsemiş olan uluslararası *Greenpeace* hareketi günümüzde mevcut yapısıyla bilinirliği son derece yüksek ve bu anlamda bir ölçüde etkili ve birçok çevre sorununun da bilinir kılınmasını sağlayan ve bu anlamda görece başarılı sayılabilecek olan bir küresel çevre hareketidir.

Yeşiller Partisi ve Yeşiller hareketini değerlendirmek.

Yeşiller Partisi ve Yeşiller Hareketi, çevre hareketini politik arenaya taşıyan ve bu anlamda olması gerektiği gibi çevre hareketinin siyasal bir meşruiyet kazanmasını sağlayan bir harekettir. Bu anlamda yeşiller hareketini başarılı olarak değerlendirmek gerekir. Yeşiller Partisi sayesinde çevresel konular parlamentoda tartışılır olmuş ve çevresel sorunlar ve çevresel süreçler politik olarak tartışılan ve hakkında politikalar üretilen ve çözüm önerileri sunulan sorunlar haline gelmiştir. Yeşiller Partisi bazı ülkelerde koalisyon ortağı olarak hükümete de girerek çevre politikalarının ve diğer politikaların belirlenmesinde aktif olarak yer almıştır. Böylelikle yeşil (çevreci) görüşlerin politik süreçlere aktif olarak katılması sağlanmış ve politik arenada çevreci anlamda “yeşil renk” de temsil edilerek, politik arenanın daha renklenmesi ve bu anlamda çeşitlenerek daha demokratik ve katılımcı bir görünüm kazanması sağlanmıştır.

Kendimizi Sınayalım

1. Çevreci hareket ne zaman ortaya çıkmıştır?
 - a. XVIII. yüzyıl
 - b. XIX. yüzyıl sonları
 - c. XIX. yüzyıl başları
 - d. XX. yüzyıl
 - e. XXI. yüzyıl
2. Aşağıdakilerden hangisi çevreci hareketin ortaya çıkış gerekçelerinden biri **değildir**?
 - a. Endüstrileşmenin ortaya çıkardığı risklere karşı olmak
 - b. Nükleer risk
 - c. Deniz kirliliği
 - d. Kuraklık ve çölleşme
 - e. Toplumsal refahın artırılması talebi
3. Küresel çevreci hareketin ortaya çıkış gerekçesi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Küresel ısınma
 - b. Ozon tabakasındaki incelme
 - c. Nükleer risk ve tehdidin artması
 - d. Küresel iklim değişikliği
 - e. Hepsisi
4. Greenpeace'in kurucusu kimdir?
 - a. David McTaggart
 - b. Max Weber
 - c. Riley Dunlap
 - d. Bob Hunter
 - e. James Cook
5. Greenpeace'in **en temel** kuruluş gerekçesi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Nükleer risk ve tehdiye karşı olmak.
 - b. Küresel ısınma
 - c. Ozon tabakasındaki incelme
 - d. Hava kirliliği
 - e. Toprak kirliliği
6. Greenpeace'in uluslararası bir nitelik kazanmasındaki **en önemli** rolü aşağıdakilerden hangisidi oynamıştır?
 - a. Cem Özdemir
 - b. David McTaggart
 - c. Riley Dunlap
 - d. William Cotton
 - e. Bon Hunter
7. Yeşiller partisinin **en etkili** olduğu ülke aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Almanya
 - b. İngiltere
 - c. Türkiye
 - d. Hollanda
 - e. ABD
8. Aşağıdakilerden hangisi Yeşiller Partisinin **temel** ilkelerinden biri **değildir**?
 - a. Genişletilmiş adalet
 - b. Nükleer karşıtlığı
 - c. Barışçılık
 - d. Toplumsal refah ve kalkınma için doğal kaynakların tüketilmesi
 - e. Kendi kaderini tayin hakkı
9. Greenpeace hareket aşağıdaki ülkelerden hangisinde ortaya çıkmıştır?
 - a. Almanya
 - b. İtalya
 - c. Kanada
 - d. ABD
 - e. Japonya
10. Yeşiller açısından genişletilmiş adalet ne anlamaktadır?
 - a. Ekonomik eşitlik
 - b. Fırsat eşitliği
 - c. Eğitimde adalet
 - d. Cinsler arası eşitlik
 - e. Cinsler arasında eşitlik, kuşaklar arasında adalet ve küresel eşitlik

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlışsa “Giriş” bölümüne bakınız.
2. e	Yanıtınız yanlışsa “Çevreciliğin ortaya çıkış gerekçesi” bölümüne bakınız.
3. e	Yanıtınız yanlışsa “Çevreciliğin ortaya çıkış gerekçesi” bölümüne bakınız.
4. d	Yanıtınız yanlışsa “Greenpeace” bölümüne bakınız
5. a	Yanıtınız yanlışsa “Greenpeace” bölümüne bakınız
6. b	Yanıtınız yanlışsa “Greenpeace” bölümüne bakınız
7. a	Yanıtınız yanlışsa “Yeşiller Partisi” bölümüne bakınız
8. d	Yanıtınız yanlışsa “Yeşiller Partisi” bölümüne bakınız
9. c	Yanıtınız yanlışsa “Greenpeace” bölümüne bakınız
10. e	Yanıtınız yanlışsa “Yeşiller Partisi” bölümüne bakınız

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

XX. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış olan çevresel kriz, siyasal meşruiyet krizi ile birleşerek endüstriyel toplumu tehdit etmeye başlamıştır. Başka bir deyimle endüstrileşme sonucunda ortaya çıkmış olan çevresel sorunlar toplumsal ve doğal yaşamı telafi edilemez ve geri döndürülemez anlamda etkilemeye başlamıştır. İşte bu noktada ortaya çıkmış olan çevrecilik ve çevresel hareket, endüstriyel toplumun içine düştüğü çevresel krize karşı çözüm yolları önererek, modern endüstriyel toplumun egemen paradigmasına karşı alternatif bir paradigma ortaya koymuştur. Çevrecilik ve çevreci hareket, endüstriyel toplumun, doğal kaynakların sınırsızca kullanılarak, ekonomik faydanın en çoklaştırılması temel ilkesine dayanan paradigmasına karşı; doğa ile barışık ve dengeli bir toplumsal yaşamı önerir.

Sıra Sizde 2

Küreselleşmenin XX. yüzyılın son çeyreğinde öncelikle ekonomik alanda görülen; ancak giderek, toplumsal, kültürel ve hatta çevresel boyutları da olan bir süreç dönüştüğüne değinilmişti. Küreselleşme bir anlamda kapitalizmin bir yeni aşaması, ulus devletler bağlamında kurulmuş olan klasik ya da endüstriyel kapitalizmin artık uluslararası bir yapıya bürünmesini ve bu anlamda sınırlandırmaların ortada kalkarak giderek bölgesel ve hatta dünya yüzeyinde tek ekonomik sisteme doğru evrilmesini ifade etmektedir. Bu anlamda emek, sermaye ve teknoloji son derece akışkan bir hale gelmiş ve kendisine en uygun bulunduğu yere doğru hızla yer değiştiren bir yapıya bürünmüştür. Küreselleşme, bu yer değiştirme sürecinde adeta hiçbir engel tanımamaktadır. Ekonomik sistemin bu kadar akışkan olması, toplumsal ve kültürel sistemlerin de aynı şekilde iç içe geçmesine ve bu anlamda akışkan hale gelmesine yol açmaktadır. Ekonomik, toplumsal ve kültürel sistemlerin bu şekilde küreselleşmesi yani herhangi bir sınır tanımaması; giderek, ekonomik ve endüstriyel faaliyetler sonucunda ortaya çıkmış olan çevresel etkilerin ve çevresel sorunların da kaçınılmaz olarak küreselleşmesine yol açmaktadır. Nasıl küresel ekonomik sistem bir sınır tanımıyorsa, çevresel etkiler de bir sınır tanımamakta, dünyanın herhangi bir noktasında ortaya çıkan bir çevresel sorunun kaynağı bazen tespit edilemediği gibi; etkilerinin neler olacağı, dünyanın nerelerini ne kadar etkileyeceğini bilmek de çoğu zaman tam anlamıyla mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla dünya ekonomik sisteminin küreselleşmesinin zorunlu mantıksal bir sonucu olarak çevresel sorunlar ve etkiler de küreselleşmiş ve çözülmesi son derece karmaşık bir hal almıştır.

Sıra Sizde 3

Nükleer silahlar ve nükleer teknoloji doğayı ve insanlığı tehdit eden en önemli risklerden birisini oluşturmaktadır. II. Dünya Savaşında kullanılan nükleer silahlar binlerce kişinin ölümüne, onbinlercesinin sakat kalmasına ve sonraki yıllarda da gene binlerce sakat doğumlara yol açmıştır. Nükleer silahlar başka herhangi bir geleneksel silahtan çok daha fazla oranda kitlesel ölümlere yol açan ve etkileri sadece bugünkü kuşaklarda değil, gelecek kuşaklar da görülecek olan silahlardır. Nükleer teknoloji ile enerji üretilmesi de aynı şekilde çok risklidir. Dolayısıyla, çevreci hareketin, nükleer silahlar ve nükleer teknoloji gibi en yüksek düzeyde çevresel risk taşıyan teknolojilere karşı olması son derece yerinde ve anlaşılır bir durumdur.

Sıra Sizde 4

“Küresel düşün, yerel hareket et” çevresel sorunların artık küreselleştiği, dünyanın belirli bir noktasında ortaya çıkmış olan bir çevre sorununun giderek bütün dünyayı etkileyen bir boyuta ulaşabileceğini, çevresel sorunlardan artık dünyanın neresinde olursa olsun kimse- nin tamamen kendisini korumasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte çevre sorunları hızla adeta çözümsüz bir noktaya gitmektedir ve bireysel ya da yerel olarak çevre sorunları ile mücadele etmek mümkün gibi görünmemektedir. Bununla birlikte, çevre sorunlarının çözümüne ilişkin olarak her noktada herkesin mutlaka yapabileceği bir şeyler vardır. Dünyanın her yerinden bireyler bulundukları noktada çevre sorunlarının çözümü yolunda bir şeyler yaparsa, bu kolektif bir davranışa dönüşerek, küresel düzeyde çevre sorunlarının çözümüne yol açabilir. Hatta böyle bir hareket tarzı ile çevre sorunlarının, daha ortaya çıkmadan önüne geçmek bile mümkün olabilir. Aslında bu deyim, çevre sorunlarının devasa boyutlara ulaşmış olmasının yarattığı umutsuzluğa karşı bir umut aşlamak, çevre konusunda her zaman herkesin bir şeyler yapabileceği yolunda bir mesaj vermek amacıyla söylenmiş olan bir söz ve adeta çevreciliğin parolası olan bir slogandır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Albrecht, Don, ve diğ. (1982) “Measuring Environmental Concern: The New Environmental Paradigm Scale,” **Journal of Environmental Education**, 13(3):39-43.
- Arcury, Thomas A (1990) “Environmental Attitude and Environmental Knowledge.” **Human Organization**. 49(4):300-4.
- Arcury, Thomas A. and Timothy P. Johnson. (1987) “Public Environmental Knowledge: A Statewide Survey.” **Journal of Environmental Education**. 18:31-37.
- Beck, Ulrich. (1992) **Risk Society: Toward a New Modernity**. Thousand Oaks, CA, Sage.
- Becker, Howard. (1967) “Whose Side Are We On?” **Social Problems**. 14:239-247.
- Benton, Ted and Michael Redclift. (1994) **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.
- Buttel, Frederick H. (1978) “Environmental Sociology: A New Paradigm?” **The American Sociologist**. 13:252-256.
- Buttel, Frederick H. and William L. Flinn. (1974) “The structure of support for the Environmental Movement, 1968-1970.” **Rural Sociology**. 39(1):56-69.
- Buttel, Frederick and Peter Taylor. (1994) “Environmental Sociology and Global Environmental Change: A Critical Assessment.” Ed: M. Redclift and T. Benton. **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.
- Canan, Penelope. (1996) “Brining Nature Back in: The Challenge of Environmental Sociology,” **Sociological Inquiry**. 66(1):29-37.
- Catton, William R. and Riley Dunlap. (1978) “Environmental Sociology: A New Paradigm.” **The American Sociologist**. 13:41-49.
- Catton, William R. and Riley Dunlap. (1980) “A New Ecological Paradigm for Post-Exuberant Sociology.” **American Behavioral Scientist**. 24(1):15-47.
- Catton, William R. (1982) **Overshoot: The Ecological Basis of Revolutionary Change**. University of Illinois Press, Urbana.
- Cluck, Rodney, Duane A. Gill, Ralph Brown, and Xiaohe Xu. (1997) **Attitudes Towards and Commitment to Environmentalism: A Multidimensional Conceptualization**. (Paper presented at the 60th meeting of the Rural Sociological Society, Toronto, Ontario, Canada, August, 1997)
- Cottrell, Stuart P. and Alan r. Graefe. (1997) “Testing a Conceptual Framework of Responsible Environmental Behavior.” **The Journal of Environmental Education**. 29(1):17-27.
- Dunlap, Riley E. (1975) “The Impact of Political Orientation on Environmental Attitudes and Actions.” **Environment and Behavior**. 7(4):428-453.
- Dunlap, Riley E. and Kent D. Van Liere. (1978) “The ‘New Environmental Paradigm.’” **The Journal of Environmental Education**. 9(Summer):10-19.
- Dunlap, Riley E. and Kent Van Liere. (1984) “Commitment to the Dominant Social Paradigm and Concern for Environmental Quality.” **Social Science Quarterly**. 65(4):1013-28.
- Eckersley, Robyn. (1992) **Environmentalism and Political Theory**. State University of New York Press, New York.
- Eder, Klaus. (1996) **The Social Construction of Nature: A Sociology of Ecological Enlightenment**, Sage Publication,. London.

- Eliot, Thomas C., Robert G. Schwieger. (1984) (Ed.) **The Acid Rain: Sourcebook**. McGraw Hill, Inc., New York.
- Flavin, Christopher. (1997) "The Legacy of Rio." **State of the World 1997**. Ed: Lester Brown, Christopher Flavin, and Hilary French. W. W. Norton & Company, NY.
- Forsyth, Graig J. (1996) "Society: The Interaction of People, Environment, and Technology." **Sociological Spectrum**. 16:339-345.
- Frank, David John. (1997) "Science, Nature, and the Globalization of the Environment, 1870-1990." **Social Forces**. 76(2):409-37.
- French, Hilary. (1997) "Learning from the Ozone Experience." Ed: L. Brown, C. Flavin, H. French. **State of the World 1997**. W. W. Norton & Company, New York.
- Freudenburg, R. William. (1991) "Rural-Urban Differences in Environmental Concern: A Closer Look." **Sociological Inquiry**. 61(2):35-45.
- Freudenburg, William R., Scott Frickel, and Robert Gramling. (1996) "Crossing the Next Divide: A Response to Andy Pickering." **Sociological Forum**. 11(1):161-174.
- Gare, Arran E. (1995) **Postmodernism and the Environmental Crisis**. Routledge, London.
- Goldblatt, David. (1996) **Social Theory and the Environment**. Westview Press.
- Gould, Kenneth A, Adam S. Weinberg, and Allan Schnaiberg. (1993) "Legitimizing Importance: Pyrrhic Victories of the Modern Environmental Movement." **Qualitative Sociology**, 16(3):207-245.
- Gouldner, Alvin. (1962) "Anti-Minotaur: The Myth of a Value Free Sociology." **Social Problems**. 9:199-213.
- Hannigan, John A. (1995) **Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective**. Routledge, London and New York.
- Harper, Charles L. (1996) **Environment and Society: Human Perspectives on Environmental Issues**, Printice Hill, New Jersey.
- Hays, Samuel. (1987) **Beauty, Health, and Permanence: Environmental Politics in the United States, 1955-1985**. Cambridge University Press, Cambridge.
- Inglehart, Ronald. (1995) "Changing Values, Economic Development and Political Change, **International Social Science Journal**. 145(Sep.):379-403.
- Irwin, Alan. (1995) **Citizen Science: A Study of People, Experience, and Sustainable Development**. Routledge, London.
- Kempton, Willett, James S. Boster, and Jennifer A. Hartley. (1995) **Environmental Values in American Culture**. The MIT Press, Cambridge, Massac.
- Kuhn, Thomas. (1970) **The Structure of Scientific Revolutions**. The University of Chicago Press, Chicago.
- Laska, Shirley Bradway. (1993) "Environmental Sociology the State of the Discipline." **Social Forces**. 72(1):1-17.
- Lenski, Gerhard E. (1988) "Rethinking Macrosociological Theory." **American Sociological Review**. 53:163-171.
- Lenski, Gerhard E. (1966) **Power Privilege: A Theory of Social Stratification**. McGraw-Hill Book Company, New York.
- Lovelock, James. (1991) "The Gaia Hypothesis." Ed: Andrew Dobson. **The Green Reader: Essays Toward a Sustainable Society**. Mercury House Incorporated, San Francisco.
- Macnaghten, Philard and John Urry.(1995) "Toward a Sociology of Nature." **Sociology**, 29(2):203-20.
- McMichael, Philip. (1996) **Development and Social Change: A Global Perspective**. Pine Forge Pres, Thousand Oaks, California.
- Meyer, John W., David John Frank, Ann Hironaka, Evan Schofer, and Nancy Brandon Tuma. (1997) **The Structuring of a World Environmental Regime, 1970-1990**.
- Millbrath, Lester W. (1984) **Environmentalists: Vanguard for New Society**. State University of New York Press, Albany.
- Mol, Arthur P.J. and Gert Spaargaren. (1993) "Environment, Modernity and the Risk-Society: The Apocalyptic Horizon of Environmental Reform." **International Sociology**, 8(4):431-459.
- Naess, Arne. (1991) "Deep Ecology" **The Green Reader: Essays Toward a Sustainable Society** Ed: Andrew Dobson. Mercury House, Incorporated, San Francisco.
- Picou, J. Steven, Duane A. Gill and Maurice J. Cohen (eds.) (1997) **The Exxon Valdez Disaster: Readings on a Modern Social Problem**. Dubuque, IA: Kendal-Hunt.

- Pierce, John C. (1997) "The Hidden Layer of Political Culture: A Comment on 'Postmaterialist Values and the Environment: A Critique and Reappraisal.'" **Social Science Quarterly**. 78(1):30-35.
- Ramsey, Charles E. and Roy E. Rickson. (1976) "Environmental Knowledge and Attitudes." **Journal of Environmental Education**. 8:10-18.
- Stern, Paul C., Thomas Dietz, and Linda Kalof. (1993) "Value Orientations, Gender, and Environmental Concern." **Environment and Behavior**. 25(3):322-348.
- Sklair, Leslie. (1994) "Global Sociology and Global Environmental Change." Ed: M. Redclift and T. Benton. **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.
- Schnaiberg, Allan. (1993) "Introduction: Inequality Once More, With (Some) Feeling." **Qualitative Sociology**. 16(3):203-206.
- Shove, Elizabeth. (1994) "Sustaining Developments in Environmental Sociology." Ed: M. Redclift and T. Benton. **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.
- Schutz, Alfred. (1963) "Concept and Theory Formation in the Social Sciences." **Philosophy of the Social Sciences**. Random House, New York.
- Spaargaren, Gert, Arthur Mol, Frederick Buttel, (2000) "Introduction: Globalization, Modernity and the Environment," **Environment and Global Modernity**, Ed: Gert Spaargaren, Arthur Mol, Frederick Buttel, International Sociological Association, (Sage Pub.) London.
- Szerszyski, Bronislaw. (1996) "On Knowing What to do: Environmentalism and the Modern Problematic." Ed: S. Lash, B. Szerszyski, and B. Wyne. **Risk, Environment and Modernity: Toward a New Ecology**. Sage Publications, London.
- Tuna, Muammer. (2010) **Globalization of Environmentalism: Impacts of Multi- Level Effects on Environmental Attitudes**, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken.
- Tuna, Muammer. (2010) "Toplum ve Çevre," **Sosyoloji Giriş**, Ed: İhsan Sezal, Beta Yayıncılık, İstanbul, (362-393).
- Tuna, Muammer. (2006) **Türkiye'de Çevrecilik: Türkiye'de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler**, Nobel Yayın, Ankara.
- Yearly, Steven. (1994) "Social Movement and Environmental Change." Ed: M. Redclift and T. Benton. **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.

İnternet Kaynakları

- <http://www.greenpeace.org/international/en/campaigns/oceans/Defending-Pacific-2011/>
- <http://www.greenpeace.org/international/en/campaigns/>
- <http://www.greenpeace.org/international/en/news/features/bob-hunter/>
- <http://www.greenpeace.org/international/en/about/history/founders/>
- <http://www.greenpeace.org/international/en/about/history/founders/david.mctaggart>
- <http://www.europeangreens.eu/menu/learn-about-egp/>

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Yoksulun ve yoksul grupların kimler olduğunu açıklayabilecek,
- Yoksulluk türlerini ve ölçütlerini tanımlayabilecek,
- Yeni kent yoksulluğunun özelliklerini açıklayabilecek,
- Artan kent nüfusuna yönelik çevre sağlık risklerini değerlendirebilecek,
- Yoksulluğun Türkiye'deki boyutlarını değerlendirebilecek,
- Türkiye'de kent-çevre ilişkisini tartışabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Yoksulluk
- Mutlak Yoksulluk
- Görelî Yoksulluk
- Eski Yoksulluk
- Yeni Yoksulluk
- Çevre Sağlığı
- Su Kirliliği
- Hava Kirliliği

İçindekiler

Kent Yoksulluğu ve Çevre

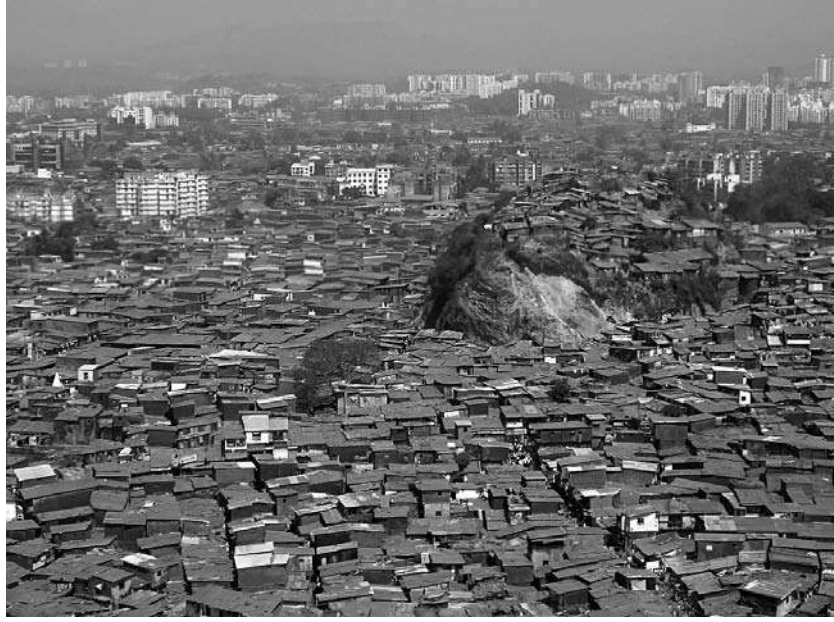
GÜNÜMÜZDE YOKSULLUĞUN DEĞİŞEN NİTELİKLERİ VE ÇEVRESEL TEHDİTLER

21. yüzyılda bilgi ve ileri teknoloji yoğunluklu ekonomik yapılanma, kentsel mekânsal ayrışma ve kutuplaşmalarla artan toplumsal eşitsizlikler, tüm dünyada yoksulluğun yapısal, kentsel ve küresel niteliklerini daha fazla ortaya çıkarmaktadır. Yoksulluk artık yalnızca geliri kapsamamakta, aynı zamanda güvenlik, korunmasızlık ve riskler yeni grupları yoksullaştırmaktadır. Özellikle dünya kent nüfusunun 2025 yılında iki kat artarak 4 milyar olması beklentisi yoksulluğun yakın gelecekte daha çok kentsel bir görünüm kazanacağına olan inancı güçlendirmektedir. Nitekim UNESCO verilerine göre dünya nüfusunun 1975'te %38'i, 2000 yılında %47'si kentlerde yaşarken, 2015 yılında bu oranın %54 ve 2025 yılında ise %60 olması beklendiği ifade edilmektedir. Bu da doğal kaynakların daha fazla istismarını, çevresel sorunları, sağlık risklerini ve sosyal dışlanmayı, yoksulluğun yeni biçimleri olarak karşımıza çıkarmakta ve insanca yaşamı daha fazla tehdit etmektedir.

Küresel ekonomi üretim süreçlerini, iş gücü piyasalarını, siyasal ve toplumsal koşulları farklılaştırmakta, ekonomik büyümenin gerçekleştirmemesinden en fazla kent yoksulları etkilenmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda kent yoksulları için herhangi bir sosyal güvenlik önleminin olmaması ve giderek artan enformelleşme, onları en savunmasız gruplar haline dönüştürmektedir. Benzer biçimde gelişen dünyada yeni yoksullukla birlikte kentlerde slumlar ve gettolar yayılarak görünürlükleri artmaktadır. Aşırı kentleşme ve yetersiz kent planlaması daha çok aşırı ve düzensiz kentleşme beraberinde getirmekte, kentsel hizmetlerin sunumunda aksamalara yol açmakta, zorlaştırmakta ve hizmetlerin kalitesini daha da düşürmektedir. Özellikle az gelişmiş ülke kentlerinde temiz hava ve su gibi temel riskli konularla bağlantılı olarak çevre sorunları ve sağlık sorunları yoksulların hayat standartlarını kötüleştirmektedir. En yoksul ülkelerin kentlerinde temiz suya erişim eksikliğinden kaynaklanan sağlık riskleri, yetersiz sağlık hizmetleri, yetersiz atık imhası, iç ortam **hava kirliliği** gibi riskler ve sağlığa olan etkileri küresel olarak modern hastalıklarla karşılaştırıldığında üç kat daha fazla yaşanmaktadır.

Resim 6.1**Kaynak:**

<http://geographyblog.eu/wp/wp-content/uploads/2011/03/mumbai-slums.jpg>

İNTERNET

Yoksulluk-çevre ilişkisi için www.unpei.org/PDF/Pov-Health-Env-CRA.pdf adresine bakınız.

DİKKAT

Dünya kent nüfusunun 2025 yılında iki kat artarak 4 milyar olması beklentisi yoksulluğun yakın gelecekte daha çok kentsel bir görünüm kazanacağına olan inancı güçlendirmektedir.

Hava kirliliği: Hava kirliliği, bina dışı açık havada bir veya daha fazla türden kirleticinin insan, bitki ve hayvan yaşamına; ticari veya kişisel eşyalara ve yaşamaktan zevk duyulabilecek bir çevre kalitesine zarar veren miktarda belli bir sürenin üstünde bulunmasıdır.

Tarihsel olarak kökleri eskilere dayanan yoksulluk, Batı'da 17. yüzyıla kadar toplumsal bir sorun ve kamusal bir sorumluluk olarak görülmemiştir. Daha çok bireyin doğasının ya da kendi tutum ve davranışlarının bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. 19. yüzyılın pozitivist ilerlemeci sanayi toplumunun doğaya hakim olma ve dönüştürme arzusunda doğal bir olgu, doğal ayıklanma sürecinin bir parçası, kırsal bir sorun olarak görülürken, yoksullar toplumun geleneksel dayanışma kurumlarına emanet edilmişlerdir. Bu doğrultuda aile başta olmak üzere diğer geleneksel dayanışma kurum ve değerlerinin, kimsesiz ve çalışamayacak durumda olan kimselerin, yoksulların ihtiyaçlarını karşılaması beklenmiştir.

19. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan krizler, siyasal ve toplumsal dönüşümler, yoksulluğu daha da artırmıştır. Yeniden biçimlenen dünyada, klasik iktisadın serbest piyasanın zenginliği sağlayacağı ve yoksulluğun da ortadan kalkacağına inanılmıştır. Bir başka ifadeyle modern toplumda Durkheimci kolektif bilincin, çalışma etiğinin ve liberalizmin bırakınız yapsınlar piyasa anlayışına göre, çalışabilecek yoksulların yoksulluğunu kendiliğinden çözülebileceğine inanılmıştır. Çalışamayacak durumda olan kimsesiz yaşlı, çocuk ve düşkünlerin ise, yoksulluklarının giderilmesinde geleneksel dayanışma kurumlarının yanında yerel kamusal kurumlara kısmi yoksulluk yasalarıyla yardım yapılması öngörülmüştür.

20. yüzyılda ise, yoksulluk yine ekonomik kalkınmacı bir bakışla, giderek sanayileşen bir tüketim toplumu yaratma isteğinin yanında sosyal devletin gelişimiyle birlikte ele alınmıştır. Modern sosyal güvenlik ve sosyal yardım kurumlarıyla

yoksullar, vatandaşlık ve hak temelli bir bakışla, derecelendirilmiş bir yardım sistemine dayalı olarak yoksullukları belirlenmeye çalışılmıştır. Sanayileşmenin ve kentleşmenin **çevre sağlığı** ve ekosisteme olan etkilerinin yarattığı riskler ve oluşan yeni risk toplumunun sonuçları 1960'lara kadar çok da dikkate alınmamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren yoksullar, yoksunlukları doğrultusunda kategorilere ayrılmaya başlanmış ve her geçen yıl yeni tanımlamalar yapılmıştır. Sosyologlar, iktisatçılar ve psikologlar başta olmak üzere çok sayıda sosyal bilimci yoksulluğu "hak, ihtiyaç, tüketim, algı" gibi kavramlar etrafında ölçmeye ve değerlendirmeye çalışmışlardır. Özellikle sosyolojinin kurucuları olan G. Simmel, Le Play'in çalışmalarının yanı sıra Boot, Bowley ve Rowntree gibi iktisatçıların çalışmaları bu konuda öncü olmuştur. Yoksulluk çoğu kez "mutlak yoksulluk, yoksulluk sınırı ya da çizgisi ve yoksulluk açığı, geçim standartı ya da açlık sınırı gibi kavramlar etrafında incelenmiş ve hesaplanabilirliği için farklı ölçütler geliştirilmiştir. Yoksulluk olgusu daha çok ekonomik kalkınma sürecinde ele alınmış ve ilk yaygın kurumsal hesaplamalar ABD'de yapılmıştır. 1960 yılında yoksulluk sınırı aile (dört kişilik) başına 1000 dolar olarak hesaplanmış ve bu sınırın altında yaşayanların oranı %14,5 olarak saptanmıştır. Yine 1964 yılından itibaren de her yıl Tarım Bakanlığı ekonomisti Mollie Orshansky tarafından temel ihtiyaçlar esas alınarak yapılmıştır.

1970'lere kadar kent yoksulluğu daha kent içinde yoğunlaşan ekonomik çöküntü mahallelerinde ırksal nitelikleri öne çıkmış, mekânsal olarak ayrılmış, tek ebeveynli daha çok kadın ailelerin ağırlıklı olduğu, ikili işgücü piyasasına göre istihdam edilen yoksulları ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak, 20. yüzyılın son çeyreğinde tüm dünyada yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmeler ve krizler, yönetsel, çevresel ve toplumsal riskleri ve eşitsizlikleri derinleştirmiştir.

Dünyada ve Türkiye'de yoksulluk çalışmaları ağırlıklı olarak kentlere ve yoksulluğun yoğun olduğu bölgelere ya da en somut biçimde göz önünde olduğu mekânlara, Latin ve Kuzey Amerika, Somali, Etiyopya, Bangladeş, Hindistan gibi ülkelere yönelmiştir. Az gelişmiş ülkelerde kentsel yoksulluk, düşük sanayileşme ve hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmış, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderek artması ve küresel işbölümü süreci kentlere göçü hızlandırmıştır. Bu yandan kentlerde yeni olanaklar yaratırken, diğer yandan çevre sağlığı başta olmak üzere yeni riskleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kalkınma için yabancı yatırıma verilen önem nedeniyle, uluslararası sermayeyi çekebilmek için küresel kentler yarışır hale gelmiştir. Bu yarış uğruna kentler, tarihi, ulusal, çevresel değerleri feda edebilmektedirler. Afrika, Asya ve Latin Amerika'da 600 milyon kent yoksulu yetersiz çevresel hizmetlerden etkilenmektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın 2008 yılı raporunda da belirtildiği gibi düşük standartlı konutlar (slumlar/gecekondu vb), yetersiz ve kirli su, sağlık hizmetlerinin eksikliği ve toprak atık sistemleri, dış mekân/açık hava kirliliği ve kapalı mekân hava kirliliği düşük kalite yemek/pişirme yağlarından kaynaklanan etkiler insan sağlığını olumsuz etkilemekte, hatta yaşamsal risk oluşturmaktadır.

Çevre sağlığı: İnsanı ve diğer canlıları, canlılıklarını sağlıklı sürdürme yönünde etkileyecek çevre koşullarını sağlama çalışmalarıdır.

Detaylı tartışmalar için <http://www.unpei.org/PDF/Attacking-Poverty-win-win-Eng.pdf> bakabilirsiniz.

İNTERNET

1970'lere kadar yoksulluk, ırksal temelli mi yoksa sınıfsal temelli mi ele alınmıştır?

SIRA SİZDE

1

21. yüzyılın ilk çeyreğinde küreselleşmenin yarattığı eşitsizlikler ve riskler yeni yoksulluk biçimlerini beraberinde getirmekte, sadece kimsesiz, yaşlı, engelli ve çocuklar gibi çalışamayan kişi ve grupları değil, aynı zamanda kadınları, göçmenleri, çalışan yoksulları ve diğer çok sayıda grup ve sınıfı da kapsamaktadır. Artık yoksulluk, çok boyutlu bir olgu olarak çevresel riskleri de içererek, insanlığın karşısında yeni yüzleriyle durmaktadır.

YOKSUL KİMDİR VE YOKSULLUK NEYİ İFADE EDER?

Yoksulun ve yoksul grupların kimler olduğunu açıklamak.

Yoksulluk: İnsanların kabul edilebilir yaşam koşullarına özgür ve insana yakışır, kendine ve başkalarına saygılı, uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir hayat sürbilmeleri için gerekli insani, en temel öge olan fırsat ve öğelerden yoksun olmasıdır.

Yoksulluk kavramı, genel olarak “insan ihtiyaçları” kavramına dayanarak ele alınmakta ve yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumlarını ifade etmektedir. İnsan toplumsal bir varlıktır ve bu nedenle de fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan beslenme ihtiyacının yanı sıra giyim, barınma, eğitim, sağlık, kültür, ortak yaşama, dinlenme, güven duyma, içme, estetik ve benzeri sosyo-kültürel ihtiyaçları vardır (Sallan Gül, Gül, 2008).

Tarihsel olarak yoksulun kim olduğu sorusuna verilen ilk yanıt 17. yüzyılda 1601 yılında İngiltere’de çıkarılan ve 230 yıl yürürlükte kalan Elizabeth Yoksulluk Yasası ile olmuştur. Bu yasada yoksullar temelde üç grupta ele alınmıştır. İlk grupta, yoksulluğu, toplumca kabul edilen sakat, kör, elinde olmayan sebeplerle haklı nedenlere dayananlar yer almıştır. Bu gruptakilere barınacak yer (huzur evi gibi) ve yiyecek yardımının yapılması öngörülmüştür. İkinci gruba, herhangi bir sakatlığı olmayan ve çalışabilecek durumda olan yoksullar (erkekler) dahil edilmiştir. Bunların kamusal işlerde, gerekiyorsa zor kullanarak çalıştırılması, aksi takdirde cezalandırılmaları kabul edilmiştir. Son grupta kimsesiz çocuklar yer almış ve yetimhanelerde barınma ve eğitim olanaklarının sunulması kararlaştırılmıştır (Townsend, 1993).

DİKKAT

Tarihsel olarak yoksulun kim olduğu sorusuna verilen ilk yanıt 17. Yüzyılda 1601 yılında İngiltere’de çıkarılan ve 230 yıl yürürlükte kalan Elizabeth Yoksulluk Yasası ile olmuştur.

Yoksulun kim olduğuna verilen yanıt zamanla değişmiştir. Yoksulluk, uzun yıllar çalışmayacak ve bakıma muhtaç kişilerle, işsizlere verilen kategorik bir kimlik olmuştur. Günümüzde ise yoksul, sadece işsiz ya da çalışmayacak durumdaki kişileri ve muhtaçları tanımlamakta, yani üretim, tüketim ve sınıf ilişkilerinin dışında ele alınmaktadır. Bugün süresiz, güvencesiz ve marjinal işlerle geçinmekte olan, kötü ve çökmüş kentsel mekânlarda yaşayan ve dışlanan çevresel ve diğer risk içinde yaşayan cinsel, ırksal, etnik ve dinsel kimliklerle örtüşen kişiler de yoksul kabul edilmektedir.

SIRA SİZDE

1601 yılında İngiltere’de yürürlüğe giren Elizabeth Yoksulluk Yasalarında korunma altına alınan kesimler çalışan kesimler mi yoksa çalışmayacak durumda olan kesimler midir?

YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ SORUNSAI VE YOKSULLUK TÜRLERİ

Yoksulluk türlerini ve ölçütlerini tanımlamak.

Yoksulluk da her ne kadar kentsel ve çevresel riskler nedeniyle daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bir sorunu olarak kabul edilse de, sanayileşmiş pek çok ülke için de yoksulluk sorunu önemini korumaktadır. Aralıklarla da olsa son otuz yılda, ulusal ve uluslararası gündemde ön plana çıkan yoksulluk ve belirlenmesi sorunu, Türkiye’de de ekonomik ve siyasal gündemin ön sıralarında yer almaya başlamıştır. Bu ilgi artışında art arda gelen ve derinleşen ekonomik krizlerin geniş halk kitlelerinin yaşam koşulları ve sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri kuşkusuz önemli bir rol oynamıştır. Son dönemdeki eğilimler göz önüne alındığında yoksulluk, yalnızca ekonomik olarak ele alınamayacak kadar karmaşık bir olgudur. İnsan hayatının ekonomi, siyasi ve sosyal katılım, eğitim, sağlık, insan hakları, çevre gibi tüm boyutlarını kapsamakta ve her boyut bir diğeriyle ilişkili olarak yaşanmakta belirlenmesinde ve ölçümlemesinde bu değişkenler gözönüne alınmaktadır. Yoksulluk kavramı üzerine bugüne kadar birçok tanım yapıldığı ve kavramın farklı yaklaşımlar ve dolayısıyla ölçütler çerçevesinde ele alındığı görülmektedir (Şenses, 2009).

Örneğin Dünya Bankası’nın 2000 yılında yayınladığı raporda yoksulluğun ölçülmesinde temel ihtiyaçlar yaklaşımı benimsenmekte ve iki düzeyde ele alınmaktadır. İlk olarak, yoksulluk bireyin (ya da ailenin) yaşamını asgari düzeyde sürdürebilmesi için gerekli, yeterli gıdaya, barınmaya ve giysiye olan ihtiyaçları ile evde gerekli temel eşya ve araçlara sahip olması olarak tanımlanmaktadır. İkinci olarak, ilk ihtiyaçlara ek olarak içme suyu, toplu taşıma, sağlık, eğitim, refah ve kültürel etkinlikler gibi yaşadığı toplumsal çevrede ihtiyacı olan temel alt yapı hizmetleri olarak belirlenmektedir. Bir diğer yaklaşım ise bireyin ya da hanenin üyelerinin yaşadığı sosyal grubun diğer gruplarla karşılaştırılmasını vurgulayan “görelî yoksulluk”dur. Ayrıca her iki yaklaşımın bileşimini ele alan karma yoksulluk gibi tanımlamalarda yapılmıştır. Yine yoksulların algısını temel alan yaklaşım öznel yoksulluk olarak tanımlanırken yoksulların sahip oldukları ile neler yapabileceklerine vurgunun yapıldığı yaklaşım yeterlilikten yoksulluk, iyi bir hayat sürdürme fırsat ve seçeneklerinden yoksun olan yaklaşım ise insani yoksulluk yaklaşımı olarak görülmektedir. Ancak en temel alınan yoksulluk türleri ve ölçümlerinde esaslar aşağıda verilmektedir.

Yoksulluk da her ne kadar kentsel ve çevresel riskler nedeniyle daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bir sorunu kabul edilse de, sanayileşmiş pek çok ülke için de yoksulluk sorunu önemini korumaktadır.

DİKKAT

Temel İhtiyaçlar Temelinde Yoksulluk: Mutlak ya da Açlık Yoksulluğu

İnsanların yaşamlarını sürdürmeleri için en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamamasını ifade eden **mutlak yoksulluk**, Kopenhag’da 1995 yılında gerçekleştirilen Dünya Sosyal Gelişim Zirvesi’nde tanımlanmıştır. Sağlıklı beslenmeyi, temiz su içmeyi, sağlık tesislerine, barınmaya, eğitim hizmetlerine erişim oranı ile ilgili olan,

Mutlak Yoksulluk: İnsanın biyolojik olarak kendisini üretebilmesi için gerekli kaloriyi ve gerekli diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirememesi durumudur.

kısacası insanların temel ihtiyaçlarından yoksunluğunu gösteren yoksulluk türü olarak mutlak yoksulluk nitelenmesi kullanılmıştır. Mutlak yoksulluk üzerine yapılan bir diğer tanımlamada ise mutlak yoksulluk, bireyin ve hanehalkının geliri ve ya tüketim harcamalarını esas almakta, öngörülmuş bir gelir veya tüketim seviyesinin altında kalan bireyler yoksul olarak nitelendirilmektedir. Özetle mutlak yoksulluk, hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumu olarak da tanımlanmaktadır (Coşkun ve Tireli, 2008).

Ancak mutlak yoksulluk da yoksulluk açığının ölçülmesinde iki farklı yöntem kullanılmaktadır. İlk yöntemde minimum gıda harcaması esas alınmaktadır. Bu yöntemde bir kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan minimum kalori ihtiyacı hesaplanmakta, daha sonra ise bu kalori ihtiyacını karşılayacak gıda harcaması maliyeti çıkarılmaktadır. İkinci yöntem, bireyin sadece minimum gıda harcamasını değil, onun yanında giyinme, barınma, ısınma gibi diğer temel ihtiyaçları dikkate alınmaktadır. Diğer taraftan UNDP'nin geliştirmekte olan ülkelerdeki mutlak yoksulluğu ölçmek için kullandığı İnsani Yoksulluk İndeksi'nde üç temel ölçüt kullanılmaktadır. Bunlar;

- Doğumdan 40 yaşına kadar yaşamama olasılığı ile ölçülen erken yaşta ölüm;
- Yetişkinler arasında okuryazar olmayanların oranı ile ölçülen ve kişilerin iletişim ve okuma dünyasından kopukluk düzeyini gösteren bilgi;
- Eşit olarak hesaba katılan yaşına göre normal kilosunun altında olan çocukların oranı ve sağlıklı içme suyuna erişimi olmayanların oranı ile ölçülen insanca bir yaşam kalitesi.

Mutlak yoksulluğun tespit edilmesinde Dünya Bankası da temel gıda yaklaşımını benimsemekle birlikte kalori temelindeki yoksulluk sınırını belirlemektedir. Dünya Bankası'nın 1990 tarihli çalışmasında mutlak yoksulluk bir insanın hayatta kalabilmesi için günlük gerekli kalori miktarı olan 2400 k/cal hesaplanmasına dayanmaktadır. Tıbben normal bir erişkinin yeterli kalori alabilmesi için gerekli kalori 2800-3000, ağır işlerde çalışanlar için ise 3200-3800 k/cal ihtiyacı esas alınmaktadır. Bu noktadan hareketle günlük geliri 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanlar "mutlak yoksul" olarak tanımlanmaktadır. Yine yoksulluğun evrenselliği ve satın alma paritelerinin farklılıkları da düşünülerek, ortalama bir hesaplama yöntemi ile mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1\$ kabul edilirken, Latin Amerika ve Karayipler için bu sınır 2\$, Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4\$, gelişmiş ülkeler için 14.40 \$ olarak belirlenmiştir (DPT, 2001).

Eşitsizlik ya da Göreli Yoksulluk: *Eşitsizlik* olarak yoksulluk ya da göreli yoksulluk, yoksulluğun hesaplanmasında temel ihtiyaçlar yaklaşımını temel almakta, ölçümü belirleyen değişkenler farklılaşsa da, toplumdaki gelir dağılımını ve eşitsizlikleri belirlemeye çalışmaktadır. Aynı toplumlarda bireylerin ya da ailelerin yaşam standartları ve gelirleri diğerleriyle karşılaştırılarak bir yoksulluk tanımı yapılmaya çalışmaktadır. Yaşam standardı, insan isteklerini arzu edilen mal ve hizmetlerin bileşkesi olup, birey, aile, grup, sınıf, toplum, millet ve insan grubu tarafından belirlenebilir, ancak yoksulluk çalışmalarında birey ya da aile temel alınır. Kişinin ya da ailenin bir yaşam düzeyi sürdürebilmek için gerekli olan yiyecek, giyecek, barınma, tedavi, ulaşım gibi temel gereksinimlerini karşılayabilmesi gerekir.

Kişinin fiziksel varlığını sürdürebilmesi için gerekli asgari tüketimi yapabilecek gelire sahip olmaması *eşitsizlik yoksulluğunu* ifade etmektedir. Eşitsizlik yoksulluğunu belirlemek için toplumda belirli bir gelir düzeyi saptanarak bunun altında kalanlar, üstündekilere göre yoksul kabul edilmektedir. Böylece yoksullar aynı top-

lumda yaşayan diğer grup ve kategoriler arasında ve aynı zamanda farklı toplumlar arasında bir karşılaştırma yapma ve değerlendirme olanağı sağlamaktadır. Göreli yoksulluk, bir kişinin veya grubun yaşam düzeyini, kendisinden daha yüksek gelire sahip bir referans grubunun geliriyle karşılaştırması sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Göreli yoksulluk, daha yaygın olarak “maddi kaynakların, toplumda adet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın, konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz olması şeklinde ifade edilmektedir.

Görelî yoksulluk da toplumda kabul edilebilir en aşağı tüketim düzeyinin altında kalanlar göreli yoksul olarak kabul edilmektedir. Bu tüketim düzeyi mutlak yoksulluğun üzerindedir. Ama ne kadar üzerinde olduğu içinde yaşadığı toplumun gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmaktadır. Bu bireyin biyolojik olarak değil, sosyal olarak kendisini üretebilmesi için gerekli tüketim düzeyinin saptanmasını gerektirmektedir. Göreli yoksulluk için çoğunlukla benimsenen yöntem, ülke içindeki ortalama ya da medyan gelirin belirli yüzdesini, örneğin %50’sini almaktır. Buna göre de ortalama gelirin %50’si altında gelire sahip kişiler, göreli yoksulluğa sahip olan kişiler olarak tanımlanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler için Dünya Bankası çalışmalarında üç, gelişmiş olan ülkelerde dört kriter üzerinden yoksulluk ölçümü yapılmaktadır. Gelişmiş merkez ülkelerinde, ülkelerin refah düzeyleri, demokratik kurumların yerleşmişliği ve hakların kullanımı azınlık, etnik, ırk, cinsiyet, yaş gibi ayrımcılık ve ayrımlaşmaların farkında olarak gerekli sosyal politikaların geliştirildiği sayılı temel kabul edilmektedir. Toplumun refah düzeyinin yükseltilmesi sonucu ortalama yaşam süresi erken, yani 60 yaş altı ölüm oranları olarak, okur-yazarlık durumu ve iletişim kurma, yaşam standardı ve sosyal içermeye, özellikle ırk, etnik, dinsel ayrımcılık ve yoğunlaşmalar üzerinden ölçütler belirlenerek yoksulluk sınırı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Diğer ülkeler ise, demografik ve ekonomik yapıları göz önüne alındığında zaten yeterli olmayan refah alt yapıları, gelir düzeyleri ve yaşam düzeyleri temelinde yaşam süreleri ya da daha doğru ifadeyle yaşam şansları daha az kabul edilerek 40 yaş altı ölüm oranları ele alınmaktadır. Ayrıca, okur-yazarlık düzeyleri ve yaşam standartları da en temel alt yapı hizmetleri biçiminde, örneğin içme suyu, beş yaş altı çocukların kiloları gibi temel besin maddelerinin temini ve sağlık koşullarının niteliği esas alınarak hesaplamalar yapılmaktadır.

Yoksulları kendi aralarında kategorilemeye çalışan bu iki yaklaşım aslında karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. İki yoksulluk tanımlamasında temel fark yoksulluk çizgisinin belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Mutlak yoksullukta yoksulluk çizgisi bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi için minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesiyle hesaplanırken, göreli yoksullukta en çok kullanılan yöntem ortalama (medyan) gelirin yarısı hesaplamasıdır. Mutlak ve yoksulluk tanımlaması arasındaki bir başka fark ise, göreli yoksulluğun daha çok toplumdaki gelir dağılımı farklılığı üzerine odaklanırken, mutlak yoksullukta uluslararası ölçekte karşılaştırma yapmak ön plandadır.

Görelî yoksulluk, hane halkı gelir ve tüketim harcamalarının bir toplumda ya da ülkeler arasında, bölgeler, kentler, sektörler ve meslekler vb. ölçütler temel alınarak mevcut koşullarına göre ortalama gelire sahip olanlarla olmayanlar arasındaki açıklığı ifade eder. Bir başka deyişle, sosyolojik anlamda göreli yoksulluktaki yoksulluk sınırı, kişileri, aileleri ve ortalama uygun bir yaşam biçimi, harcama ve tüketim kalıpları (gıda ve gıda dışı) arasında bir karşılaştırma olanağı sağlar.

Görelî Yoksulluk: Maddî kaynakların, toplumda adet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın, konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz olmasıdır.

Bir Algı Sorunu Olarak Öznel Yoksulluk: Öznel yoksulluk ile içsel öznellik ve çok boyutluluğun yakalanması amaçlanmaktadır. Öznel yoksullukta bireylerin yaşam koşullarının farkındalıkları ekseninde değerlendirme yapılmakta, bireyin sahip olduğu refah değerlendirmesi temel alınmaktadır. Bu bağlamda öznel yoksulluk kavramındaki temel düşünce, yoksulluğun toplumun kabul edebileceği yaşam düzeyi ile ilgili olması durumu olduğuna göre, yoksulluk çizgisini belirlemenin yolu, büyük ölçekli anketler yaparak toplumun bu görüşünün ortaya konulmasıdır. Öznel yoksulluk bireylerin kendi tercihlerine göre oluşturdukları ihtiyaç bileşimini esas alarak, öznel gerçekliği soyutlayan yaklaşımlardan uzaklaşmaktadır. Öznel yoksulluğu belirleyebilmek amacıyla yapılan anketlerde farklı yöntemler kullanılmakta ve deneklere yoksul olmamak, iyi bir gelire sahip olmak gibi gelir miktarı ile ilgili sorular sorulmaktadır. Öznel yoksullukta, anket sonuçlarından refah düzeyleri ile gelirler arasında bağlantı kurularak, kritik bir refah düzeyi seçilip ona karşılık gelen gelir düzeyi yoksulluk çizgisi olarak görülmektedir.

Tüketememe Durumu Olarak Yoksulluk: 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yoksulluk kavramını tarihin diğer dönemlerinden ayıran en önemli özelliği, gelir azlığından kaynaklanan tüketememek ve sosyal çevreden, toplumdan dışlanma duygusudur. Yeni yoksullar modern toplumun temel karakteristiği olan tüketim fonksiyonunu yerine getiremeyen, haliyle tüketim toplumunda tüketemedikleri için normal toplumsal yaşayışını devam ettiremeyen insanlar olarak görülmektedir. Bauman, yoksulluğun bu yeni biçiminde yoksulları norma uygun yaşayamayan insanlar olarak ele almaktadır. Ona göre tatminkâr bir gelir, kredi kartları ve daha güzel bir yarın umudundan yoksun olan yoksulların ihlal ettiği norm, ihlal edilmesinin ihlal edenleri “anormal” kıldığı norm, çalışma değil, tüketici ehliyeti ya da yeteneği normudur. Bugünün yoksulları öncelikle “işsiz” değil, “tüketici olmayan”lardır; onların yerine getiremedikleri sosyal yükümlülüklerin en önemlisi pazarın sunduğu mal ve hizmetlerin aktif ve etkili alıcısı olmak olduğundan, onları öncelikle tanımlayan şey defolu tüketici olmalarıdır (Bauman, 1997).

Bir başka ifadeyle gelir azlığı ve buna bağlı olarak tüketememek, yani tüketim toplumunda tüketemediği için normal toplumsal yaşayış devam ettiremeyen insanların durumunu anlatan bu yoksulluk, aynı zamanda sosyal ve kültürel kimliğe işaret etmektedir. Yoksulluk sosyal çevreden, toplumdan dışlanmayı ifade etmektedir. Benzer biçimde kentte kapitalizmin yarattığı toplumsal eşitsizlikleri ve kentin çelişkilerini kent mekânında tüketim bağlamında ele alan Manuel Castells de, yeni yoksulluğun belirleyici ölçütleri arasında ‘tüketim’ ve tüketicilik olgusu olduğuna dikkat çekmektedir. Toplumsal eşitsizliğin her sınıflı toplumun en belirgin özelliği ve göstergesi olduğunu ve üretim sisteminde sahip olunan yerin ürünün toplumsal gruplar arasında bölüşümünü belirlediğini belirtir. Kapitalizmde içsel olarak varolan ve gelirler açısından ifade edilen geleneksel eşitsizlik, artık konut koşullarından çalışma saatlerine kadar uzanan, sağlık, eğitim ve kültürel olanakları da içine alan birtakım ortak hizmetlere erişebilirlik ile tanımlanabilen yeni toplumsal ayırım noktalarıyla kendini göstermektedir (Castells, 1997).

YENİ KENT YOKSULLUĞU VE AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLERİ

Yeni kent yoksulluğunun özelliklerini açıklamak.

Yukarıdaki tanımlarda da görüldüğü gibi yoksulluğun günümüzde yeni olarak tanımlanmasındaki ortak noktalardan biri yoksulluğun kentsel niteliği ve risk bağlamıdır. Kentsel yoksulluk kavramı, kentsel mekândaki yoksulluğun, küreselleşme süreçlerinin etkisiyle belirli bölgelerde yoğunlaşmanın yanında ayrışma, gettolaşma ve hatta kutuplaşma eğilimini içermektedir. Kentsel yoksulluk, ekonomik ve sosyolojik yaklaşımlarla kent ve bölgesinin belirli kaynaklardan yoksun olma, bir ekonomik mekânizma ya da bir toplumsal gerçeklik anlamında kentin göreceli dengesizliği, düzensizliği ve bozulmuş işlevselliği olarak da açıklanmaktadır. **Yeni yoksulluğu eski yoksulluktan ayıran özelliklerini** Erdem (2006), Bayet (1999) in çalışmasından özetle şöyle açıklamaktadır:

Eski Yoksulluk	Yeni Yoksulluk
Kıtlık yoksulluğudur. Yoksulluk doğaya bağlılıktan ve kıtlıktan kaynaklanır, yani ihtiyaç maddeleri kıt olduğu için yoksulluk vardır.	Risk yoksulluğudur. Doğa dışı yoksulluk, her şey bol olsa bile yoksulluk var olabilmektedir. Refah devletinin koruyuculuğu yoktur. Geniş bir kitle işini kaybetme riski ile karşı karşıya olup, çalışanlar sistem dışına atılma riski ile karşı karşıyadırlar.
Sadece ekonomik alanla bağlantılıdır.	Sadece ekonomik değildir, yani gelir önemli olmakla birlikte tek etken değildir. Gelir azlığı ve buna bağlı olarak tüketememek, sosyal çevreden toplumdan dışlanmak. Tüketim toplumunda tüketemediği için normal toplumsal yaşayış devam ettiremeyen insanların durumunu anlatan yoksulluktur.
Çalış(a)mamak, iş bulmamakla bağlantılıdır.	Tüketememekle ilgilidir. Tüketici olamayanlar veya çalışıp yoksul olan 'defolu tüketici'lerle bağlantılıdır.
Ekonomik temellidir.	Basitçe ekonomik değil, sosyal ve kültürel kimliğe işaret eder. Yoksulluk kültürel devamlılığın sağlayıcısı olarak görülür.
Yoksulluk dönüşümlü bir süreç olarak görüldüğünden yoksulluktan kurtuluş ümidi vardır.	Yoksulların yoksulluktan kurtuluş ümitleri kalmamış ve toplumsal ve çevresel riskler artmıştır.

Tablo 6.1

Eski ve Yeni Yoksulluk Biçimleri

Eski yoksulluk: Doğaya bağlılıktan, çalışamamaktan ve kıtlıktan kaynaklanan muhtaç olma durumudur.

Yeni yoksulluk: ekonomik yoksunlukların yanında toplumsal, kültürel ve çevresel risklerin dolaşımını içeren yoksulluktur.

Kentsel yoksulluk kavramı, kentsel mekândaki yoksulluğun, küreselleşme süreçlerinin etkisiyle belirli bölgelerde yoğunlaşmanın yanında ayrışma, gettolaşma ve hatta kutuplaşma eğilimini içermektedir. Kentsel yoksulluk, ekonomik ve sosyolojik yaklaşımlarla kent ve bölgesinin belirli kaynaklardan yoksun olma, bir ekonomik mekânizma ya da bir toplumsal gerçeklik anlamında kentin göreceli dengesizliği, düzensizliği ve bozulmuş işlevselliği olarak da açıklanmaktadır.

DİKKAT

Benzer biçimde kent yoksulluğunu kapsayan ana değişkenler kısaca şöyle özetlenebilir: Gelir ve işte sınırlı kabul, enformelleşme, işsizlik ve kayıt dışılık (enformelleşme); yetersiz ve güvensiz yaşam koşulları; zayıf kentsel altyapı ve hizmetler; kolaylıkla risk altında olmak, örneğin doğal kaynaklar, çevresel tehlike ve sağlık riskleri; mekânsal sorunlar ve bu sorunların dolaşımı ve sosyal dışlama ile ilgili sorunlar.

Aslında yeni kent yoksulluğu kavramı daha çok egemen kapitalist üretim, tüketim ve sınıf ilişkilerinin dışında, süreksiz, güvencesiz ve marjinal işlerle geçinmekte olan, kötü ve çökmüş kentsel mekânlarda yaşayan ve dışlanan çevresel ve diğer risk içinde yaşayan cinsel, ırksal, etnik ve dinsel kimliklerle örtüşen yoksulluğu tanımlamak için kullanılmaktadır. Batı'da özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, fordist yapıdan post fordist yapıya, refah devletinden çalışma refahına ulusal organizasyonlardan küresel organizasyonlara geçiş sürecinde ortaya çıkmış ve yeni kent yoksulluğu olarak ele alınmaya başlamıştır.

Yeni kent yoksulluğunun yaşandığı toplum aynı zamanda risk toplumdur. Risk toplumu kavramını çalışmalarında odak yapan Ulrich Beck, sanayi toplumunun geçmiş dönemlerde bilinmeyen yeni pek çok tehlike ile risk yarattığına dikkat çekmektedir. Yeni dönemde küresel ısınma ve benzeri çevreyle ilgili krizler toplumdaki aktörlerin risk ile iyi geçinmek ve onu hayatlarının bir bölümüne dâhil etmek zorunda kaldıklarını, riski dâhil etmede başarılı olamayanların başında yoksulların geldiğini belirtmektedir. Yoksullar ve yoksulluğa düşme riskini her an taşıyan toplumsal kesimler, riskin bütün kırılcılığı ve dönüştürücülüğüne maruz kalmaktadır. Ona göre sanayi modernliği yoksulları risk altında bırakırken, eğitim ve refah gibi kurumlar, bireyleri sınıfa özgü risklerden korumuştur. Ancak bugün karşılaşılan durum, sınıfa özgü riskler bir tarafa, sınıfsız ve bütün toplumsal sınıfların etkilenebileceği risklerin ortaya çıktığı bir süreci oluşturmaktadır. Toplumsal sınıfların belirsizleşmesiyle toplumsal eşitsizlik keskinleşmiş; eşitsizlik, artık yaşam boyunca tanımlanabilir büyük ölçekli sınıfsal konumlar çerçevesince süregitmez, zaman, mekân ve toplumsallık açısından parçalanmıştır. Bu nedenle riskler karşısında savunmasız kalan yoksulların yoksullukları süregelenleşmektedir (Beck, 1992; Yılmaz, 2010).

Benzer olarak Birleşmiş Milletler büyük kentlerde sağlık, barınma ve temel hizmetler üzerine yayınladığı 2000 yılı raporunda 43 ülkenin farklı bölgelerindeki kentlerde son yirmi yılda büyük kentlerin sakinleri için refah paylaşımının kötüleştiği, sosyal adaletin zayıfladığı, çevresel risklerin ve yoksulluğun arttığı görülmektedir. Dünya Bankasının 2008 yılında yayınladığı "Urban Poverty: A Global View" raporunda yoksullukla istihdam arasındaki ilişkide yoksulluk ve boyutlarına vurgu yapılmış, yoksullara sunulan hizmetlerin yetersizliği üzerinde durulmuş ve mekânsal yoksulluk ve sosyal dışlanma süreçlerinin önemine odaklanılmıştır.

Kaygalak (2009) ise Mingione'den hareketle yeni kent içi marjinalleştirme ve dışlanma süreçlerini kapsayan "yeni" yoksulluğu şöyle açıklamaktadır:

"Geçmişte evsizlik ve yoksulluk, toplumsal ve mesleki hareketlilik ve sosyal devlet programları aracılığıyla yatıştırılmaktaydı. Sürekli güvenceli işlerin azalması, parçalanmış (istikrarsız) işgücü pazarının giderek kalıcılaşması ile nitelenen post-Fordist ekonomi ve istihdam rejimi yoksulluk tuzağından kaçan, eğitimsiz ve herhangi bir mesleki beceriye sahip olmayan büyük bir nüfus kesiminin yaşama şansını azaltmaktadır. Kent merkezinin finans yatırımcıları, şirketlerin merkez büroları ve yeni hizmet etkinliklerinin istilasına uğraması, düşük gelirli yerleşme ve konut edinme olasılığını düşündürmektedir. ... Özelleştirmeler ve sosyal devlet anlayışının zayıflaması tüm bu sorunlara karşı kamusal refleksi azaltmaktadır"

Özellikle son elli yılda kentlerde yaşayan nüfusun artması ve kıyı geride bırakılması ile kent ekseninde ortaya çıkan sorunlar yeni yoksulluğu tanımlar hale gelmiştir. Harveyci anlamda kentler, eşitsizlik mekânlarına dönüşmekte, kentsel yoksulluk mekânsal anlamda ayrılmayı beraberinde getirirken, sosyal düzlemde ise eşitsizliklerin daha çok yaşanmasına ve farklı toplumsal sınıfların izolasyonunu ve dışlanmasını beraberinde getirmektedir.

Risk, eski yoksulluğun mu? yoksa yeni yoksulluğun mu? temel belirleyicisidir?

SIRA SİZDE

4

Benzer olarak Birleşmiş Milletler büyük kentlerde sağlık, barınma ve temel hizmetler üzerine yayınladığı 2000 yılı raporunda 43 ülkenin farklı bölgelerindeki kentlerde son yirmi yılda büyük kentlerin sakinleri için refah paylaşımının kötüleştiği, sosyal adaletin zayıfladığı, çevresel risklerin ve yoksulluğun arttığı görülmektedir.

DİKKAT

KENT YOKSULLUĞUNDA ÇEVRENİN BELİRLEYİCİLİĞİ

Artan kent nüfusuna yönelik çevre sağlık risklerini değerlendirmek.

Kent yoksulluğunu çevresel bağlamda ele alındığında literatürde yoksulluk ve ekosistem ilişkisinde UNEP'in de temel aldığı ana bileşenler şöyle ele alınabilir: Yeterli beslenememek; hastalanma riskinin sıklığı; temiz bir çevrede ve güvenli bir mekânda yaşayamamak; yeterli ve temiz su bulma gücü; temiz havaya sahip olamamak; ısınabilmek ve yemek yapabilecek enerjiye sahip olamamak; şiddetli doğa olayları, seller, tropik fırtınalar ve toprak kaymaları ile baş edememek; sürdürülebilir idare kararlarını yapamamak, sürdürülebilir gelir akımını başaramamak ve geleneksel tıbbi kullanmak. Bu öğeler yoksullukların hayatını daha kırılgan hale getirmekte, sağlıksız çevre koşulları ve küresel istihdamın enformelleşen niteliği yoksulluklarını derinleştirmektedir. Ayrıca nükleer güç santralleri ve atık güvenliği, biyo-güvenlik ve genetik kirlenmeden doğan tehlikelerle savaş ve sanayi bölgelerindeki kimyasal kirlenmenin önlenmemesi yoksullar için yeni risk alanlarını gündeme getirmektedir.

Aslında çevresel sağlık sorunları da büyük çoğunlukla yoksulluğun yaşanmasıyla ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuya uluslararası düzeyde ilgi daha çok 1990'lı yıllarda başlamıştır. Örneğin 1994 İnsani Gelişme Raporu'nda altı çizilen tehditler küresel su krizi ve iklim değişikliklerini kapsarken, 1996 raporunda çevresel güvenlik ve 1998 raporunda ise adaletsizlik ve çevresel bozulma ortak dikkat çeken konular olmuştur. Asit yağmurları, ozon tabakasının delinmesi ve iklim değişikliği yoksulların en çok etkilendiği konulardır. Benzer biçimde 2002 Güney Afrika-Johannesburg BM Çevre ve Kalkınma Konferansında hem yoksulluk ve hem de çevre sağlığı ve sorunları adına önemli sayılabilecek adımlar atılmıştır. Örneğin AIDS'le mücadele ve Afrika'ya AIDS ilacı yardımı, Afrika'da kadınların sağlık hizmetlerine ulaşımı, çok yoksul ülkelerin borçlarının silinmesi, küresel ısınma ile mücadele için fosil yakıt kullanımının sınırlandırılması gibi konular gündeme gelmiştir.

Özellikle BM, UNESCO, WHO/UNICEF gibi kuruluşların raporlarında yoksul ülkelerin çevre sorunlarına dikkat çekilmekte ve rakamlarla konunun önemi belirtilmeye çalışılmaktadır.

Bugün gelişmiş ülkeler için artık risk bile oluşturmayan çevre sorunları ve hastalıkla, yoksul bölgelerde insan yaşamını her yönüyle etkisi altına almaktadır. Örneğin temiz suya erişememe ve sıtmaya yakalanma gibi geleneksel çevresel risklerin etkisi daha fazla artmaktadır. 2000'li yıllarda 1,1 milyar insan temiz içme suyunu erişememekte ve 2,6 milyar insan da yetersiz sağlık koşullarında su ve temizlik konusunda sorun yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler insanların günlük temel ihtiyaçları olan içmek, yemek pişirmek ve temizlik için günde 20-50 litre suya ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Oysa Mozambikte'ki su kullanım oranı ise kişi başına günlük 10 litreden azdır. Bu oran Avrupa'nın birçok ülkesinde kişi başına düşen su kullanımı 200-300, Türkiye'de 111 ve Amerika'da 575 litredir. UNDP 2006 raporunda da vurgulandığı gibi; "Temiz suya erişememektedirler." cümlesi az gelişmiş ülkeler için kibarca derin yoksunluğu anlatmaktadır. En yoksul bölgeler olan Sahra Altı Afrikası ve Güney Asya ülkelerinde her gün çoğunluğu çocuk ve yaşlılardan oluşan yaklaşık 14 ila 30 bin kişi suyla ilgili önlenebilir bir hastalıktan dolayı yaşamını yitirmektedir.

DİKKAT

2000'li yıllarda 1,1 milyar insan, temiz içme suyuna erişememekte ve 2,6 milyar insan da yetersiz sağlık koşullarında su ve temizlik konusunda sorun yaşamaktadır.

Resim 6.2

Kaynak:

http://georgeapes.blogspot.com/2010/05/final-post_21.html

Yine dünyada kullanılan suyun tüketimindeki adaletsizlikler artmaktadır. Yoksullar hem gelişmiş ülkelerde, hem de Üçüncü Dünya ülkelerinde ve Hindistan'da su kirliliğinden, kuraklıktan, ya da aşırı tüketiminden doğan olumsuz sonuçlara en çok maruz kalanların başında gelmekte ve suyu gelişmiş ülkelerden çok daha pahalıya tüketmektedirler. Nitekim 2003'te Kyoto'da yapılan Üçüncü Dünya Su Zirvesi'nde su bir hak değil, 'temel insan ihtiyacı' olarak nitelendirilmiş ve bu meşruyetin katkısıyla da metalaşmış ve özelleştirilmesinin yolunu açarak yoksulları daha mağdur hale getirmiştir. Özellikle yeni liberal ideolojinin ve kapitalizmin egemenliğini tüm dünyada kabul ettirdiği ve çok uluslu şirketlerin artan önemi ve ege-

menlikleri, yeni pazar ve doğal kaynak havzası arayışlarının bir ürünü olarak suyun metalaşması yoksulların suya erişimini güçleştirmekte ve daha pahalıya tüketmesine neden olmaktadır. Bu nedenle devletlerin toplumun ihtiyaç duyan kesimlerine suyu ücretsiz ya da düşük fiyatla sunumunu sağlayan bir fiyatlandırma politikası olması gerekirken bugün ülkeler uluslararası su şirketleriyle pazarlık yapmakta, yoksulun zaten düşük gelirli ya da hiç olmayan gelirleriyle su tüketmesi beklenmektedir. Benzer biçimde eviçi yakıt tüketimi birçok ülkede yoksulların hayatı tehlikede yaşamalarına neden olmaktadır.

Mozambik'teki su kullanım oranı ise kişi başına günlük 10 litreden azdır. Bu oran Avrupa'nın birçok ülkesinde kişi başına düşen su kullanımı 200-300, Türkiye'de 111 ve Amerika'da 575 litredir.

DİKKAT

Yetersiz beslenmekten kaynaklanan hastalanma ve ölüm oranları yoksul bölgelerde temel sorunlar arasında öne çıkmaktadır. Yoksullar daha kırılğan ve çevresel hastalıklara maruz kalanların enfeksiyonlara direnme güçleri daha düşmektedir. Çevresel koşullardan kaynaklanan beş yaşın altındaki çocuklarda ölüm oranı yoksul bölgelerde 180 kat daha fazladır. Yine beş yaşın altındaki hasta çocukların 1/3'ünün hastalığı çevresel risklerden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak günümüzde giderek artan kentleşme ve buna bağlı olarak gelişen yeni kent yoksulluğunu azaltmanın en önemli ve doğrudan yollarından biri kuşkusuz yeni ve daha iyi ücret sağlayan ve güvencesi olan işler sağlamak ve yoksulun insanca yaşamasına sağlayacak bir gelire sahip olmasıdır. Diğeri de yoksullara sağlanan alt yapı dâhil tüm hizmetlerde kalitenin artırılması ve hak temelli bakışın benimsenmesidir. Nitekim çevresel risklerden korunmak için yeterli beslenmek, hastalıklardan uzak durmak, temiz bir çevrede ve güvenli bir mekânda yaşayabilmek, yeterli ve temiz su içebilmek, temiz havaya sahip olabilmek, ısınabilmek ve yemek yapabilecek enerjiye sahip olabilmek, şiddetli doğa olayları, seller, tropik fırtınalar ve toprak kaymaları ile başa çıkabilmek yoksulların yaşam haklarının en temel olanlarıdır.

Kesinlikle okulda olmak isterdim, okuma ve yazma öğrenmek isterdim...

Fakat nasıl yapabilirim? annemin su getirmem/taşımam için bana ihtiyacı var...

Yeni Bazen, 10 Yaşında, El Alto, Bolivya Raporu (UNDP 2006)

Yine günümüzde 2,6 milyar insan, yani gelişmekte olan ülke nüfusun toplamının yarısı, yeterli kanalizasyon hizmetlerine erişememektedir. Örneğin kanalizasyon hizmetlerine sahiplik oranında dünya ortalaması %86 iken, Latin Amerika'da oran %35 ve Afrika'da sadece %18'dir. Tüm bunlardan kaynaklanann sağlık riskleri, yetersiz sağlık hizmetleri, yetersiz atık imhası, iç ortam hava kirliliği ve sıtma gibi hastalıklarla küresel olarak modern hastalıklar karşılaştırıldığında yaklaşık üç katlık bir fark ortaya çıkmaktadır. Örneğin Dünyada sıtma ölümlerinin %80'inin kurbanı Afrikalı çocuklar olurken, Afrika'da ölümlerin %90'ı sıtmadan kaynaklanmaktadır. Sahra-Altı Afrika'sından milyonlarca insan özel su kaynaklarını hayvanlarla paylaşmakta, korunmasız kuyulardan yararlanmakta, bu kuyular patojenleri üretmektedir. Bu da çocuklarda bağırsak kurtlarına, çocuklarda bodurluğa, gelişim eksikliğine neden olmakla birlikte onların zihinsel gelişimlerine de zarar vermektedir.

DİKKAT

Günümüzde 2,6 milyar insan, gelişmekte olan ülke nüfusun toplamının yarısı, yeterli kanalizasyon hizmetlerine erişememektedir. Örneğin kanalizasyon hizmetlerine sahiplik oranı dünya ortalaması %86 iken, Latin Amerika'da oran %35 ve Afrika'da sadece %18'dir.

Benzer olarak çevre ve insan sağlığıyla ilgili bir değer konu hava kirliliği, özellikle ev içi hava kirliliğidir. Dünya nüfusunun yarısının katı yakıt (biyo-yakıt ve kömür) kullandığı ev içi pişirme ve mekân ısıtması gelişmekte olan ülkelerde başlıca kullanılan alanlar olup, her yıl 1,5 milyon insan ev içi hava kirliliğinin yarattığı enfeksiyonlardan etkilenmektedir. Bu sebeple oluşan hastalıkların dünyadaki oranı %2,7'dir.

Gelişmekte olan ülkelerde, mekân-içi hava kirliliğine duman ve yemekler için kullanılan biyo-yakıtlar katkı vermekte/etki etmektedir. Benzer biçimde birçok kent merkezinde olan duman/sis krizi yaşanmakta ve hava temizleyicileri, özel gereçleri ile izole edilemediğinde yoksul insanlar, özelliklede gençler, için sağlıklarını tehdit eden bu tehlikeli dumandan kaçmak daha az mümkün olmaktadır. Bu bağlamda yetersiz çevre sağlığının yükünü taşıyanlar en kırılgan yoksul kesimler, özellikle beş yaşın altındaki çocuklar, kadınlar, sakatlar ve yaşlılardır.

Resim 6.3

Kaynak:

http://cozay.com/PHOTOS.php?currDir=.&pageType=image&image=1_Extreme_poverty.jpg

2010 yılı UNDP İnsani Gelişme Endeksi'nde düşük gelişme düzeyinde yer alan Sahra-Altı ve Güney Asya ülkelerindeki yoksulluk değerleri %40-70 arasında değişmektedir. Yoksulluktan en çok etkilenen 21 ülkenin çoğu Sahra-Altı Afrika'sında

yer almakta, bunların %5'inden fazlası toplam hastalığın sebep olduğu iç mekân kirlilikten kaynaklanmaktadır. Genellikle erkekler mekân-dışı kirlilikten daha fazla etkilenmektedir. Kadınlar iç mekân hava kirliliğine zamanlarını geleneksel olarak ev içinde harcadıkları/geçirdiklerinden dolayı daha çok soba/ocak kullanımında maruz kalmaktadır. Bu hastalıkların kat ve katına 5 yaşın altındaki çocuklar maruz kalmaktadır. Çocuklar çevresel risklere karşı özellikle duyarlıdır. WHO, 2007 raporunda Afganistan, Angola, Bangladeş, Burkina Faso, Çin, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Hindistan, Nijerya, Pakistan ve Birleşik Tanzania Cumhuriyeti, 11 ülkede iç mekân hava kirliliğinden 1,2 milyon kişinin öldüğü belirtilmiştir.

Yine dünyada önemli hastalıkların ve yaralanmaların %80'inden fazlasında çevresel risk faktörleri önemli rol oynamaktadır. Afrika ve Asya (Çin haricinde) çevresel sağlık ile ilgili hastalıklardan en fazla etkilenenlerdir. Çevresel sağlıktan en fazla etkilenen yoksul bölge Sahra-Altı Afrikası ve Güney Asya'dır. 2002'de Sahra-Altı Afrikası'nda, küresel nüfusun %10'u, tüm dünyadaki hastalığın %24'ü ve çevresel kaynaklı hastalıkların %29'udur. Beş yaşın altındaki çocuklar orantısız bir şekilde sağlıkları çevresel risklerden etkilenmektedir. Düşük gelirli ülkelerde, beş yaşın altındaki 147 milyon çocuk kronik besinsizlik ya da gelişim eksikliği bulunmakta ve 126 milyondan fazla çocuk ise normal ağırlığının altındadır.

Dünyada önemli hastalıkların ve yaralanmaların %80'inden fazlasında çevresel risk faktörleri önemli rol oynamaktadır. Afrika ve Asya (Çin haricinde) çevresel sağlık ile ilgili hastalıklardan en fazla etkilenenlerdir. Çevresel sağlıktan en fazla etkilenen yoksul bölge Sahra-Altı Afrikası ve Güney Asya'dır. 2002'de Sahra-Altı Afrikasında, küresel nüfusun %10'u, tüm dünyadaki hastalığın %24'ü ve çevresel kaynaklı hastalıkların %29'udur.

DİKKAT

Sonuç olarak, çevrenin kent yoksullarına etkisi, kent yoksullarının düşük kaliteli ürünleri tüketmesinden kaynaklanan çevreye etkisinden çok daha fazladır. Bu nedenle çevresel sağlığın geliştirilmesi/iyileştirilmesi yoksullara olan etkilerinin güçlenmesi ulusal ve uluslararası düzeyde alınabilecek kararlarla olanaklıdır. Küresel hastalıkların %24'ünden fazlası ve ölümlerin %23'ü çevresel müdahaleler aracılığıyla önlenebilecek niteliktedir. Benzer biçimde örneğin, sağlıklı bir çevre ve yeterli sağlık önlemleri, HIV/AIDS gibi hastalıkların oluşumunu azaltabilecek anahtar faktör olabilir ve hayat kalitelerinin iyileştirilmesini olanak tanıyabilir. Daha iyi çevresel sağlık koşulları sağlık çıktılarının ötesine geçmektedir. Daha iyi çevresel koşullar uygun altyapı hizmetlerinin artmasına (geridönüşüm, tuvaletin yapımı gibi), yoksullar için yol, elektrik, su, okul, sağlık hizmetlerinin sağlanması yoksulların insanca yaşamasının yanında günlük yaşam yükünün azaltılmasına olanak sağlayacaktır. Cinsiyet, etnisite, ırk ve sosyal statü farklılıklarından kaynaklanan sosyal engellerin kaldırılmasına ve eşitliğin gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır. Ayrıca hak temelli bir bakışla yoksulların karşı karşıya kaldığı riskleri algılama ve azaltmalarına yönelik mekânizmaların geliştirilmesine destek olacaktır.

TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI

Yoksulluğun Türkiye'deki boyutlarını değerlendirmek.

Ülkemizde 1980'lere kadar geçen sürede yoksulluk, daha çok geleneksel dayanışma kurumları ve ilişkileri bağlamında ele alınmıştır. Bireyin muhtaçlıklarının aile ve geleneksel akrabalık ilişkilerinin yanında hayırseverlerin yardımlarıyla giderilmeye çalışılan, savaş zamanlarında geçici kamusal tedbirlere hafifletilmek istenen geçici bir durum olarak görülmüştür. Sadece kimsesiz ve muhtaç çocuklar yoksul olarak kabul edilip, devletçe bakım ilkesi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Benzer olarak Türkiye'de 1980'lere kadar sosyolojide ve diğer sosyal bilimlerde yoksulluk olgusu doğrudan ele alınmamış, daha çok yoksulluğun belirleyici etkenlerinden olan göç, kentleşme, gecekondu, gençlik araştırmaları, yeni kentliler, hemşehrilik, yaşam stratejileri, sosyal tabakalaşma ve değişim sürecinde teorik tartışmalar ve alan incelenmeleriyle konuya dolaylı değinilmiştir.

Yoksulluğun tanımlanması ve ölçülmesi ile ilgili çalışmalar ise, 1980'lerin ikinci yarısına denk gelirken, kent yoksulları üzerine yapılan çalışmalar ancak 1990'larda başlamıştır. 1990'lı yıllarda hazırlanan kalkınma planlarında ilk kez Türkiye'deki yoksulluktan söz edilirken mutlak yoksulluk ifadesi yer almıştır. 2001'deki Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Raporu'nda mutlak yoksulluğu giderecek, görel yoksulluğu azaltacak önlemlerin alınması gereğine işaret edilmiştir. Ülkemizde ilk yoksulluk ölçümleri de lisansüstü tezlerde yapılmaya başlanmıştır. 1987 yılında yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranı tüm nüfusun %40'ına ulaşırken, minimum gıda harcama düzeyine sahip olamayanların oranı, yani mutlak yoksulluk oranı 1994 yılında % 8 olmuştur. Ekonomik krizin ağır yaşandığı 2001 yılında Türkiye'de aylık kazancı yoksulluk sınırının altında olan hanelerin oranı % 31'e ve çalışan kesimdeki yoksulların oranı da % 50'lere ulaşmıştır (Sallan Gül, 2003).

2001 ekonomik krizi sonucu artan ve süregelen yoksulluk, kamusal sosyal yardımları önemli bir sosyal politika aracı haline getirmiştir. Bu süreçte ekonomik krizler ve izlenen yeni liberal piyasa ve istihdam politikalarının rolü büyük olmuştur. 2003'te AB ülkelerinde çalışabilir nüfusun %70'i istihdam edilirken, Türkiye'de bu oran %40,3'tür. İş gücü piyasasındaki istikrarsızlıklar, sınırlılıklar ve kadın istihdamındaki olumsuz tablonun yanı sıra, ekonomik büyümeye koşut olarak devam eden yüksek işsizlik ve kayıt dışı istihdam oranları, düşük ücretler ve işgücü piyasasındaki diğer riskler ve koşullar yoksulluğun en önemli nedenleri arasında görülmektedir. Bu nedenlere, çalışma koşullarının kötü, iş gücü devrinin yüksek ve sosyal güvencesiz çalıştırmanın yüksek olduğu enformel sektörlerin yaygınlığı da eklenmektedir. Bu ve benzeri unsurlar, hem yoksulluğun artmasına neden olmakta, hem de yoksulluktan kurtulmayı güçleştirerek yoksulluğu kalıcılaştırmaktadır.

Türkiye'deki yoksulluğun mekânsal dağılımına bakıldığında kırdaki görel oranın, kente göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Kırsal-kentsel yoksulluk boyutlarına baktığımızda 2004 yılında kentlerin yoksulluk oranı yaklaşık % 13 iken bu oran kırsalda % 35 civarındadır. Ancak kentlerde yaşayan nüfusun %68 civarında olduğu düşünüldüğünde kent yoksullarının sayısı oransal olarak daha fazladır. Kentlerde enformel sektörlerde çalışanlar, yoksullar arasında en büyük gruplardan biridir. En yüksek yoksulluk, % 14,8 ile yevmiyeli çalışanlar arasındadır. Çalışanların yarısını oluşturan enformel sektörlerde çalışanlar yoksulluktan kurtulamamaktadırlar.

2004 yılında kentlerin yoksulluk oranı yaklaşık % 13 iken bu oran kırsalda % 35 civarındadır. Ancak kentlerde yaşayan nüfusun %68 civarında olduğu düşünüldüğünde kent yoksullarının sayısı oransal olarak daha fazladır.

DİKKAT

Bu oran özürlü, hasta, yaşlı ve işsiz gruplar arasında görülen yoksulluktan bile yüksek bir orandır. Nitekim Türkiye genelinde geçici işlerde çalışanlar arasında yoksulluk oranı, düzenli geliri olan ve kalıcı işlerde çalışanlar arasındaki yoksulluk oranından yaklaşık 4 kat daha fazladır. 2001 ekonomik krizi sonrasında artan yoksulluk 2005 yılına kadar artış göstermiş, ilerleyen yıllarda görece olarak düşüş yaşanmıştır. 2003 ve 2004 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi sonuçlarına göre Türkiye’de bireylerin %0.02’si 1 Doların altında kalarak yaşamlarını sürdürmektedir. Bireylerin % 1,29’u gıda harcamalarını içeren açlık sınırının (mutlak yoksulluğun) altında yaşamlarını sürdürürken, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı % 16.57’dir. Dünya Bankası 2005 Raporu’na göre ise, Türkiye’de gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırı olarak anılan görece yoksulluğun oranı ise %27 düzeyindedir. 2006 UNDP Raporu’na göre de 2005 yılında Türkiye’de nüfusun %27’si yoksulluk sınırının altındadır. Ülkemiz nüfusunun %3,4’ü günlük 1\$’ın altında yoksulluk hattında yaşarken, %18,7’si ise günlük 2\$’ın altında yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Nüfusun %27’si ise Türkiye’de ulusal yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bunu Gini katsayısı temel alınarak bakıldığında, Türkiye’nin gelir dağılımı ve yoksulluk rakamları istikrarlı bir seyir göstermemekte ve gelişmiş ülkelerin gerisine düşmektedir.

Türkiye’de hane halkı büyüdükçe yoksulluk riski artmakta, eğitim düzeyi yükseldikçe azalmaktadır. 2009 yılında hanehalkı büyüklüğü 3 veya 4 kişi olan hanelerde bulunan fertlerin yoksulluk oranı % 9,65 olurken, 7 ve daha fazla olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı % 40,05 olarak hesaplanmıştır. 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerden kentsel yerlerde oturanlar için yoksulluk riski % 25,21 iken kırsal yerlerde bu oran % 54,06’dır. 2009 yılında okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı % 29,84 olurken, ilköğretim mezunlarında bu oran % 15,34, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 5,34, üniversite, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 0,71 olmuştur. İlköğretime başlamamış olan 6 yaşından küçük çocukların yoksulluk riski ise % 24,04’tür. Ancak 2010 yılında yayınlanan UNDP, Çokboyutlu Yoksulluk Endeksi verilerine göre de 2009 yılında Türkiye’de yoksulluk oranı %27 iken, 1.25\$’ın altında yaşayan nüfusun oranı ise %2.6’dır. Nüfusun %15.4’ü eğitim hizmetlerine ulaşamıyorken, %16.0’si ise sağlık hizmetlerine erişememektedir. Yaşanan yoksulluğun yoğunluğu ise %8.5’dir. Sonuç olarak ülkemizde mutlak düzeyde yoksulluk tehlikeli bir durum sergilemezken, görece ve kentsel düzeyde yoksulluk; göç ve enformelleşme boyutlarıyla ortaya çıkan eşitsizlikler yeni kent yoksulluğunun en belirgin özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

UNDP, Çokboyutlu Yoksulluk Endeksi verilerine göre de 2009 yılında Türkiye’de yoksulluk oranı %27 iken, 1.25\$’ın altında yaşayan nüfusun oranı ise %2,6’dır. Nüfusun %15.4’ü eğitim hizmetlerine ulaşamıyorken, %16.0’si ise sağlık hizmetlerine erişememektedir.

DİKKAT

TÜRKİYE'DE KENTSEL YOKSULLUK-ÇEVRE İLİŞKİSİ

Türkiye'de kent-çevre ilişkisini tartışmak.

Türkiye'de yoksullukla çevre arasındaki ilişki çok fazla ele alınmış bir konu değildir. Çevreye ilişkin çalışmalar daha çok biyolojik çeşitliliğin korunması, tabiat koruma alanlarının düzenlenmesi, çevre koruma bölgelerinin belirlenmesi gibi daha çok fiziki çevrenin korunması, enerji ve sürdürülebilirlik üzerine yoğunlaşmaktadır. Sosyal çevrenin sorunları da bu bağlamda insanın çevresel haklarından çok, insan ihtiyaçlarının karşılanmasındaki yoksunluklar üzerine bazı raporlardaki sınırlı verilerden oluşmaktadır.

1966'da hızlı kentleşmenin yol açtığı gecekondulaşmayı kontrol etmek için Gecekondu Kanunu çıkarılmıştır. 1971 tarihinde çıkarılan Su Ürünleri Kanunu ile su ürünlerinin ve yüzeydeki su kaynaklarının kalitesinin korunması amaçlanmıştır. 1972 yılında BM'ce yapılan Stockholm İnsan ve Çevresi Konferansı'na bir bildiri ile katılmıştır. Ülkemizde çevrenin evrensel bir değer olarak kabul edilmesi 1970'li yıllarda kabul edilmişse de bu çabalar daha çok gönüllü kuruluşların öncülüğünde başlamıştır. Çevreyle ilgili ilk kamusal kurum olan Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı 1978 yılında kurulmuştur. Ankara gibi daha çok büyük kentlerde sorun olarak yaşanmaya başlayan hava kirliliği sorunu karşısında 1983 yılında Çevre Kanunu çıkarılmış, Bakanlığın kurulması ise, 1991 yılında gerçekleşmiştir. 1996 yılında İstanbul HABİTAT II Konferansı toplanmış, sadece hükümetlerin değil, toplumdaki ve uluslararası arenadaki tüm aktörlerin çevre konusunda sorumluluk alması gereği tartışılmış, Rio konferansındaki gibi kabul görmüştür.

Varolan çalışmalardan biri 2005 yılı Türkiye, Çevre ve Orman Bakanlığı Raporudur. Çevre sorunlarının temelde iki farklı biçimde ifade edilmekte ve doğal kaynakların üretim/tüketim etkinlikleri çerçevesinde aşırı kullanımı ile ekosistemi özümseme kapasitesini aşan miktarlarda atığın doğaya bırakılması olduğu saptamasına yer verilmektedir. Türkiye'de kentlerdeki yoksullukla bağlamli olarak su kaynaklarına erişimi, tarımda kullanılan kimyasal gübre ve ilaçların suya karışmasıyla ortaya çıkan **su kirliliği** ve hava kirliliği sorunlarına odaklanmaktadır.

Ülkemizde sağlıklı ve yeterli içme suyuna erişimde sorunlar sürmektedir. Kahramanmaraş örneğinde olduğu gibi, bazı bölgelerde sağlıklı suya erişimin olmayan nüfusun oranı %17,4'e çıkabilmektedir. Deniz kaynakları açısından son derece zengin olan Türkiye, sanayi, deniz taşımacılığı, kentleşme ve turizmdeki gelişmelerin verdiği zararlar nedeniyle bu kaynaklarını verimli kullanmamakta, balıkçılıkla uğraşan kesim kirlenmeden olumsuz etkilenmekte, bir kısmı yoksullaşmaktadır. Yine kentleşme ve sanayileşmeden kaynaklanan hava kirliliği de Türkiye'deki hava kirliliğinin nedenleri arasında yer almaktadır. Türkiye'de kentlerdeki yoksullukla bağlantılı olarak kalitesiz yakıt kullanımının artması kentsel hava kirliliğinin hızla yükselmesine neden olmaktadır.

Resim 6.4**Kaynak:**

<http://www.konya.bel.tr/bldfoto/07/cvr/kirli.jpg>

Kentsel kesimde yaşayan yoksulların, hava kirliliğine yeterli duyarlılığı göstermeler bile kaliteli kömür almaları neredeyse olanaksızdır. Bu yakıtların önemli bir kısmının kamusal sosyal yardımlarla yoksullara verildiği düşünüldüğünde bu sorunda devletin rolünün de oldğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun yanı sıra, sanayi kuruluşları için yanlış yer seçimi, sanayinin denetiminde boşlukların yaşanması ve toplu taşımacılık alanındaki eksiklikler hava kirliliğini artırmaktadır.

Su kirliliği: Su kaynağının fiziksel, kimyasal, bakteriyolojik, radyoaktif ve ekolojik özelliklerinin olumsuz yönde değişmesidir.

1966'da hızlı kentleşmenin yol açtığı gecekondulaşmayı kontrol etmek için Gecekondu Kanunu çıkarılmıştır. 1971 tarihinde çıkarılan Su Ürünleri Kanunu ile su ürünlerinin ve yüzeydeki su kaynaklarının kalitesinin korunması amaçlanmıştır.

DİKKAT

Bazı büyük kentlerde kullanılan kömür kalitesine özen gösterilmesi, bilinçli yakıt kullanımının özendirilmesi ve doğal gaz kullanımının yaygınlaşması sonucunda gerek sülfür-dioksit gerek parçacıklı madde yoğunluklarında önemli düşüşler sağlansa da, hava kirliliği hem genelde hem de sanayi bölgelerinde bir sorun olmaya devam etmektedir. Öte yandan, kentsel hava kirliliğinin yüksek olması hastalıkların artmasına ve bununla ilişkili olarak sağlık hizmetleri üzerinde ciddi bir yüke neden olmaktadır.

Özet

Yoksulun ve yoksul grupların kimler olduğunu açıklamak.

Günümüzde yoksulluğun kentsel ve küresel nitelikleri yoksulluğun türlerini ve görünümünü farklılaştırmıştır. Yoksullar artık sadece kimsesiz, yaşlı, engelli ve çocuklar gibi çalışamayan kişi ve gruplarla tanımlanmamakta, aynı zamanda kadınlar, göçmenler, çalışanlar ve diğer çok sayıda grup ve sınıfı da kapsamaktadır. Bir başka ifadeyle yoksulluk, üretim, tüketim ve sınıf ilişkilerinin dışında ele alınmaktadır. Yoksulluk artık sadece ekonomik değil, sosyal ve kültürel kimliğe işaret etmektedir. Süreksiz, güvencesiz ve marjinal işlerle geçinmekte olan, kötü ve çökmüş kentsel mekânlarda yaşayan ve dışlanan çevresel ve diğer risk içinde yaşayan cinsel, ırksal, etnik ve dinsel kimliklerle örtüşen kişiler de yoksul kabul edilmektedir.

Yoksulluk türlerini ve ölçütlerini tanımlamak.

Yoksulluğun karmaşık bir olgu olması ve çok değişkenliliği belirlenmesini de güçleştirmektedir. Yoksulluk çoğu kez; mutlak yoksulluk, yoksulluk sınırı ya da çizgisi, yoksulluk açığı, göreceli, öznel, geçim standartı ya da açlık sınırı gibi kavramlar etrafında ele alınmaktadır. Yoksulluğun ölçümlemesinde bireyin ve hanehalkının geliri veya tüketim harcamaları esas alınmakta, öngörülen bir gelir veya tüketim seviyesinin altında kalan bireyler mutlak yoksul olarak nitelendirilmektedir. Bazen de bu hesaplamalara okur-yazarlık, ortalama yaşam süresi vb sosyal değişkenler de eklenerek yoksulların yaşam düzeyleri göreceli yoksullukla belirlenmeye çalışılmakta ve karşılaştırmalar yapılmaktadır.

Yeni kent yoksulluğunun özelliklerini açıklamak.

Kent yoksulluğu düzensiz sanayileşme ve hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmış, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderek artması ve küresel işbölümü kentlere göçü hızlandırarak, enformelleşme ve sosyal dışlanmayı beraberinde getirmiştir. Gelir ve işde sınırlı kabul, işsizlik, yetersiz ve güvensiz yaşam koşulları, zayıf kentsel altyapı ve hizmetler, kolaylıkla risk altında olmak, çevresel tehlike ve sağlık riskleri yeni kent yoksulluğunun ayırt edici özellikleridir.

Artan kent nüfusuna yönelik çevre sağlık risklerini değerlendirmek.

Tüm dünyada kentlerde yaşayan insan sayısının girerek artması kent yoksulları için yeni riskleri de beraberinde getirmektedir. Aşırı kentleşme ve yetersiz kent planlaması daha çok aşırı ve düzensiz kentleşmeyi artırmakta, kentsel hizmetlerin sunumunda aksamalara yol açmakta, zorlaştırmakta ve hizmetlerin kalitesini daha da düşürmektedir. Doğal kaynakların istismarının yanında çevresel sorunlar artmakta, bu da yeni sağlık risklerini beraberinde getirmektedir. Düşük standartlı konutlar, yetersiz ve kirli su, sağlık hizmetlerinin eksikliği ve katı atık sistemlerinin yetersizliği, dış mekân/açık ve kapalı mekân hava kirliliği düşük kalite yemek/pişirme yağlarından kaynaklan etkiler insan sağlığını olumsuz etkilemektedir. Hatta yoksullar için yaşamsal risk oluşturmaktadır.

Yoksulluğun Türkiye'deki boyutlarını değerlendirmek.

Ülkemizde 1980'lere kadar yoksulluk, geleneksel dayanışma kurumları ve ilişkileri bağlamında ele alınmış, kimsesiz ve muhtaç çocuklar yoksul olarak kabul edilip, devletçe bakım ilkesi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Özellikle 2001 ve ardıl ekonomik krizlerle birlikte kentlerdeki görünürlüğü artan yoksulluk, gelir dağılımı ve yoksulluk rakamlarının istikrarlı bir seyir göstermesi gibi nedenlerle mutlak düzeyde olmasa da, göreceli düzeyde tedbir alınması gereken bir hal almıştır. Kentlere artan göç, enformelleşme, geçici işler ve güvencesizlikle işgücü piyasalarının diğer olumsuz koşulları kent yoksullarının mekânsal ayrışma ve dışlanmalarını da artırmıştır.

Türkiye'de kent-çevre ilişkisini tartışmak.

Ülkemizde çevreye ilişkin bir bilinç zamanla oluşmuşsa da, çalışmalar daha çok biyolojik çeşitliliğin korunması, tabiat koruma alanlarının düzenlenmesi, çevre koruma bölgelerinin belirlenmesi gibi fiziki çevrenin korunması, enerji ve sürdürülebilirlik üzerine yoğunlaşmıştır. İnsanın çevre haklarından çok, insan ihtiyaçlarının karşılanmasıyla yoksulluklar üzerinde durulmuştur. Sosyal çevrenin sorunları ve sağlık riskleri bağlamı yetersiz kalmıştır. Yoksullukla ve çevre arasındaki ilişkide kentsel hava kirliliğinin yarattığı hastalıkların artmasına ve bununla ilişkili olarak sağlık hizmetleri üzerinde odaklanılmıştır.

Kendimizi Sınayalım

- Yoksulluğa ilişkin **ilk** yaygın kurumsal hesaplamalar aşağıdaki ülkelerden hangisinde hesaplanmıştır?
 - ABD
 - İsviçre
 - Nijerya
 - İspanya
 - Fransa
- Aşağıdakilerden hangisi yeni yoksulluğun tanımlayıcı özelliklerinden biri **değildir**?
 - Gelir yoksunluğu
 - Risk toplumu
 - Mekânsal bütünleşme
 - Mekânsal ayrışma
 - Tüketmemek
- Yeni yoksulluk aşağıdaki hangi toplumsal grupları kapsar?
 - Göçmenler
 - Kadınlar
 - Çocuklar
 - Çalışanlar
 - Hepsi
- Aşağıdakilerden hangisi yoksulluğun bir türü olarak kabul **edilmez**?
 - Açlık Yoksulluğu
 - Topluluk Yoksulluğu
 - Öznel Yoksulluk
 - Mutlak Yoksulluk
 - Görelî Yoksulluk
- Mutlak yoksulluğun belirlenmesinde **en temel** kabul edilen ihtiyaç aşağıdakilerden hangisidir?
 - Giysi
 - Beslenme
 - Barınma
 - Eğitim
 - Sağlık
- Çevresel sağlıktan **en fazla** etkilenen yoksul bölge aşağıdakilerden hangisidir?
 - Sahra-Altı Afrikası
 - Küsey Asyada
 - Güney Avrupa
 - Antartika
 - Orta Doğu
- Afrika'nın kanalizasyon hizmetlerine erişim yüzdesi kaçtır?
 - %18
 - %35
 - %45
 - %50
 - %55
- Türkiye'de kişi başı günlük su tüketim miktarı kaç litredir?
 - 111
 - 132
 - 245
 - 353
 - 500
- Türkiye'de su ürünleri kanunu kaç yılında kabul edilmiştir?
 - 1969
 - 1971
 - 1975
 - 1982
 - 1985
- Temiz içme suyu yetersizliğinden dolayı çocuk ölümlerinin **en fazla** olduğu bölge aşağıdakilerden hangisidir?
 - Sahra-Altı Afrikası
 - Küsey Asyada
 - Güney Avrupa
 - Antartika
 - Orta Doğu

Okuma Parçası

Ekolojik krizin hem nesnesi hem de öznesi olan “doğa”, insan bedeni olarak bilinen ekosistemi de içerir. Bu seviyede, kötü beslenme, işsizlik, toplumsal yabancılaşma, kimyasal atıklar tarafından sistemli olarak zehirlenme, radyoaktif tortuların sinsi etkileri ve hatta iklim değişiminin kendisi, bütün bunlar enfeksiyonların ortaya çıkma ve aynı zamanda hem ölümcül hem de yaygın hale gelme ihtimalini artırır. Son zamanlarda sağlık sisteminde yaşanan ve tıbbi kaynakların hiçbirinden yararlanamayan inanılmaz denecek kadar çok insanı (yakın zamanlarda yapılan tahminlere göre 800 milyon kişiyi) olumsuz etkileyen çöküş de artırıyor bu ihtimali elbette. Bugünkü küreselleşme düzeninde dünya karmakarışık bir insan, işaret ve madde dolaşımına tabi iken, sivil toplum ve cemaatler birçok yerde darmadağın oluyor. Ölüm neden olabilen bulaşıcı hastalıklar kaçınılmaz bir biçimde bu koşullara refakat ediyor. Nitekim, AIDS bugün Afrika’nın aşağı Sahra bölümünde tam bir katliam yaşatacak gibi görünüyor; Güney Asya ile eski Sovyetler Birliği de bundan nasibini alacağı benzer. Peki ya moral bozukluğunun fark edilmeyen, ama derin sonuçlar doğuran etkilerine; hayatları üzerinde gerçek anlamda söz sahibi olmayan insanların bir sürü derdin içinde ümitlerini yitirmelerine veya dayanamadıkları, akıllarının almadığı bir hakikatten kurtulmak için irrasyonel inançlara ve kendilerine zarar veren uygulamalara yönelmelerine ne demeli? Moral bozukluğunu da ekolojik bir fenomen olarak düşünemez miyiz?

Kaynak: Joel Kovel, **Doğanın Düşmanı Kapitalizmin Sonu Mu Dünyanın Sonu Mu?**, Çev:G.Koca, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise “Günümüzde Yoksulluğun Değişen Nitelikleri ve Çevresel Tehditler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız yanlış ise “Eski ve Yeni Yoksulluk Tablosunu” yeniden gözden geçiriniz.
3. e Yanıtınız yanlış ise “Yeni Kent Yoksulluğu ve Ayırtedici Özellikler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b Yanıtınız yanlış ise “Yoksulluğun Ölçülmesi Sorunsalı ve Türleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. b Yanıtınız yanlış ise “Yoksulluğun Ölçülmesi Sorunsalı ve Türleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise “Kent Yoksulluğunda Çevrenin Belirleyiciliği” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise “Kent Yoksulluğunda Çevrenin Belirleyiciliği” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. a Yanıtınız yanlış ise “Kent Yoksulluğunda Çevrenin Belirleyiciliği” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise “Türkiye’de Kentsel Yoksulluk-Çevre İlişkisi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a Yanıtınız yanlış ise “Kent Yoksulluğunda Çevrenin Belirleyiciliği” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

1970’lere kadar kent yoksulluğu kent içinde yoğunlaşan ekonomik çöküntü mahallelerinde ırksal nitelikleri öne çıkmış, mekânsal olarak ayrılmış, tek ebeveynli daha çok kadın ailelerin ağırlıklı olduğu, ikili işgücü piyasasına göre istihdam edilen yoksulları ifade etmek için kullanılmıştır. Yoksulluğun ırksal boyutları ön plana çıkartılırken sınıfsal temelleri görmezden gelinmiştir.

Sıra Sizde 2

1601 yılında çıkartılan Elizabeth Yoksulluk Yasası’nda çalışan kesimler değil çalışmaya engeli olan kesimler korunma altına alınmıştır. İlk grupta, yoksulluğu, toplumca kabul edilen sakat, kör, elinde olmayan sebep-

lerle haklı nedenlere dayananlar yer almıştır. Bu gruptakilere barınacak yer (huzur evi gibi) ve yiyecek yardımının yapılması öngörülmüştür. İkinci gruba, herhangi bir sakatlığı olmayan ve çalışabilecek durumda olan yoksullar (erkekler) dahil edilmişlerdir. Bunların kamusal işlerde, gerekiyorsa zor kullanarak çalıştırılması, aksi takdirde cezalandırılmaları kabul edilmiştir. Son grupta kimsesiz çocuklar yer almış ve yetimhanelerde barınma ve eğitim olanaklarının sunulması kararlaştırılmıştır.

Sıra Sizde 3

Mutlak yoksulluk insanın biyolojik olarak kendisini üretebilmesi için gerekli kaloriyi ve gerekli diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirememesi durumudur. Göreli yoksulluk durumunda Maddi kaynakların, toplumda âdet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın, konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz olmasıdır. Bu nedenle temel ihtiyaçlara sahip olamama hali mutlak yoksulluğun belirleyicisidir.

Sıra Sizde 4

Risk yoksulluğu yeni yoksulluğun belirleyici kriterleri arasında yer almaktadır. Refah devletinin koruyuculuğu yoktur. Riskin getirdiği yoksullukta geniş bir kitle refah devleti gibi koruyucu faktörlerden uzak kalmaktadır. Bu yoksulluk biçiminde kitleler işini kaybetme riski ile karşı karşıya olup, çalışanlar sistem dışına atılma riskini yaşamaktadırlar.

Yararlanılan Kaynaklar

- Bayet, A., (1999) **Street Politics**, Columbia University Press, New York
- Bauman, Z., (1993) **Yoksulluk, Tüketici ve Yeni Yoksullar**, Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Beck, U., (1992) **Risk Society-Towards A New Modernity**, Sage, London.
- Castells, M., (1997) **Kent, Sınıf, İktidar**, Çev. Asuman Erendil, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- Coşkun S., Tireli, M. (2008) **Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye**, Nobel Yayınları, Ankara
- DPT (2001) **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu**, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Yayın No: DPT: 2599-ÖİK:610, Ankara. 2001
- Erdem, T., (2006) **Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler**, Lotus Yayınları, Ankara.

- Kaygalak, S., (2009) **"Kentin Mültecileri. Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme"**, Ankara: Dipnot Yay.
- Mingione, E., (1993) "The New Urban Poverty and The Underclass," **International Journal of Urban and Regional Research**, Volume:17, Issue: 3.
- Sallan Gül, S., (2003) **Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Mutlaktan Göreliye Yoksulluk Tartışmaları**, Ankara: TODAİE Yay.
- Sallan Gül, S. (2004) **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa!**, Etik Yay., İstanbul.
- Sallan Gül, S., ve Gül, H., (2008) **Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Çalışmaları**, içinde Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları, Yakın Kitabevi, İzmir, 2008
- Şenses, F., (2009) **"Neoliberal Küreselleşme Çağında Yoksulluk Araştırmalarındaki Kayıp Bağlantılar: Türkiye Deneyiminden Çıkarılacak Dersler"**, İçinde Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar, Der. Fikret Şenses, İletişim Yayınları, İstanbul
- Townsend, P., (1993) **The International Analysis of Poverty**, (New York, London, Sdney: Harvester Wheatsheaf.
- Yılmaz, C., (2010) **Risk Kapıyı Kırınca Kentlerde Yoksulluk, Dayanışma**, Güven ve Güvenlik, İzmir: Libra Yay.

İnternet Kaynakları

- siteresources.worldbank.org/INTURBANDEVELOPMENT/.../UP-5.pdf.
- http://e-imo.imo.org.tr/Portal/Web/new/uploads/file/yayin/tmh/454-FilizKartal.pdf
- www.unpei.org/PDF/Pov-Health-Env-CRA.pdf.
- http://hdr.undp.org/en/media/HDR06-complete.pdf.
- http://www.unpei.org/PDF/kenya-poverty-environment-issues.pdfKenya
- http://www.who.int/quantifying_ehimpacts/publications/preventingdisease.pdf
- http://www.lboro.ac.uk/well/resources/Publications/Advocacy%20document%20-%20Front%20cover%20+%20insides.pdf
- http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2010/chapters/
- http://www.who.int/indoorair/publications/indoor_air_national_burden_estimate_revised.pdf
- http://www.bvsde.paho.org/bvsacd/cd56/svedberg-070906.pdf.
- http://www.tuik.gov.tr
- http://www2.cevreorman.gov.tr/ekitap/03.pdf

7

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Kenti tanımlayabilecek ve kent türlerini değerlendirebilecek,
- Kentleşmeyi tanımlayabilecek ve nedenlerini açıklayabilecek,
- Yerinden yönetimi ve kentsel yönetimi değerlendirebilecek,
- Politika ve kentsel politikayı tanımlayabilecek ve sürecini açıklayabilecek,
- Yerel politikalara yön veren temel ilkeleri tartışabilecek,
- Sürdürülebilir çevre ve büyümeyi ve sürdürülebilir kenti değerlendirebilecek ve bu süreçleri karşılaştırabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Kent
- Kentsel Yapı
- Kentleşme
- Kentlileşme
- Yerinden yönetim
- Belediye
- Kentsel politika
- Çevre
- Katılım
- Sürdürülebilir çevre ve büyüme
- Sürdürülebilir kent

İçindekiler

Kentleşme, Çevre, Yerel Politika ve Sürdürülebilirlik

KENTİN TANIMI VE TÜRLERİ

Kentin Tanımı ve Tarihsel Olarak Gelişimi

Kenti tanımlamak ve kent türlerini değerlendirmek.

Ülkemizde bir tanıma göre kent, nüfusu on bin ve üstü yerleşim yerleridir. Diğer bir tanıma göre ise kent, tüm il ve ilçe merkezleridir. İngiltere’de bir yerleşim biriminin kent sayılması için bin nüfuslu olması yeterli görülmektedir. Birçok Avrupa ülkesinde de kent tanımı için İngiltere’dekine benzer bir yaklaşım benimsenmektedir. Genel olarak kent; mekan üzerine yapılaşmış ve belirli bir nüfus yoğunluğuna erişmiş, ekonomik, teknolojik, yönetsel, sosyal ve kültürel olarak örgütlenmiş, kırsal alanlardan ayırt edilebilen temel kentsel hizmetlerin ve kent bilincinin olduğu, yerleşik ve bütünlük bir yerleşim birimidir, bir sistemdir. Max Weber’e göre kent, savunulabilecek bir şekilde kurulan, ticaret için pazarı olan, toplumsal düzen sağlamak için yasal düzenlemelere ve mahkemeye sahip, kısmen de olsa özerk bir yerleşim birimidir. Bu yapıyla da feodal düzenin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısının çözülmesini ve kapitalizmin gelişimini hızlandıran bir işlev görmüştür. Ekolojik Yaklaşımın temsilcilerinden Luis Wirth’e göre ise kent, belirli bir nüfus büyüklüğüne ve yoğunluğuna ulaşmış, ikincil ilişkilerin egemen olduğu heterojen yapısı olan bir yerleşim birimidir. Çağdaş anlamıyla kent, sanayi devriminin, tarımda makineleşmenin, ticaretin, kapitalizmin ve kapitalist sınıfın gelişimine ve feodal düzenin yıkılmasına paralel olarak Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Sanayileşme ve kentlere yaşanan göç, etkin çalışan yerinden yönetimi gerekli kılmış, kıt kaynakların en etkin biçimde kullanılması, kentte yaşayanların gereksinimlerinin giderilmesi ve sorunlarının çözülmesi amaçları da kentlerin ve yerel yönetimlerin gelişiminde etkili olmuştur.

Ortaçağda kentlerin kurulabilmesi için **komün** denen yerleşim birimlerinde yaşayanların **özerklik beratı** olarak kendi kendini yönetme hakkını kazanmaları gerekmiştir. Burjuva sınıfı ya da kentsoylular, feodal düzen ve lonca sistemi karşısında güçlendikçe, komün, bu sınıfın haklarını aradığı ve derebeyliğe karşı güvence sağlayan bir yerel yönetim birimi olarak öne çıkmıştır. Zaman içinde Avrupa’da kentler, toplumsal ve ekonomik değişme ve gelişmelerin mekanı olmuş, nüfus ve üretim yoğunluğunun yanında, mekansal, yönetsel ve toplumsal açıdan farklılaşmış ilişki ve deneyimleri ifade eder hale gelmiştir.

Anakent (Büyükşehir) ve Küresel Kent Nedir?

Nüfusu belirli bir büyüklüğe (2004 tarihli yeni Büyükşehir Belediye Yasası'na göre en az 750 bin) ulaşmış, ekonomik, siyasi, ticari, kültürel açılardan geniş hinterlanda sahip bir merkez olmuş, eski kent merkezi yanında bu merkeze bağlı yörekentleri (banliyöleri) bulunan (Büyükşehir Belediye Yasası'na göre kendine bağlı ilçe ya da belde belediyeleri olan) kentsel alana **anakent (büyükşehir)** denilmektedir. 2004 tarihli ve 5216 sayılı yeni Büyükşehir Belediye Yasası büyükşehirleri, en az üç ilçe ya da belde belediyesini kapsayan, belediye sınırları içinde ve bu sınırlara en fazla 10 km. uzaklıktaki yerleşim birimlerinin son nüfus sayımına göre nüfusu 750 binden fazla olan il belediyeleri olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa gibi kentler büyükşehir sayılmaktadır. 2010 yılı itibarıyla Türkiye'de 16 anakent belediyesi bulunmaktadır.

Demografik, ekonomik ve mekansal açıdan büyüyen kentler, sadece kent mekânı üzerinde değil bölgesel, ulusal ve küresel boyutlarda ilişkileri organize eden bir etkiye sahip olmaktadır. Özellikle iletişim ve ulaşım olanaklarındaki ilerlemeler, yeni liberal ideolojinin ve kapitalizmin egemenliğini tüm dünyada kabul ettirmesi ve küreselleşmesi, çok uluslu şirketlerin artan egemenlikleri, yeni pazar ve doğal kaynak havzası arayışları, ulus üstü (supra-nasyonel) ve ulus altı (bölgesel ve yerel) birimlerin ya da unsurların öne çıkması, kentlerin küresel kapitalizmde daha etkin bir konum kazanmasını sağlamıştır. Ulus devletler çok uluslu şirketler için pazar oluşturma açısından çok güçlü olduğundan, daha alt birimler olan kentler, özellikle uluslararası ticaret ve finans açısından stratejik konumu olan kentler, iş ilişkileri açısından küresel sermaye için daha çekici gelmiştir. Ayrıca, kalkınma için yabancı yatırıma verilen önem nedeniyle, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kentler küresel sermayeyi çekebilmek için yarışır hale gelmiştir. Ancak bu yarışta, gelişmekte ya da az gelişmiş ülke kentleri aldıkları kadar ya da daha fazlasını vermek zorunda kalmaktadır.

Günümüzde **küresel kentler**, kapitalizmin dinamosu ya da lokomotif işlevi görür konumdadırlar. Bu kentler, küresel kapitalizmin komuta, ticaret ve finans merkezleri rolünü üstlenmiş, bilgi ve gelişmiş bilgi teknolojilerinin üretildiği, etkin olarak kullanıldığı ve kontrol edildiği, uzmanlaşmış hizmetlerin yoğunlaştığı (hukuk, muhasebe, mali danışmanlık, reklam, araştırma ve geliştirme gibi) stratejik mekanlardır (Sassen, 2003:170).

Kentsel Yapı (Biçim / Form) Nedir?

Kentsel yapı, bir kentin değişik fiziki unsurlarının mekansal olarak nasıl konumlandığını ve fiziksel unsurların biçim ve türlerini anlatan bir kavramdır (Jenks ve Jones, 2010:21). Bir kentin yapısı, o kentin kimliğine ve sürdürülebilir bir büyüme yakalayabilmesine etki eden önemli bir unsurdur. Kentsel yapının unsurları şunlardır:

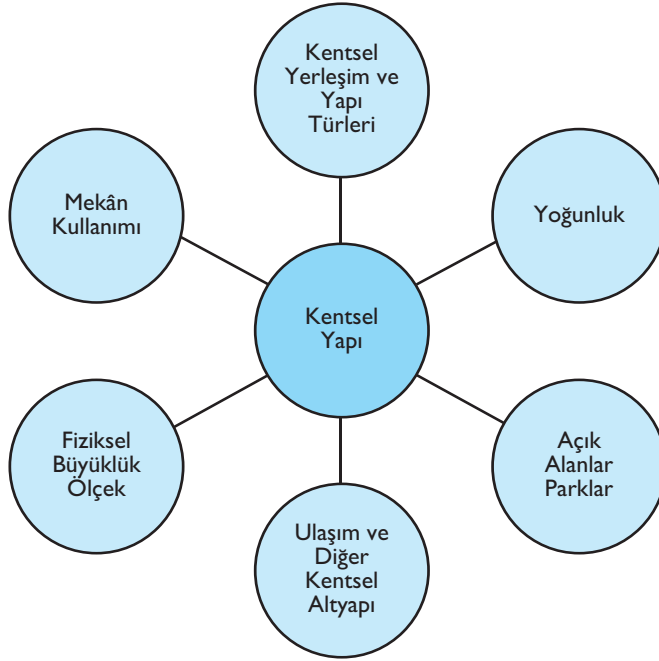
1. Kentsel yerleşim biçimi ve türleri (yapı türleri ve mekansal konumu)
2. Ulaşım ağı ve diğer kentsel altyapı
3. Yoğunluk
4. Kamusal açık alanlar ve parklar
5. Mekan ve kentsel arazi kullanımı
6. Fiziksel büyüklük ve ölçek (Höjer, Gullberg ve Pettersson, 2011: 40; Jenks ve Jones, 2010: 21-22. Bkz. Şekil 7.1). Dolayısıyla, kentsel yapıyı tanımlarken ya da ölçümlerken en küçük düzeyde bir binadan başlayarak, sokağa ve caddeye, bloğa, mahalleye, semte ve kente kadar değişik unsurlar dikka-

Küresel kentlerin önemi, bölgesel, ulusal ve uluslararası ekonomilerin eklemlendiği, uluslararası sermayenin yoğunlaştığı ve küresel sermaye birikiminin gerçekleştiği mekânlar olmasından gelmektedir. New York, Londra, Tokyo, Paris ve Şangay gibi kentler, başlıca küresel kentler olarak değerlendirilmektedir.

te alınır. Kentsel yapı, kentsel süreçlerin çözümlenmesinde önemlidir. Kentsel yapının bu temel unsurları, hem insan davranışını hem kentsel politikaları hem de kentsel sürdürülebilirliği önemli ölçüde etkilemektedir.

Şekil 7.1

Kentsel Yapının Unsurları

KENTLEŞME VE ÖZELLİKLERİ

Kentleşmeyi tanımlamak ve nedenlerini açıklamak.

Kentleşme öncelikle, nüfusun büyük bir oranının tarımdan ve topraktan kopup tarım dışı alanlarda, sanayide, karmaşık örgütlerde ve köy dışı alanlarda, yani kentlerde geçimlerini sağlamaya ve hayatlarını sürdürmeye başlamaları anlamına gelmektedir (Kıray, 1998). Keleş ise kentleşmeyi “Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması, bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci” (2002:22) olarak tanımlar. Basit anlamda kentli nüfusun artması olarak kentleşmede, kaba doğum oranlarından çok, kırdan kente göçler belirleyicidir. Kırdan kentlere doğru yaşanan göçler, kentsel nüfusun artış hızını yükseltirken, kültürel çeşitliği artırmış, nüfusun türdeşliğini azaltmış ve çok çeşitli mesleki, toplumsal ve ekonomik grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kentleşme sonucu geleneksel ekonomik, kültürel ve toplumsal yapıların önemi azalırken; hoşgörü, özgürlük, demokrasi, birey, bilimsel ve laik düşünce önem kazanmış ve göç edenler zamanla **kentlileşmiştir**.

Yoğunluk, belirli bir alanda yaşayan kişi sayısını ifade eder. Yoğunluk, binaların üzerinde kurulu oldukları alana (yerbölümüne ya da parsel) oranına, binaların yüksekliğine, daire ya da oda başına izin verilen nüfusa vb. bağlı olarak değişir.

Şekil 7.2

(Afişi hazırlayan: Hakan Özkarlı). 1800'de 990 milyon olan dünya nüfusu, 1900 yılında sadece 1 milyara ulaşmıştır. Ancak, 1900'den 1927'ye ikiye katlanarak 2 milyara yükselmiştir. 1961'den 1987'ye 3 milyardan 6 milyara çıkarak yine ikiye katlanan dünya nüfusu, 2010 yılında 7,3 milyar olmuştur.

19. ve 20. yüzyılların ayırt edici özelliklerinden biri olan kentleşme olgusu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. 19. Yüzyılın başında dünya nüfusunun sadece yüzde 3'ü kentlerde yaşarken, bu oran 20. Yüzyılın başında yüzde 14'e yükselmiştir. Kentleşme oranı 1950'ye kadar ikiye katlanarak yüzde 28'e yükselmiş, 2000 yılında ise yüzde 47,5'e ulaşmıştır. Bu rakamın 2011 yılı itibarıyla yüzde 50'ye ve 2030 yılında da yüzde 60'a ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu artışın yüzde 90'lık bölümü ise dünyanın gelişmekte olan kentlerinde meydana gelecektir (Leitmann, 2006: 170). Osmanlı İmparatorluğu'ndan köylü bir tarım toplumu devralan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında nüfusun yüzde 13,5'i kentlerde yaşamaktaydı. Bu oran 1950'ye kadar pek değişmemiştir. 1950'den itibaren hızlanan kente göç sonucu, **kentli nüfus oranı** ilk kez 1985 yılında kırdı yaşayan nüfus oranını geçmiştir. Nüfusu on bin ve üstü olan yerleşimler kent sayılırsa, 2010'da Türkiye'de kentleşme oranı yüzde 65'tir. Ancak, tüm il ve ilçe merkezlerini kent sayan tanım temel alınır, kentleşme oranı yüzde 76,3'e çıkar. Bu durumda 56.222.356 kişi il ve ilçe merkezlerinde yerleşiktir (TÜİK, 2011).

Kentleşmenin planlı, sağlıklı ve sürdürülebilir olması beklenir. Plansız ve kontrolsüz kentleşme toplumsal, ekonomik, yönetsel, mekansal, çevresel birçok soruna yol açar. Çevre kirliliği, değerli tarihi-kültürel doku ve değerli toprak kaybı, kamusal hizmet yetersizlikleri, yoksulluk, suç gibi sorunlar bunların başında gelmektedir. Bu sorunlar kentlerin sağlıklı, esenlikli ve gönencili yaşam çevreleri olmalarını engelleyerek, sorunların yönetilemez boyutlara ulaşmasına ve kentlerin sürdürülemez-yaşanamaz mekanlar olmasına yol açabilmektedir.

Kentleşmenin Nedenleri

Kentleşmenin nedenleri dört ana kategoride toplanabilir: **İtici nedenler, çekici nedenler, iletici nedenler ve sosyo-psikolojik nedenler** (Keleş, 2002:26-33). **İtici nedenler**, kırsal alanın mahrumiyetlerinden kaynaklanan, istihdam olanaklarının ve okul, hastane gibi kamusal hizmetlerin yetersiz olması, mirasın aşırı bölünmesi ve gelir getirici üretime elvermemesi gibi nedenlerdir. İkinci olarak kentleşmenin **çekici nedenleri**, sahip olduğu olanakların ve hizmetlerin kentleri cazip hale getirdiğini ve kırsal nüfusu çektiğini vurgular. Kentleşmenin üçüncü grup nedenleri, **iletici nedenlerdir**. İletici nedenler, kentleşmenin gerçekleşmesine olanak sağlayan teknoloji, ulaşım ağı ve iletişim araçlarıdır. Bu nedenler çekici, itici ve sosyo-psikolojik nedenlerle göç etmek isteyenlere hareket olanağı sağlamaktadır. Özellikle ulaşım ve iletişim sisteminin ve araçlarının gelişmesi, insanları mekana aşırı bağımlılıktan kurtarmış ve hareketliliklerini kolaylaştırmıştır. Son olarak da,

sosyo-psikolojik nedenler, kentlere ait ya da atfedilen olumlu bir takım özelliklerle ya da niteliklemlerle ilgilidir. “Kentın taşının toprağının altın olması”, “kente ait olmanın gururu”, “kentte yaşamının bir statü yükselmesi olarak görülmesi” gibi her zaman gerçekliği yansıtmayan sosyo-psikolojik nedenler, kentlerin daha çekici bir imaja sahip olmalarına yol açarak kentleşme hızını artırmıştır. Ancak, daha özgürlükçü ve hoşgörülü bir ortama sahip olmaları kentleri çekici kılan önemli neden olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentleşmenin Boyutları

Kentleşmenin dört temel boyutundan bahsedilebilir:

1. *Nüfus Boyutu*: Nüfus bağlamında kentleşme, kırsal ve tarımsal alanlardan kente göç edenlerin ve buna bağlı olarak da kentlerin sayısında meydana gelen artıştır. Kentlerin mekansal büyümesi de bu boyutta ele alınabilir.
2. *Ekonomik Boyutu*: Ekonomik anlamda kentleşme, tarım ve hayvancılıkla uğraşan nüfusun başta sanayi olmak üzere, tarım dışı faaliyetlere (sektörlere) kaymasıdır. Kişi geçimini tamamen kentte ve kente özgü işlerde çalışarak sağlar.
3. *Siyasal Boyutu*: Kentli nüfusun oy verme davranışlarında, siyasal katılma biçimlerinde vb. kente özgü değişimleri ve siyasal ve ideolojik olarak çoğulculaşmayı içerir.
4. *Sosyal ve Kültürel (Kentileşme) Boyutu*: Kentleşmenin sosyal ve kültürel boyutu; (a) toplum yapısının çoğulculaşması; (b) dayanışma ve yardımlaşma anlayışının değişmesi; (c) birincil ilişkilerinin belirleyiciliğinin azalması ve ikincil ilişkilerin önem kazanması; (d) eğitim ve öğretim, kadının konumu, zaman ve mekan algılaması, iletişim gibi konulardaki tutum ve davranışların değişmesi; (e) insan davranış tutum ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklerin oluşması; (f) örgütlenme düzeyinin, işbölümü ve uzmanlaşmanın artması; (g) bireyin öne çıkması; (h) kentlilik bilincinin ve kültürünün benimsenmiş olması vb. gibi unsurları içerir. **Kentleşme**, sadece kentlerin sayısının arttığı ve nüfusun kentlerde yoğunlaştığı bir süreç değildir. Kentleşme süreci aynı zamanda, kente yeni göç edenlerin sosyal ve kültürel anlamda dönüşerek **kentileştiği** bir süreçtir. **Kentileşme**, kişilerin kentlere özgü düşünce, tavır, davranış ve yaşam biçimi geliştirme sürecini ifade eder.

Kentileşme neyi ifade eder? Tartışınız.

Kentleşmenin Göstergeleri

Kentleşmenin başlıca göstergeleri şöyle sıralanabilir:

1. Kentlerin ve kentlerde yaşayanların sayısının artması;
2. Tarımın modernleşmesi, emek-yoğun aile üretimi yerine, pazara dönük teknoloji yoğun üretimin önem kazanması ve hizmet sektörünün ağırlığının artması;
3. Mesleki alanda çeşitliliğin ve nitelikli iş gücünün artması;
4. Toplumsal yapının farklılaşması (nüfusun heterojenleşmesi, tabakalaşma, sınıfsal farklılıkların belirginleşmesi vb.);
5. Toplumsal ilişkiler ve değerler sisteminin farklılaşması ve kentileşme;
6. Ailenin küçülmesi;
7. Kadının iş hayatına katılması ve aile içi ilişkilerde konumunun güçlenmesi;
8. Eğitimli nüfusun artması;
9. Sosyal güvenlik sistemlerinin toplumun çeşitli kesimlerinde yaygınlaşması; ve
10. Mekana yerleşim biçiminin farklılaşması ve kentsel mekanın tarihi, kültürel ve doğal kaynakları koruyacak ve yaşamı kolaylaştıracak biçimde plânlanması.

Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kentleşme

Her ülkenin kendine has bir kentleşme dinamiği vardır ve her bir özgün deneyimin de kendi içinde olumlu ve olumsuz yönleri bulunabilir. “Kentleşme kavramı üretim ilişkilerinin mekansal yansımaları ifade eden bir süreç olduğundan tarihsel bir bağlamı bulunmakta, yere ve zamana göre değişmektedir” (Kaygalak ve Işık, 2007:18). Ayrıca kentleşme, mutlak olarak olumlu ya da olumsuz bir süreç olarak değerlendirilemez. Her toplumda beklendiği gibi gerçekleşmese ve olumsuz sonuçlar doğurabilse de kentleşme, toplumsal, kültürel ve ekonomik gelişmeye yaptığı katkıları nedeniyle genelde olumlu görülen bir süreçtir. Kentleşme kırdan kente gerçekleşen nüfus hareketi ile kentte yaşayanların sayısının artması olarak tanımlandığında, bu evrensel olarak hemen tüm dünya toplumlarında son iki yüzyılda değişik tarihsel dönemlerde ve değişik etkenlerin belirleyiciliğinde gerçekleşmiş ve gerçekleşmekte olan bir olgudur. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin en belirgin özelliklerinden biri, bu ülkelerde görülen nüfus artış hızının, gelişmiş ülkelere oranla çok yüksek olmasıdır. Yüksek nüfus artışı, bu ülkelerin hem dinamik bir toplumsal ve ekonomik yapıya sahip olmasına, hem yoğun ve hızlı göçe, hem de göç edilen kentsel alanlarda boyutları büyük, çözümleri karmaşık ve güç sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde kentleşme, ağırlıkla kırdan yaşanan yüksek nüfus artış hızına bağlı olarak kente doğru yaşanan yoğun nüfus akınlarıyla gerçekleşir. Bu nüfus akını, çoğu kez sanayileşmenin ya da kentlerde artan işgücü ihtiyacının çok üstündedir. Bunun yanında, kente göç edenler beraberinde kırsal özelliklerini ve sorunlarını getirirken (niteliksiz emek, sermaye yokluğu, çok çocukluluk vb.), kentsel alanlarda yeni talepler (kentsel altyapı, konut, eğitim, toplu taşıma, hemşehri dernekleri vb.) oluşturmaları ve sorunlarla (kente uyum, işsizlik, kayıt dışı çalışma, gecekondu ve plansız ve kirli bir çevrede yaşam vb.) karşılaşmalarıdır. Ancak kentleşme en büyük tahribi çevre üzerinde yaratmaktadır (Küresel ısınma, iklim değişikliği, çevre kirliliği, biyolojik çeşitliliğin tahribi, trafik sıkışıklığı vb.). Türkiye’de Ege ve Akdeniz sahil kentlerinde 1980 sonrasında başlayan ve devam eden hızlı kentleşme, kirliliğe, verimli tarım topraklarının ve ormanların kaybına, plansız, düzensiz ve kimliksiz bir yapılaşmanın ve kentleşmenin yaşanmasına ve kent- sel hizmetlerin yetersizliğine neden olmaktadır.

Şekil 7.3

(Afişi hazırlayan: Levent Çankaya): Türkiye’de kırdan kente göç edenler beraberinde kırsal özelliklerini ve sorunlarını da (vastıfsızlık, sermayesizlik, çok çocukluluk ve düşük yaşam kalitesi gibi) getirmişlerdir. Ayrıca, göçtükleri kentlerde de kente uyum, gecekondu da yaşama, işsizlik gibi sorunlar yaşamışlardır.

Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de kentleşme genel olarak olumlu algılanmakta, modernleşmenin ve gelişmenin bir belirtisi olarak görülerek desteklenmektedir. Benzer biçimde kentler, kırsal olanaksızlıklarına göre daha çekici ve yaşamın daha dinamik olduğu mekanlardır. Kırsal göç işgücü fazlalığı olan bölgedeki istihdam baskısını azaltırken, göç alan bölge ya da kentin ihtiyaç duyduğu işgücünü sağlamaktadır. Ayrıca, kentsel alanlarda yeni göç edenlerin kentsel yaşam uyumunu kolaylaştıran, kentsel alanlarda yerleşerek yaşam kurmalarını olanaklı kılan, toplumsal sorunların patlama noktasına gelmesine ve toplumsal karmaşaya yol açmasına engel olan mekanizmalar da oluşmuştur. Gecekondu bunlardan birisi olarak kabul edilir. Kırsal göçle gelenler önce gecekondu bölgelerine yerleşerek, burada kent yaşamına tutunmakta ve daha sonrasında kent yaşamına dahil olmaktadır (Kıray, 1998).

1960’lardan itibaren gelişmiş ülkelerde ulaşım ve iletişim olanaklarının ve çevre konusundaki duyarlılığın artmasına paralel olarak, kentin varlıklı ve orta sınıfları eski kent merkezlerinden dışa doğru, tersine göç başlatarak, banliyölere ya da yörekentlere yönelmişlerdir. Ancak, bu tersine göç, kentten kırsal göç değildir. Bu olay **yörekentleşme** ya da banliyöleşme (*suburbanization*) olarak tanımlanmaktadır ve kentlerin metropolleşmesine zemin hazırlamaktadır. **Yörekentleşme**, eski kent merkezlerinden kentin dışına ya da çeperlerine yaşanan göç sonucunda, daha sakin, kırsal özellikler gösteren, kentin karmaşasından, gürültüsünden ve artan çevre sorunlarından uzak ama kentsel hizmetlere sahip yeni kent semtleri ya da mahalleleri oluşumu sürecidir. Bunun sonucunda oluşan yeni semtler de yörekent olarak adlandırılmaktadır. Bu süreçte, düşük gelirli gruplarla işçiler ise eski kent merkezlerinde kalmakta, yeni gelen göçmenler de yine eski kent merkezlerine yerleşmektedir. Dolayısıyla kent merkezleri daha yoksul kesimlerin yaşadığı alanlara dönüşmektedir. Öyle ki, çok bilinen birçok gelişmiş ülke kentlerinin merkezleri gettolaşarak, suç ve uyuşturucu bağımlılığının yüksek olduğu yoksulluk yuvalarına dönüşmüş, kentsel çöküntü alanları haline gelmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde ise göç edenler kentin çeperlerine yerleşmektedir. Kent merkezleri ise üst-orta sınıfların yaşadığı ve çekici yerleşim ve pahalı iş yerleri olmaya devam etmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de de 1980’lerden itibaren başlayan ve son yıllarda artan bir yörekentleşme eğilimi gözlenmektedir. Burada da temel kaygı, benzer biçimde kentsel karmaşadan ve kirlilikten uzaklaşmak ve kentsel hizmetlerle kırsal özelliklere birlikte sahip sakin mahallelere ve bahçeli evlere yerleşmektir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke kentlerinde son yıllarda gözlenen ortak bir eğilim ise, tek merkezli metropolleşmeden çok merkezli metropolleşmeye geçiştir (Clark, 2003: 141). **Çok merkezli metropolleşme**, eski kent merkezleri önemini büyük ölçüde korumaya devam ederken, kentin çeperlerinde çok işlevli yeni kent merkezlerinin ortaya çıkması sürecidir. Kentin büyümesine paralel olarak yeni yerleşimler ve istihdam olanakları büyük ölçüde buralarda ortaya çıkmaktadır (Höjer, Gullberg ve Pettersson, 2011: 57-58; Roosa, 2010: 11; Clark, 2003: 147-150). Bu eğilim Los Angeles, Dallas/Fort Worth, New York ve Chicago gibi Amerikan kentlerinde, Milan, Londra, Paris gibi Avrupa kentlerinde ve Seul, Tokyo, Hong Kong gibi Uzakdoğu kentlerinde açıkça gözlemlenebilmektedir. Ayrıca, İstanbul, Moskova, Şangay ve Mexico City gibi kentlerde de gözlemlenmektedir. Çok merkezliliğe geçiş, kent merkezinin artık çok büyüyen kentin ihtiyaçlarını tek başına karşılayamamasının, artan iletişim ve ulaşım olanaklarının ve yukarıda bahsedilen banliyöleşme ya da yörekentleşme ve orta-üst sınıf üyelerinin kentin çeperlerine göç etmesinin bir sonucu olarak gerçek-

leşmektedir. Kent merkezleri ise, nüfusları önemli artış göstermese de, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ticaret, finans, ekonomi ve iletişim merkezleri olmaya devam etmektedir (Höjer, Gullberg ve Pettersson, 2011: 41). 2004 tarihli ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Yasası büyükşehri tanımlarken, “kent (belediye) sınırları içinde en az üç ilçe ya da belde belediyesini kapsayan” ibaresine yer vererek, aslında çok merkezli, yani içinde birden çok kent içeren metropoliten alan tanımı yapmaktadır. Ancak bu belediyelerin çoğu kez anakent merkezine bağımlı olduklarını gözden kaçırmamak gerekir.

Türkiye’de Kentleşmenin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de 1940’lı yıllara kadar kente göç ve kentleşme oranı düşüktü. 13,5 milyonluk toplam nüfusun yüzde 83,5’i köylerde yaşayan ülke, tarım ve hayvancılıkla uğraşan kırsal bir topluma ve kapalı bir ekonomiye sahipti. Bu dönemde kentleşme nüfus artışı, çok büyük ölçüde kentlerde gerçekleşen doğumlardan kaynaklanmıştır. 1923’den 1950’ye kentli nüfus yüzde 59 artarak 3,3 milyondan 5,2 milyona yükselirken, kırdaki nüfusun sayısı da yüzde 52 artarak 10,3 milyondan 15,7 milyona ve toplam nüfus da 21 milyona yükselmiştir. Kentli nüfus oranı ise Cumhuriyetin ilk yıllarında yüzde 16,5 civarından, 1950’de ancak yüzde 18’e ulaşabilmiştir. 1946 yılında Türkiye’de çok partili demokrasiye geçilmiş, Amerika Birleşik Devletleri ile daha yakın ilişkiler geliştirilmiş, 1948 yılında Marshall yardımı alınmış ve tarımda makineleşme hızlanmıştır. 1950’de Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ile yabancı krediler artmış, kentsel alanlarda ticari yaşam canlanmış ve ulaşım olanakları gelişmiştir. Bunların sonucu olarak kırım kendi içine kapanık yapısı kırılmaya başlamış, kırdan kente olan sürekli ve sürekli göçler ve kentleşme hızlanmıştır. 1950 yılında 21 milyonluk Türkiye nüfusunun 3,8 milyonu kentlerde yaşarken, 1960 yılında bu sayı 7,3 milyona ve kentli nüfus oranı da yüzde 26,3’e yükselmiştir.

1960 sonrasında planlı kalkınma dönemine girilmiş ve sanayileşme artmıştır. Bu dönemde devlet yatırımlarının yanında, sağlanan dış kredilerle ulaşım, sulama, tarım gibi alanlara yatırımlar artmış; ölüm oranları düşmüş ve ortalama ömür uzamış; kentsel alanlarda yatırımlar ticaretin yanında sanayiye ve altyapıya da kaydırılarak devam etmiştir. Bu gelişmeler kente göçü hızlandırmıştır. Bunun sonucu olarak 1960 yılında 27,7 milyon nüfusun 7,3 milyonu kentlerde yaşarken, 1970 yılında kentte yaşayan nüfus 12,8 milyona ve kentli nüfus oranı da yüzde 35,8’e yükselmiştir.

1970’ler siyasi ve ekonomik krizlerin damgasını vurduğu yıllar olmuştur. 1971 askeri müdahalesi, 1973 Dünya Petrol Krizi ve buna bağlı yaşanan ekonomik durgunluk, Türkiye’ye Kıbrıs Barış Harekatından dolayı uygulanan ambargo, tırmanan iç terör ve anarşi gibi olayların ve krizlerin bir ürünü olarak Türkiye’nin ekonomik kalkınması ve toplumsal barış ortamı olumsuz etkilenmiş, kentlerde sunulan sosyal konut, altyapı ve diğer kamusal ve kentsel hizmetler azalmış ya da aksamıştır. Bunda güçsüz yerel yönetim yapısı da rol oynamıştır. 1970-1980 döneminde, özellikle 1970’lerin ikinci yarısında, kentleşme hızı görece düşmüştür. Ancak kırdaki atıl işgücünün fazla olması, kırsal tarım topraklarının aşırı bölünmüş olması, kentin kıra göre daha iyi fırsatlar sunması ve Türk sinemasının kenti popülerleştirme gibi nedenlerle kentli nüfus oranı genel ve kır nüfus artış oranlarının üzerinde bir hızla artmaya devam etmiştir. 1970 yılında 35,7 milyon nüfusun 12,8 milyonu (yüzde 35,8) kentlerde yaşarken, 1980 yılında kentte yaşayan nüfus 20,3 milyona ve kentli nüfus oranı da yüzde 45,4’e yükselmiştir.

1984'den itibaren yeni ve güçlü bir sivil hükümetin işbaşına gelmesi ve onun dışa açık büyüme modeli, dış kredi musluklarının açılması ve düşen petrol fiyatları gibi genel ekonomik ortam iyileşmiştir. Ulaşım, iletişim, kentsel hizmetler, konut, enerji alanlarında yapılan önemli yatırımlar, terör ve anarşinin durması, yerel yönetimlere aktarılan kaynakların artırılması ve büyükşehirler için yeni yönetim biçimlerinin getirilmesi kentlerin yeniden eski çekiciliğini kazanmasını sağlamış, kentleşme hızı da yükselmiştir. **1980-1990 döneminde** sahil kentleri de hızlı kentleşme sürecine katılmıştır. 1980 yılında 44,7 milyon nüfusun 20,3 milyonu (yüzde 45,4'ü) kentlerde yaşarken, 1990 yılında toplam nüfus 57,5 milyona, kentte yaşayan nüfus 31,8 milyona ve kentli nüfus oranı da yüzde 56,3'e ulaşmıştır.

1990'lara dünyada ve Türkiye'de yaşanan siyasi ve ekonomik krizler damgasını vurmuştur. 1999 yılında yaşanan Bolu-Düzce depremi, devletin aşırı borç yükü ve bütçe açıkları, krizle birlikte devlet yatırımlarının çok düşmesi, on yıllardır devam eden kontrolsüz, çarpık, sağlıksız kentleşme, gecekondulaşma, kentlerde artan suç oranları, derinleşen ve belirginleşen kentsel yoksulluk gibi olgular da kentlerin çekiciliğine darbe vurmuştur. Tüm bu olumsuz tabloya rağmen kentlere göç devam etmiştir. Ancak, 1990'lı yıllarda göçlerin yapısında ve yönünde eskiye göre farklılık gösteren değişiklikler olmuştur. Bu dönemde Güneydoğu sorununun alevlenmesi ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde güvenlik nedeniyle bölge içi kentlere göç hız kazanmıştır. Van, Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Gaziantep, Cizre ve Silopi gibi kentler büyük göçlerle karşı karşıya kalmışlardır. Kırsal alanlara kamu hizmeti götürmenin güç olması nedeniyle altyapı yatırımları kentlerde yoğunlaştırılmış ve kente göç desteklenmiştir. Birçok Anadolu kentinde artan yüksek eğitim olanakları, bu kentlerin çekim gücünü de artırmış ve kentleşmeyi büyük kentler dışında hızlandıran diğer bir etken olmuştur. Bu dönemde sahil kentlerine göç de devam etmiştir. 1990 yılında Türkiye'de 57,5 milyon olan toplam nüfus, 2000 yılında 67 milyona ulaşmış; kentli nüfus oranı da aynı dönemde yüzde 56,3'ten yüzde 61,5'e yükselmiştir.

1980'li yıllar Türkiye'nin en hızlı kentleştiği dönem olmuş ve kentli nüfus 10 yılda 11,5 milyon (yüzde 56,7) artmıştır. 1985 yılında da ilk kez kentli nüfusun oranı yüzde 50'yi geçmiştir.

Yıl	Toplam Nüfus (Milyon)	Kır Nüfusu (Milyon)	Kent Nüfusu (Milyon)	Kentleşme Oranı (%)*	Nüfusu 10 Bin ve Üzeri Olan Kent Sayısı	Nüfusu 50 Bin ve Üzeri Olan Kent Sayısı	Nüfusu 100 Bin ve Üzeri Yerleşim Sayısı
1927	13,6	11,4	2,2	16,4	66	5	2
1940	17,8	14,6	3,2	18,0	97	9	3
1950	21	17,2	3,8	18,1	102	11	5
1960	28,1	20,4	7,3	26,3	147	27	9
1970	35,7	22,9	12,8	35,8	238	40	20
1980	44,7	24,4	20,3	45,4	320	61	29
1990	57,5	25,7	31,8	56,3	424	101	43
2000	68	26,3	41,7	61,4	471	127	56
2010	73,7	25,7	48	65,1	525	149	65

Tablo 7.1
Sayılarla Türkiye'de Kentleşme

Kaynak: Keleş, 2002 ve TÜİK, 2011'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

* Burada kentleşme oranı hesaplanırken, kent olarak nüfusu 10 bin ve üzeri olan yerleşim birimleri temel alınmıştır.

2000-2010 döneminde yaşanan kentleşme dinamikleri, 1990'lardaki dinamiklerle örtüşse de, yeni boyutlar kazanmıştır. Bu dönemdeki en önemli değişim, 2002 yılında iktidara gelen AKP iktidarının, TOKİ aracılığıyla başlattığı ve kent yönetimleriyle ortaklaşa yürüttüğü kentsel dönüşüm projeleri olmuştur. On yıllardır devam eden kontrolsüz ve plansız kentleşmenin yol açtığı sağlıksız yerleşimlerin ve gecekonduların kentsel dönüşüm çerçevesinde yenilenmesine hız verilmiştir. Bunun yanında, devam eden Güneydoğu sorunu, ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesi, yerel ekonomik kalkınmanın hızlanması ve taşrada üniversite sayısının artması gibi gelişmeler nedeniyle Anadolu'daki kentlerin çekim gücü ve kentleşme hızı artmıştır. 2010 yılında nüfusu en fazla artan iller Bilecik, Isparta ve Erzincan olmuştur. Ancak, bu dönemde İstanbul, Ankara, İzmir, İzmit, Bursa gibi büyük kentlerde ve Antalya başta olmak üzere sahil kentlerinde de hızlı kentleşme devam etmiştir. 2000 yılında Türkiye'de 67 milyon olan toplam nüfus, 2010 yılında 73,7 milyona çıkmıştır. 2000 yılında nüfusun 41,7 milyonu (yüzde 61,5) kentte yaşarken, 2010 yılında kentli nüfus 48 milyon ve kentleşme oranı da yüzde 65'e ulaşmıştır.

DİKKAT

Kentleşme oranı, kentte yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranıdır.

Türkiye'de Kentleşmenin Genel Özellikleri

Ülkemizde kentleşme hızı çok yüksektir. Genel nüfus artışı yıllık yüzde 2'nin biraz üzerinde ve kırsal nüfus artışı da durma noktasında iken, kentsel nüfus artışı bazı kentsel yerleşimlerde yüzde 5'i aşmaktadır. Son 10 yılda kır nüfusunda bir artış olmamasına rağmen, kentli nüfus yüzde 15 artmıştır. Son 50 yıldaki toplam nüfus artışının yüzde 89,25'i ise kentlerde gerçekleşmiştir.

Türkiye'de kentleşme genel olarak karşı çıkılmayan ve ekonomik büyümeye katkısından dolayı desteklenen bir olgudur. Ancak, 1990'lara kadar genel olarak bölgesel anlamda dengesiz bir kentleşme gerçekleşmiş, Tunceli, Çankırı, Ardahan, Muş ve Bingöl gibi kentlerin nüfusu azalırken, İstanbul, Ankara, Eskişehir, Bursa gibi batı kentlerinin, Ege ve Akdeniz sahil kentlerinin nüfusu artmıştır. Ayrıca, hızlı kentleşme yaşayan yerlerde yerleşim plansız ve sağlıksızdır. Altyapı eksiklikleri yaygındır. Ayrıca, kentsel hizmetler göç eden kitlelerin gereksinimlerini gidermekten uzaktır. Son yıllarda başlatılan kentsel dönüşüm politikaları bu olumsuz tabloda iyileşmeler ortaya çıkarmakla birlikte, Türkiye'de sürdürülebilir kentler için halen kat edilecek yol vardır. Türkiye'de kentleşmenin genel özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Ülkemizde kentleşme plansız, hızlı, dengesiz, çarpık ve sağlıksızdır.
2. Kentsel altyapı ve hizmet eksiklikleri ve yetersizlikleri çok yaygındır.
3. Türkiye'de kentleşme ağırlıklı kalkınmaya dayalı olarak gerçekleşmemiştir.
4. Kente göç edenlerin çok büyük çoğunluğu kayıt dışı (enformel) işlerde çalışmaktadır.
5. Kentleşme konusunda tutarlı yerel politikalar ve ulusal bir politika yoktur.
6. Kentlerde sosyal konut gereksinimi karşılanamadığı için, gecekondulaşma yaygındır.
7. 1950'li yıllardan bu yana devam eden hızlı göç, kent kültürünün, kentlilik bilincinin ve kentleşmenin yeterince gelişmesini engellemiştir.
8. Büyük kent merkezlerinde son yıllarda sosyo-ekonomik açıdan daha sorunlu, çöküntü alanları ortaya çıkmaya başlamıştır.

TÜRKİYE'DE YERİNDEN YÖNETİM VE KENT YÖNETİMİ

Osmanlıdan Bugüne Türkiye'de Yerinden Yönetimin Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal sistemi ve işleyişi, azınlıkların durumu, Osmanlı-Batı ilişkileri ve dağılan imparatorluğu bir arada tutma kaygısı gibi unsurlar İmparatorluğun son yüzyılında başlayan Batı tipi modern yerel yönetim birimlerinin oluşturulması çabalarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılı anlamda ilk modern yerel yönetimlerin ortaya çıkışı, 1850'lerin ortalarından itibaren, kentlerde modern hizmetleri görececek ve azınlıkların ya da yerel toplulukların kendi kendilerini yönetebilmelerini sağlayacak belediyelerin kurulması şeklinde olmuştur. İlk belediye (*şehremaneti*) 1854 yılında İstanbul'da kurulmuştur. 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile İstanbul dışındaki vilayet (il), sancak ve kaza (ilçe) merkezlerinde birer belediye örgütü kurulması da zorunlu kılınmıştır.

Cumhuriyet döneminde belediyeler 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Yasası ile düzenlenmiş ve bu yasa 2005 yılında çıkan yeni 5393 sayılı yeni Belediye Yasası'na kadar yürürlükte kalmıştır. 1580 sayılı eski yasa ile il ve ilçe merkezlerinde belediye kurulması zorunlu kılınmış ve nüfusu iki bin ve üzeri olan yerleşim yerlerinde de belediye kurulabileceği hükme bağlanmıştı. Belediyelerin farklı büyüklükte olmalarına rağmen tek bir yasa ile düzenlenmesi ve sadece gelire bağlı olarak zorunlu ve isteğe bağlı görevler ayırımına gidilmesi hızlı kentleşme ve enflasyon gibi nedenlerle zaman içinde 1580 sayılı yasanın uygulamada yetersiz kalmasına yol açmıştır. Bunun sonucu, ilk olarak 1984 yılında 3030 sayılı yasa ile büyük kentlerde kentsel alanın tümünün yönetimine olanak sağlayacak büyükşehir belediyeleri kurulmuştur. İlçe ve belde belediyelerinin varlıkları korunmakla birlikte, bu belediyeler üzerinde büyükşehir belediyelerine imar, bütçe gibi konularda daha ağırlıklı olmak üzere genel bir gözetim ve denetim yetkisi ve büyükşehir ölçeğinde bazı kentsel hizmetlerin görülmesi sorumluluğu verilmiştir. Ancak, hem 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Yasası'nda hem de 1930 tarihli eski Belediye Yasası'nda uygulamada karşılaşılan sorunlar, hızlı göç ve kentleşmenin devam etmesi ve yerleşme akımlarının güç kazanması gibi nedenlerle değişikliklere gidilmesi zorunluluğu doğmuştur. 2004 yılında önce büyük kentleri daha etkin yönetebilmek ve göç sonucu oluşan hızlı kentleşme sorunuyla daha başarılı bir şekilde mücadele edebilmek için 5216 sayılı yeni Büyükşehir Belediye Yasası, daha sonra da 2005 yılında 5393 sayılı yeni Belediye Yasası kabul edilerek eski yasalar yürürlükten kaldırılmıştır. Bugün Türkiye'de 16 büyükşehir belediyesi, 1 özel statülü belediye (Denizli), 64 il, 957 ilçe ve 1.977 belde belediyesi bulunmaktadır.

Türkiye'de Yerinden Yönetim Sistemi ve Kent Yönetimleri

Yerinden yönetimi ve kentsel yönetimi değerlendirmek.

Yerinden yönetim, ülkenin değişik coğrafi alanlarında farklılık gösteren yerel ortak istemlerin karşılanması, hizmetlerin sunulması ve sorunların çözülmesi için yerel özerkliğe sahip, karar organları seçimle oluşan, halkın yerel kararların oluşumuna katılımının ve denetimin öngörüldüğü bir yerel örgütsel yapıyı içeren yönetim anlayışıdır. **Yerel yönetim birimi** ise, doğrudan yerel özerklik çerçevesinde çalışan yerel yönetim yapısını ifade eder. Türkiye'de yerel yönetimler; sınırları bel-

li bir mekan üzerinde ortak yerel ihtiyaçları görmek üzere kurulan coğrafi açıdan yerel yönetimler (belediye, il özel yönetimi ve köyler) ile, mekan sınırlaması şartı olmaksızın, sadece belirli bir işlevi yerine getiren ya da hizmeti sunan işlevsel açıdan yerel yönetimlerden (Üniversiteler, TRT, Devlet Tiyatroları, TÜBİTAK, Kamu İktisadi Teşebbüsleri gibi) oluşur. Türkiye’de 3.015 belediye, 81 il özel idaresi ve yaklaşık 35 bin köy bulunmaktadır.

Yerel özerklik, yerel yönetim anlayışını tamamlayan, yerel halkın kendi sorunlarını kendi eliyle çözebilmesi için geliştirilmiş bir ilkedir. Yerinden yönetim birimleri, yerel özerklik çerçevesinde işlerler. **Yerel özerklik**, yerel ortak işleri, yasalarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, merkezden görece bağımsız olarak ve tüzel kişiliğe sahip yerel yönetim biriminin kendi organları eliyle ve sorumluluğu altında düzenlemesi ve yönetmesi (yönetmelik açıdan özerklik), bunun için gerekli ve yeterli mali kaynaklara (mali açıdan özerklik) sahip olması anlamını taşır. Ancak, yerinden yönetim ve yerel özerklik ilkeleri, merkezden tamamen bağımsızlığı getirecek bir siyasal ya da federatif yapıyı ifade etmez.

Yerel yönetim dendiğinde ilk akla gelen, kentsel alanlarda kurulan ve yerel ortak gereksinimleri gidermek üzere hizmet üreten belediyelerdir. Belediyeler kentsel alan olarak değerlendirdiğimiz il merkezi kentlerde, ilçelerde ve beldelerde örgütlenmektedir.

DİKKAT

İl ve ilçe merkezlerinde belediye kurulması zorunludur. Ayrıca, nüfusu 5.000 ve üzerinde olan yerleşim birimlerinde de belediye kurulabilir.

Türkiye’de belediyelerin de değişik türlerinden bahsedilebilir. Bunlar; büyükşehir belediyeleri, il merkezi belediyeleri, ilçe merkezi belediyeleri ve belde belediyeleridir. Bunun yanında, büyükşehir belediyesi sınırları içinde de alt kademe ilçe ve belde belediyeleri bulunmaktadır. Belediyeler yerel özerklik ilkesi çerçevesinde çalışır ve halk tarafından seçilen bir belediye başkanı ile genel karar organı olan bir meclise sahiptir. Yürütme organı olarak ayrıca, belediye başkanının başkanlığında, belediye meclisinden seçilenlerden ve belediye idari amirlerinden oluşan belediye encümeni bulunur.

K İ T A P

Türkiye’de yerinden yönetim geleneğine ilişkin temel bir kaynak olarak Tanzimat’tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği kitabından (İ. Ortaylı, İstanbul: Hil Yay., 1985) faydalanabilirsiniz.

POLİTİKA, YÖNETİŞİM VE YEREL YÖNETİŞİM

Politika ve kentsel politikayı tanımlamak ve sürecini açıklamak.

Politika, İngilizce policy kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. İngilizce de siyaset kavramının karşılığı ise politics'dir.

Politika kavramı, Türkçede **yönelti** ya da **siyasa** olarak da kullanılır ve **siyaset** anlamıyla politikadan farklıdır. **Yönelti** ya da **siyasa** anlamıyla **politika** kavramı, bir sorunu çözmek, bir gereksinimi ya da gereksinimleri gidermek ve/veya belirli amaçları gerçekleştirmek için bir aktör ya da aktörler tarafından planlı bir şekilde oluşturulan ve yürütülen, gerekli kaynakların eşgüdümlü bir şekilde harekete geçirilmesini ve yönetimini gerektiren bir dizi eylemler bütünüdür. **Politikaların en önemli unsurları**; amaçlar, hedefler, kararlar, stratejiler, bunları gerçekleştirmek için gerekli meşru mali kaynaklar, araçlar ve insan gücü ile yararlanıcılar ya da he-

def kitledir. **Genel olarak (ulusal, bölgesel ya da yerel) politika süreci;** sorunun gündeme gelmesi, sorunun çözümüne dönük politika alternatiflerinin saptanması, alternatifler arasından bir politikanın belirlenmesi, politikanın uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi ve devamına, değiştirilmesine ya da sonlandırılmasına karar verilmesi aşamalarından geçerek tamamlanır.

Eğer bir politikanın kamu politikası olduğundan söz ediliyor ise, bu durumda politikanın bir yasal düzenlemeye dayanması, kamu yarına uygun belirli amaçları gerçekleştirmeyi hedeflemesi, politikayı yürüten aktörün kamusal aktör ya da onun denetiminde çalışan diğer bir aktör olması ve bu politikanın kamusal kaynaklarla finanse edilmesi söz konusudur. Ayrıca, kamu politikasının uygulanmasında ve denetlenmesinde gerektiğinde devlet gücüne ya da zor kullanma tekeline başvurulabilmesi söz konusu olmaktadır.

DİKKAT

Politika süreci siyasal, bürokratik, teknik, çok aktörlü, çok etkileşimli ve karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte müzakere, ana aktörlerin katılımı, çatışma yönetimi, uzlaşma arama, durumsallık planlaması ve uyum önemlidir. Yerel politika uygulamalarında yerel katılım ve katkı, hem yerelin ihtiyaçlarına en iyi çözümü üretecek politikaların tasarlanmasında, hem de bu politikaların yürütülmesinde vazgeçilmez önemdedir (Mudacumura, 2006: 424). Ancak, yerel düzeyde katılımı sağlayacak yolların her zaman çok etkin olarak kullanıldığı pek söylenemez.

Gerek ulusal gerekse yerel politika oluşturma, uygulama ve denetim süreçlerine katılım, kamu yönetimi ya da kent yönetimi ile vatandaş ya da kenttaş ilişkilerinin düzenlenmesi, demokratikleşme ve özellikle yerel düzeyde iyi yönetim açılarlarından önemlidir. Günümüzde sürdürülebilir çevre ve büyüme açısından iyi yönetişimin, iyi yönetim açısından da yerel katılımın kritik önemde olduğuna dair bir uluslararası uzlaşma vardır (Mudacumura, 2006: 425).

Genel olarak yönetişim, bir topluluğun ya da toplumun sorunlarının, ilgili aktörlerin katılımı ile müzakere edilme ve siyasal, toplumsal, ekonomik ve yönetsel etki ve güç kullanma sürecidir. Yönetişim sürecinde, karmaşık mekanizmalar, yöntemler, ilişkiler ve kurumlar çerçevesinde vatandaşlar, gruplar ve kenttaşlar kendi çıkarlarını, ilgilerini, değerlerini ortaya koyarak, haklarını ve sorumluluklarını gerçekleştirebilmek, ortak yararlarını sağlayabilmek ve ortak sorunlarına çözüm üretebilmek için farklılıklarını ve uzlaşmazlıklarını gidermeye ve ortak eylem biçimleri (politikalar) geliştirmeye çalışırlar (Mudacumura, 2006:425; UNDP, 1997). Ayrıca, iyi yönetişim, uygulanan politikalarının izlenmesini ve değerlendirilmesini de gerektirir. Bunun için; uygulamaların amacına ulaşmış ulaşmadığı ya da istenen etkiyi oluşturup oluşturmadığı, hedeflenen kitleleri olumlu yönde etkileyip etkilemediği, gerekli kaynakların yeterli düzeyde harekete geçirilip etkin bir biçimde kullanılıp kullanılmadığı, uygulamadan yararlanacak ya da etkilenecek grupların yeterince bilgilendirilip, katılımlarının sağlanıp sağlanmadığı, geribildirim etkin bir şekilde alınıp alınmadığı gibi konular da dikkatle izlenmesi gereken süreçlerdir. Böylece, uygulanan politikanın, vatandaşlar ya da yararlanıcılar arasında hem daha yaygın olarak bilinmesi hem de kabulü sağlanabilir.

Yerel yönetişim ise doğrudan kentsel alanlarda oluşan kamusal karar verme ve politika oluşturma, uygulama, izleme, değerlendirme ve denetleme süreçlerini ve bu süreçlerde yer alan aktörleri içeren katılımcı süreci anlatmak için kullanılmaktadır (Gül, Sallan Gül ve Memişoğlu, 2007). Ancak, gelişmekte olan ya da gelişmiş ülkelerde de, yönetişim uygulamalarında toplumsal grupların hakkaniyetli temsili sağlanamamaktadır. **Hakkaniyetli temsil,** toplumun ilgili her kesiminin yerel ya

da ulusal yönetim süreçlerinde yer almasını gerektirir. Ancak, yönetim süreçlerinde katılım seçkinler, ekonomik ya da bürokratik gücü elinde bulunduranlar ve/veya sesi en çok çıkan küçük ama etkili gruplarla sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, katılımı sağlayacak mekanizmalarda ve kurumsal yapı ve yöntemlerde (kurumsal kapasitede) önemli yetersizliklerle karşılaşmaktadır. Özellikle yerel yönetimlerin örgütlenme, politika oluşturma, uzman personel çalıştırma ve mali kaynak yaratma gibi açılardan ciddi eksiklikleri bulunmaktadır.

Yerel Politika, Kent Politikası, Çevre ve Sosyal Sürdürülebilirlik

Yerel yönetimler ekonomik, sosyal, altyapısal ve çevresel politikalar, düzenlemeler, ilkeler ve kurallar geliştirirler, uygulamalar ve denetlerler; mekansal planlar (imar planları) yaparlar, uygulamalar ve denetlerler; ulusal ve bölgesel politikaların uygulanmasına katkı ve destek sağlarlar. **Yerel politikalar**, belediyeler ya da diğer kent yönetimleri yanında, tüm yerel nitelikli yönetim birimlerince uygulanan, coğrafi olarak belirli bir yerel alanla sınırlı, toplumsal, ekonomik, çevresel, altyapısal ya da mekansal politikalar. **Kentsel politikalar** ise, yerel sürdürülebilir çevre ve gelişmeyi destekleyerek, kentsel mekanı ve hizmetleri planlayarak ve kentsel hizmetleri çevresel sürdürülebilirlik temelinde sunarak kenttaşların refahını ve yaşam kalitesini sağlamayı amaçlayan ve kentsel alanlarda yürütülen politikalar. Türkiye’de kentsel politikalar, büyükşehir ya da diğer belediyelerin sınırları içerisinde ya da komşu (mücavir) alan sınırları içerisinde, kendilerine tanınan yetkiler çerçevesinde uyguladıkları tüm politikalar. 5393 sayılı yeni Belediye Yasası’nda belediyelerin başlıca görev ve sorumlulukları 14. maddede düzenlenmiştir. 14. madde, belediyenin görevlerini ve sorumluluklarını; yerel ve ortak nitelikte olması koşulunun altını çizdikten sonra, “zorunlu görevler” ile “isteğe bağlı görevler” olarak ayırarak ele almıştır.

Örnek olarak; 5393 sayılı yeni Belediye Yasası’nda belediyelere, sınırları içindeki kenttaşların refahını artırmak ve **sosyal sürdürülebilirliği** sağlamak için, yerel ve ortak nitelikteki sosyal yardımlar ve hizmetler alanında çeşitli yetki, görev ve sorumluluklar verilmiştir. Kentsel yoksulluk ve yoksunluklarla mücadele ederek sosyal sürdürülebilirliği sağlamayı hedefleyen belediyelerin, meslek ve beceri kazandırma hizmetlerini yapmak, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açmak, dar gelirli, yaşlı, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere sosyal destek ve hizmet sunmak, engelliler merkezi oluşturmak gibi görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Belediyelerin **sosyal sürdürülebilirlik** ile ilgili çabalarını, hizmetlerde tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişi ve kuruluşların katılımını sağlayarak ve dayanışma içinde gerçekleştirmeleri öngörülmüştür (Gül, Sallan Gül ve Memişoğlu, 2007). Bu doğrultuda, yeni yasa, kent konseylerini düzenleyen 76. maddesinde, kent konseyinin sosyal sürdürülebilirliği sağlamada etkin sorumluluk üstlenmesini ve katılım ilkesini hayata geçirmesini öngörmektedir.

Son yıllarda belediyeler kentlerde imar planı hazırlanması, çevre temizliği, park ve bahçe düzenlemesi gibi hizmetleri yürütürken özel sektörden hizmet satın alma yöntemine başvurumaktadırlar. Bu yönetime başvurmanın başlıca nedenleri olarak, kamu yönetiminin güvenceli ve yüksek ücretli kamu görevlileri istihdam ederek iş görmesine bir alternatif sunması, kamu yönetiminin iş ilişkilerini esnekletmesi, sendikalar karşısında rahatlık sağlaması, rekabeti, etkinliği ve tasarrufu artırması gösterilmektedir. Ancak, bu türden yöntemlerin yaygınlaştırılması, hizmetin so-

rumluluğunun kimde olduğunun saptanmasını, halk denetimini, şeffaflığı, hesap verirliliği, halk katılımını, çalışanların haklarının korunmasını vb. olumsuz etkileyebilmektedir.

Kent ve kentsel politikalar konusunda yararlı iki kaynak kitap *A Companion to the City* (G. Bridge ve S. Watson (Eds.), Oxford: Blackwell, 2003) ve *Urban Policy in Practice* (T. Blackman, London ve New York: Routledge, 1995).

K İ T A P

YEREL POLİTİKALARA YÖN VEREN İLKELER

Yerel politikalara yön veren temel ilkeleri tartışmak.

Kamu politikalarına, yerel ya da kentsel politikalara yön veren ilkeler iki grupta ele alınabilir:

1. *Tüm Yerel Politikaları İlgilendiren Genel İlkeler:* Başlıca genel ilke ve değerler olarak özgürlük, eşitlik, adalet, hakkaniyet, etkinlik ya da verimlilik, etkililik, erişilebilirlik, şeffaflık ya da açıklık, katılım, hesap verebilirlik, yerindenlik, yerel özerklik, hız, kalite, tasarruf, yerinde ve zamanında hizmet sayılabilir.
2. *Herhangi Bir Politikaya İlişkin Özel İlkeler:* Her bir politikaya yön veren özgün ilke ve değerler de olabilir. Örneğin; çevre politikasının oluşturulmasına, uygulanmasına ve değerlendirilmesine adalet ve yerindenlik gibi genel ilkeler katkı sağlarken, kaynağında önleme ve kirleten öder gibi kendine özgü ilkeleri de yön verir.

Tüm ilkeler, her politikada hep birlikte kullanılmaz. Bazen birden çok ilkenin aynı politikada aynı düzeyde gerçekleştirilmesi mümkün olmaz. Bir politikada etkinlik ve verimlilik sağlanırken, adalet ve hakkaniyet yeterince sağlanamayabilir. Benzer olarak, katılım ilkesi politika sürecini uzattığı için, katılımı arttırmak için etkinlik, tasarruf gibi ilkelerden ödün vermek gerekebilir. Kısacası, politikalara yön veren ilkeler bazen çatışma halindedir. **Politikaların başarısının bir ölçütü** de, birden çok ilkeyi başarılı, dengeli ve kabul edilebilir bir şekilde ve katılımcı müzakere süreçleriyle gerçekleştirebilmesidir. Aşağıda politikalara yön veren bazı önemli genel ilkeler olarak; **etkililik, yerinde ve zamanında hizmet sunumu, özgürlük, eşitlik, yerindenlik, yerel özerklik, katılım ve kalite** gibi ilkeler kısaca ele alınmaktadır.

Etkinlik ya da verimlilik, eldeki girdilerle ya da en az girdi ile mümkün olan en çok çıktıyı almak olarak tanımlanan ilkedir. Duruma göre verimlilik ya da karlılık olarak da adlandırılır. Kalite ise, bir mal ya da hizmetin, görmesi gereken işlevi ya da gidermesi gereken ihtiyacı en mükemmel şekilde görmesini ifade eden ilkedir.

Etkililik

Etkililik, uygulanan bir politikanın ya da yapılan bir işin etkili olması, o politikanın hedefine varması, yapılmak istenen işin gerçekleştirilmesi ya da bir hizmetin hedef kitleye ulaştırılmasıdır. Etkin ya da karlı olmasa da, etkililik ilkesi gereği bazen bazı hizmetlerin sunulması ve ihtiyaç duyanlara ulaştırılması gerekir. Örneğin, az sayıda kişinin yaşadığı bir mahalleye yol götürmek ya da toplu taşıma hizmeti sunmak etkili ya da verimli olmayabilir. Yani yapılan yatırımın maliyeti ile elde edilecek getirisi karşılaştırıldığında, getirinin yatırımın maliyetini karşılaması olanaklı olmayacaktır. Ama bu hizmetin götürülmesi o mahallenin de temel kentsel hizmetlerden yararlanabilmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda etkililik, kentsel hizmetlere ihtiyaç duyan herkesin erişimini artıran ve adalet ilkesinin gerçekleşmesine katkı sağlayan bir ilkedir.

Yerinde ve Zamanında Hizmet Sunumu

Yerinde ve zamanında hizmet sunumu, ihtiyaç duyulan hizmetin ya da malın yerinde ve zamanında, yani ihtiyaç duyulduğu anda ve yerde verilmesini ifade eder. Tuvaleti tıkanan bir vatandaşa hafta sonu kapalıyız diyen bir belediye, “Kocanızdan mesai saatleri dışında dayak yediğiniz için size yardımcı olmayız” diyen bir kadının sığınmaevi görevlisi, “Bugün git, yarın gel” diyen bir çalışan sunmayı öngördüğü hizmeti yerinde ve zamanında sunmuyor demektir.

Yerindenlik

Hizmette yerellik ya da *subsidiarite* ilkesi olarak da bilinmektedir. Kamu hizmetlerinin bu hizmetten yararlanan halk kitlesine en yakın yönetim birimince yerine getirilmesini belirtir. Avrupa Konseyi’nce kabul edilen Avrupa Yerel Yönetimsel Özerklik Şartı’nda, özerk yerel yönetimin kapsamı başlıklı 4. madde 3. fıkrada, “Kamu sorumlulukları genellikle ve tercihen vatandaşa en yakın olan makamlar tarafından kullanılacaktır. Sorumluluğun bir başka makama verilmesinde, görevin kapsam ve niteliği ile yetkinlik ve ekonomi gerekleri göz önünde bulundurulmalıdır” hükmüne yer verilmektedir.

Özgürlük

Özgürlük, bir kişinin, başkalarının zorlaması ve karışımı olmadan kendi kararlarını verebilmesi ve eylemde bulunabilmesidir. Bu anlamda özgürlük negatif özgürlük ya da bireysel özgürlük olarak adlandırılır. Ancak, kaynakları ve kişisel donanımı yetersiz olan bir kişi, kararları doğrultusunda eylemde bulunamayacaktır. Bu nedenle, kişisel ya da negatif özgürlük yanında bir de pozitif özgürlükten bahsedilir. **Pozitif özgürlük**, kişisel özgürlüğün yanı sıra, kişinin seçtiği yönde eylemde bulunabilme yeteneğinin, kaynağının ya da gücünün de olmasını ifade eder. Pozitif özgürlük anlayışı; kişinin kararlarını uygulamaya koyacak kaynakları yetersiz ise toplumun ya da yerel-ulusal yönetimlerin o kişiye kaynak sağlaması ya da kişilerin bu yetersizliğe düşmelerini engelleyecek sosyal sigorta ve sosyal devlet programları geliştirmesi, yani onun lehine bir edimde bulunmasını gerektirir. Ancak, pozitif özgürlük tanımı, toplumun ya da devletin kişi yerine karar vermesini içermez.

Eşitlik

En temel anlamıyla eşitlik, bireylerin belirli olanaklardan yararlanmalarında herhangi bir ayrıma tabi tutulmaması ve yasalar önünde eşit olmasıdır. Başka bir deyişle yasaların; toplum içindeki yeri, dini, cinsiyeti, ekonomik gücü ya da toplumsal/etnik kökeni ne olursa olsun herkese aynı biçimde uygulanmasıdır. Ancak bu eşitlik tanımı, kişilerin gereken ekonomik gücü olup olmadığını ya da eşitsizlik üreten toplumsal süreçlerin etkisini göz önüne almaz. Bu nedenle, farklı eşitlik tanımları da yapılır. Kategorik eşitlik, aynı grup ya da kategoriden olanlara eşit davranmayı (yatay eşitlik), ama farklı olan grup ya da kategorilere farklı davranmayı gerektiren bir ilkedir. Örneğin, aynı işi yapan erkek ve kadına aynı düzeyde ücret ödenmesini öngören, “eşit ise eşit ücret” ilkesi, gruplar ya da kategoriler arası eşitliğin bir örneğini oluşturur. Benzer biçimde, özel araç sahipliğinin yüksek olduğu varlıklı bir mahalleye daha az, yoksul mahallelere ise daha sık otobüs seferi konulması da kategorik eşitlik gereği farklı olana farklı davranmaya örnek olarak verilebilir. Kategorik eşitlik, bu anlamda hakkaniyet ilkesi ile benzer anlamı olarak düşünülebilir. Diğer bir eşitlik türü de fırsat eşitliğidir. Fırsat eşitliği ilkesi de, ilgili ve

istekli olan herkese, belirli pozisyonlara ya da hizmetlere ulaşmada, belirli temel kamusal hizmetlerden yararlanmada eşit şans verilmesini ve eşit olanaklar sağlanmasını öngörür. Herkesçe erişilebilir eğitim, toplu taşıma, sağlık hizmeti vb. fırsat eşitliğini sağlamaya katkı yapar.

Adalet

Adalet, toplumun kaynaklarının dağıtımına ilişkin bir kavramdır. **Piyasa temelli, hak etme temelli ve ihtiyaç temelli** olarak üç farklı biçimi olduğu söylenebilir. Piyasa temelli dağıtım, özgür ve gönüllü değişimi temel alır. Piyasa, çok sayıda kişi ya da firmanın bir arada olduğu, akılcı süreçlerin işlediği, çoğulcu bir mekanizma olarak değerlendirilir ve piyasada oluşacak kaynak ve gelir dağılımının adil olacağı kabul edilir. Hak etme temelli dağıtım ise, belirli kişilerin, belirli bir nedenden dolayı, belirli şeylere hakkı olduğu anlayışına dayanır. Piyano sınıfına yetenek sınavıyla, liyakat temelli olarak, piyano çalma yeteneği çok gelişmiş olan adayların alınması, açık kontenjanların hak etme temelinde doldurulmasıdır. Hak etme temelli dağıtım, devlet ya da piyasa aracılığıyla olabilir. İhtiyaç temelli dağıtım ise, konut, temel besin maddeleri, giyecek, sağlık, eğitim gibi acil ya da temel gereksinimlerini, yaşlı, engelli, hasta, yoksul vb. olduğu için kendi olanaklarıyla karşılayamayanlara, bu mal, hizmet ve değerlerin dağıtımıyla ilişkilidir. Bu yaklaşımda adalet ya da toplumsal adalet, ancak kaynakların varlıklı kesimlerden, gereksinim içinde olanlara öncelikle sosyal devlet aracılığıyla yeniden dağıtımı ile gerçekleşebilir. Ancak, yerel yönetimler, özel yardım kurumları ya da benzeri kâr amacı gütmeyen gönüllü kurumlar da ihtiyaç temelli dağıtım yapılabilir. **İhtiyaç temelli (yeniden) dağıtım** ile ihtiyaç sahiplerinin, kategorik eşitliği sağlanarak yeniden toplumun aktif üyeleri haline gelebilmeleri sağlanır. Burada amaç sadece maddi kaynakların zenginden alınıp fakire verilmesi değildir; toplumsal dayanışmanın, toplum olarak bir arada yaşamanın, adaletin ve fırsat eşitliğinin, kişilerin temel bireysel özgürlüklerinden hakkaniyetli bir düzeyde yararlanmasının sağlanmasıdır.

Katılım

Katılım, kamu politikası oluşturma ve kamusal karar alma, uygulama ve denetleme süreçlerinde genel olarak vatandaşların, kenttaşların, ana aktörlerin, özel sektör temsilcilerinin ve sivil toplum örgütlerinin yer almasını, kararlara ve uygulama biçimlerine etki edebilmesini ve bunun için gerekli mekanizmaların oluşturulmasını öngören ilkedir. Yerel politika uygulamalarında yerel katılım, hem yerelin ihtiyaçlarının ve taleplerinin daha iyi saptanmasına, hem yerel sorunlara en etkin çözümler getiren politikalar üretilmesine, hem de bu politikaların sahiplenilmesine ve daha etkin olarak yürütülmesine, hem uygulamanın sonuçları hakkında daha sağlıklı geribildirimler alınmasına katkı sağlar. Katılım, bunun yanında, yönetim ile vatandaş ilişkilerinin düzenlenmesine, çıkar çatışmalarının yönetilmesine, demokrasi kültürünün yaygınlaşmasına ve yönetimin etkinliğinin artmasına da katkı sağlar. Kent konseyleri, belediye kent planlaması, halk oylaması, kentsel toplumsal hareketler vb. halk katılımının gerçekleştiği örneklerdir. Günümüzde iyi yönetim açısından yerel katılımın kritik önemde olduğu kabul edilmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde ve birçok gelişmiş ülkede, yönetim uygulamalarında katılımın sağlanamaması önemli bir sorundur. Bazen katılım yerel ya da ulusal seçkinlerin, ekonomik ya da bürokratik gücü elinde bulunduranların ya da sesi en çok çıkan küçük ama etkili grupların katılımı ile sınırlı kalmaktadır.

Kamu politikasına yön veren temel ilkelere ve bu alanda yaşanan dönüşüme ilişkin temel bir çalışma *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa!* (S. Sallan Gül, Ankara: e-Babil Yay., 2006).

YEREL SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE VE BÜYÜME POLİTİKALARI

Sürdürülebilir çevre ve büyümeyi ve sürdürülebilir kenti değerlendirmek ve bu süreçleri karşılaştırmak.

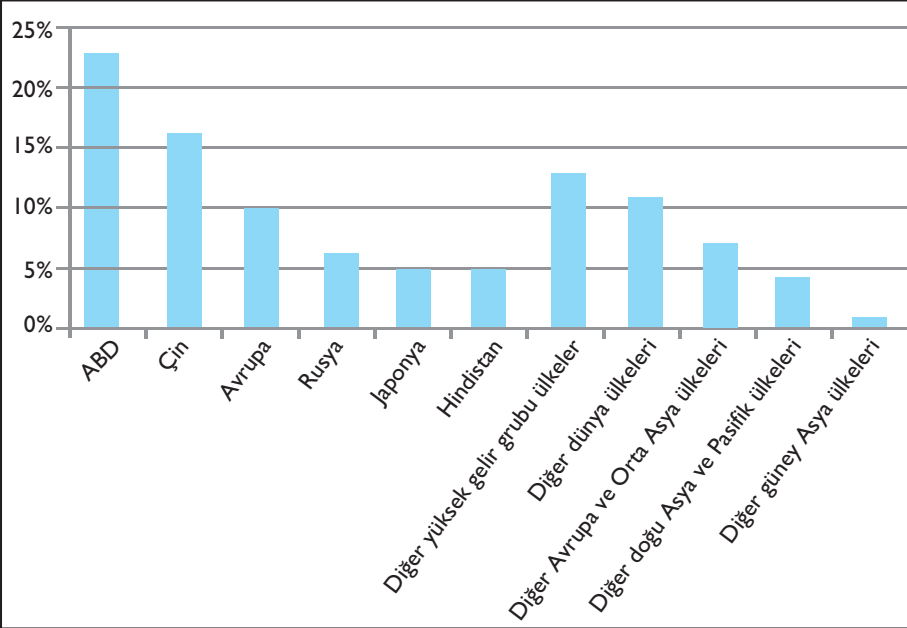
Bir ülkede politikalar ulusal, bölgesel ya da yerel nitelikli olabilir. Sosyal güvenlik, ulusal güvenlik, dış politika ve enerji politikası vb. politikalar ulusal niteliklidir. Çevre, yoksullukla mücadele, turizm, ekonomik kalkınma vb. politikalar ise ulusal, bölgesel ve yerel nitelikli olabilir. Bunun yanında, su, çöp toplama, park ve bahçe düzenlemeleri, kentsel toplu taşıma, mekansal planlama vb. yerel ya da kentsel nitelikli politikalar. Çevre kirliliğinin ve çevresel bozulmanın önüne geçmede kentsel politikalar çok etkilidir. Kentsel çevre ve büyüme politikalarına da yön veren en temel ilke ise sürdürülebilirliktir. Bunun yanında; önleme, **kaynağında önleme**, ihtiyatlılık, kirlenen öder, bütünsel yaklaşım, kuşaklararası adalet ve yerindenlik gibi ilkeler de kentsel büyüme ve çevre politikaları geliştirilirken dikkate alınan ilkelerdir. **Kaynağında önleme ilkesi**, çevre tehditlerinin ya da zararlarının daha ortaya çıkmadan ya da mümkün olan en erken safhada, yani kaynağında ve öncelikle engellenmesi gereğini ifade eder. Bu ilke, çevreye dost teknolojilerin ve geri dönüştürülebilir malların geliştirilmesini, katı atıkların ayrıştırılmasını ve geri dönüştürülmesini gerektirir. **Kirlenen öder ilkesi**, çevreye verilen zararın giderilmesinin ve çevrenin eski haline getirilmesinin maliyetinin zarara yol açan kişi ya da kuruluşlara yüklenmesini gerekli kılar. Ancak, bu ilkenin uygulanabilmesi için zararı verenin bulunması ve **zararın somutlaştırılması** gerekir. **Bütünsel yaklaşım ilkesi** ise; çevre politikasının ve çevrenin korunmasındaki gerekliliklerin diğer kentsel politikaları bütünleyen ve diğer politikalar geliştirilirken ve uygulanırken göz önünde bulundurulması gereğini ifade eden bir ilkedir.

Kentsel politikalar, kentsel mekanın kullanımını ve yapılaşmasını, kentlerde kullanılan enerji miktarını ve türünü, insanların tüketim davranışlarını, ekonomik etkinlikleri, kentsel ulaşımı, atık ayrıştırmayı ve geri dönüşümü vb. düzenleyerek sürdürülebilir kentsel büyümeye ve çevreye önemli katkı sağlarlar. Kentler mekanı daha yoğun kullanarak doğal ya da çevresel kaynakların daha bilinçli kullanımına katkı sağlarlar. Yaya ve bisiklet kullanımını özendirerek, özel araç kullanımını caydıracak teşvikler ve uygulamalar geliştirebilirler. Yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanmayı özendirebilirler, bu amaçla enerji tasarrufu sağlayacak cadde ve sokak ışıklandırmasına ve sıcak su sağlanmasına gidebilirler ve yeni yapılara ısı yalıtımı konması konularında düzenlemeler yapabilirler. Sürdürülebilir bir kentleşme için ulusal hükümetlerin de desteği gereklidir. Kentsel kirliliğe yol açan faaliyetleri vergilendirebilmeleri için kent yönetimlerine yetki verebilir. Kentsel toplu taşıma sistemlerinin kurulması için mali destek sağlayabilir. Evde çalışma, sanal alemden alışveriş, çalışma günlerinin azaltılması konularında düzenlemeler yapabilir. Ulusal tren yolu ağının geliştirilmesini, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve çevreci araçların kullanımını destekleyebilir.

Sürdürülebilir Büyüme ve Çevre

Kapitalist düşüncede insan, rekabetçi piyasada çıkarını ya da karını en çoğa çıkartmaya çalışan rasyonel birey ya da *homo-economicus* olarak görülür. Bunun, tek tek bireylerin yanı sıra toplumun da faydasını en çoğa çıkaracağı ileri sürülür. Ancak, zenginlik yaratma konusunda körüklenen rasyonel insan arzusu ve rekabet, ekonomik büyümeye katkı sağlarken, çevre üzerindeki baskıların artmasına ve doğal kaynakların aşırı kullanımına yol açmıştır (Portney, 2003: 5-6). Bu sürecin yarattığı en büyük risk, sürekli olarak artan kaynak kullanımı ve atıklar nedeniyle çevrenin taşıma kapasitesinin aşılması sonucu oluşan, insanın da içinde yaşadığı çevrede, özellikle kentlerde ortaya çıkan kirlilik ve bozulmadır.

Şekil 7.4

Atmosfere en fazla karbondioksit salınımı gerçekleştiren ülkeler / bölgeler, en gelişmiş (Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa gibi) ya da en hızlı büyüyen (Çin gibi) ülkelerdir (World Bank, 2007: Tablo 3.8.).

Bu bağlamda insanoğlunun ekosistem ve dolayısıyla kendi sağlıklı ve sürdürülebilir varlığı için oluşturduğu en büyük tehdit atmosfere bırakılan ve küresel ısınmaya neden olan sera gazları ve ozon tabakasının incelmeye yol açan kloroflorokarbon gazlarıdır. Akaryakıt, kömür ve doğal gaz gibi yenilenemeyen ve kirliliği yüksek **fosil yakıt** kullanımının yaygınlığı, başta karbondioksit gazı olmak üzere, atmosferdeki zararlı gazların ve çevre sorunlarının artmasındaki en önemli nedendir. Fosil yakıtlardan üretilen enerji, toplam enerji üretiminin 1973'te yüzde 87'sini oluştururken, bu rakam 1999'da ancak yüzde 86'ya gerileyebilmiş ve 2000'li yıllarda da bu oranda ciddi bir değişiklik olmamıştır. Öte yandan güneş, rüzgar, hidrolik, jeotermal, gel-git ve artık madde gibi kaynaklardan elde edilen, sürekli, sağlıklı ve temiz **yenilenebilir enerji kaynaklarının** kullanımında da 1970'lerden günümüze kadar önemli bir artış olmamış ve oran yüzde 11 civarında seyretilmiştir. Bu oran Türkiye'de yüzde 8'dir. Kısacası, çevre sorunlarının en önemli kaynağı olan fosil yakıtlara bağımlılık aynı oranlarda devam etmekte, bu bağımlılık ise sürdürülebilir büyüme politikalarının geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Sürdürülebilir çevre ve büyüme anlayışı niçin ortaya çıkmıştır?

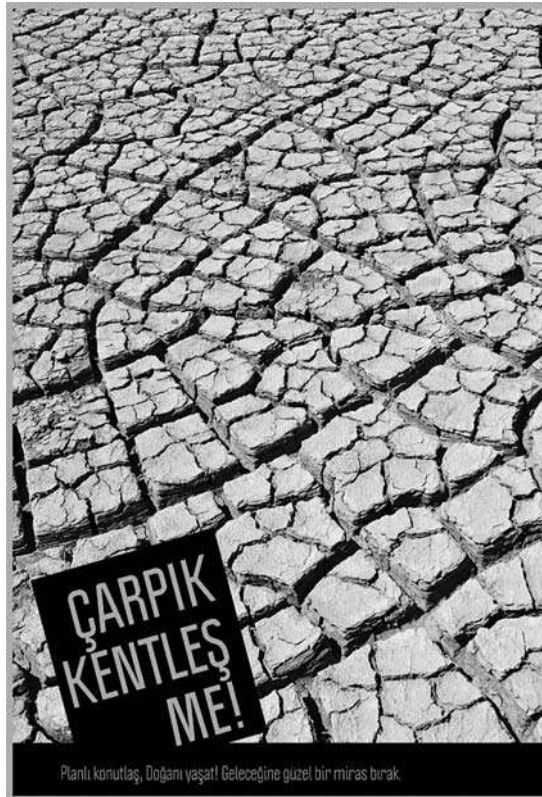
Sürdürülebilirliğin Tarihsel Gelişimi

Çevre duyarlılığında ve çevre koruma çabalarında 19. Yüzyılın sonlarında ve 20. Yüzyılın başlarında bir artış olmuştur. **Güzel Kent** ve **Bahçe Şehir** gibi yaklaşımlar aşırı göçün, çarpık kentleşmenin ve çevre kirliliğinin ürünü olarak bu dönemde ortaya çıkmıştır. Ancak, *çağdaş anlamda çevrecilik* 1970'lerde ortaya çıkmış, büyüme ve çevre dengesinin kurulmasını ve hatta çevrenin korunabilmesi için büyümenin durdurulmasını önermiştir. Bu bağlamda dikkati çeken ilk çalışmalar Meadows ve diğ. 1972 tarihli '*Büyümenin Sınırları*' (*Limits to Growth*) ve Schumacher'in 1974 tarihli '*Küçük Güzeldir*' (*Small is Beautiful*) isimli çalışmalarıdır.

Sürdürülebilir büyüme yaklaşımı ise ilk olarak 1987 yılında, Dr. Gro Harlem Brundtland'ın başkanlığındaki Çevre ve Kalkınma BM Dünya Komisyonu tarafından hazırlanan ve **Ortak Geleceğimiz** ismiyle yayımlanan raporda ortaya konulmuştur. Bu raporda, **sürdürülebilir büyüme**, "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını giderme kapasitelerini yok etmeden bugünkü nesillerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi" olarak tanımlanarak, toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutlarıyla BM'nin tüm faaliyetlerine yön veren temel bir ilke olduğu belirtilmiştir (WCED, 1987:8). Sürdürülebilir büyüme yaklaşımının dayandığı iki anahtar kelime ihtiyaçlar (özellikle de yoksulların ihtiyaçları) ile insan olanaklarının ve çevresel kapasitenin sınırlılıklarıdır. Temel felsefe ise, bu iki karşıt unsurun dengeli birlikteliğini sağlamak ve insan ihtiyaçlarını karşılarken çevresel değerler üzerinde sürdürülemez bir yük oluşturmaktan sürekli ve dengeli bir büyüme gerçekleştirebilmektir.

Şekil 7.5

(Afişi hazırlayan:
Oğuzhan Ada):
Çarpık kentleşme,
çevreye zarar
vermenin en
sıradan yoludur.
Bir çaba ve plan
gerektirmez!

Ortak Geleceğimiz raporu, sürdürülebilir büyümenin temel ve birbirinden ayıramaz üç unsuruna dikkati çekmiştir. Birbirinden bağımsız düşünülmemesi ve birlikte ele alınması gereken bu üç temel unsur şunlardır (Frey ve Yaneske, 2007: 11):

1. *Çevre koruma (çevresel sürdürülebilirlik)*: Doğal kaynakların ve çevrenin dengeli bir şekilde kullanılması, ekolojik dengenin teknolojinin de yardımı ile korunması, havada, suda ve toprakta kirliliğin ve bozulmaların önlenmesi ve iyileşme sağlanmasıdır.
2. *Çevreye zarar vermeyen ekonomik büyüme (ekonomik sürdürülebilirlik)*: Başta yoksulların ihtiyaçlarını karşılayan, istihdam yaratan ve doğal kaynakları tüketmeyen ve yok etmeyen dengeli ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkındır.
3. *Sosyal eşitlik (sosyal sürdürülebilirlik)*: Sürdürülebilirliğin, ekonomik büyümenin yararlarının hakkaniyetli bir şekilde dağıtımını öngören adalet yönünü ifade eder.

Sürdürülebilir büyüme yaklaşımını yetersiz bulan ve eleştiren yaklaşımlar da vardır. Bunlardan biri olan **yetinme seviyesi yaklaşımı**, sürdürülebilir büyüme anlayışı ile ortaya konan ve uygulamaya çalışılan çevre politikalarını zaman alıcı, kirleticileri ve kirlilik kaynaklarını durduramayan, ağır işleyen ve geç sonuç veren politikalar olarak değerlendirir. Sürdürülebilir gelişme yaklaşımı, kapitalizmin tüketim alışkanlıklarını, kitle iletişim araçları tarafından yaratılan ve harekete geçirilen ihtiyaçların yapaylığını eleştirmekte yetersiz kalmaktadır. Kar güdüsü ve tüketim temelli bir kapitalist anlayışla gelecek kuşakların haklarını korumak da sözde kalmaktadır. Çevresel değerlerin ve kaynakların korunması, insanlığın refahının artırılmasına katkı sağladığı için savunulmaktadır. Bu değerlere ve kaynaklara doğanın bir parçası olarak değer atfedilmemektedir. Dolayısıyla, yetinme seviyesi yaklaşımı, kapitalizmin sürekli tüketim baskısına karşı çıkarak, gerçek ihtiyaçlarla yapay istekler arasında bir ayrıma gidilmesini, kişisel tutumlarda dönüşüm gerçekleştirilmesini ve insanların yetinmesini bildikleri bir anlayışa geri dönülmesini savunmaktadır. Bu ise, bireysel ve topluluk bazında (kent gibi), sosyal ve kültürel olarak değişimi zorunlu kılmaktadır. Sürdürülebilir bir kentsel yaşam oluşturabilmek için, toplumsal ve siyasal değerler ve tutumlar sorgulanmalı ve çevreci yaklaşımlarla uyumlu bir biçimde dönüştürülmelidir (Portney, 2003: 6-7).

Sürdürülebilir çevre ve büyüme anlayışının yetersizlikleri nelerdir?

Avrupa Birliği, Çevre ve Sürdürülebilirlik

AB'nin sürdürülebilir çevre ve büyüme konusundaki temel tutumu Avrupa Komisyonu'nca yayımlanan 1990 tarihli **Kentsel Çevre Üzerine Yeşil Rapor** (*Green Paper on the Urban Environment*) ile ortaya konmuştur. Bu raporda sürdürülebilir çevre için yüksek yoğunluklu kentleşmenin önemine dikkat çekilerek, yoğun ve karma kentsel mekan kullanımı ile aşırı ve plansız kentsel büyümenin durdurulmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Böyle bir kentleşme için **yoğun kent** anlayışı savunulmuş ve hayata geçirilmesi için izlenmesi gereken temel stratejiler ve ilkeler olarak şunlar sıralanmıştır (Frey ve Yaneske, 2007: 34; Lloyd-Jones, 2004: 19-21):

1. İnsan faaliyetlerinin kentsel mekanda etkin ve yoğun yerleşimi
2. Yoğun kentsel büyüme çerçevesinde değerli arazilerin korunması ve enerji tasarrufu
3. İşyerlerine, kentsel hizmetlere ve olanaklara iyi erişimle seyahat gereğinin azaltılması

4. Kentsel mekanda karışık yerleşmenin sağlanarak ayrışmanın önlenmesi
5. Yaşam kalitesinin, yoğun yerleşimli ve sağlıklı bir kentsel çevrede sağlanması
6. Daha az özel araç kullanarak hava kirliliğinin düşürülmesi
7. Kültürel ve sosyal olarak canlılık ve çeşitlilik oluşturulması
8. Yeşil alanların ve dinlenme, yürüyüş ve spor alanlarının genişletilmesi
9. Geri dönüşümün ve ayrıştırmanın yaygınlaştırılması

Yoğun kent yapısında, doğal kaynakların daha tasarruflu kullanılacağı, çevreye daha az zarar verileceği, daha yüksek ve sürdürülebilir bir yaşam kalitesi yakalanabileceği ve dolayısıyla yerel sürdürülebilir büyümenin sağlanabileceği ileri sürülmektedir (Lloyd-Jones, 2004: 19-21).

Sürdürülebilir Kent Nedir?

Sürdürülebilir kent kavramı, sürdürülebilir çevre ve büyüme anlayışının bir uzantısıdır. Sürdürülebilir kente ilişkin temel ilkelerin ilk olarak 1996 yılında İstanbul'da toplanan *HABİTAT-II Konferansı*'nda ortaya konduğu söylenebilir. Konferans sonrasında yayımlanan *Sürdürülebilir Kentsel Gelişme için HABİTAT Gündemi* başlıklı bildirgede, kentlerin ekonomik kar yaratılan mekanlar olarak değil, sürdürülebilir sosyal ve ekonomik gelişmenin gerçekleştirildiği mekanlar olarak desteklenmesinin gereği vurgulanmıştır.

Sürdürülebilir kent, çevresel değerleri ve kaynakları yok etmeden mevcut sakinlerine gönençli, esenlikli ve kaliteli bir yaşam ve gelecek nesillere de benzer bir yaşam şansı sunabilen kent olarak tanımlanmaktadır (Höjer, Gullberg ve Pettersson, 2011:7). Sürdürülebilir kent kavramı, kentsel çevrenin taşıma kapasitesini temel alır ve sürdürülebilir kentsel büyümeyi öngörür. Kent kendi içinde bir ekosistem olarak değerlendirilir. Bütün ekosistemler, insan faaliyetlerinin sonucunda oluşan atıkları değişime uğratma, soğurma-özümseme ve çevreye zararsız hale getirmeye ilişkin belirli bir kapasiteye sahiptir. Bu kapasite çevrenin ya da kentsel çevrenin **taşıma kapasitesi** olarak bilinir. Kentsel çevrenin taşıma kapasitesinin, kentsel yaşamı ve faaliyetleri sınırsızca destekleyecek kadar geniş olmadığı kabul edilir. Eğer bu kapasitenin sınırları aşılar ise, insan topluluklarının ve ekosistemin hizmet sağlama yetenekleri hızla yok olabilir. Çevre bozulur, sağlıklı ve esenlikli bir kentsel yaşam olanağı ortadan kalkar.

Şekil 7.6

(Afişi hazırlayan:
Mehmet Güler)
Yerleşim
yoğunluğunun
yüksek olması,
daha sürdürülebilir
kent ve çevre için
gerekli
görülmemektedir.
Sürdürülebilir bir
kente, geçmiş değil
geleceğimizi
planlayarak daha
etkin ulaşabiliriz.

Mekan kullanımı ve yapılaştırılmış çevre	Çevre koruma ve enerji tasarrufu	Geri dönüşüm ve tekrar kullanım	İletişim ve ulaştırma
1. Mekanın yoğun ve karışık kullanımı	1. Merkezi ısı ve enerji kullanımı	1. Suyun tekrardan kullanımı	1. Hafif raylı taşıma
2. Planlı yapılaşma	2. Kendi enerjini üretme	2. Atıklardan biyogaz üretimi	2. Çevreci otobüsler
3. Yeşil-açık alanlar	3. Yenilenebilir enerji kullanımı	3. Atıkların ayrıştırılması	3. Bisiklet yolları ve tesisleri
4. Kendi yönetim yapısı olan apartmanlar	4. Daha az fosil yakıt kullanımı	4. Daha az ev atığı yaratma	4. Araba kulüpleri
5. Tarihi-kültürel değerleri koruma	5. Isı yalıtımlı yapılaşma	5. Karbonsuz ev yaşamı	5. Yaya öncelikli altyapı
6. Çevreci ve sürdürülebilir yapı malzemeleri	6. Akıllı ışıklandırma	6. Geri dönüşümün yaygınlaşması	6. Araç park sınırlamaları
7. Ses yalıtımı	7. Bütünleşik güvenlik, ısı ve bilişim yapıları	7. Etkin tıbbi-tehlikeli atık yönetimi	7. Etkin otobüs-ulaşım zamanlaması
8. Kentsel mekan kullanımı	8. Enerji tasarruflu beyaz eşya	8. Yüksek yaşam kalitesi	8. Enerji ve su kullanımı izleme
9. Kent hizmetlerine adil ve ucuz erişim	9. Eko-derecelendirme	9. Nesiller arası adalet	9. Trafik ışıklarının çevreci kullanımı
10. Sürdürülebilir iş olanakları			10. Katılım

Tablo 7.2
Sürdürülebilir - Yaşanabilir Kentler İçin Politika Seçenekleri

Sizce sürdürülebilir bir kentte uygulanacak politikalar neler olabilir?

Sürdürülebilir kent kavramıyla eş anlamlı olarak, yaşanabilir kent, yaşanabilir topluluk, sürdürülebilir topluluk, yavaş kent (*cittaslow*) ve yoğun kent gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Hangi kavramın tercih edildiğini, toplumların, kent yönetimlerinin ya da siyasal iktidarların benimsedikleri siyasal tercihler ve değerler belirlemektedir. Ancak kavramların içeriği arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır (Portney, 2003: 13). Kente ilişkin bu yaklaşımlarda **koruyarak geliştirme**; toplumsal yaşam kalitesinin gelişmesi için ve kentsel hizmet sunumunda ödün verilmemesi gereken bir ilke olarak kabul edilir. **Yavaş kent akımı**, kentsel yaşamın ve büyümenin yavaşlatılarak, kentin tarihi, kültürel, doğal ve çevresel değerlerinin korunmasını savunur. **Yaşanabilir kent yaklaşımında** da, sürdürülebilirliğin önemli bir unsuru olarak kentlerin doğal, tarihsel ve kültürel değerlerinin ve özgünlüklerinin korunmasına vurgu yapılır. Yukarıdaki anlayışları benimseyen yerleşimlerin, her geçen gün daha çok birbirine benzeyen dünya kentleri arasında, kendi özgün kimlikleriyle ortaya çıkabilme konusunda daha şanslı oldukları belirtilir. Kentsel büyümede turizmin önemli bir yer tuttuğu ülkemiz için bu yaklaşımlar, tarihi, kültürel ve çevresel değerlerimizi ve doğal kaynaklarımızı korumaya önemli katkılar sağlayabilecektir.

Sürdürülebilir kentlerde uygulanabilecek stratejilere ilişkin iki kaynak kitap Sustainable Cities for the Third Millennium: The Odyssey of Urban Excellence (Voula P. Mega, London: Springer, 2010); ve Spaces of Sustainability: Geographical Perspectives on the Sustainable Society (M. Whitehead, New York: Taylor ve Francis, 2007).

Özet

Kenti tanımlamak ve kent türlerini değerlendirmek.

Kent; mekan üzerine yapılaşmış ve belirli bir nüfus yoğunluğuna erişmiş, ekonomik, teknolojik, yönetsel, sosyal ve kültürel olarak örgütlenmiş, kırsal alanlardan ayırt edilebilen temel kentsel hizmetlerin ve kent bilincinin olduğu, yerleşik ve bütünlüklü bir yerleşim birimidir, bir sistemdir. Modern kent, sanayileşmeye ve kapitalizmin gelişimine paralel olarak Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Kent tanımı yanında bilinmesi gereken iki kent türü de anakent ya da büyükşehir ile küresel kent kavramlarıdır. Anakenti tanımlamak gerekirse, nüfusu belirli bir büyüklüğe ulaşmış, ekonomik, siyasi, ticari, kültürel açılardan geniş hinterlanda sahip bir merkez olmuş, eski kent merkezi yanında bu merkeze bağlı yörekentleri bulunan metropoliten alandır.

Kentleşmeyi tanımlamak ve nedenlerini açıklamak.

Kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentli nüfusun büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan, nüfusun büyük bir oranının tarımdan ve topraktan kopup tarım dışı alanlarda, sanayide, karmaşık örgütlerde ve köy dışı alanlarda, yani kentlerde geçimlerini sağlamaya ve hayatlarını sürdürmeye başlamalarını içeren bir nüfus birikim sürecidir. Kentleşmenin nedenleri dört ana kategoride toplanabilir: İtici nedenler, çekici nedenler, iletilici nedenler ve sosyo-psikolojik nedenler. İtici nedenler, kırsal alanın mahrumiyetlerinden kaynaklanır. Çekici nedenler, sahip olduğu olanakların ve hizmetlerin kentleri cazip hale getirmesidir. İletici nedenler, kentleşmenin gerçekleşmesine olanak sağlayan teknoloji, ulaşım ağı, ulaşım ve iletişim araçlarıdır. Son olarak da, sosyo-psikolojik nedenler, kentlere ait ya da atfedilen olumlu bir takım özelliklerle ya da niteliklemlerle (kentlerin daha özgürlükçü ve hoşgörülü ortamı olması gibi) ilgilidir.

Yerinden yönetimi ve kentsel yönetimi değerlendirmek.

Yerinden yönetim, ülkenin değişik coğrafi alanlarında farklılık gösteren yerel ortak istemlerin karşılanması, hizmetlerin sunulması ve sorunların çözülmesi için yerel özerkliğe sahip, karar organları seçimle oluşan, halkın yerel kararların oluşumuna katılımının ve denetimin öngörüldüğü bir yerel örgütsel yapıyı içeren yönetim anlayışıdır. Yerel yönetim birimi ise doğrudan yerel özerklik çerçevesinde çalışan yerel yönetim yapısını ifade eder. Türkiye'de coğrafi açıdan yerinden yönetim birimleri belediyeler, il özel yönetimleri ve köylerdir. Bunlar içerisinde sadece belediyeler büyükşehir belediyeleri, kentsel alanlarda kurulan ve yerel ortak gereksinimleri gidermek üzere hizmet üreten kentsel yönetimlerdir. Kent yönetimleri, kentsel alan olarak değerlendirdiğimiz il merkezi kentlerde, ilçelerde ve beldelerde örgütlenmektedir.

Politika ve kentsel politikayı tanımlamak ve sürecini açıklamak.

Politika ya da yönelti kavramı, bir sorunu çözmek, bir gereksinimi ya da gereksinimleri gidermek ve/veya belirli amaçları gerçekleştirmek için bir aktör ya da aktörler tarafından planlı bir şekilde oluşturulan ve yürütülen, gerekli kaynakların eşgüdümü bir şekilde harekete geçirilmesini ve yönetimini gerektiren bir dizi eylemler bütünüdür. Kentsel politikalar ise, yerel sürdürülebilir ekonomik gelişmeyi destekleyerek, kentsel mekânı ve hizmetleri planlayarak ve kentsel hizmetleri çevresel sürdürülebilirlik temelinde sunarak kenttaşların refahını ve yaşam kalitesini sağlamayı amaçlayan ve kentsel alanlarla yürütülen politikalarlardır. *Genel olarak (ulusal, bölgesel ya da yerel) politika süreci*; sorunun gündeme gelmesi, sorunun çözümüne dönük politika alternatiflerinin saptanması, alternatifler arasından bir politikanın belirlenmesi, politikanın uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi ve devamına, değiştirilmesine ya da sonlandırılmasına karar verilmesi aşamalarından geçerek tamamlanırlar.

Yerel politikalara yön veren temel ilkeleri tartışmak.

Kamu politikalarına, yerel ya da kentsel politikalara yön veren ilkeler iki grupta ele alınabilir: Tüm yerel politikaları ilgilendiren genel ilkeler ve herhangi bir politikaya ilişkin özel ilkeler. Tüm yerel politikaları ilgilendiren başlıca genel ilkeler olarak özgürlük, eşitlik, adalet, hakkaniyet, etkinlik ya da verimlilik, etkililik, erişilebilirlik, şeffaflık ya da açıklık, katılım, hesap verebilirlik, yerindenlik, yerel özerklik, hız, kalite, tasarruf, yerinde ve zamanında hizmet sayılabilir. Her bir politikaya yön veren özgün ilke ve değerler de olabilir. Örneğin çevre politikasının oluşturulmasına, uygulanmasına ve değerlendirilmesine adalet ve yerindenlik gibi genel ilkeler katkı sağlarken, kaynağında önleme ve kirleten öder gibi kendine özgü ilkeleri de yön verir.

Sürdürülebilir çevre ve büyümeyi ve sürdürülebilir kenti değerlendirmek ve bu süreçleri karşılaştırmak.

Sürdürülebilir büyüme, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını giderme kapasitelerini yok etmeden bugünkü nesillerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesidir. Sürdürülebilir büyüme yaklaşımının dayandığı iki anahtar kelime ihtiyaçlar (özellikle de yoksulların ihtiyaçları) ile insan olanaklarının ve çevresel kapasitenin sınırlılıklarıdır. Temel felsefe ise bu iki karşıt unsurun dengeli birlikteliğini sağlamak ve insan ihtiyaçlarını karşılarken çevresel değerler üzerinde sürdürülemez bir yük oluşturmaktan sürekli ve dengeli bir büyüme gerçekleştirebilmektir. **Ortak Geleceğimiz** raporu, sürdürülebilir büyümenin temel ve birbirinden ayıramaz üç unsuruna dikkati çekmiştir. Birbirinden bağımsız düşünülmemesi ve birlikte ele alınması gereken bu üç temel unsur; **çevre koruma (çevresel sürdürülebilirlik), çevreye zarar vermeyen ekonomik büyüme (ekonomik sürdürülebilirlik) ve sosyal eşitlik (sosyal sürdürülebilirlik)**. Sürdürülebilir kent ise, sürdürülebilir büyümenin kentsel mekana yansımalarının bir sonucu olarak, çevresel değerleri ve kaynakları yok etmeden mevcut sakinlerine gönençli, esenlikli ve kaliteli bir yaşam ve gelecek nesillere de benzer bir yaşam şansı sunabilen kent olarak tanımlanmaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi kente ait özelliklerden biridir?

- a. Homojen bir toplumsal yapısının olması
- b. Birincil ilişkilerin egemen olması
- c. Tarım ve hayvancılığın temel geçim kaynağı olması
- d. Nüfus yoğunluğunun daha fazla olması
- e. Durağan bir yaşamın hakim olması

2. Aşağıdakilerden özelliklerden hangisi kentsel yapının unsurlarından biri **değildir**?

- a. Kentsel yerleşim biçimi
- b. Ulaşım sistemi
- c. Parklar
- d. Fiziksel büyüklük
- e. Daha küçük aile yapısı

3. Aşağıdakilerden hangisi kentleşmenin göstergelerinden biri **değildir**?

- a. Pazara dönük üretim teknolojinin yaygın olması
- b. Ailenin küçülmesi
- c. Kent dışında yaşayanların oranının yüksek olması
- d. Mesleki çeşitliliğin fazla olması
- e. Nüfusun heterojenliğinin yüksek olması

4. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye’de kentleşmenin çevreye verdiği zararlardan biri **değildir**?

- a. Tarım arazilerinin azalması
- b. Havanın kirlenmesi
- c. Atıkların artması
- d. Sağlıksız ve güvensiz yapılaşma
- e. Daha heterojen bir toplumsal yapı

5. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye’deki coğrafi açıdan yerinden yönetim birimlerinden biri **değildir**?

- a. Büyükşehir belediyeleri
- b. Kasabalar
- c. İl özel idareleri
- d. Belde belediyeleri
- e. Köyler

6. Aşağıdakilerden hangisi politika sürecinin geçtiği aşamalardan biri **değildir**?

- a. Bir sorunun gündeme gelmesi
- b. Politika alternatiflerinin belirlenmesi
- c. Politikanın yasalara uygunluğunun mahkeme-lerce denetlenmesi
- d. Politikanın uygulanması
- e. Politikanın izlenmesi ve değerlendirilmesi

7. Uygulanmak istenen bir politikanın gerçekleştirilmesini ve hedef kitleye ulaştırılmasını anlatan kamu-sal/kentsel politika ilkesi aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Etkililik
- b. Yerindenlik
- c. Erişilebilirlik
- d. Kalite
- e. Etkinlik

8. Aşağıdakilerden hangisi yenilenebilir enerji kaynaklarından biri **değildir**?

- a. Güneş
- b. Doğal gaz
- c. Hidrolik kaynaklar
- d. Rüzgar
- e. Jeotermal

9. Aşağıdakilerden hangisi sürdürülebilir büyüme ve çevre anlayışına ilişkin özelliklerden biri **değildir**?

- a. İnsan ihtiyaçlarını çevre üzerinde sürdürülemez bir yük oluşturmada karşılanması
- b. Daha az atık üretmesi
- c. Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını giderme kapasitelerini yok etmemesi
- d. Ekonomik büyümeyi durdurması
- e. Çevreyi korurken teknolojinin olanaklarından yararlanması

10. Aşağıdakilerden hangisi sürdürülebilir kentte uygulanabilir politikalardan biridir?

- a. Yapılaşma üzerindeki kontrolleri kaldırmak
- b. Doğal gaz kullanımına öncelik vermek
- c. Geri dönüştürülemeyen yapı malzemeleri kullanımını teşvik etmek
- d. Yeşil ve açık alanları genişletmek
- e. Kentsel mekan üzerinde yaygın ve dağınık yapılaşmayı özendirmek

Okuma Parçası

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE SAĞLIKLI MODERN KENT

Kentsel dönüşüm, yaşam ve çevre kalitesi çok düşük olan kentin eski, dökük, köhne ve sorunlu yerleşim yerlerinin ya da gecekondulu bölgelerinin toplumsal, ekonomik, mekansal ve yerleşime-konuta ilişkin açılardan yeniden ele alınarak, daha sağlıklı, yaşanabilir ve canlı hale getirilmesi için dönüştürülmesi ve yenilenmesi anlamına gelir. Kısacası, kentsel dönüşüm, bir kentin dokusunu bozan toplumsal, fiziksel, mekansal ve ekonomik sorunların çözülmesi ve daha sağlıklı ve modern bir kent oluşturma sürecidir. Bu süreçte restorasyon ve koruma ile eski ama tarihi ve kültürel değeri olan yapıların da yaşaması sağlanır. Kentsel dönüşüm, kent yenileme, gecekondulu ıslahı, kentsel canlandırma, yeniden geliştirme, kentsel yeniden kalkındırma, koruma, soylulaştırma gibi biçimler alabilir. **Sağlıklı modern kent**, kentsel yaşam ve çevre kalitesi yüksek, insanların refah, esenlik ve güven içinde yaşayabildiği, gerekli kentsel işlevleri yeterli düzeyde ve erişilebilir olarak konumlandırmış, kişi başına yeterli yeşil alanı olan, insan sağlığına uygun ve güvenli yapılaşmanın sağlandığı, geri dönüşüme ve çevre korumaya önem veren yerleşimdir.

Türkiye’de kentsel dönüşüm projelerinin ilk örnekleri arasında Ankara’da Portakal Çiçeği ve Dikmen Vadisi kentsel dönüşüm projeleri sayılabilir. Bu projelerde beş binden fazla gecekondulu buralarda yaşayanlarla anlaşarak yıkılmış ve yerlerine sağlıklı modern kent tanımına uygun yapılar, yeşil ve açık alanlar, ulaşım ağı, ticaret merkezleri vb. oluşturulmuştur. Günümüzde İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehirlerin yanı sıra, başka birçok kentte de değişen ölçeklerde ve biçimlerde kentsel dönüşüm projeleri yürütülmektedir.

Kentsel dönüşüm projeleri yerleşik semt sakinlerini, mülk ve işyeri sahiplerini doğrudan etkilemekte ve bu nedenle bu grupların olurlarının alınmasını gerektirmektedir. Uzlaşma sağlanmadan girişilecek kentsel dönüşüm projelerinin hem başarı şansları daha düşüktür hem de ekonomik, toplumsal ve siyasi maliyeti daha yüksektir. Ayrıca, projelerin gerçekleşme süresi uzar. Çünkü yasal süreçlerin tamamlanmasını ya da mahkemelere yapılan itirazların sonuçlanmasını beklemek gerekir. Dolayısıyla proje verimsizleşir ve etkisizleşir (Gül, 2006).

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlış ise “Kentın Tanımı ve Türleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız yanlış ise “Kentın Tanımı ve Türleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise “Kentleşme ve Özellikleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise “Kentleşme ve Özellikleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. b	Yanıtınız yanlış ise “Türkiye’de Yerinden Yönetim ve Kent Yönetimi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise “Politika, Yönetişim ve Yerel Yönetişim” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise “Yerel Politikalara Yön Veren İlkeler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. b	Yanıtınız yanlış ise “Yerel Sürdürülebilir Çevre ve Büyüme Politikaları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. d	Yanıtınız yanlış ise “Yerel Sürdürülebilir Çevre ve Büyüme Politikaları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise “Yerel Sürdürülebilir Çevre ve Büyüme Politikaları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kentleşme, kentlerin sayısının artması ve nüfusun kentlerde yoğunlaşması anlamına geldiği gibi, kente göç edenlerde meydana gelen kültürel, davranışsal ve dönüşümler, yani kentleşmeyi de içerir. Kentleşme, kente yeni göç edenlerin sosyal ve kültürel anlamda, kentlere özgü düşünce, davranış, tutum ve yaşam biçimi geliştirmesi, kentlilik bilincine varması ve kent kültürünü benimsemesidir.

Sıra Sizde 2

Türkiye’de kentleşme hızlı, kontrolsüz ve gelişmenin gerektirdiğinin çok üstünde yoğunudur. Bunun yanında, kente göç edenler beraberinde niteliksiz emek, sermaye yokuşu, çok çocukluluk gibi kırsal özelliklerini ve sorunlarını getirmektedirler. Bunun sonucu da kentsel alanlarda kentsel altyapı, konut, eğitim, toplu taşıma gibi yeni talepler oluştururlar, kente uyum, işsizlik, gecekondu ve plansız ve kirli bir çevrede yaşama gibi sorunlarla karşılaşır ve yaşarlar. Kentleşme ciddi çevre kirliliğine, verimli tarım topraklarının ve ormanların kaybına da yol açmaktadır. Kentsel hizmetlerde ciddi yetersizlikler vardır. Bizde kente göç edenler kent merkezlerine değil, kentin çeperlerindeki gecekondu mahallelerine yerleşmektedirler.

Sıra Sizde 3

Kapitalist düşüncenin zenginlik yaratma konusundaki aşırı teşviki, sürekli artan kaynak kullanımına ve atıklara neden olmuş, bu ise çevrenin taşıma kapasitesinin aşılması sonucunu doğurmuş, insanın da içinde yaşadığı çevrede, özellikle kentlerde kirlilik ve bozulmaya yol açmıştır. Bunun sonucu olarak, bugünün ve yarının nesillerinin ihtiyaçlarını sürdürülebilir bir büyüme ile karşılayabilmek için çevreyi korumanın, doğal kaynakları tasarruflu kullanmanın önemi anlaşılmıştır. Kısacası, sürdürülebilirlik, çevre ve büyüme arasında denge arama çabasının ürünü olarak doğmuştur.

Sıra Sizde 4

Sürdürülebilir büyüme anlayışının çevre politikaları zaman alıcı, kirleticileri ve kirlilik kaynaklarını durdurmaya, ağır işleyen ve geç sonuç veren politikalar, Ayrıca, sürdürülebilir gelişme yaklaşımı, kapitalizmin tüketim alışkanlıklarını ve birçok ihtiyacın yapaylığını eleştirmekte yetersiz kalmaktadır. Bunun yanında, çevresel değerlerin ve kaynakların korunması, insanlığın refahının artırılmasına katkı sağladığı için savunulmaktadır. Bu değerlere ve kaynaklara doğanın bir parçası olarak değer atfedilmemektedir.

Sıra Sizde 5

Sürdürülebilir kent öncelikle yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelerek, fosil yakıt kullanımını kısımlıdır. Fosil enerji kullanımını düşürecek konutların ısı yalıtımı, bisiklet kullanımı, yoğun ve karışık kentsel yerleşim gibi politikaları; atık azaltma, ayıklama ve geri dönüşüm politikalarını acilen uygulamalıdır. Kentsel büyüme hızı yavaşlatılmalı, biyogaz üretimi, toplu taşıma sistemleri vb. desteklenmelidir. En önemlisi ise; çevre koruma konusunda eğitim, bilinçlenme ve davranışsal dönüşüm gerçekleştirilmelidir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Clark, William A. V. (2003). "Monocentric to Policentric: New Urban Forms Old Paradigms", **A Companion to the City**, Eds. G. Bridge ve S. Watson, s. 141-154, Oxford: Blackwell.
- Frey, H., Yaneske, P. (2007). **Visions of Sustainability: Cities and Regions**, New York: Taylor & Francis.
- Gül, H. (2006). "Kentleşme", **Tek Kitap: KPSS- A Hazırlık Kitabı**, Der. C. Baltacı, s. 1222-1262, Ankara: Gökçe Kitapevi.
- Gül, H., Sallan Gül, S. ve Memişoğlu, D. (2007). "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikaları, Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetişim", **Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-II: Uygulama**, Der. H. Özgür ve M. Kösecik, s. 246-283, Ankara: Nobel.
- Höjer, M., Gullberg, A., Pettersson, R. (2011). **Images of the Future City Time and Space For Sustainable Development**, İsveççe'den İngilizceye Çev. S. Borei, London: Springer.
- Jenks, M., Jones, C. (2010). "Issues and Concepts", **Dimensions of the Sustainable City: Future City 2**, Eds. M. Jenks ve C. Jones, London: Springer.
- Kaygalak, İ., Işık, Ş. (2007). "Kentleşmenin Yeni Ekonomik Boyutları", **Ege Coğrafya Dergisi**, 16: 17-35.
- Keleş, R. (2002). **Kentleşme Politikası**, Ankara: İmge.
- Kıray, M. B. (1998). **Kentleşme Yazıları**, Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Leitmann, J. (2006). "Urbanization and Sustainable Development Policy and Administration", **Sustainable Development Policy and Administration**, Eds. G. M. Mudacumura, D. Mebratu ve M. S. Haque, s. 169-187, Boca Raton: Taylor & Francis.
- Lloyd-Jones, T. (Ed.) (2004). **Urban Design for Sustainability**, Brüksel: European Commisison.
- Mudacumura, G. M. (2006). "Implementing Sustainable Development Policies: A Theoretical Discourse", **Sustainable Development Policy and Administration**, Eds. G. M. Mudacumura, D. Mebratu ve M. S. Haque, s. 419-443, Boca Raton: Taylor & Francis.
- Portney, Kent E. (2003). **Taking Sustainable Cities Seriously: Economic Development, the Environment, and Quality of Life in American Cities**, Massachusetts: The MIT Press.
- Roosa, S. A. (2010). **Sustainable Development Handbook**, Lilburn: Fairmont Press.
- Sassen, S. (2003). "Analythic Borderlands: Economy and Culture in the Global City", **A Companion to the City**, Eds. G. Bridge ve S. Watson, s.168-180, Oxford: Blackwell.
- TUİK, (2011), **Nüfus Verileri**, <http://www.tuik.gov.tr>.
- UNDP (1997). **Reconceptualizing Governance**, New York: United Nations.
- WCED (World Commission on Environment and Development - Brundtland Commission) (1987). **Our Common Future**, New York: Oxford University Press.
- World Bank (2007). **World Development Indicators**, Washington D.C.: WB.

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi'nin neden toplandığını değerlendirebilecek,
- Gündem 21'in ne olduğunu tanımlayabilecek,
- Yerel Gündem 21'in önemini özetleyebilecek,
- Kent Konseyleri'nin işlevlerinin neler olduğunu çözümleyebilecek,
- Gençlik ve kadın meclislerinin neden ortaya çıktığını değerlendirebilecek,
- Kent Konseyleri'nin çevre konusundaki fonksiyonlarını çözümleyebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi
- Gündem 21
- Yerel Gündem 21
- Kent Konseyi
- Kadın Meclisi
- Gençlik Meclisi

İçindekiler

Kent Konseyleri ve Çevre

GİRİŞ

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çevresel sorunların çözümünde ve çevresel olaylara müdahale edilmesinde, merkezi yönetimler kadar yerel yönetimlere de büyük bir görev düşmektedir ve çevresel süreçlerin yönetimi açısından yerel yönetimler önemli bir işleve sahiptir. Bunun başlıca nedenlerinden birisi, yerel yönetimlerin merkezi yönetimlere göre, diğer birçok sürecin yanı sıra çevresel süreçler üzerinde olan etki ve müdahalesinin daha belirgin ve doğrudan olmasından kaynaklanmaktadır. Yerel yönetimlerin çevresel süreçler üzerinde daha belirgin ve doğrudan müdahalede bulunabilmesinin bir başka boyutu ya da görünümü, söz konusu süreçlerden doğrudan etkilenenler olarak toplumun, yerel yönetimler ile daha doğrudan ilişki kurabilmesiyle ilgilidir (Çarkçı, 2007). Bu bağlamda toplum herhangi bir çevresel süreç hakkında kolaylıkla mobilize olarak, tepkisini yerel yönetimler üzerinde daha doğrudan bir şekilde ifade edebilme şansına sahiptir. Ancak yerel yönetimler ile toplum arasındaki yasal ve yönetsel düzeyde tanımlanmış olan mevcut ilişki biçimleri, toplumun yerel yönetim düzeyinde, yönetim ve karar alma süreçlerine yeterli düzeyde katılmasına engel olmaktadır. Bu durum tüm yönetim süreçlerinde olduğu gibi, çevresel süreçlerin yönetimi açısından da söz konusudur. Mevcut yönetsel yapı toplumun yönetim ve karar alma süreçlerine katılarak, daha sağlıklı ve toplum yararına kararların alınmasına engel oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle toplumun tüm yönetsel süreçlere ve çevresel süreçlere de daha aktif katılımını sağlamak ve bunun ötesinde daha sürdürülebilir bir çevre ve toplum yaratmak için bir mekanizma geliştirilmesi düşünülmüş ve Kent Konseyleri bu bağlamda ortaya çıkmıştır (Akdeniz, 2007: 19).

Bu eğilimin bir sonucu olarak öncelikle, Haziran 1992’de Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde toplanan ve gelecek yüzyıla açılan yolda “sürdürülebilir gelişme” konulu, “Yeryüzü Zirvesi” olarak adlandırılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’ndan söz etmek gerekmektedir. Söz konusu toplantıda alınan kararlardan en önemlisi “Gündem 21” başlığı altında alınan kararlardır. Zirvede tartışılan konular özellikle ve öncelikle XXI. yüzyılda dünyanın çevresel açıdan içinde bulunduğu durum ve küresel düzeyde alınması gereken önlemler olmuştur. Gündem 21 bağlamında alınan kararların hayata geçirilmesi için de “Yerel Gündem 21” kararları alınmıştır. Bu kararların en çarpıcı boyutu ise XXI. yüzyılda sürdürülebilir bir çevre ve sürdürülebilir bir toplum oluşturulması için yerel düzeyde yapılması

gerekenlerin kararlaştırılmış olmasıdır. Söz konusu zirvede alınan kararların hayata geçirilmesini ve toplumun özellikle çevre konusundaki kararlara ve süreçlere daha etkin bir şekilde katılımını sağlamak amacıyla Kent Konseyleri'nin kurulması öngörülmüştür. Görüldüğü gibi, yerel düzeyde yönetsel süreçlere ve özellikle çevresel süreçlere toplumsal katılım açısından son derece büyük önem taşıyan Kent Konseyleri (Akdeniz, 2007: 19), Çevre Sosyolojisi kitabının bu bölümünde ele alınmış ve tartışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle Kent Konseyleri düşüncesinin arka planına, yani 1992 Rio Konferansı'na, Gündem 21'e ve Yerel Gündem 21'e değinmek gerekmektedir.

GÜNDEM 21

1992 Rio Yeryüzü Zirvesi'nin neden toplandığını değerlendirmek.

Gündem 21'in ne olduğunu tanımlamak.

1992 yılının haziran ayında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde, Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın organize ettiği, küresel çevre sorunları, açlık, yoksulluk ve sürdürülebilir kalkınma konularının tartışıldığı "Rio Dünya Zirvesi" adıyla bilinen uluslararası zirve toplanmıştır.

Gündem 21, 1992 Rio Zirvesi'nin temel çıktısını oluşturan belgedir. Gündem 21'de sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması ve açlık ve yoksulluğun önlenmesine yönelik olarak dünyanın geleceğinin planlanmasına yönelik öneriler ele alınmıştır.

Haziran 1992'de Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde gerçekleştirilen ve kısaca "Rio Yeryüzü Zirvesi" olarak adlandırılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda alınan kararlar kısaca "Gündem 21" olarak adlandırılır. Gündem 21, XXI. yüzyıla ilişkin bir gelecek manifestosudur ve bu yüzyılda en önemli küresel sorunların başında gelecek olan çevre sorunları konusunda nasıl bir yönetsel ve toplumsal strateji izlenmesi gerektiğini belirten bir ilkeler bütünüdür. Daha somut olarak kalkınma ve çevre arasında denge kurulmasını hedefleyen "sürdürülebilir gelişme" kavramının yaşama geçirilmesine yönelik, küresel uzlaşmanın ve politik taahhütlerin en üst düzeydeki ifadesi olan bir eylem planıdır. "Sürdürülebilir kalkınma" kavramı Rio Zirvesi'nde, tüm insanlığın XXI. yüzyıldaki ortak hedefi olarak benimsenmiştir. Belirlenen hedef doğrultusunda, çevresel süreçler ile kalkınmaya ilişkin süreçlerin nasıl birbiri ile uyumlulaştırılabileceği ve sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılması için gerekli olan stratejiler ve eylem planlarını ortaya koyan "Gündem 21" başlıklı belge zirve'nin temel çıktısı olarak, BM üyesi ülkelerce kabul edilmiştir (http://www.la21turkey.net/index.php?lang_change=turkish).

SIRA SİZDE

1992 Rio Dünya Zirvesine Türkiye'nin katılımını yorumlayınız.

Gündem 21, insanlığın tarihsel bir dönüm noktasında olduğuna vurgu yapmakta, ulusal ve uluslararası düzeyde eşitsizliklerin, yoksulluğun, açlığın, hastalıkların ve eğitimsizliğin giderek arttığına dikkat çekmektedir. Buradan hareketle, Gündem 21, çıkış yolu olarak insanların temel gereksinimlerinin karşılanmasını, yaşam standartlarının iyileştirilmesini, ekosistemlerin daha iyi korunmasını, yönetimini ve daha güvenli bir gelecek için küresel bir işbirliğini öngören "küresel ortaklık kavramı"nı gündeme getirmektedir. Gündem 21, bir yandan içinde yaşadığımız ağırlıklı sorunların nasıl üstesinden gelineceğine ilişkin öneriler ortaya koyarken, diğer yandan da dünyamızı XXI. yüzyılın tehditlerine karşı hazırlamayı hedeflemektedir.

Gündem 21'de belirtilen ilkelerin başarıya ulaşmasında öncelikle hükümetlerin sorumlu olacağı belirtilmektedir. Ancak söz konusu sürece, halkın ve hükümet-dışı kuruluşlarla diğer grupların etkin bir biçimde katılımının sağlanması gerektiği ifade

edilmektedir. Sonuçta Gündem 21'in dinamik bir program olduğu ve bu sürecin, sürdürülebilir kalkınma için yeni bir küresel iş birliğinin başlangıcı olduğu ifade edilmektedir.

Gündem 21, tüm program alanlarına yönelik olarak finansman kaynaklarının ve uygulama politikalarının belirlenmesi, yeni kaynakların yaratılması, uygulanabilir teknik ve ekonomik araçların belirlenmesi, merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerinin “yerinden yönetim” anlayışı doğrultusunda güçlendirilmesini, temel ilkeler olarak benimsemektedir. Gündem 21, hükümetler ve hükümet-dışı kuruluşlar arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve halkın etkin katılımının sağlanması gibi öncelikleri de kapsamakta ve küresel eylem planının tamamında katılımcı bir yaklaşımın benimsenmiş olduğu görülmektedir. Üç ana ve bir tamamlayıcı bölümden oluşan Gündem 21, toplam 40 ayrıntılı bölümden oluşmaktadır.

YEREL GÜNDEM 21

Yerel Gündem 21'in önemini özetlemek.

Gündem 21 içerisinde, “sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklıklar oluşturulması” konusunun önemli bir öncelik olarak belirlenmiş olması ile birlikte, Gündem 21'in 28. bölümü, “Gündem 21'in desteklenmesinde yerel yönetimlerin girişimleri” başlığı ile ele alınmıştır. 28. bölümün temel dayanağı, “Gündem 21'de ele alınan sorunların ve çözüm önerilerinin büyük bir bölümünün yerel düzeydeki faaliyetlere dayalı olması nedeniyle, belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesinde yerel yönetimlerin katılımı ve işbirliği, belirleyici bir etken olacaktır” görüşüne vurgu yapılmaktadır. Söz konusu bölümde Gündem 21'in genel olarak belirlediği hedeflerin yerel düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla yönelik olarak “Yerel Gündem 21” kavramı ortaya atılmıştır. Yerel yönetimlerin öncülüğünde, sivil toplumun ve tüm diğer ilgililerin, birlikte kendi sorunlarını ve önceliklerini saptayarak, kentleri için “21. yüzyılın yerel gündem”ini oluşturmaları öngörülmüştür. Ayrıca Yerel Gündem 21'in, Gündem 21 içerisinde kabul görmesi pek kolay olmamıştır. Rio Zirvesi öncesinde Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen hazırlık toplantılarında, yerel yönetimlerin ve konuya duyarlı sivil toplum kuruluşlarının çabalarına karşın, özellikle ulusal heyetlerde yer alan merkezi yönetim kuruluşlarının temsilcileri, 28. bölümün içeriğine karşı çıkmış ve Yerel Gündem 21'in taslağa alınmasına sıcak bakmamışlardır. Gündem 21'in 28. maddesinde belirtilen Yerel Gündem 21'in, halkın yerel düzeyde yönetime katılmasını öngörmüş olması hükümetler tarafından uygun görülmemiştir ve bundan dolayı, hükümetler halkın yönetime katılmasını öngören bu maddeye karşı direnç göstermişlerdir.

40 maddeden oluşan Gündem 21'in 28. maddesi, Gündem 21'de belirtilen hedeflerin yerel düzeyde gerçekleştirilmesine yönelik olarak Yerel Gündem 21 adıyla anılır. Yerel Gündem 21 sürdürülebilir bir kalkınma ve yaşanılabilir bir doğal çevre için yerel yönetimlerin öncülüğünde yerel aktörlerin yönetime katılmalarını öngörmektedir.

Yerel Gündem 21'in temel hedeflerini nasıl özetleyebilirsiniz.

SIRA SİZDE

Bunun en somut görünümünü, Türkiye'de Yerel Gündem 21 ve Kent Konseyleri'nin gelişiminde görmek mümkündür. Türkiye'de, önce Yerel Gündem 21 ve Kent Meclisleri (Erten, 2004) ve daha sonra Kent Konseyleri'ne ilişkin çalışmaların çok fazla gelişme göstermediği ve toplumsal ve kurumsal düzeyde yaygınlaşmadığı görülmektedir. Belediyeler Kanunu'nun 76. maddesi her il ve ilçe belediyesi bulunan kentte Kent Konseyi'nin kurulmasını öngörmüştür. Ancak toplam belediye sayısı göz önüne alındığında, halen çok az sayıda kentte Kent Konse-

Yerel Gündem 21, yerel yönetimlerin öncülüğünde bir sivil insiyatif oluşturularak, halkın yönetime ve karar alma süreçlerine katılmalarının yeni mekanizmalarını oluşturmak amacıyla. Ancak merkezi ve yerel yönetimlerin bu konuda çok da istekli olmadıkları görülmektedir.

Gündem 21 Dünyanın, XXI. Yüzyılda karşı karşı bulunduğu çevresel sorunlara karşı bir kurtuluş manifestosudur.

Yerel Gündem 21, 1992 yılından beri yüzlerce ülkede ve binlerce kentte hayata geçirilmiştir. Bu konuda Avrupa ülkelerinin özellikle İskandinav ülkelerinin oldukça başarılı olduğu ve önemli mesafeler katettikleri görülmektedir.

yi'nin kurulmuş olduğu görülmektedir. Ayrıca Kent Konseyi kurulmuş olan kentlerin bir çoğunda da merkezi yönetimin ve yerel yönetimlerin Kent Konseylerinin çalışmalarını çok fazla desteklemedikleri hatta bazı belediyelerin kendi kentlerinde kurulmuş olan Kent Konseyleri'nin çalışmalarını dolaylı yollardan sabote ettiklerini görmek mümkündür.

Yerel Gündem 21 metninde (Gündem 21'in 28. maddesi) yerel yönetimlerin, halka en yakın yönetim kademesi olarak, sürdürülebilir kalkınma konusundaki yaşımsal konumlarının altı çizilmiş ve yerel yönetimlere yönelik hedefler ortaya konmuştur. 28. bölümde belirtilen temel hedef, her ülkedeki yerel yönetimlerden, kendi belde halkları ile katılımcı bir süreci başlatmaları ve kendi kentleri için bir Yerel Gündem 21 oluşturmalarıdır. Bu hedefe ulaşmak için, her yerel yönetimin, yerel sivil toplum kuruluşları ve özel sektör kuruluşlarıyla diyalog içerisinde, kendi Yerel Gündem 21'lerini geliştirmeleri gerektiği öngörülmektedir.

Yerel Gündem 21'in yerel yönetimlere yönelik belirlediği temel hedeflerden birisi, tüm yerel yönetimlerin, karar alma, planlama ve uygulama süreçlerine kadınların ve gençlerin etkin olarak katılımını sağlayacak programların geliştirilmesi ve bunların hayata geçirilmesidir. Böylelikle, Gündem 21, kadınların ve gençlerin yönetim ve karar alma süreçlerine katılımı konusunda yerel yönetimlere özel bir görev vermektedir. Bunun ötesinde Gündem 21, yukarıda belirtilen temel hedeflere ulaşmak için, yerel yönetimlerin ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliklerine gitmesini öngörmektedir. Yerel Gündem 21, Gündem 21'in hedeflediği sürdürülebilir kalkınmanın yerel düzeyde yaşama geçirilmesini sağlayacak başlıca mekanizma olarak kabul edilmektedir. Yerel Gündem 21, insanların yiyecek ve barınma gibi temel gereksinimlerinin karşılanması, yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve güvenli bir geleceğin sağlanması yönündeki öncelikleri ile ekosistemlerin "taşıma kapasitesi"nin dikkate alınmasına dikkat çekmektedir. Sonuç olarak gelecek nesillerin haklarının korunması yönündeki küresel taahhütlerin uyumlulaştırması nedeniyle, özünde Yerel Gündem 21 bir anlamda çevre ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi projesidir. Söz konusu önceliklerin ve taahhütlerin, geniş tabanlı katılıma dayalı bir toplumsal uzlaşmayla hayata geçirilmesi öngörüldüğünde, Yerel Gündem 21'in bir toplumsal girişim projesi olduğu söylenebilir.

Yerel Gündem 21 süreci, öncelikli olarak yerel ve sürdürülebilir kalkınma sorunlarına ilişkin uzun dönemli, stratejik planların hazırlanmasına ve uygulanmasına vurgu yapmakta ve çeşitli katılım mekanizmalarını içeren, yerel ortaklıklara dayalı "yönetişim" (*governance*) anlayışının gerçekleştirilmesini bir zorunluluk olarak öngörmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramının demokrasi, insan hakları, katılımcılık, şeffaflık, etkinlik, hesap verme ve yerel yönetişimin diğer vazgeçilmez kavramlarıyla birlikte, Yerel Gündem 21'in tanımladığı yerel eylem planlaması süreci, bir anlamda yerel demokrasinin geliştirilmesi projesi olarak da tanımlanabilir.

Yerel Gündem 21, ilk olarak oluşturulduğu 1992 yılından bu yana, yaklaşık 135 ülkede binlerce kentte hayata geçirilmiştir. Yerel Gündem 21 projeleri "Sürdürülebilir Kentler Programı", "Sağlıklı Kentler Programı" gibi adlarla da çalışmalarını sürdürmüştür (Akdeniz, 2007: 19). Gündem 21'in dünya ölçeğindeki koordinatör kuruluşu olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, (*United Nations Development Program, UNDP*) aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 85 ülkede, Yerel Gündem 21 süreçlerini desteklemektedir. Rio Zirvesi'nden bu yana dünya ölçeğinde Yerel Gündem 21 uygulamalarının sonuçları, Birleşmiş Milletlerce gerçekleştirilen Johannesburg gibi değişik zirvelerde ele alınmış ve olumlu gelişmelere değinilmiştir.

Rio Zirvesi sonrasında birbiri ardına Yerel Gündem-21 uygulamalarını başlatan Avrupa Birliği ülkelerinde yapılan kapsamlı bir değerlendirmede, 2000'li yılların başında Avrupa'da 4,000'in üzerinde belediyenin Yerel Gündem-21 sürecini etkin olarak yürüttüğü görülmektedir. Avrupa'da bu sürece öncülük eden İngiltere, Almanya, Hollanda ve İskandinav ülkelerindeki yerel yönetimlerin neredeyse tamamında Yerel Gündem-21'in uygulandığı görülmektedir. Söz konusu uygulamaları daha geç başlatan diğer ülkeler de öncekilerden geri kalmamaktadır. 20 Mayıs 1994'de imzaya açılan Aalborg Şartı ("Sürdürülebilirliğe Doğru Avrupa Kentler ve Kasabalar Şartı") ve benzeri girişimler, Avrupa'da Yerel Gündem-21'e verilen önemi ortaya koymaktadır. Avrupa Birliği'nin, aday ülkelerdeki Yerel Gündem 21 uygulamalarına da özel bir önem verdiği görülmektedir (http://www.la21-turkey.net/index.php?lang_change=turkish).

TÜRKİYE'DE YEREL GÜNDEM 21

Türkiye'de Yerel Gündem 21 sürecinin teşvik edilmesine ve geliştirilmesine yönelik olarak çeşitli projeler hazırlanmıştır. Bu projeler Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı (IULA-EMME) tarafından geliştirilmiştir. Yaklaşık iki buçuk yıllık bir süreyi kapsayan proje (Birinci Aşama), Aralık 1999'da sona ermiştir. Adı geçen projenin ikinci aşaması olarak tasarlanan "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Uygulanması Projesi", birinci aşamada olduğu gibi, IULA-EMME'nin koordinasyonunda ve UNDP'nin desteğiyle yürütülmüştür. Ocak 2000 içerisinde başlanan ikinci aşama çalışmaları, 2003 yılı ortalarında tamamlanmıştır.

Yerel Gündem 21 temel ilkelerinden birisi özellikle kadınların ve gençlerin süreçlere etkin katılımının sağlanması üzerinedir. Yerel Gündem-21 çerçevesinde birçok kentte kadın meclisleri ve gençlik meclisleri kurulmuştur. Yerel Gündem-21 Projesine katılan kentlerde, giderek güçlenen YG-21 Kadın Platformları/Meclisleri, kadının kentsel yaşama katılımının artırılmasına ve yerel karar alma süreçlerinde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik etkin çalışmalarını sürdürmektedir. Kent Konseyleri ya da benzeri platformlarda ise kadınların yetersiz temsil edilmekte olması, ülkenin genel temsil yapısının yerel düzeydeki izdüşümü niteliğindedir. Bu bağlamda Kent Konseyleri çerçevesinde kadın çalışmalarını organize etmek amacıyla kadın meclislerinin kurulmaları teşvik edilmektedir. Yerel Gündem-21 programı kapsamında oluşturulan diğer bir temel çalışma alanı Gençlik Meclisleridir. Gençlik meclisleri de kendi aralarında ulusal ölçekli bir ağ oluşturmuştur. Farklı kentlerdeki Gençlik Meclisleri'nin temsilcileri, çeşitli bölgesel ve ulusal ölçekli toplantılar ve diğer etkinlikler aracılığıyla, düzenli olarak bir araya gelmektedir.

YEREL GÜNDEM 21'DEN KENT KONSEYLERİ'NE

Kent Konseyleri'nin işlevlerinin neler olduğunu çözümlemek.

Türkiye'de Yerel Gündem 21 uzun yıllar yasal bir çerçeveden yoksun olarak çalışmalarını sürdürdükten sonra, Belediye Kanunu'nda en son yapılan değişiklik sonucunda, kanunun 76.maddesinde Kent Konseyleri'nin tanımlanmasıyla yasal bir çerçeveye kavuşmuştur. Belediye Kanunun 76. maddesinde Kent Konseyi şu şekilde tanımlanmıştır. "Kent Konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehricilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir

Türkiye'de Yerel Gündem 21 çalışmaları, 1990'lı yılların sonlarında başlamış ve 2000'li yıllarda hız kazanmıştır. Ancak asıl gelişme, 2006 yılında Belediye Kanunu'nda yapılan değişiklikle, Kent Konseylerinin kuruluşunun yasal bir çerçeveye kavuşmasıyla mümkün olmuştur. Ancak söz konusu tarihten bu yana halen çok az sayıda kentte Kent Konseyinin kurulmuş olduğu görülmektedir.

Belediyelerin, Kent Konseyleri'nin kuruluş konusunda çok istekli olmadıkları görülmektedir. Kent Konseyi kurulan kentlerde ise belediyelerin çoğunluğu Kent Konseyleri'ni kendileriyle rekabet halinde olan oluşumlar olarak görerek, çalışmalarını fiilen engellemektedirler.

Belediye Kanunu'nun 76. maddesi, Kent Konseyleri'nin kuruluş ve temel ilkelerini belirlemektedir. Bu kanuna dayalı olarak Kent Konseyi Yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmelikte Kent Konseylerinin çalışma ilkeleri, kuruluş, organları ve işleyişine ilişkin ayrıntılar belirlenmiştir.

kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır. Belediyeler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlar. Kent konseyinde oluşturulan görüşler belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınarak değerlendirilir” (<http://www.kent-konseyleri.net/Default.aspx?lg=2>).

Görüldüğü gibi Belediye Kanunu’nun 76. maddesinde Kent Konseyinin genel çerçevesi çizilerek, temel ilkeleri ve çalışma esasları belirlenmiştir. Bu bağlamda kanunun 76. maddesinin Yerel Gündem 21’de belirlenen hedefler doğrultusunda, sürdürülebilir kalkınma, çevresel duyarlılık ve yönetim ilkelerine vurgu yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte yasada belediyelerin Kent Konseyinin çalışmalarını kolaylaştırarak her türlü desteği yapacağı öngörülmektedir. İlgili yasa maddesi en temel esasları çok kısa ve öz olarak belirlemiş olduğundan, yasada belirtilen ilkelerin somut bir uygulama alanı bulabilmesi için 2006 yılında bir yönetmelik yayınlamıştır. Bu ünitenin sonundaki Ek.1’de yer alan Kent Konseyleri Yönetmeliği’nde, yasada belirtilen temel ilkelerin nasıl ve ne şekilde hayata geçirileceği, Kent Konseyi’nin organları ve bu organların ne şekilde oluşacağı ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Buna göre Kent Konseyi’nin öncelikle bir yürütme kurulu ve yürütüme kurulu başkanı oluşturması öngörülmüştür. 2006 yönetmeliğinde Kent Konseyi Başkanı’nın ilgili kentin belediye başkanı ya da birinci başkan vekili olacağı öngörülmüştür. Buna göre Kent Konseyi fiilen ilgili belediyenin bir organı görünümüne bürünmüştür. Ancak Kent Konseyinin bu haliyle Yerel Gündem 21’de belirtilen hedefleri gerçekleştirmesi mümkün olmayacağı yönünde yoğun eleştiriler almıştır. Bu eleştiriler dikkate alınarak, 2009 yılında Kent Konseyi yönetmeliğinde yapılan değişiklikle, Kent Konseyi başkanı ve yürütme kurulunun genel kurulda yapılacak bir seçimle belirlenmesi öngörülerek, biçimsel olarak da olsa, ilgili belediyeden görece özerk bir yapıya kavuşması sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak yönetmelikte, ilgili belediye ile Kent Konseyi arasındaki ilişkinin, özellikle mali konularda belediyenin desteğinin nasıl olması gerektiği ve ilgili belediyenin yapması gerekenleri yapmadığında nasıl bir yaptırıma uğrayacağı açıklıkla tanımlanmamış olduğundan, Kent Konseyleri halen ilgili belediyelerin fiili vesayeti ve tahakkümü altındadır.

Türkiye’de Kent Konseylerinin çalışmalarına ilişkin kitap olarak yayınlanmış çok fazla yayına raslanmamakla birlikte, bu konuda yapılmış çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezinin olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların önemli bir kısmı kent konseyi ve Yerel Gündem 21 hakkında genel bir bakış açısı ve genel bilgiler içeren ve bununla birlikte Türkiye’deki gelişimini inceleyen türden çalışmalardır (Ersavaş, 2005; Bülbül, 2009; Saçlı, 1999; Kahraman, 2000; Kavili, 2001; Ekici, 2002; Önal, 2006; Demir, 2008). Kent Konseylerini genel olarak ele alan çalışmaların yanı sıra, belirli bir alandaki kent konseyinin performansını ele alan çalışmalara da rastlanmaktadır (Ergin, 2008; Karabulut, 2009; Gümüş, 2009; Koç, 2009; Yıldız, 2010; Apaydın, 2010; Kudal, 2002; Erbey, 2003; Öztürk, 2005; Beyazıt, 2006; Önez, 2006; Hancıoğlu, 2006; Atvur, 2008). Ancak söz konusu çalışmaların tümünde rastlanan ortak özellik, Yerel Gündem 21 ve Kent Konseyi düşüncesinin Türkiye açısından henüz yeni olduğu ve tam olarak anlaşılamadığı ve dolayısıyla yerel aktörlerin sürece katılımında genellikle önemli sıkıntılar çekildiği yönündedir. Bununla

birlikte sınırlı sayıda başarılı sayılabilecek örnekte ise başarı, genellikle öncü birkaç kişinin olağanüstü çabasına bağlı olmaktadır.

Kent Konseylerinin daha işlevsel ve verimli olabilmeleri ve çalışabilmeleri üzerinde siz de düşününüz.

SIRA SİZDE

Kent Konseyleri aralarındaki iş birliğini ve koordinasyonu geliştirmek amacıyla iş birliği platformları oluşturmuşlardır. Türkiye’de Kent Konseyleri arasındaki işbirliğini geliştirmek amacıyla iki farklı platform oluşturulmuştur. Bunlardan birisi Konak Kent Konseyinin girişimiyle 08-09 Ekim 2010’da İzmir’de yapılan toplantı ile kurulan Türkiye Kent Konseyleri Platformudur. 47 Kent Konseyinin katılımıyla oluşturulan bu platform Kent Konseyleri arasında işbirliği ve koordinasyonu geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Katılımcı aynı zamanda kurucu olan Kent Konseylerinin listesi bu ünitenin sonunda Ek.2’de yer almıştır. Aralarındaki işbirliğini geliştirmek amacıyla altı ayda bir toplanma kararı alan Türkiye Kent Konseyleri Platformu, ikinci toplantısını Çankaya Kent Konseyinin ev sahipliğinde Ankara Çankaya’da; üçüncü toplantısını Eskişehir Kent Konseyinin ev sahipliğinde Eskişehir’de, dördüncü toplantısını Nilüfer Kent Konseyinin ev sahipliğinde Bursa Nilüfer’de ve beşinci toplantısını Samsun Atakum’da yapmıştır.

Kent Konseyleri arasındaki ikinci iş birliği organizasyonu da Türkiye Kent Konseyleri Birliğidir. Bursa Kent Konseyinin girişimiyle oluşan bu birliğin katılımcısı olan Kent Konseyleri Ek.3’te yer almıştır. (<http://www.bursakentkonseyi.org.tr/?sayfa=icerik&id=236>)

Kent Konseyleri içinde, özellikle kadınların ve gençlerin süreçlere daha etkin bir katılımını sağlamak için kadın meclisleri ve gençlik meclislerinin öncelikle kurulması öngörülmektedir. Bunun dışında Kent Konseyleri gerekli alanlarda ve gerekli sayıda çalışma grupları oluşturabilir.

Resim 8.1

Kent Konseyleri Platformunun katılımcıları, Konak Kent Konseyinin Kemeraltı’ndaki çalışma binasında toplu halde görülmektedir.

Kaynak:
<http://bianet.org/bianet/siyaset/125301-turkiye-kent-konseyleri-platformu-kuruluyor>

Kent Konseyi’nin yasa ve yönetmelikte belirtilen hedeflerini gerçekleştirebilmesi için genel kurul, yürütme kurulu ve Kent Konseyi başkanından sonra tanımlanan ve öncelikle oluşturulması öngörülen organlar, Yerel Gündem 21’de de belirtildiği gibi, gençlik meclisi ve kadın meclisidir. Bunların dışında Kent Konseylerinin, gerekli gördüğü alanlarda ve gerekli gördüğü sayıda çalışma grubu oluşturabileceği öngörülmüştür. Çalışma gruplarının başlıca şu alanlarda oluşturulması beklenmektedir. Kent Konseyinin temel kuruluş gerekçesinde belirlenmiş olan sürdürülebilir kalkınma ve yaşanılabilir bir çevre hedefi doğrultusunda çevre çalışma grubu öncelikle oluşturulması gereken çalışma grupları arasındadır. Bu nokta-

Kent Konseyleri kendi aralarında iş birliği ve koordinasyonu geliştirmek amacıyla Kent Konseyleri Platformu ve Kent Konseyleri Birliği adıyla iki farklı örgütlenmeye gitmişlerdir.

da Kent Konseyleri içinde yer alan meclis ve çalışma gruplarına daha yakından bakmak gerekmektedir.

Kent Konseyleri Çalışma Grupları

Gençlik ve Kadın meclislerinin neden ortaya çıktığını değerlendirmek.

Belediye Kanunu'nun 76. maddesinde ve ilgili yönetmelikte Kent Konseyinin öncelikle kadın ve gençlik meclislerini oluşturacağı ve gerekli gördüğü alanlarda çalışma grupları oluşturacağına daha önce değinilmişti. Dolayısıyla bu bağlamda öncelikle ele alınacak olan kadın meclisi olacaktır.

Kadın Meclisi

Kent Konseyi kadın çalışmaları, kadınların toplumsal yaşamda, üretim, iş, siyaset, kültür, sanat gibi alanlarda söz sahibi olmasını hedefleyen Kadın Meclisleri tarafından yürütülmektedir. Bu çalışma alanları, eğitim kapasite geliştirme, mesleki eğitim, beceri kazandırma, sosyal riskin azaltılması konusunda uzun soluklu projeler; şiddet konusunda sığınma evleri, danışma ve dayanışma merkezleri açılması ve kadınların yerel düzeyde karar alma mekanizmalarına katılımı alanlarında çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca bu platformlar, ulusal düzeyde de kendi aralarında bir koordinasyon ağı oluşturmuşlardır. Bu ulusal koordinasyon ağı sayesinde düzenli olarak bir araya gelerek, çeşitli eğitimler almakta, deneyim ve bilgi paylaşımı gerçekleştirmekte ve aralarındaki koordinasyonu geliştirmektedirler. Kadın Meclislerinin çalışma alanları siyaset, katılım, kadına yönelik şiddetin önlenmesi, ana çocuk sağlığı, genel sağlık, halk sağlığı, spor, eğitim, rehabilitasyon, mesleki eğitim, kadının el emeğinin değerlendirilmesi, bilinçlendirme/kapasite geliştirme, kültür sanat ve çevre olarak yer almaktadır.

Gençlik Meclisi

Kent Konseyleri çerçevesinde yer alan temel organlardan bir diğeri de gençlik meclisleridir. Gençlik meclisleri öncelikle gençlerin sorunlarını ve genç kimliğini görünür kılmak amacıyla oluşturulmuşlardır. Bu bağlamda özel olarak gençlik politikaların belirlenmesinde ve genel olarak sürdürülebilir bir yaşam ve sürdürülebilir bir çevrenin yaratılmasında genç katılımın sağlanması temel hedefler olarak belirlenmiştir. Bu genel hedefleri gerçekleştirmek için, Kent Konseyleri gençlik meclisleri de kendi aralarında iş birliği platformları oluşturmuşlardır. Bu iş birliği ilk kez, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı ile eş zamanlı olarak, Mayıs 2003 içerisinde Ankara'da bir Gençlik Zirvesi toplanması ile gerçekleşmiştir. Daha sonra Yerel Gündem-21 kentlerinde kurulmuş bulunan Gençlik Meclisleri'nin ülke ölçeğindeki örgütlenme modeli olarak benimsenen "Yerel Gündem-21 Ulusal Gençlik Parlamentosu"nun temelleri bu zirve sırasında atılmıştır. Mayıs 2004 içerisinde, yine Ankara'da düzenlenen Gençlik Zirvesi sırasında Yerel Gündem-21 Ulusal Gençlik Parlamentosu'nun oluşumu tamamlanmıştır. Gündem 21'in 25. bölümünde, "Dünyanın her yerindeki gençlerin, kendilerini ilgilendiren alanlarda karar verme süreçlerine, bugünkü yaşamlarını etkilediği ve gelecekleri için de uzantıları olacağı için, her düzeyde katılmalarının sağlanması, zorunluluktur." ifadesi yer almaktadır.

Bu bağlamda öncelikle Yerel Gündem 21 çerçevesinde bir iş birliği ağı olarak ortaya çıkmış olan Ulusal Gençlik Parlamentosu (YG-21 UGP), Kent Konseylerinin yasal bir çerçeveye kavuşmasından sonra bu yeni çerçevede çalışmalarını sürdürmektedir. Bu çerçevede gençlik meclisleri ulusal düzeydeki gençlik politikalarının ve programlarının belirlenmesinde, hazırlanmasında ve etkin olarak hayata geçirilmesinde çabalarını sürdürmektedir.

Diğer Çalışma Grupları

Kent Konseyinin kuruluşunu tanımlayan yasa maddesinde ve ilgili yönetmelikte, Kent Konseylerinin gerekli görülen alanlarda ve gerektiği kadar çalışma grupları oluşturabileceği öngörülmüştür. Bu bağlamda, belirlenen öncelikli konularda derinlemesine çalışmalar yapabilecek zamana ve birikime sahip, farklı sektörlerden, kuruluşlardan ve disiplinlerden gelen kişileri, katılımcı bir anlayışla, yerel sürdürülebilir kalkınma eylem planlamasının farklı bileşenleri etrafında buluşarak çalışma grupları oluşturabilecekleri öngörülmüştür. Çalışma grupları, yalnızca bir tartışma, düşünce geliştirme ve ortak noktalarda buluşma ortamı yaratmakla kalmayıp, ilgili konulardaki temel sorunların çözümüne yönelik eylemlerin ve bunların önceliklerinin belirlendiği bir ortam işlevini de görmektedir. Genel olarak, çalışma gruplarının, Yerel Gündem-21 sürecini niteleyen temel ilkeler ve yöntemlerin ışığında, “gönüllülük” esasında çalışması öngörülmekte ve farklı sektörlerden, farklı birimlere sahip gönüllülerin bir araya gelmeleriyle oluşturulmaktadır. Çalışma gruplarının oluşmasında gönüllülük esas olmakla birlikte uzmanlık da önemlidir. Oluşturulacak çalışma gruplarına özellikle, çalışma grubunun konusunda uzman olan kişilerin katılımı büyük bir önem taşımakta ve bu bağlamda özellikle üniversitelerin ilgili bölümleri ile meslek kuruluşlarının temsilcilerinin çalışma gruplarına katılmaları beklenmektedir.

Kent Konseylerinin çalışma grupları arasında daha önce de değinildiği gibi, öncelikle oluşturulan çalışma grubu çevre çalışma grubudur. Bu grubun çalışmalarına daha sonra ayrıntılı olarak değinilecektir. Ancak bu bağlamda çevre dışındaki alanlarda yer alan çalışma gruplarına kısaca değinmek gerekmektedir. Özel ilgi grupları olarak da adlandırılan bu çalışma gruplarından bazıları şunlardır. Çocuk çalışma grupları ya da meclisleri, “kıdemli hemşeriler” çalışma grubu ve engellilere yönelik özel çalışma gruplarıdır. Kent Konseyleri çerçevesinde oluşturulmuş olan çocuk çalışma grupları, konseyleri veya benzeri adlarla oluşturulan platformlar, başta “Dünya Çocuk Hakları Sözleşmesi”nin yerel düzeyde yaşama geçirilmesi olmak üzere, farklı kesimlerden çocukların temsil edilmesini, ilgili sorunlarının gündeme getirilmesini ve çözüm aranmasını ve çocukların yerel karar alma sürecine etkin katılımını sağlamaya çalışmaktadırlar. Gençler gibi, “yalnızca geleceğin liderleri değil bugünün de ortakları” konumunda olan çocuklara yönelik bu platformlar, çocukların bir yandan “sürdürülebilir kalkınma” doğrultusunda kentlilik bilinci geliştirmelerini sağlarken, diğer yandan da dayanışma ve paylaşma özelliklerinin “ortaklık” bilinci içerisinde gelişmesi ve birlikte çalışma alışkanlıkları kazanmalarında önemli bir işlev görmektedir. Kent Konseyinde oluşturulmuş bulunan ve sayıları giderek artan Çocuk Konseyleri de, kadınlar ve gençlerde olduğu gibi, kendi aralarında ulusal ölçekli bir ağ oluşturmaya başlamışlardır.

Kent Konseyleri çerçevesinde oluşturulan diğer başlıca çalışma grupları yaşlılar çalışma grubu, engelliler çalışma grubu olarak sayılabilir. Yaşlılara yönelik olarak oluşturulan çalışma grupları, bu yaş grubuna özgü çeşitli konuların ve sorunların dile getirilmesini ve bunlara çözüm arayışları oluşturulmasının yanı sıra, bu temsil-

cilerin daha geniş kapsamlı olarak süreçlere aktif katılımlarını hedeflemektedir. Engellilere yönelik olarak oluşturulan çalışma grupları, engellilerin toplumsal yaşama “engelsiz” olarak katılabilme hedefi doğrultusunda, kendilerine özgü sorunları, beklentileri ve çözüm önerilerini diğer ortaklarla paylaşımlarını sağlamaktadır. Özellikle engellilerin kent yaşamında karşılaştıkları günlük sorunların çözümüne yönelik çalışmalar üzerinde yoğunlaşan bu çalışma grupları, yerleşmelerin ve binaların tasarımında bütünlleştirici, ayrımsız bir işleyişin sağlanması, toplumun tümü için engelsiz mekanların oluşturulması, mevcut fiziksel çevrenin dönüştürülmesi, yeni uygulamaların engelli ve yaşlıların gereksinimlerine göre tasarlanması, bu konudaki standartların belirlenmesi ve stratejilerin saptanması, engellilerin toplum içerisinde eğitim ve üretim kapasitelerinin geliştirilmesi ve toplumsal yaşam içerisinde daha fazla yer almalarının sağlanması hedeflerine yönelik işlev görmektedir.

Kent Konseylerinde daha aktif bir katılımın gerçekleştirilmesi için, bazı kent konseylerinde mahalleler düzeyinde örgütlenmeye gidilmiş ve bu bağlamda mahalle komiteleri ya da mahalle konseyleri kurulmuştur. Böylelikle kentte yaşayanların Kent Konseyi sürecine daha doğrudan bir katılımı hedeflenmiştir.

KENT KONSEYLERİ VE ÇEVRE

Kent Konseylerinin çevre konusundaki fonksiyonlarını çözümlemek.

Kent Konseylerinin en öncelikli çalışma alanlarından birisi hiç kuşkusuz çevredir. Kent Konseyleri çevre konusundaki çalışmalarını “çevre çalışma grubu” altında yürütmektedir. Bu alandaki çalışmalar, çevresel bilinç ve farkındalık yaratmak amacıyla çeşitli programlar ve kampanyalar yürütmek şeklinde olabilir. Bunun dışında, özellikle termik santraller ve hidro elektrik santrallerin kurulmalarına karşı protesto kampanyaları da yürütülmektedir.

Kent Konseylerinin en önemli ve öncelikli çalışma alanının, Gündem 21, Kent Konseylerinin kuruluşu ile ilgili yasa maddesi ve ilgili yönetmelikte belirtildiği gibi çevre ve sürdürülebilirlik olduğuna daha önce değinilmişti. Hatta Kent Konseyi düşüncesinin Gündem 21 bağlamında belirlenen hedeflerin, yerel düzeyde gerçekleştirilmesi amacıyla ortaya çıktığı ve oluşturulduğu açıktır. Çünkü ilgili belgelerde de belirtildiği gibi XXI. yüzyılda dünyamız daha önce olmayan bir biçimde ve boyutta küresel çevresel sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlarla başa çıkabilmek küresel, ulusal ve bölgesel düzeyde politikalar ve eylemleri gerektirdiği gibi en az bu politika ve eylemler kadar önemli olmak üzere yerel politika ve eylemlilikler de gerektirmektedir İşte bundan dolayı çevre ile ilgili çalışmalar Kent Konseylerinin öncelikli çalışma alanlarından birisi olmuştur. Bu çalışmalar çok farklı alanlarda ve boyutlarda olabileceği gibi, ağırlıklı olarak aslen Kent Konseylerinin çalışma grupları arasında yer alan “çevre çalışma grubu” bağlamında yürütülmektedir. Bu bağlamda Kent Konseyleri çevresel sorunları görünür kılmak, çevresel duyarlılığı arttırmak ve nihai olarak çevresel sorunların çözümüne yönelik olarak birçok programlar ve eylemler yapmışlardır. Bunlardan başlıcaları, çevre temizliği, atıklar ve geri dönüşüm konusunda kampanyalar düzenlemek şeklinde olmuştur.

Resim 8.2

Plastik poşetler doğada geri dönüşümü binlerce yıl aldığından, sürekli bir kirlilik yaratmaktadır ve bundan dolayı kullanılmaması önerilmektedir. Kent Konseylerinin sıklıkla başvurduğu farkındalık çalışmalarından birisi, plastik poşetlerin kullanılmamasına yönelik çalışmalardır.

Ancak bunların ötesinde Kent Konseylerinin, çevresel açıdan büyük tehdit oluşturan özellikle termik santraller ve hidro-elektrik santrallerin çevresel etkilerini duyurmak ve kamuoyuna mal etmek konusunda çok sayıda eylemlerin içinde yer aldıkları görülmektedir. Bu konuda Kent Konseylerinin ayrı ayrı çabaları olduğu gibi platform düzeyinde de çabaları olmaktadır. Daha önce değinilen, Kent Konseyleri Platformunun altı ayda bir yapılan toplantılarında öncelikli olarak tartışılan konulardan birisi çevre olmuştur. Bu bağlamda Platform; Bursa, Nilüfer’de yapılan dördüncü toplantısında çevreyi, Türkiye’nin içinde bulunduğu ve yaşadığı en öncelikli sorunlarından birisi olarak ele almış ve bu konuda Kent Konseyleri Platformunun görüşlerini dile getiren bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride, Türkiye’nin çevresel açıdan çok yönlü ve çok boyutlu tehditler ile karşı karşıya bulunduğu ifade edilmiştir.

Bu bildiride değinilen konulardan en önemlisi ise 2011 yılı haziran ve temmuz aylarında yapılan yasal düzenlemelerle, Türkiye’de çevre yönetimi alanında zaten var olan kargaşanın daha da belirgin hale gelmesidir. Yeni yasal düzenlemeler ile daha önceki uygulamada var olan Çevre ve Orman Bakanlığı kaldırılmıştır. Bunun yerine Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı adı altında iki bakanlık kurulmuş ve bu kurumsal dönüşüm bağlamında çevre ile ilgili olan kuruluşlardan bazıları diğer ilgili kuruluşlar ile birleştirilmek suretiyle ortadan kaldırılmıştır. Bu bağlamda Özel Çevre Koruma Kurumu, Çevresel Etki Değerlendirme Genel Müdürlüğü ve Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurullarının Doğal Siteler ile ilgili birimlerinin yeni bir yapılanma ile birleştirilmesi öngörülmüş ancak bu yeni yapılanma henüz tam olarak gerçekleştirilmemiş olduğu için bu metnin yazıldığı an itibarıyla tam bir belirsizlik durumu hakimdir. Çevre yönetimi, denetimi ve kontrolü açısından son derece önemli olan; ortadan kaldırılmış olan kurumların yokluğunun yaratmış olduğu belirsizlik durumu çevre yönetimi, denetimi ve kontrolü açısından çok ciddi tehditler ve riskler ortaya çıkarmaktadır. Kent Konseyleri Platformu yayınladığı bildiride bu belirsizlik ve kontrolsüzlük ortamının ortaya çıkardığı tehdit ve risklere dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Bu ünite, bir yerel sivil girişim ve halkın yönetime katılımını sağlamak amacıyla oluşmuş olan ve temeli 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi'nde atılmış olan Kent Konseyleri ve Kent Konseyleri ile çevresel süreçler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu anlamda Kent Konseyleri yerel düzeyde halkın yönetime katılımını hedefleyen bir yerel demokrasi girişimidir. Henüz merkezi ve yerel yönetim düzeyinde yeterince ilgi ve kabul görmemiş olmasına rağmen, Kent Konseyleri'nin demokrasinin kurumsallaşması, yerleşmesi ve sürdürülebilir doğal ve toplumsal ve çevre oluşturulması açısından bir şans olduğu kabul edilmekte ve bu şansın kullanılmasının büyük bir önem taşıdığı düşünülmektedir.

İNTERNET

<http://bianet.org/bianet/siyaset/125301-turkiye-kent-konseyleri-platformu-kurulu-yor.1.2.2011>. <http://www.ntvmsnbc.com/id/25065146>. Erişim Tarihi: 01.11.2011) http://www.la21turkey.net/index.php?lang_change=turkish <http://www.kentkonseyleri.net/Default.aspx?lg=2> adres <http://www.bursakentkonseyi.org.tr/?sayfa=icerik&id=236>

Özet

1992 Rio Yeryüzü Zirvesinin neden toplandığını değerlendirmek.

1992 yılı Haziran ayında Brezilya'nın Rio Dejenorio kentinde toplanan ve Rio Yeryüzü Zirvesi olarak adlandırılan toplantı Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Programı tarafından organize edilmiştir. Bu toplantının amacı toplantıya katılan ve Birleşmiş Milletlere üye ülkeler arasında çevre konusundan küresel bir işbirliği oluşturmaktır. Daha somut olarak çevresel sorunların artık küresel bir boyuta ulaştığı ve ancak küresel düzeyde işbirlikleri ile bu sorunlarla mücadele edilebileceği noktasından hareketle toplanan zirve, çevresel sorunların yanı sıra, yosulluk, açlık, kötü yönetim gibi sorunlara da dikkat çekmiştir.

Gündem 21'in ne olduğunu tanımlamak.

Gündem 21, Rio Yeryüzü Zirvesinin ana çıktısını oluşturan belgedir. 40 madeden oluşan bu belge, sürdürülebilir kalkınma ve küresel ısınma, küresel iklim değişikliği, biyoçeşitliliğin azalması gibi küresel çevre sorunlarının yanı sıra; açlık, yoksulluk, kötü yönetim gibi sorunlara da dikkat çekmekte ve bu sorunların çözümü için küresel bir işbirliği önermektedir. Bu anlamda Gündem 21 başta küresel çevre sorunları olmak üzere diğer küresel sorunların çözümü için adeta bir küresel işbirliği manifestosu gibidir.

Yerel Gündem 21'in önemini özetlemek.

Yerel Gündem 21, Gündem 21'in 28. maddesini oluşturmaktadır. Gündem 21'de küresel çevre sorunlarına karşı küresel işbirliklerinin ana hatlarını ortaya koyarken, Yerel Gündem 21 ise bu ilkelerin yerel düzeydeki uygulama alanlarını belirlemektedir. Gündem 21'de belirlenen, ilkel küresel düzeyde işbirliklerini gerekli ve zorunlu kılarken; bu ilkelerin asıl uygulama alanı yerel düzeyde olacaktır. Dolayısıyla yerel aktörlerin Gündem 21'in ilkelerini benimseyerek bu ilkeleri hayata geçirmeleri büyük bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla Yerel Gündem 21, Gündem 21'de belirlenen sürdürülebilir kalkınma, yönetim, çevresel sorunların ve açlık ve yoksulluğun önlenmesi gibi temel ilkelerin yerel düzeyde hayata geçirilmesi ve tüm bu süreçlere yerel aktörlerin dahil edilmesi anlamında büyük bir önem taşımaktadır.

Kent Konseylerinin işlevlerinin neler olduğunu çözümlemek.

Kent Konseyleri Günden 21 ve Yerel Gündem 21'de belirlenmiş olan ilkelerin, yerel düzeyde hayata geçilmesi amacıyla oluşturulmuş bir yerel sivil toplum girişimidir. Sürdürülebilir kalkınma, yönetim, çevresel sorunların çözümü, açlık ve yoksulluğun önlenmesi konularından yerel düzeydeki kamusal ve sivil aktörlerin işbirliğini öngörmektedir. Kent Konseyleri çatısı altında kent düzeyinde tüm kamusal ve sivil aktörlerin bir araya gelerek, yukarıda belirlenen temel hedefler dorultusunda işbirliği koşullarını belirleyerek bu koşullar altında işbirliğine gitmeleri öngörülmektedir. Bu anlamda Kent Konseyleri, yukarıda çizilen çerçevede içinde bulunduğu kentin stratejik önceliklerini belirleyerek bir stratejik öncelikler planı hazırlamasıdır.

Gençlik ve Kadın meclislerinin neden ortaya çıktığı değerlendirmek.

Kent Konseylerindeki çalışma ve süreçlere yerel aktörlerin katılımı büyük bir önem taşımaktadır. Bu anlamda kadınların ve gençlerin süreçlere öncelikle ve aktif olarak katılmaları öngörülmektedir. Kent Konseylerindeki çalışmalara kadınların ve gençlerin öncelikli olarak katılmalarını sağlamak amacıyla kadın meclisleri ve gençlik meclislerinin kurulması ve kadınların ve gençlerin bu meclisler aracılığı ile süreçlere katılmaları öngörülmüştür. Bu anlamda kadın ve gençlik meclislerinin öncelikli olarak kurulması ve süreçlere öncelikle katılmalarının sağlanması, kadınların ve gençlerin yasal olarak tanımlanmış olan yönetim süreçlerinde yeterince temsil edilmiş olduklarından, bu durumu bir ölçüde telafi etmek adına bir pozitif ayrımcılık girişimi olarak değerlendirilebilir.

Kent Konseylerinin çevre konusundaki fonksiyonlarını çözümlemek.

Kent Konseylerinin kuruldukları kentte, sürdürülebilir kalkınma, yönetim, açlık, yoksulluk ve çevresel sorunların çözümünde girişimde bulunması öngörülmüştür. Bu anlamda çevresel sorunlara dikkat çekmek, bu konuda bir bilinçlenme ve farkındalık yaratmak ve bunun ötesinde çevresel sorunların çözümüne katkıda bulunmak Kent Konseylerinin öncelikli çalışma alanlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Kent Konseyleri çatısı altında çevre çalışma grupları oluşturulmuş ve çevre çalışma grupları çevre konusundan bilinçlendirme ve farkındalık yaratmaya yönelik çalışmalar başta olmak üzere, bu konuda birçok eylem ve aktivite gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda Kent Konseyleri Platformu çevre konusundaki duyarlılığını yansıtmak amacıyla, bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride Kent Konseylerinin, Türkiye'nin çevresel açıdan içinde bulunduğu risk ve tehditlere dikkat çektiği görülmektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Rio Yeryüzü Zirvesi, hangi yıl ve nerede gerçekleştirilmiştir?
 - a. 1992, Brezilya, Rio De Janeiro
 - b. 1972, Stokholm, İsveç
 - c. 1999, New York, ABD
 - d. 1997, Kyoto, Japonya
 - e. 1996, İstanbul, Türkiye
2. Aşağıdakilerden hangisi, Gündem 21'in ilkelerinden biri **değildir**?
 - a. Yönetişim
 - b. Sürdürülebilir kalkınma
 - c. Biyoçeşitliliğin korunması
 - d. Açlık ve yoksulluğun ortadan kaldırılması
 - e. Enerji kullanımı
3. Aşağıdakilerden hangisi, Yerel Gündem 21'in hedeflerinden biri **değildir**?
 - a. Kamusal ve özel yerel aktörler arasında iş birliğini geliştirmek.
 - b. Kadınları ve gençleri, yönetim ve karar alma süreçlerine katılımını teşvik etmek.
 - c. Merkezi yönetime müdahalede bulunmak.
 - d. Yerel düzeyde çevresel değerlerin korunmasına katkıda bulunmak.
 - e. Kentsel düzeyde stratejiler hazırlanmasına katkıda bulunmak.
4. Aşağıdakilerden hangisi, Kent Konseyi'nin oluşturan kuruluşlardan biri **değildir**?
 - a. Belediye
 - b. Valilik/Kaymakamlık
 - c. Muhtarlar
 - d. Esnaf odaları
 - e. İçişleri Bakanlığı
5. Kent Konseyi'nin çevre ile ilgili çalışmaları aşağıdaki hangi çalışma grubu çerçevesinde yürütülür?
 - a. Çevre çalışma grubu
 - b. Yaşlılık çalışma grubu
 - c. Sanat çalışma grubu
 - d. Planlama çalışma grubu
 - e. Eğitim çalışma grubu
6. Kent Konseyi'nin çalışmalarına öncelikle katılması öngörülen gruplar aşağıdakilerden hangileridir?
 - a. Yaşlılar
 - b. Muhtarlar
 - c. Yöneticiler
 - d. Kadınlar ve gençler
 - e. Öğretmenler
7. Rio Yeryüzü Zirvesi'ni düzenleyen örgüt aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Birleşmiş Milletler Tarım Örgütü
 - b. Birleşmiş Milletler Çevre Örgütü
 - c. Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Çevre Örgütü
 - d. Dünya Bankası
 - e. Uluslararası Kalkınma Ajansı
8. Kent Konseyleri'nin kurulması nerelerde zorunludur?
 - a. Kasabalarda
 - b. Köylerde
 - c. Mahallelerde
 - d. İl ve ilçelerde
 - e. Şehirlerde
9. Kent Konseyleri'nin kurulmasının yasal dayanağı nedir?
 - a. İller İdaresi Kanunu
 - b. Köy Kanunu
 - c. Belediye Kanunu'nun 76. maddesi
 - d. İl Özel İdaresi Kanunu
 - e. İç İşleri Bakanlığı Kanunu
10. Kent Konseyleri'nin kuruluşunun düşünsel temeli aşağıdakilerden hangisine dayanmaktadır?
 - a. Gündem 21'in 28. Maddesine (Yerel Gündem 21)
 - b. Birleşmiş Milletler Örgütüne
 - c. Belediyelere
 - d. Valiliklere
 - e. Avrupa Birliğine

Okuma Parçası

(Ekler)

Ek 1: Kent Konseyi Yönetmeliği

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç

MADDE 1 - (1) Bu Yönetmeliğin amacı; kent yaşamında, kent vizyonunun ve hemşehrlik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım, yönetim ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışan kent konseylerinin çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir.

Kapsam

MADDE 2 - (1) Bu Yönetmelik; kent konseylerinin oluşumunu, yönetim ilkelerini, organlarını, görev ve yetkileri ile çalışma usul ve esaslarını kapsar.

Dayanak

MADDE 3 - (1) Bu Yönetmelik; 3/7/2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanununun 76 ncı maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

MADDE 4 - (1) Bu Yönetmeliğin uygulanmasında;

- a) Belediye: Kent konseyi oluşumuna yardım ve destek sağlayan belediyeyi,
- b) Kent konseyi: Merkezi yönetimin, yerel yönetimin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve sivil toplumun ortaklık anlayışıyla, hemşehrlik hukuku çerçevesinde bulunduğu; kentin kalkınma önceliklerinin, sorunlarının, vizyonlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri temelinde belirlendiği, tartışıldığı, çözümlerin geliştirildiği ortak aklın ve uzlaşmanın esas olduğu demokratik yapılar ile yönetim mekanizmalarını,
- c) Meclisler ve çalışma gurupları: Kadın ve gençlik meclisleri başta olmak üzere kent konseyinin görev alanlarında, yönetim anlayışına dayalı ve sürdürülebilir kalkınma içinde çeşitli toplum kesimlerinin kent yönetimine katkıda bulunmalarını, kaliteli ve yaşanabilir bir kentin yönetiminde aktif rol almalarını hedefleyen ve gönüllülük esasında oluşmuş ortak yapıları,
- ç) Yerel gündem 21 programı: Birleşmiş Milletler Rio Yeryüzü Zirvesinde 1992 yılında kabul edilen ve 21 inci yüzyılın gündemini belirleyen Gündem 21 başlıklı Eylem Planının 28 inci bölümü uyarınca, yerel yönetimlerin öncülüğünde, sivil toplumun ve diğer

ortakların, birlikte kendi sorunlarını ve önceliklerini belirleyerek, kentleri için Yerel Gündem 21 olarak adlandırılan 1997 yılından itibaren uygulanan Türkiye Yerel Gündem 21 Programını,

- d) Yönetişim: Saydamlık, hesap verebilirlik, katılım, çalışma uyumu, yerindenlik ve etkinlik gibi kriterlere dayanan, çok aktörlü ve toplumsal ortaklıklara dayalı yönetim anlayışını,
- e) YG21: Yerel Gündem 21'i ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Kent Konseyinin Oluşumu, Görevleri ve Çalışma İlkele-ri Kent konseyinin oluşumu

MADDE 5 - (Değişik madde: 06/06/2009- 27250 S.R.G Yön./1. mad.)

(1) Kent konseyleri belediye teşkilatı olan yerlerde, mahalli idareler genel seçim sonuçlarını izleyen eden 3 ay içinde, 8 inci Maddede belirtilen üyelerden oluşur.

(2) Kent konseyi genel kurulu ilk toplantısını yapmak üzere belediye başkanın çağrısı ile toplanır. Belediye başkanının başkanlığında toplanan genel kurul, toplantıyı idare etmek üzere üyeleri arasından en az üç kişiden oluşan divan kurulunu seçer.

(3) Divan kurulunun oluşturulmasından sonra, kent konseyi yürütme kurulu ve kent konseyi başkanı seçilir. Kent konseyinin görevleri

MADDE 6 - (1) Kent konseyinin görevleri;

- a) Yerel düzeyde demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, hemşehrlik hukuku ve ortak yaşam bilincinin geliştirilmesini, çok ortaklı ve çok aktörlü yönetim anlayışının benimsenmesini sağlamak,
- b) (Değişik bend: 06/06/2009- 27250 S.R.G Yön./2. mad.) Sürdürülebilir gelişmenin sağlanması ve bu konuda ortaya çıkan sorunlarının çözümüne yönelik planların hazırlanması ve uygulanmasını sağlamak,
- c) Kente ilişkin temel stratejiler ve faaliyet planlarının belirlenmesinde, uygulama ve izleme süreçlerinde tüm kenti kapsayan ortak bir aklın oluşturmaya katkıda bulunmak,
- ç) Yerellik ilkesi çerçevesinde katılımcılığı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek,
- d) Kentin kimliğine ilişkin tarihi, kültürel, doğal ve benzeri değerlere sahip çıkmak ve geliştirmek,
- e) Kent kaynaklarının etkili, verimli ve adil kullanımına katkıda bulunmak,
- f) Sürdürülebilir kalkınma anlayışına dayalı kentin yaşam kalitesini geliştiren, çevreye duyarlı ve yoksulluğu giderici programları desteklemek,

- g) Sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmak,
- ğ) Çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak,
- h) Kent yönetiminde saydamlık, katılım, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik ilkelerinin uygulanmasına katkıda bulunmak,
- ı) Kent konseyinde oluşturulan görüşlerin değerlendirilmek üzere ilgili belediyeye gönderilmesini sağlamaktır. Çalışma ilkeleri

MADDE 7 - (1) Kent konseyi, aşağıdaki ilkeler temelinde çalışmalarını sürdürür.

- a) YG21 süreci kapsamında, kentine sahip çıkma, aktif katılım ve çözümde ortaklık ilkelerinin bütünlüğünde, kentlerin yaşanabilir bir geleceğe taşınmasına katkıda bulunmak,
- b) Türkiye Cumhuriyeti Devletinin imzaladığı ve onayladığı Birleşmiş Milletler Zirveleri ile diğer uluslararası sözleşmelerde kent ve kent yaşamına yönelik temel ilkeleri hayata geçirmek,
- c) Kent vizyonunun ve hemşehrlik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini ön planda tutmak,
- ç) Kent konseyi, uluslararası gelişmeleri ve ülke koşullarını gözetererek, tarafsız bir yaklaşımla görüş ve önerilerini oluşturmak,
- d) Katılımcılığı ve ortak akla dayanan uzlaşmayı esas almak,
- e) Değişimi ve yenilikleri önceden fark ederek sonuç odaklı çalışma kültürünü benimsemektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kent Konseyinin Oluşumu ve Organları Kent konseyinin oluşumu

MADDE 8 - (Değişik madde: 06/06/2009- 27250 S.R.G Yön./3. Mad.)

- (1) Kent konseyi; merkezi yönetimi, yerel yönetimi, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını ve sivil toplumu ortaklık anlayışı ile buluşturmak üzere aşağıda belirtilen kişi, kurum ve kuruluş temsilcilerinden oluşur:
- a) Mahallin en büyük mülki idare amiri veya temsilcisi
 - b) Belediye başkanı veya temsilcisi, Belediyenin içinde bulunduğu seçim bölgesi veya bölgelerinin milletvekilleri,

- c) Sayısı onu geçmemek üzere illerde valiler, ilçelerde kaymakamlar tarafından belirlenecek kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri,
- ç) Mahalle sayısı yirmiye kadar olan belediyelerde bütün mahalle muhtarları, diğer belediyelerde belediye başkanının çağrısı üzerine toplanan mahalle muhtarlarının toplam muhtar sayısının yüzde 30'unu geçmemek ve 20'den az olmamak üzere kendi aralarından seçecekleri temsilcileri,
- d) Beldede teşkilatını kurmuş olan siyasi partilerin temsilcileri,
- e) Üniversitelerden ikiden fazla olmamak üzere en az bir temsilci, üniversite sayısının birden fazla olması durumunda her üniversiteden birer temsilci,
- f) Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, baroların ve ilgili dernekler ve vakıfların temsilcileri,
- g) Kent konseyince kurulan meclis ve çalışma gruplarının birer temsilcisi.

Organları

MADDE 9 - (1) Kent konseyi aşağıdaki organlardan oluşur:

- a) Genel Kurul
- b) Yürütme Kurulu
- c) Meclisler ve çalışma grupları
- ç) (Ek bend: 06/06/2009- 27250 S.R.G Yön./4. Mad.)

Kent konseyi başkanı Genel kurul

MADDE 10 - (Değişik madde: 06/06/2009- 27250 S.R.G Yön./5. Mad.)

- (1) Genel kurul, kent konseyinin en yetkili organı olup 8 inci Maddede sayılan üyelerden oluşur. Genel kurul her yıl ocak ve eylül aylarında yapacağı iki toplantıdan az olmamak üzere, üyelerin salt çoğunluğu ile toplanır.
- (2) Genel kurula kent konseyi başkanı başkanlık eder. Başkanın bulunmaması halinde yürütme kurulunun en yaşlı üyesi toplantıya başkanlık eder.

- (3) Genel kurul, yürütme kurulunun, meclislerin ve çalışma gruplarının seçim ve çalışma esaslarını, bu yönetmelik hükümlerine aykırı olmamak kaydıyla, çalışma yönergesi ile belirler. Yürütme kurulu

MADDE 11 - (1) (Değişik fıkra: 06/06/2009- 27250 S.R.G Yön./6. Mad.) Yürütme kurulu, genel kurul tarafından birinci dönem için iki, ikinci dönem için üç yıl görev yapmak üzere seçilen, kadın ve gençlik meclis başkanlarının da yer aldığı en az yedi kişiden oluşur. Yürütme kuruluna kent konseyi başkanı, bulunmaması halinde yürütme kurulunun en yaşlı üyesi başkanlık eder.

- (2) Yürütme kurulu, genel kurulun gündemini tespit eder ve genel kurul tarafından oluşturulan görüşleri ilgili belediyeye sunar ve uygulamayı izler. Kent konseyi başkanı

Madde 11/A- (Ek madde: 06/06/2009- 27250 S.R.G Yön./7. Mad.) Kent konseyi başkanı genel kurul tarafından seçilir. Kent konseyi başkanının görev süresi, yürütme kurulunun görev süresiyle paralel olmak üzere ilk dönem için iki yıl, ikinci dönem için üç yıldır.

(1) Kent konseyi başkanının seçimi için ilk oylamada üye tam sayısının üçte iki ve ikinci oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü tur oylama yapılır. Üçüncü oylamada en fazla oyu alan aday başkan seçilmiş olur.

(2) Kent konseyi başkanının seçimi, kent konseyinin ilk toplantısının birinci birleşimde tamamlanır.

(3) Kent konseyi başkanının izin, hastalık veya başka bir sebeple görevi başında bulunmadığı hallerde, bu süre içinde kendisine yürütme kurulunun en yaşlı üyesi vekalet eder. Meclisler ve çalışma grupları

MADDE 12 - (1) Kent konseyleri, görev alanına giren konularda meclis ve çalışma gurupları oluşturabilir.

(2) Meclislerin ve çalışma gruplarının çalışma usul ve esasları genel kurulca belirlenir.

(3) Meclislerde ve çalışma guruplarında oluşturulan görüşler, kent konseyi genel kurulunda görüşülerek kabul edildikten sonra değerlendirilmek üzere ilgili belediye meclisine sunulur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler Toplantı ve görüşme usulü

MADDE 13 - (1) Kent konseyi organları, çalışma yönergelerinde belirlenen yer ve zamanlarda üye tam sayısının salt çoğunluğu ile olağan olarak toplanır ve katılanların salt çoğunluğu ile karar alır. Oylamada eşitlik çıkması halinde başkanın bulunduğu taraf çoğunluk sayılır.

(2) Genel kurul, yürütme kurulu başkanı tarafından doğrudan veya 8 inci maddede öngörülen katılımcı sayısının üçte birinin teklifi üzerine olağan üstü toplantıya çağırılabilir. Görüşlerin ilanı

MADDE 14 - (1) Kent konseyi genel kurulunca oluşturulan görüşler, belediye meclisinin ilk toplantısında değerlendirildikten sonra belediye tarafından kent konseyine bildirilir ve uygun araçlarla kamuoyuna duyurulur. Genel sekreterlik

Madde 14/A- (Ek madde: 06/06/2009- 27250 S.R.G Yön./8. mad.)

(1) Kent konseyi genel sekreteri, belediye başkanı tarafından önerilen üç aday arasından yürütme kurulu tarafından seçilir.

(2) Kent konseyi genel sekreteri, 6 ıncı Maddede belirtilen görevlerin yerine getirilmesini koordine eder. Mec-

lisler, çalışma grupları ve benzeri yapılar arasındaki çalışma uyumunu ve koordinasyonu sağlar.

(3) Genel sekreter, kent konseyi başkanına ve yürütme kuruluna karşı sorumludur. Sekreteryaya hizmetleri

MADDE 15 - (1) Kent konseyinin sekreteryaya hizmetleri, ilgili belediye tarafından önerilecek ve yürütme kurulu tarafından kabul edilecek görevliler tarafından yerine getirilir.

(2) (Değişik fıkra: 06/06/2009- 27250 S.R.G Yön./9. mad.) Sekreteryaya hizmetlerini yürüten personel, bu çalışmaları

Madde 16 - (1) Kent konseyi genel kurulu bu Yönetmeliğe aykırı olmamak kaydıyla uygulama yönergeleri çıkarabilir. Kent konseyinin mali yapısı

Madde 16/A- (Ek madde: 06/06/2009- 27250 S.R.G Yön./10. Mad.)

(1) Belediyeler kent konseylerine, bütçelerinde ödenek ayırmak suretiyle aynı ve nakdi yardım yapar ve destek sağlar.

GEÇİCİ MADDE -

(1) YG21 Programının uygulandığı yerlerde, kent konseyi veya benzeri adlarla oluşturulmuş yapılanmalar bu Yönetmelik hükümlerine uygun hale getirilir. Kent konseyi bulunmayan belediyelerde ilk toplantı, belediye başkanının çağırısı ile yapılır.

(2) Kent konseyi ve benzeri adlarla oluşturulmuş mevcut yapılanmalara ve ilk toplantıya ilişkin işlemler bu Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç bir yıl içerisinde tamamlanır.

(3) Kent konseyi ilk toplantısını, belediye başkanının çağrı yazısında bildirilen gündemle, ilan edilen yer ve tarihte yapar. Bu toplantıda yürütme kurulu oluşturulur. Yürürlük

MADDE 17 - (1) Bu Yönetmelik, yayımı tarihinde yürürlüğe girer. Yürütme

MADDE 18 - (1) Bu Yönetmelik hükümlerini İçişleri Bakanı yürütür.

Ek.2: Türkiye Kent Konseyleri Platformu Katılımcıları ve Kurucu Üyeleri

Acıpayam, Aliğa, Atakum, Artvin, Balçova, Bayraklı, Beydağ, Biga, Bornova, Buca, Burhaniye, Çanakkale, Çankaya, Çeşme, Çine, Çorlu, Datça, (Denizli) Çivril, Didim, Edirne, Eskişehir, Gaziemir, İpsala, Karabağlar, Karşıyaka, Kartal, Kemalpaşa, Keşan, Kırklareli, Kiraz, Konak, Konyaaltı, Kuşadası, Lüleburgaz, Marmaris, Menemen, Milas, Muğla, Nilüfer, Ordu, Ödemiş, Seferihisar, Silivri, Söke, Susurluk, Uzunköprü ve Zonguldak Kent Konseyleri

Ek.3: Türkiye Kent Konseyleri Birliği Üyeleri

Kocaeli Adıyaman, Afyonkarahisar, Amasya, Ankara-Çankaya, Artvin, Balıkesir, Batman, Bolu, Bursa, Bursa-Nilüfer, Çanakkale, Çankırı, Erzurum-Yakutiye, Gaziantep, İstanbul-Kartal, İstanbul-Zeytinburnu, Kahramanmaraş, Karabük, Kastamonu, Kırıkkale, Kırklareli, Kocaeli, Kocaeli-Kartepe, Kocaeli-Çayırova, Kocaeli-Darica, Kocaeli-Derince, Kocaeli-Gebze, Konya-Merâm, Kütahya, Mardin, Mersin, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun-İlkadım, Sinop, Tekirdağ, Trabzon, Uşak ve Yalova Kent Konseyleri.

Kaynak:

<http://www.kentkonseyleri.net/Default.aspx?lg=2>

<http://bianet.org/bianet/siyaset/125301-turkiye-kent-konseyleri-platformu-kuruluyor>.

<http://www.bursakentkonseyi.org.tr/?sayfa=icerik&id=236>

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a	Cevabınız yanlışsa “Gündem 21” konusuna bakınız.
2. e	Cevabınız yanlışsa “Yerel Gündem 21” konusuna bakınız.
3. c	Cevabınız yanlışsa “Yerel Gündem 21” konusuna bakınız.
4. e	Cevabınız yanlışsa “Yerel Gündem 21’den Kent Konseylerine” konusuna bakınız
5. a	Cevabınız yanlışsa “Kent Konseyleri ve Çalışma Grupları” konusuna bakınız
6. d	Cevabınız yanlışsa “Kadın Meclisleri” ve “Gençlik Meclisleri” konularına bakınız
7. c	Cevabınız yanlışsa “Gündem 21” konusuna bakınız.
8. d	Cevabınız yanlışsa “Yerel Gündem 21” konusuna bakınız.
9. c	Cevabınız yanlışsa “Yerel Gündem 21’den Kent Konseylerine” konusuna bakınız
10.a	Cevabınız yanlışsa “Yerel Gündem 21’den Kent Konseylerine” konusuna bakınız

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı**Sıra Sizde 1**

1992 Rio Yeryüzü Zirvesine Türkiye en üst düzey olan cumhurbaşkanı düzeyinde katılmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel zirvede Türkiye’yi temsil etmiş ve zirvedeki tartışmalara Türkiye delegasyonu aktif olarak katılmıştır. Ancak zirve sonrası alınan kararların uygulanması konusunda Türkiye’nin çok aktif olduğunu söylemek maalesef mümkün değildir. Önce Yerel Gündem 21 çalışmaları ve bu çerçevedeki Kent Meclisleri çalışmaları çok yavaş yürümüş, belediyelerin bu çalışmalara öncülük etmesi öngörülmüşken, birçok belediye bu çalışmaların içinde yer almamıştır. Türkiye bu konuda uzun yıllar bir yasal çerçeve de oluşturmamıştır. 2006 yılında yani Rio Zirvesinde yaklaşık 15 yıl sonra bu konu yasal bir dayanağa kavuşmuş ve Belediye Kanunun 76. Maddesinde il ve ilçe belediyelerin bulunduğu kentlerde Kent Konseylerinin kurulacağı öngörülmüştür. Bununla birlikte çıkarılan Kent Konseyi Yönetmeliğinde ise Kent Konseyi ile ilgili tüm insiyatif belediyelere verilmiş ve Kent Konseyi adeta ilişkide olduğu belediyenin bir organı gibi tanımlanmıştır. Ancak bu Gündem 21 mantığına tamamen aykırı olan bir durumdur. Bunun üzerine 2009 yılında Kent Konseyi Yönetmeliğinde yapılan değişiklik ile Kent Konseyinin belediyeden görece özerk olabilmesinin yolu açılmış ancak, belediye olan ilişkiler açıklılı tanımlanmamış olduğundan ve özellikle belediyelerin Kent Konseylerini maddi olarak nasıl destekleyeceğinin çerçevesi çizilmediğinden Kent Konseyleri gene belediyelerin vesayeti ve tahakkümü altında kalmaya devam etmiştir. Günümüzde birçok belediye halen Kent Konseyinin kurulmasını sağlamadığı gibi, Kent Konseyi kurulan kentlerdeki belediyelerin çoğunda da belediyeler Kent Konseylerini fiilen çalışamaz durumda bırakmaktadırlar. Sonuçta Türkiye’de Kent Konseyleri 1992 Rio Zirvesinde belirlenmiş olan ve Gündem 21 belgesi olarak ortaya konan hedeflerin halen çok uzağında bulunmaktadır.

Sıra Sizde 2

Yerel Gündem 21'in temel hedefleri, sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir çevre, yönetim, açlık ve yoksulluğun ortadan kaldırılması hedefleri doğrultusunda yerel aktörlerin işbirliğinin sağlanması olarak özetlenebilir. Bu hedeflere ulaşmak için başta kadınlar ve gençler olmak üzere, yerel aktörlerin bir araya geleceği platformların oluşturulması gerekmektedir ve bu platformların oluşmasında yerel yönetimlerin öncü rolü oynayacağı öngörülmektedir. Ancak yerel yönetimlerin bırakın bu konuda öncü rol oynamayı, bizzat süreçlerin önünü tıkadıkları, Kent Konseylerinin oluşuna ya tamamen engelledikleri ya da Gündem 21 hedefleri doğrultusunda fiilen çalışmaz duruma getirdikleur görülmektedir.

Sıra Sizde 3

Kent Konseylerinin verimli çalışabilmesi için öncelikle ve özellikle belediyelerin vesayetinden ve tahakkümünden kurtulmaları gerekmektedir. Bu amaçla belediye ile Kent Konseyi arasındaki ilişkinin yeni bir yönetmelikle açıklıkla tanımlanması ve özellikle belediye başkanlarının kent konseyi üzerinde doğrudan ya da dolaylı müdahalede bulunmasının yolları kapatılmalıdır. Ayrıca Kent Konseyinin çalışmaları için gerekli olan maddi kaynağın sağlanması belediyelerin insafına bırakılmamalı, bu kaynağın nereden ve nasıl sağlanacağı ilgili yönetmelikte ayrıntılı olarak tanımlanmalıdır.

Sıra Sizde 4

Kent Konseyleri çevre konusunda birçok çalışmalar yapabilirler. Bu çalışmalar çevre konusunda, sadece bilinçlendirme ve farkındalık yaratmaya yönelik çabalar ile sınırlı kalmamalıdır. Türkiye'nin çevresel konular ile ilgili olarak karşı karşıya kaldığı çok yönlü riskler ve bu risklerin önlenmesi konularında Kent Konseyleri birçok çalışmalar yapabilirler. Hatta bu konuda Kent Konseyleri Platformunun yayınlamış olduğu bildiri önemli bir belge niteliğindedir. Bunun ötesinde Kent Konseyleri kentlerdeki tüm kamusal ve sivil aktörlerin bir araya geldiği bir platform olduğundan, bir araya gelmiş olan bu aktörlerin çevresel sorunların çözümü konusunda harekete geçirilmeleri mümkün olabilir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Akdeniz, Halil. (2007) "Yerel Yönetimlerde Demokratikleşme ve Halk Katılımına Etkisi Bağlamında İnternet ve Toplumsal Katmanlaşma," Ed: Ayşegül Mengi, **Yerellik ve Politika: Küreselleşme Sürecinde e Sürecinde Yerel Demokrasi**, İmge Kitapevi, Ankara.
- Akdeniz, Nalan. (1993) "Çevre ve Enerji Politikaları," **Günümüzün Çevre Sorunları**, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayını, Ankara.
- Akın, Özden. (2003) **Yönetim ve katılım: Yerel Gündem 21 süreci ve uygulamaları üzerine karşılaştırmalı bir inceleme (Türkiye-Almanya)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Apaydın, Bahar. (2010) **Kent konseyleri üzerinden bir yerel yönetim karşılaştırması: Beyoğlu ve Kadıköy ilçe belediyeleri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Atasoy, Veysel. (1995) "Enerji ve Çevre," **Yeni Türkiye**, 5: (1):127-139.
- Atvur, Senem. (2008) **Küreselleşme sürecinde yerel gündem 21 ve çevre: Antalya örneği**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Aybar, Emine, Reyhan Saran, Hanife Fikret. (1986) **Türkiye IV. Enerji Kongresi: Türkiye'nin Bugünkü ve Gelecekteki Enerji Durumu**, Dünya Enerji Konferansı Türkiye Milli Komitesi Yayını, Ankara.
- Beck, Ulrich. (1992) **Risk Society: Toward a New Modernity**. Thousand Oaks, CA, Sage.
- Becker, Howard. (1967) "Whose Side Are We On?" **Social Problems**. 14:239-247.
- Benton, Ted and Michael Redclift. (1994) **Social Theory and the Global Environment**. Routledge, London.
- Berkes, Fikret, Mine Kışlalıoğlu. (1997) **Çevre ve Ekoloji**, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Beyazıt, Eylem. (2006) **Yerel demokrasi ve katılım yerel gündem 21 uygulamaları sürecinde Hatay ve yerel katılım sorunu**, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Boşgelmez, Ayşe. (1997) **Ekoloji-1**, İsvak Yayını, Ankara.
- Bowman, James S. (1997) "Public Opinion and Environment: Post-Earth Day Attitudes Among College Students" **Environment and Behavior**. 9(3):385-395.

- Bubenik, David. (1984) **Acid Rain Information Book**. Noyes Publications, Park Bridge, N.Y.
- Buttel, Frederick H. (1978) "Environmental Sociology: A New Paradigm?" **The American Sociologist**. 13:252-256.
- Buttel, Frederick H. and William L. Flinn. (1974) "The structure of support for the Environmental Movement, 1968-1970." **Rural Sociology**. 39(1):56-69.
- Bülbül, Zübeyr. (2009) **Ekonomik dönüşüm süreci, kentleşme, sürdürülebilir kalkınma ve kent konseyi**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Canan, Penelope. (1996) "Brining Nature Back in: The Challenge of Environmental Sociology," **Sociological Inquiry**. 66(1):29-37.
- Catton, William R. and Riley Dunlap. (1978) "Environmental Sociology: A New Paradigm." **The American Sociologist**. 13:41-49.
- Catton, William R. and Riley Dunlap. (1980) "A New Ecological Paradigm for Post-Exuberant Sociology." **American Behavioral Scientist**. 24(1):15-47.
- Catton, William R. (1982) **Overshoot: The Ecological Basis of Revolutionary Change**. University of Illinois Press, Urbana.
- Çarkçı, Akif. (2007) **Kent Yönetiminde Farklı Yaklaşımlar: Yerel Perspektiften Ekonomi, Siyaset ve Yönetim**, Şehir Yayınları, İstanbul.
- Demir, Oral. (2008) **Yerel siyasette katılımçılık ve kalkınma (Türkiye'de Yerel Gündem 21 örneği)**, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Dunlap, Riley E. (1975) "The Impact of Political Orientation on Environmental Attitudes and Actions." **Environment and Behavior**. 7(4):428-453.
- Dunlap, Riley E. and Kent D. Van Liere. (1978) "The 'New Environmental Paradigm.'" **The Journal of Environmental Education**. 9(Summer):10-19.
- Dunlap, Riley E. and Kent Van Liere. (1984) "Commitment to the Dominant Social Paradigm and Concern for Environmental Quality." **Social Science Quarterly**. 65(4):1013-28.
- Eckersley, Robyn. (1992) **Environmentalism and Political Theory**. State University of New York Press, New York.
- Eder, Klaus. (1996) **The Social Construction of Nature: A Sociology of Ecological Enlightenment**, Sage Publication, London.
- Ekici, Birol. (2002) **Sürdürülebilir kalkınma anlayışı bağlamında Yerel Gündem 21 çalışmalarının önemi ve işlevleri**, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Eliot, Thomas C., Robert G. Schwieger. (1984) (Ed.) **The Acid Rain: Sourcebook**. McGraw Hill, Inc., New York.
- Enerji Sektöründen Kaynaklanan Hava Kirliliği**, DPT, 1997.
- Erbey, Neslişah Hanzade. (2003) **Yerel gündem 21 uygulamalarının Bursa'daki etkinliğinin araştırılması**, Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Erdoğan, İrfan, Nazmiye Ejder. (1997) **Çevre Sorunları (Nedenler-Çözümler)**, Doruk Yay. Ankara.
- Ergin, Burcu. (2008) **Belediyelerde yönetime katılım ve Zeytinburnu Belediyesi kent konseyi uygulaması** Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Eriş, Metin. (1995) "Çevre Kirliliği Üzerine Düşünceler," **Yeni Türkiye** 5: (1):465-471.
- Ersavaş, Suna (2005) **Yerel katılımın arttırılmasında yerel gündem 21 ve kent konseylerinin rolü** Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Erten, Metin. (2004) **Karşıyaka Kent Meclisi**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Flavin, Christopher. (1997) "The Legacy of Rio." **State of the World 1997**. Ed: Lester Brown, Christopher Flavin, and Hilary French. W. W. Norton & Company, NY.
- Forsyth, Graig J. (1996) "Society: The Interaction of People, Environment, and Technology." **Sociological Spectrum**. 16:339-345.
- Frank, David John. (1997) "Science, Nature, and the Globalization of the Environment, 1870-1990." **Social Forces**. 76(2):409-37.
- French, Hilary. (1997) "Learning from the Ozone Experience." Ed: L. Brown, C. Flavin, H. French. **State of the World 1997**. W. W. Norton & Company, New York.
- Freudenburg, R. William. (1991) "Rural-Urban Differences in Environmental Concern: A Closer Look." **Sociological Inquiry**. 61(2):35-45.
- Gare, Arran E. (1995) **Postmodernism and the Environmental Crisis**. Routledge, London.
- Geller, Kack M. and Paul Lasley. (1992) "The New Environmental Paradigm Scale: A Reexamination." **Journal of Environmental Education**.

- Giddens, Anthony. (1990) **The Consequences of Modernity**. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. (1991) **Modernity and Self-Identity in the Late Modern Age**. Cambridge: Polity Press.
- Goldblatt, David. (1996) **Social Theory and the Environment**. Westview Press.
- Gouldner, Alvin. (1962) "Anti-Minotaur: The Myth of a Value Free Sociology." **Social Problems**. 9:199-213.
- Gümüş, Fatih. (2009) **Yönetişim kavramına eleştirel bir yaklaşım ve Tuzla Kent Konseyi örneği**, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Günay, Eray. (1987) "Muğla Yatağan Santrali'nin Çevre Ormanlarına Verdiği Zararlar Hakkında Rapor," **Çevre ve Orman Dergisi**. Sayı:3.
- Hancıoğlu, Elif. (2008) **Yerel yönetim: Yerel gündem 21 sürecinde Çankaya Belediyesi**, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Hannigan, John A. (1995) **Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective**. Routledge, London and New York.
- Harper, Charles L. (1996) **Environment and Society: Human Perspectives on Environmental Issues**, Printice Hill, New Jersey.
- Hays, Samuel. (1987) **Beauty, Health, and Permanence: Environmental Politics in the United States, 1955-1985**. Cambridge University Press, Cambridge.
- Inglehart, Ronald. (1995) "Changing Values, Economic Development and Political Change, **International Social Science Journal**. 145(Sep.):379-403.
- Irwin, Alan. (1995) **Citizen Science: A Study of People, Experience, and Sustainable Development**. Routledge, London.
- Kolayoglu, Sevilay, Envar Ünsüren. (1990) **Muğla Yatağan termik Santrali'nin Küllerinden Uranyum Kazanılması**, İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü, İstanbul.
- Kahraman, Mehmet Ali. (2000) **Practical approaches to governance: Acritical evaluation of local agendas 21 in the context of historical development of governance**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Karabulut, Haşim. (2009) **Yerel demokrasilerde kent konseylerinin rolü: Bursa kent konseyi örneği**, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Kasapoğlu, M. Aytül, Mehmet Ecevit. (2002) "Attitudes and Behavior Toward the Environment: The Case of Lake Burdur in Turkey," **Environment and Behavior**, 34:3:363-377.
- Kavili, Sultan. (2001) **Kent yönetimine katılım ve Türkiye'de Yerel Gündem 21 uygulamaları**, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Kempton, Willett, James S. Boster, and Jennifer A. Hartley. (1995) **Environmental Values in American Culture**. The MIT Press, Cambridge, Massac.
- Keleş, Ruşen. (1997) **İnsan, Çevre Toplum**, İmge Kitapevi, Ankara.
- Keleş, Ruşen, Can Hamamcı. (1997) **Çevrebilim**, İmge Kitapevi, Ankara.
- Kuhn, Thomas. (1970) **The Structure of Scientific Revolutions**. The University of Chicago Press, Chicago.
- Laska, Shirley Bradway. (1993) "Environmental Sociology the State of the Discipline." **Social Forces**. 72(1):1-17.
- Lenski, Gerhard E. (1988) "Rethinking Macrosociological Theory." **American Sociological Review**. 53:163-171.
- Lenski, Gerhard E. (1966) **Power Privilege: A Theory of Social Stratification**. McGraw-Hill Book Company, New York.
- Lovelock, James. (1991) "The Gaia Hypothesis." Ed: Andrew Dobson. **The Green Reader: Essays Toward a Sustainable Society**. Mercury House Incorporated, San Francisco.
- Macnaghten, Philard and John Urry. (1995) "Toward a Sociology of Nature." **Sociology**, 29(2):203-20.
- McMichael, Philip. (1996) **Development and Social Change: A Global Perspective**. Pine Forge Pres, Thousand Oaks, California.
- Önal, Nilüfer Selen. (2006) **Local agenda 21 for Bozcaada Turkey with target 100% renewable energy and eco labeling perspective**, Boğaziçi Üniversitesi, Çevre Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Önez, Zuhale. (2006) **Local Agenda 21 and participation to local administration: A case study in Denizli**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Özdemir, Şevket. (1998) **Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık**, Palme Yayınları, Ankara.

- Öztürk, Yunus Emre. (2005) **Yeni kamu yönetimi anlayışı bağlamında yönetim kavramı, Türkiye’de uygulanabilirliği ve bir yönetim aracı olarak yerel gündem 21 uygulaması (Mersin örneği)**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Park, Chris C. (1987) **Acid Rain: Rhetoric and Reality**. Methuen, London and New York.
- Picou, J. Steven, Duane A. Gill and Maurice J. Cohen (eds.) (1997) **The Exxon Valdez Disaster: Readings on a Modern Social Problem**. Dubuque, IA: Kendal-Hunt.
- Ramsey, Charles E. and Roy E. Rickson. (1976) “Environmental Knowledge and Attitudes.” **Journal of Environmental Education**. 8:10-18.
- Saçlı, Fatma. (1999) **Local Agenda 21: An effective tool for urban environmental management and participation**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Tanay, Sıtkı, Uyar. (1997) “Elektrik Üretim Sistemlerinin Çevreye Etkileri,” **Çevre ve İnsan**, Çevre Bakanlığı Yayın Organı, Sayı: (2)42-44.
- Tuna, Muammer. (2001) **Yatağan Termik Santralinin Çevresel ve Toplumsal Etkileri**,” Muğla Üniversitesi Yayını, Muğla.
- Tuna, Muammer. (2002) **Globalization of Environmentalism: World Environmentalism System**, Paper presented at the XV. World Congress of Sociology, Brisbane, Australia and published: <http://203.94.129.73/docs/p1702.rtf>
- Tuna, Muammer. (2006) **Türkiye’de Çevrecilik: Türkiye’de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler**, Nobel Yayın, Ankara.
- Uslu, T. (1986) **Türkiye’de Kömüre Dayalı Termik Santrallerin Çevreyi Olumsuz Etkileyen Faktörleri ve Yarattığı Çevre Sorunları**, Ankara.
- Yıldız, Seda. (2010) **Yönetimsel katılım ve kent konseyleri: Antalya - Burdur - Isparta uygulamaları**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Sözlük

A

Anakent: Büyükşehir ya da metropol olarak da kullanılır. Nüfusu belirli bir büyüklüğe (Büyükşehir Belediye Yasası'na göre en az 750 bine, Birleşmiş Milletler'e göre 1 milyona) ulaşmış, ekonomik, siyasi, ticari, kültürel açılardan geniş hinterlanda sahip bir merkez olmuş, eski kent merkezi yanında yeni kentsel merkezleri ve yörekentleri (banliyöleri ya da Büyükşehir Belediye Yasası'na göre kendine bağlı ilçe belediyeleri olan) bulunan metropoliten yerleşim alanına anakent denilmektedir.

B

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Programı: Çevre ve kalkınma ile ilgili sorunları tespit etmek ve bu sorunlara küresel düzeyde çözüm yolları üretmek amacıyla oluşturulmuş uluslararası bir organdır.

Ç

Çevre sağlığı: İnsanı ve diğer canlıları, canlılıklarını sağlıklı sürdürme yönünde etkileyecek çevre koşullarını sağlamak çalışmalarıdır.

Çevre sosyolojisi: Çevre sosyolojisi, çevre ile toplum arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyen, sosyolojinin bir alt dalıdır.

Çevreci hareket: Çevresel sorunları ve bu sorunlara karşı çözüm yolları oluşturulmasını merkeze alan toplumsal hareket.

Çevrecilik: Çevresel ilişkiler ve çevresel süreçler konusunda genel olarak çevreden yana tavır almayı ve eylemde bulunmayı ifade eder. Ancak çevreciliğin derin çevrecilikten başlayıp, gölge çevreciliğe kadar farklılaşan boyutları ve görünimleri olabilir.

Çevrenin Taşıma Kapasitesi: İnsan faaliyetleri sonucunda oluşan atıkları değişime uğratma, soğurma-özümseme ve zararsız hale getirmeye ilişkin çevrenin sahip olduğu ve belirli sınırları olan kapasitedir.

Çevresel bozulma: Çevresel denge ve ilişkilerin bozulması, ormanlık alanların azalması, göl ve sulak alanların azalması olarak kuruma eğilimine girmesi, çölleşmenin artması.

Çevresel kriz: Özellikle kapitalim ve endüstrileşmenin son evresinde, çevresel sorunların artık çözülmesi son derece zor bir hale gelmesi ve hatta küresel ısınma başta olmak üzere, çevresel sorunlarının insanlığın varoluşunu tehdit eder duruma gelmesiyle birlikte oluşan kriz durumu.

Çevresel Sürdürülebilirlik: Doğal kaynakların ve çevrenin dengeli bir şekilde kullanılması, ekolojik dengenin teknolojinin de yardımı ile korunması, havada, suda ve toprakta kirliliğin ve bozulmaların önlenmesi ve iyileştirilmesidir.

Çok Merkezli Metropolleşme: Var olan eski kent merkezleri önemini büyük ölçüde korumaya devam ederken, o kentin çeperlerinde çok işlevli yeni kent merkezlerinin ortaya çıktığı ve buna bağlı olarak yeni yerleşimlerin ve istihdam olanaklarının olduğu kentsel büyüme sürecidir.

D

Demokrasi: Demokrasi en genel anlamda, yönetenlerin, yönetilenlerin tercihleri (oyları) ile belirlenmesini ifade eder. Demokrasinin değişik formları olmakla birlikte, demokrasinin en gelişmiş formu, çoğunluğun iktidarı olmasının ötesinde, azınlık konumunda olanların haklarının ve iktidara gelebilme olasılıklarının güvence altına alınmış olmasını ifade eder.

Derin çevrecilik: Çevreciliğin en uç ve radikal formudur. Dünyada yaşayan tüm canlıların en az insan kadar var olma hakkı olduğunu, dolayısıyla insanlar ile diğer canlıların var olma hakkı açısından eşit haklara sahip olduğunu savunan çevrecilik akımıdır.

Doğa merkezçilik: İnsan doğa ilişkilerinde, insanı değil, doğal çevreyi merkeze alan yaklaşım.

Doğaya dönüş olgusu: Modernizmin son evresinde ortaya çıkan çevresel kriz ve çevresel sorunlardan bir ölçüde uzaklaşmak için ve doğa ile yeniden barışmak amacına yönelik olarak, doğa içinde ve doğaya uyumlu, doğayla barışık bir yaşam biçimi.

E

Ekolojik modernleşme: Modernleşmede ekonominin temel ilkelerinin yanı sıra, ekolojik ilkelerinde dikkate alınması gerektiğini savunan bir modernleşme anlayışı.

Ekonomik Sürdürülebilirlik: Başta yoksulların ihtiyaçlarını karşılayan, istihdam yaratan, doğal kaynakları tüketmeyen ve yok etmeyen, çevreye zarar vermeyen dengeli ve sürdürülebilir bir ekonomik gelişme anlayışını ifade eder.

Endüstriyel toplumlar: Temel toplumsal yeniden üretim ve toplumsal örgütlenme biçiminin endüstriyel üretime dayalı olduğu toplumlar.

Enerji devrimi: Kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların enerji kaynağı olarak kullanılması.

Eski yoksulluk: Doğaya bağılıktan, çalışmamaktan ve kıtlıktan kaynaklanan muhtaç olma durumudur.

Etkililik: Uygulanan bir politikanın ya da yapılan bir işin etkili olması, o politikanın hedefine ulaşması, yapılmak istenen işin gerçekleştirilmesi ya da bir hizmetin hedef kitleye sunulmasıdır.

F

Fosil yakıt: Yüzyıllar öncesindeki yer hareketleri sonucunda toprak altında kalarak, çürüyerek fosilleşen ve giderek kömür, petrol ve doğal gaz gibi yakıtlara dönüşmüş olan organik maddeler.

Fosil Yakıtlar: Akaryakıt, kömür ve doğal gaz gibi yenilene-meyen ve kirleticiliği yüksek yakıtlardır.

G

Gölge çevrecilik: Çevreciliği sadece görünüm olarak benimseyip, doğal çevreye ilişkin değerleri çok fazla dikkate almayan, sonuç itibarıyla çevreyi kullanım değeri itibarıyla değerlendiren çevrecilik yaklaşımı.

Görelî Yoksulluk: Maddî kaynakların, toplumda adet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın, konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz olmasıdır.

Gündem 21: Rio Yeryüzü Zirvesi sonucunda alınmış olan kararların yer aldığı belgenin adı.

H

Hakkaniyetli Temsil: Yönetişim süreçlerinde katılımın seçkinler, ekonomik ya da bürokratik gücü elinde bulunduranlar ve/veya sesi en çok çıkan küçük ama etkili gruplarla sınırlı kalmamasını, toplumun ilgili her kesiminin yerel ya da ulusal yönetim süreçlerinde yer almasını ifade eder.

Hava kirliliği: Hava kirliliği, bina dışı acık havada bir veya daha fazla türden kirleticinin insan, bitki ve hayvan yaşamına; ticari veya kişisel eşyalara ve yaşamaktan zevk duyulabilecek bir çevre kalitesine zarar veren miktarda belli bir sürenin üstünde bulunmasıdır

I

İklim değişikliği: Sera etkisi ve küresel ısınma sonucu, iklim sistemlerinin değişmesi, kurak ve sıcak iklimlerin daha kurak ve sıcak hale gelmesi, yağışlı ve soğuk iklimlerin daha da soğuk ve yağışlı hale gelmesi.

İnsan merkezçilik: İnsan doğa ilişkilerinde, doğal çevreyi değil, insanı merkeze alan yaklaşım.

K

Kadın meclisleri: Kent konseyleri içinde, kadınların toplumsal konumlarını güçlendirmeye yönelik olarak, kadın ile ilgili çalışmaların yürütüldüğü, kadınlardan oluşan kadın örgütlenmeleri.

Katılım: Kamu politikası oluşturma ve kamusal karar alma, uygulama ve denetleme süreçlerinde genel olarak vatandaşların, kenttaşların, ana aktörlerin, özel sektör temsilcilerinin ve sivil toplum örgütlerinin yer almasını, kararlara ve uygulama biçimlerine etkiye bulunabilmesini ve bunun için gerekli mekanizmaların oluşturulmasını öngören ilkedir.

Katılımcılık: Yönetilenlerin, yönetim ve karar alma süreçlerine katılmalarını ifade eder.

Kent konseyleri: Sürdürülebilir kalkınma, yönetim, doğal çevrenin korunmasına ve toplumun yönetime katılım mekanizmalarının genişletilmesine yönelik olarak oluşturulmuş olan ve bir kentteki kamu kurumu temsilcilerinden ve sivil toplum örgütleri temsilcilerinden oluşmuş olan bir sivil toplum girişimidir.

Kent: Mekan üzerine yapılaşmış ve belirli bir nüfus yoğunluğuna erişmiş, ekonomik, teknolojik, yönetsel, sosyal ve kültürel olarak örgütlenmiş, kırsal alanlardan ayırt edilebilen temel kentsel hizmetlerin ve kent bilincinin olduğu, yerleşik ve bütünlük bir yerleşim birimidir, bir sistemdir.

Kentleşme: Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak, kentte yaşayan insan ve kent sayısının artmasına, var olan kentlerin büyümesine, örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşmanın gelişmesine, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklerin ortaya çıkmasına yol açan bir nüfus birikim sürecidir.

Kentleşme: Kentleşmeye bağlı olarak geleneksel ekonomik, kültürel ve toplumsal yapıların öneminin azalması; hoşgörü, saygı, özgürlük, demokrasi, bilimsel ve laik düşüncenin önem kazanması ve bireyin öne çıkması sonucunu doğuran davranışsal-düşünsel dönüşümdür.

Kentsel Politikalar: Yerel sürdürülebilir çevre ve gelişmeyi destekleyerek, kentsel mekanı ve hizmetleri planlayarak ve kentsel hizmetleri çevresel sürdürülebilirlik temelinde sunarak kenttaşların refahını ve yaşam kalitesini sağlama-yı amaçlayan ve kentsel alanlarla yürütülen politiklardır.

Kentsel Yapı: Bir kentin değişik fiziki unsurlarının mekansal olarak nasıl konumlandığı ile fiziksel unsurların biçim ve türlerini anlatır ve o kentin kimliğine ve sürdürülebilir bir büyüme yakalayabilmesine etki eden yerleşim biçimi ve türleri, kentsel altyapı, ulaşım ağı, kamusal alanlar, fiziksel büyüklük, yoğunluk ve ölçek gibi unsurları ifade eder.

Küresel çevrecilik: Çevre sorunlarının yerel düzeyde çözülemeyeceğini, dolayısıyla küresel bir örgütlenme ve eylemin gerekli olduğu savunan çevreci hareket.

Küresel eylem planı: Küresel düzeydeki çevresel sorunlarının çözümüne yönelik olarak küresel işbirliğini ve eylemde bulunmayı ifade eder.

Küresel ısınma: Yer yüzündeki sıcaklıklar genel düzeyinin yükselmesi.

Küresel Kent: Kapitalizmin dinamosu ya da lokomotif işlevi gören, küresel kapitalizmin komuta, ticaret ve finans merkezleri rolünü üstlenmiş, bilginin ve gelişmiş bilgi teknolojilerinin üretildiği, etkin olarak kullanıldığı ve kontrol edildiği, uzmanlaşmış hizmetlerin yoğunlaştığı (hukuk, muhasebe, mali danışmanlık, reklam, araştırma ve geliştirme gibi), iletişim ve ulaşım merkezi konumunda stratejik çok merkezli yerleşim birimidir.

Küresel ortaklık: Gündem 21 hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak küresel düzeyde işbirliğini ifade eder.

Küreselleşme: Ağırlıklı olarak ekonomik anlamı olmak üzere, dünyadaki sistemin ve giderek toplumsal ve diğer sistemlerin tek biçimleşerek birbirine benzemesi ve tek bir ekonomik sisteme doğru gitme eğilimi.

M

Mutlak Yoksulluk: İnsanın biyolojik olarak kendisini üretibilmesi için gerekli kaloriyi ve gerekli diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirememesi durumudur.

Nükleer risk: Nükleer enerji kullanımından ve nükleer teknolojinin silah başta olmak üzere diğer alanlarda kullanımını sonucunda oluşabilecek olan, nükleer sızıntı, kaza, patlama nükleer silah kullanımı sonucunda oluşabilecek yıkımların oluşturduğu riskler.

P

Politika: Yönelti ya da siyasa olarak da kullanılır. Bir sorunu çözmek, bir gereksinimi ya da gereksinimleri gidermek ve/veya belirli amaçları gerçekleştirmek için bir aktör ya da aktörler tarafından planlı bir şekilde oluşturulan ve yürütülen, gerekli kaynakların eşgüdümlü bir şekilde harekete geçirilmesini ve yönetimini gerektiren bir dizi eylemler bütünüdür. Politikaların en önemli unsurları; amaçlar, hedefler, kararlar, stratejiler, bunları gerçekleştirmek için gerekli meşru mali kaynaklar, araçlar ve insan gücü ile yararlanıcılar ya da hedef kitledir.

Rio yeryüzü zirvesi: Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Programı tarafından düzenlenen, çevre sorunlarına küresel düzeyde çözüm önerileri ortaya koymak 1991 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde toplanmış olan zirvenin adı.

S-Ş

Sera etkisi: Fosil yakıtların enerji kaynağı olarak kullanılması sonucu ortaya çıkan ve sera gazları olarak adlandırılan gazların atmosferde birikerek, yer kabuğunu ısıtısının atmosferde yayılmasını, bitki seralarında ısıtısının seranın içinde tutulmasına benzer bir şekilde engellenmesi.

Sosyal Sürdürülebilirlik: Sürdürülebilirliğin, ekonomik büyümenin yararlarının hakkaniyetli bir şekilde dağıtımını öngören adalet ve toplumsal eşitlik yönünü ifade eder.

Su kirliliği: Su kaynağının fiziksel, kimyasal, bakteriyolojik, radyoaktif ve ekolojik özelliklerinin olumsuz yönde değişmesidir.

Sürdürülebilir Büyüme: Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını giderme kapasitelerini yok etmeden bugünkü nesillerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesidir.

Sürdürülebilir kalkınma: Kalkınma politikalarının sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda belirlenmesi ve uygulanmasıdır.

Sürdürülebilir Kent: Çevresel değerleri ve kaynakları yok etmeden mevcut sakinlerine gönenci, esenlikli ve kaliteli bir yaşam ve gelecek nesillere de benzer bir yaşam şansı sunabilen kenttir.

Şeffaflık: Yönetim süreçlerinin açık, seçik ve kamuoyunun bilgisi dahilinde gerçekleşmesi, ilkesel olarak gizliliğin bir yönetim stratejisi olmamasını ifade eder.

T

Tarımcı toplumlar: Temel toplumsal yeniden üretim ve toplumsal örgütlenme biçiminin tarımsal üretime dayalı olduğu toplumlar.

Y

Yaşanabilir Kent: Sürdürülebilirliğin önemli bir unsuru olarak kentlerin doğal, tarihsel ve kültürel değerlerinin ve özgünlüklerinin korunmasına vurgu yapılan kent anlayışıdır.

Yavaş Kent: Kentsel yaşamın ve büyümenin yavaşlatılarak, kentin tarihi, kültürel, doğal ve çevresel değerlerinin korunmasını savunan kent anlayışıdır.

Yeni yoksulluk: Ekonomik yoksunlukların yanında toplumsal, kültürel ve çevresel risklerin dolaşımını içeren yoksulluktur.

Yenilenebilir Enerji Kaynakları: Güneş, rüzgar, hidrolik, jeotermal, gel-git ve artık madde gibi kaynaklardan elde edilen, sürekli, sağlıklı ve temiz enerji kaynaklarıdır.

Yerel gündem 21: Gündem 21 belgesinin sadece yerel yönetimler ve yerel girişimlerle ilgili bölümü. 21. yüzyılda çevre konusunda yapılabilecek olanların yerel düzeydeki eylemleri kapsayan bölümü; Kent Meclisleri ve Kent Konseyleri olarak somutlanmış örgütlenme biçimlerini kapsamaktadır.

Yerel Özerklik: Yerel ortak işleri, yasalarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, merkezden görece bağımsız olarak ve tüzel kişiliğe sahip yerel yönetim biriminin kendi organları eliyle ve sorumluluğu altında düzenlemesi ve yönetmesi (yönetmelik açıdan özerklik), bunun için gerekli ve yeterli mali kaynaklara (mali açıdan özerklik) sahip olmasıdır.

Yerel Politikalar: Belediyeler ya da diğer kent yönetimleri yanında, tüm yerel nitelikli yönetim birimlerince uygulanan, coğrafi olarak belirli bir yerel alanla sınırlı, toplumsal, ekonomik, çevresel, altyapısal ya da mekânsal politikalarla.

Yerel sivil girişim: Yerel düzeydeki sorunların çözümüne yönelik olarak sivil toplum girişimlerinin girişimlerini ifade eder.

Yerel Yönetim Birimi: Doğrudan yerel özerklik çerçevesinde çalışan yerel yönetim yapısını ifade eder.

Yerel Yönetişim: Doğrudan kentsel alanlarda oluşan kamusal karar verme ve politika oluşturma, uygulama, izleme, değerlendirme ve denetleme süreçlerini ve bu süreçlerde yer alan aktörleri içeren katılımcı süreci anlatmak için kullanılan bir kavramdır.

Yerinden Yönetim: Ülkenin değişik coğrafi alanlarında farklılık gösteren yerel ortak istemlerin karşılanması, hizmetlerin sunulması ve sorunların çözülmesi için yerel özerkliğe sahip, karar organları seçimle oluşan, halkın yerel kararların oluşumuna katılımının ve denetimin öngörüldüğü bir yerel örgütsel yapıyı içeren yönetim anlayışını ifade eder.

Yerinden yönetim: Yönetim birimlerinin ve karar alma süreçlerinin yerel düzeyde ve yörede yaşayanlar tarafından alınmasını ifade eder.

Yerindenlik: Hizmette yerellik ya da sabsidiarite ilkesi olarak da bilinmektedir. Kamu hizmetlerinin bu hizmetten yararlanan halk kitlesine en yakın yönetim birimince yerine getirilmesini belirtir.

Yoksulluk: İnsanların kabul edilebilir yaşam koşullarına özgür ve insana yakışır, kendine ve başkalarına saygılı, uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir hayat sürebilmeleri için gerekli insani, en temel öge olan fırsat ve öğelerden yoksun olmasıdır.

Yönetişim: Bir topluluğun ya da toplumun sorunlarının, ilgili aktörlerin katılımı ile müzakere edilme ve siyasal, toplumsal, ekonomik ve yönetsel etki ve güç kullanma sürecidir. Yönetişim sürecinde, ortak sorunlara çözüm üretebilmek için, farklılıkların ve uzlaşmazlıkların giderilmesi ve ortak eylem biçimleri (politikalar) geliştirilmesi esastır.

Yönetişim: Yönetim sürecinde yönetilenlerin de sürece katılımını ve bir ölçüde yönetim sürecinin yönetenler ile yönetilenler arasında karşılıklı olarak paylaşılmasını ifade eder.

Yörekentleşme: Eski kent merkezlerinden kentin dışına ya da çeperlerine yaşanan göç sonucunda, daha sakin, kırsal özellikler gösteren, kentin karmaşasından, gürültüsünden ve artan çevre sorunlarından uzak ama kentsel hizmetlere sahip yeni kent semtleri ya da mahalleleri oluşumu ve metropolleşme sürecidir.

Dizin

A

Adalet 13, 15, 34, 65, 71, 92, 118-120, 140-142, 169, 171, 172, 175, 177, 179
Algı 8, 10, 27, 28, 31, 36, 40, 78-81, 85, 89, 99, 109, 115, 133, 135, 138, 145, 159, 161
Anakent 156, 162, 178
Artı değer 10-13, 15, 18, 108
Asit yağmurları 5, 6, 13, 54, 55, 70, 141
Asit yağmuru 40, 54, 55, 70
Avcı toplayıcı toplum 4, 18
Avrupa insan hakları mahkemesi 82

B

Belediye 96, 154, 156, 162, 165, 166, 168, 170, 171, 178, 187-190, 192
Birleşmiş Milletler Çevre Programı 52, 93, 117, 133, 186
Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı 141, 185, 186
Biyo-çeşitliliğin azalması 52, 62, 63
Biyöçeşitlilik 56, 70
BM 54, 141, 174, 186
Büyükşehir 156, 162, 163, 165, 166, 168, 178

C-Ç

Charles Harper 9
ÇEKÜL 96
Çernobil 40, 62, 115, 116
ÇEVKO 93
ÇEVKOR 94
Çevre 3-13, 15-19, 27-43, 51, 52, 54, 55, 61-64, 67-71, 79, 80-89, 92-100, 107-113, 116, 117, 121-123, 131-133, 135, 141, 142, 144, 145, 148, 150, 158, 160, 161, 167-169, 172-176, 179, 185, 186, 188, 191-198
Çevre kanunu 105, 148
Çevre koruma 85, 86, 93, 94, 96, 148, 150, 174, 175, 177, 179, 195
Çevre merkezlilik 84
Çevre mevzuatı 87
Çevre müsteşarlığı 89, 148
Çevre örgütleri 89, 90, 100
Çevre sağlığı 86, 130, 133, 141, 144
Çevre sorunları 5, 6, 8, 12, 16, 30, 36, 41, 51, 64, 69, 70, 82, 109, 131, 142, 186, 197
Çevre sosyolojisi 5, 7, 8, 16, 18, 39, 82, 186
Çevre toplum ilişkileri 41, 79, 80, 82, 83, 98, 99
Çevreci düşünce 8, 14, 16, 109

Çevreci hareket 27, 28, 34, 88, 90, 107-113, 118, 121, 122
Çevreci politik hareket 112
Çevrecilik 8, 16, 17, 27, 28, 39, 41, 42, 69, 82-84, 89, 90, 107, 109-111, 117, 122, 174
Çevrenin taşıma kapasitesi 173, 176
Çevresel adalet 34
Çevresel bozulma 114, 141, 172
Çevresel kaygı 36, 52, 84, 99, 119
Çevresel kırılabilirlik 88
Çevresel kriz 34, 109, 110
Çevresel risk 19, 34, 59, 61, 85, 121, 134, 135, 140-143, 145
Çevresel sürdürülebilirlik 168, 175, 178, 179
Çevresel taahhüt 84
Çok merkezli metropolleşme 161
Çölleşme 52, 59, 64, 65, 70, 71, 113

D

Demokrasi 14, 34, 90-92, 119, 120, 157, 162, 171, 188, 196
Derin ekoloji 28, 29, 63, 110
Dış mekân/açık hava kirliliği 133
Doğa merkezcilik 28, 110
Doğaya dönüş olgusu 16, 109
DOĞÇEV 98
Duncan 6, 35
Dünya çevre günü 6
Dünya ekonomik sistemi 51, 113, 122

E

Eckersley 27, 28, 110
Egemen toplumsal paradigma (ETP) 9, 10, 12, 30
Egemen toplumsal paradigma 9, 10, 12-14, 27-30, 32, 33, 35, 36, 40, 107-109
Eğilim 8, 17, 28, 31, 32, 34, 37, 41, 51, 57, 58, 69, 71, 79, 80, 82-84, 89, 98, 99, 109, 111, 122, 135, 139, 161, 185
Ekoloji eksenli politika 91
Ekolojik bir yaşam biçimi 83
Ekolojik denge 30, 62, 87, 91, 175
Ekolojik modernleşme 38, 41, 83, 111
Ekonomik büyüme 14, 37, 38, 80, 84, 118, 122, 131, 146, 164, 173, 175, 179
Ekonomik sürdürülebilirlik 175, 179
Elizabeth yoksulluk yasası 134
Endüstri devrimi 3, 5, 59, 63, 69
Endüstrileşme 6, 7, 8, 13, 16, 19
Endüstriyel ısı 68
Endüstriyel toplum 3, 4, 8, 9, 12-19, 27-30, 32, 34, 35, 42, 107-111

Endüstriyel tüketim toplumu 90

Enerji devrimi 115, 116

Erişilebilirlik 169, 179

Eski yoksulluk 130, 139

Eşitlik 10, 11, 15, 30, 33, 34, 91, 92, 118, 120, 169, 170, 175, 179

Etkililik 169, 179

Etkinlik 11, 93, 95, 97, 135, 137, 140, 148, 169, 170, 172, 179, 188, 189

F

Fosil yakıt 3, 4, 6, 13, 19, 51, 54, 55, 57-61, 83, 96, 108, 141, 173, 177

Fosil yakıtlar 3, 6, 13, 19, 54, 55, 58, 59, 61, 96, 108, 173

G

Gerhard Lenski 9

Geri dönüştürülebilir enerji kaynakları 83

Geri dönüşüm 93, 172, 176, 194

Giddens 16, 29, 34, 109

Görelî yoksulluk 130, 135-38, 150

Gündem 21 184-188, 192, 194, 197

H

Habermas 33, 109

Hakkaniyetli temsil 167

Hastalık 22, 52, 66, 131, 142-145, 149, 150, 186

Hava kirliliği 13, 19, 130-133, 143-145, 148-150, 176

Hidro karbon emisyonları 52

İ

İç mekân hava kirliliği 145

İhtiyaç temelli (yeniden) dağıtım 171

İklim değişikliği 19, 55-59, 69, 70, 71, 90, 96, 113, 115, 116, 122, 141, 160, 197

İnsan merkezçilik 28, 41

İnsan merkezlilik 27, 28, 35, 42, 83, 109

İnsan refahının ekolojisi 27, 110

K

KAD 97

Kadın meclisleri 184, 189, 191, 192, 198

Kalite 97, 169, 176, 179

Kapitalizmin meşruiyet krizi 109

Katılım 92, 93, 114, 120, 135, 137, 165, 167-169, 171, 177-179, 185-194, 196, 198

Katılımcılık 114, 188

Kaynağında önleme ilkesi 172

Kent 12, 97, 130-133, 137-141, 143-148, 150, 154-169, 171-179, 187-189, 193, 194, 197

Kent konseyleri 168, 171, 184-198

Kent politikası 168

Kentleşme 13, 82, 89, 131, 133, 143, 146, 148-150, 154, 157-165, 172, 174, 175, 178

Kentleşmenin boyutları 159

Kentleşmenin genel özellikleri 164

Kentleşmenin göstergeleri 159

Kentleşmenin nedenleri 178

Kentleşme 159, 164, 182

Kentsel mekân 131, 134, 139, 140, 150

Kentsel yapı (biçim / form) 156

Kentsel yapının unsurları 156

Kentsel yerleşim 156, 164

Kentsel yoksulluk 8, 130, 133, 139, 141, 146, 148, 163, 168

Kloroflorokarbon 52, 70, 173

Komün 155

Kuraklık ve çölleşme 52, 64, 65, 70, 71

Küresel çevre sorunları 52, 61, 62, 64, 69, 71, 122, 197

Küresel çevreci hareket 106, 111-113, 121, 122

Küresel eylem planı 187

Küresel ısınma 5, 13, 16, 19, 29, 40, 41, 50-52, 55-58, 59, 60, 63, 64, 66, 69-71, 109, 113, 122, 140, 141, 160, 173, 197

Küresel iklim değişikliği 19, 55-59, 69, 70, 71, 90, 113, 122, 197

Küresel kent 133, 156

Küresel ortaklık 186, 187

Küreselleşme 16, 38, 40, 51, 52, 69, 70, 91, 107, 111-113, 121, 122, 134, 139, 156

M

Metropolleşme 161

Modern çevre sorunları 2, 37

Modern çevreci hareket 108

Modern toplum ve çevre 2

Mutlak yoksulluk 130, 133, 135-137, 146, 150

N

Nükleer risk 16, 50, 52, 61, 62, 70, 109, 113

O-Ö

Ozon tabakası 5, 16, 40, 52, 53, 57, 70, 109, 113, 141, 173

Özerklik beratı 155

Özgürlük 90, 92, 111, 118, 120, 157, 159, 169, 170, 178

Öznel yoksulluk 135, 138

P**Paradigma** 4, 9, 10, 16, 27-30, 33-35, 40, 41, 109, 122**Pasif direniş** 114**POET** 35**Politik ideoloji** 27, 30, 109**Politika süreci** 167, 169**Postmodernizm çağı** 16, 109**Pozitif özgürlük** 170**R****Riley Dunlap** 7**Rio yeryüzü zirvesi** 184, 186, 196, 197**Risk** 5, 14, 16, 19, 29, 34, 50-52, 58, 59, 61-64, 67, 69-71, 80, 85, 87, 98, 109, 113, 115, 120, 121, 130, 131, 133-135, 139-143, 145-147, 150, 173, 192, 195, 198**S-Ş****Sabsidiarite** 170**SAD-AFAG** 98**Sahra altı afrika** 142**Sera etkisi** 16, 19, 29, 40, 51, 52, 55-58, 69, 109**Sera gazı** 55, 57-60**Sivil toplum örgütleri** 53, 79, 80, 89, 95, 100, 171, 190**Siyanür** 81**Sosyal Darwinizm** 31, 32**Sosyal sürdürülebilirlik** 175, 179**Statüko** 28, 110**Su kirliliği** 40, 130, 142, 148, 149**Suyun metalaşması** 143**Sürdürülebilir büyüme** 176, 179**Sürdürülebilir çevre** 174-176, 204**Sürdürülebilir kalkınma** 97, 186-191, 193, 197, 198**Sürdürülebilir kent** 164, 172, 176, 179, 188**Sürdürülebilirlik** 91, 118, 120, 148, 150, 172, 175, 179, 194**Şeffaflık** 169, 179, 188**T****Tarımcı toplum** 4, 8, 9, 11-13, 15, 17, 18, 30, 108**TÇV** 92**TEMA** 93, 94**Temel çevreci akımlar** 27, 110**Thomas Khun** 9**Toplum mühendisliği** 31, 32**Toplumsal kurgusalcılık** 41**Toplumsal sömürü** 23, 108**Toprak aristokrasisi** 11, 15, 108**TURMEPA** 95**TÜDAV** 95**TÜRÇEK** 96**TÜRÇEV** 93**U-Ü****UNDP** 95, 97, 136, 142-144, 147, 167, 188, 189**UNESCO** 131, 141**Üç boyutlu çevresel değerler ölçeği** 84**V****Van Liere** 16**Var olma hakkı** 63, 119, 120, 122**W****Weber, Max** 20, 44, 124**WHO** 141, 145**William Catton** 7**Wirth, Luis** 155**WWF** 96, 97**Y****Yanlış hedef** 29**Yaşanabilir kent** 177**Yavaş kent** 177**Yeni ekolojik paradigma** 4, 28-30, 33, 35, 41**Yeni yoksulluk** 130, 131, 134, 139**Yenilenebilir enerji kaynakları** 72, 96, 119, 172**Yerel aktör** 187, 190, 197, 198**Yerel gündem** 21 184-191, 193, 197**Yerel özerklik** 178, 179**Yerel politika** 167, 168, 171, 194**Yerel sivil girişim** 196**Yerel yönetim birimi** 155, 165, 166, 178**Yerel yönetişim** 166, 167, 188**Yerinden yönetim** 154, 155, 165, 166, 178, 187, 190**Yerindenlik (hizmette yerellik ya da sabsidiarite)** 169, 170, 172, 179**Yeşiller partisi** 78, 90, 91, 106, 112, 118, 119, 121, 123**Yetinme seviyesi yaklaşımı** 175**Yıkıcı toplum modeli** 91**Yoğun kent** 175, 176, 177**Yoğunluk** 5, 83, 108, 115, 131, 149, 156, 157, 175**Yoksulluk** 8, 15, 50, 57, 65-67, 70, 71, 90, 108, 115, 118-120, 130-141, 144, 146-150, 158, 161, 163, 168, 172, 186, 197**Yönelti** 166, 178**Yönetişim** 167, 168, 171, 188, 190, 197, 198**Yörekentleşme** 161